

241

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HARMINCZEGYEDIK KÖTET.

1896—97.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1898.

300858

TARTALOM.

Hivatalos közlemények 1896/7-ről.

	Lap
I. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság L. ünnepélyes közülésén, 1897. február 7.	3
II. Vargha Gyula titkári jelentése ugyanakkor.....	10
III. Szász Károly pohárköszöntője Kisfaludy Sándor emlékére ...	18
IV. Hegedüs István beszéde a losonczy Kármán-ünnepen, 1896. május 25-én	21
V. Gyulai Pál beszéde a szücsi Bajza-ünnepen, 1896. aug. 23-án	23
VI. Lévy József beszéde a sárospataki Tompa-ünnepen, 1896. október 5-én	25
VII. Vargha Gyula beszéde a szombathelyi Berzsenyi-ünnepen, 1896. december 8.	28
VIII. Pályázati jelentések.	
1. Báró Bornemisza-pályázat történelmi drámákra (Vadnay Károly)	29
2. Operaszövegek (Thewrewk E., Ábrányi Emil)	39
3. Francia költemények műfordításai (Lévy J., Hegedüs I., Péterfy J.)	44
4. Arany János élete és művei (Szász K., Vadnay K., Péterfy J.)	49
5. Széptani dialogok (Kozma Andor)	50
6. Történelmi beszélyek (Vadnay K., Vértesi A., Herczeg F.)	53
IX. A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei 1897-re	56
X. A Kisfaludy-Társaság ötvenedik ünnepélyes közülésének tárgyai	58
XI. Kivonat a Kisfaludy-Társaság 1896/7. évi jegyzőkönyveiből ...	59
XII. Mellékletek az 1896/7. évi jegyzőkönyvekhez.	
1. Jelentés a közlések rendezése s a bírálatok és felolvasások előjzása tárgyában	70
2. Pályaművek jegyzéke	71
3. 1897. költségvetés és vagyonállás	73
XIII. Bíráló jelentések a Kisfaludy-Társasághoz benyújtott munkákról.	
1. Imre Sándor tanulmányai (Szász K.)	75
2. Margalits közmondásgyűjteménye (Szilády Á.)	76
3. Az Ezredik év cz. versgyűjteményről (Jakab Ö.)	78

	Lap
XIV. A Kisfaludy-Társaság Alapszabályai	82
XV. A Kisfaludy-Társaság Ügyrendje	89
XVI. A Kisfaludy-Társaság személyzete 1897. február 7.	102
XVII. A Kisfaludy-Társaság elhúnyt tagjai ugyanaddig	105
XVIII. A Kisfaludy-Társaság alapítói ugyanaddig	108

Az ezredév emlékezetére szentelt ülés 1896 május 27.

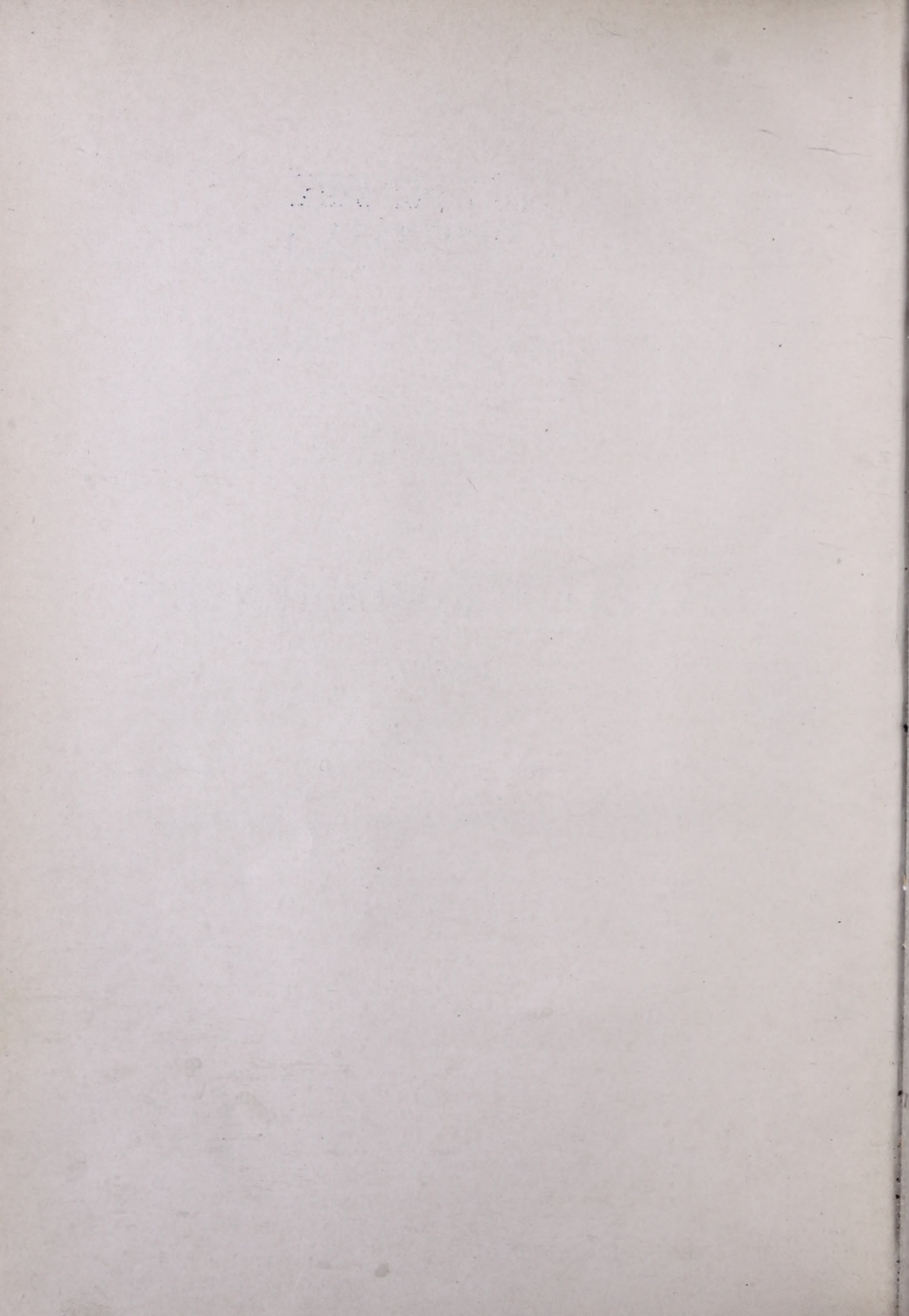
GYULAI PÁL: Elnöki megnyitó beszéde	117
VARGHA GYULA: Ezer év (költemény)	120
SEBESTYÉN GYULA: A magyarok eredetének mondája	124
JAKAB ÖDÖN: A honfoglalók (költemény)	140

Irodalmi közlemények.

DÓCZY LAJOS: Ellinór cz. vigjáték harmadik felvonásából (székfoglaló) 145	145
SZÜRY DÉNES: Shakspereről (székfoglaló)	164
SZARVAS GÁBOR: A fordítás elvei	179
SZARVAS GÁBOR: Homeros Iliasából	182
ENDRÓDI SÁNDOR: Nansen (költemény)	196
BEÖTHY ZSOLT: Erdélyi János műbölcsélete	198
LÉVAY JÓZSEF: A két öreg (költemény)	212
BERCZIK ÁRPÁD: A miniszterjelölt (beszély)	216
VARGHA GYULA: A boszuló kard (Lukács Krisztina-díjjal jutalmazott operaszöveg)	230
ALEXANDER BERNÁT: A művészet (Somogyi-díjjal jutalmazott dialog) 266	266

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1896/97.

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG I. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN 1897. FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Tisztelt gyülekezet!

Azok a költők és szépprózairók, a kik a Kisfaludy-Társaságot alapították, a nemzeti és művészi irány összeolvasztását tüzték ki főczélul. Kisfaludy Károly kezdeményezte ezt, de Vörösmarty volt főképviselője; őt nemsokára Petőfi és Arany követték, a kik ez irányt tovább fejlesztve, még nemzetibbé, még művésziébbé varázsolták költészetünket. Messze vezetne annak fejtegetése, hogy költészetünk és szépprózánk szellem és tartalom, műfaj, alkat és formák tekintetében mily változásokon ment át. Elég lesz, ha — mielőtt megnyitnám ünnepélyes közülésünket — röviden csak költői és szépprózai nyelvünk fejlődéséről elmélkedem, egy-egy pillantást vetve a mai állapotokra.

Költői és szépprózai nyelvünket Kazinczy emelte ki súlyedtségéből, felköltve a stílérzékét és sürgetve a művészi irányt. Iróink akkor ugyanazon szín- és jellemnélküli nyelven írtak prózát és verset, dalt és eposzt, elbeszélést és értekezést. Kazinczy, az ó- és újkor remekeire hivatkozva, követelte a tárgyyszerű előadást s egyszersmind maga jó példával ment elől eredeti és fordított műveiben. Tulajdonképen csak azért fordított, hogy példát adjon a különböző stílfajokra. De az akkori irodalmi nyelv szegény volt és sok idegen szóval kevert. E mellett a szókötés mind erőtlenebbé vált s elvesztette a csin és fordulatosság bájait. Kazinczy, hogy bővítse a nyelvet és emelje a költői szólamot, régi szokat elevenített fel, tájszókat általánosított, új szokat alkotott és új szókötesi formákat és szólásmódokat kísérlett meg.

Így alakult meg újabb költői nyelvünk és szépprózánk. A fölelevenített régi s mindinkább meghonosodó új szók nemesak bővítették

nyelvünket, hanem új színt kölesönöztek a költői szólamnak. A gyök-elvonás számos új szava, az elnyulósodott származékok megrövidítése elősegítette a könnyebb verselést és folyékonyabb prózát. Ismert szók új árnyalatú használata, szabatoság, választékosság és hangzatosság váltották föl a bőbeszédű szélességet és a nehézkes kuszáltságot. A tárgyszerű előadás mindinkább utat tört s a műfajok természetéhez alkalmazkodott. Költői nyelvünk valóban művészi lőn, de egy s más tekintetben idegenszerű is, választékos fordulatosság szállott bele, de az eredetiség és magyarosság árán. Kazinczy műfordításaiban az idegen íróknak nemcsak stíljellemét igyekezett visszatükrözni, hanem oly nyelvi szépségeit is, a melyek többé-kevésbé idiotismusok. S ily szólásmódokat többször eredeti munkáiba is felvett. Hirdette, hogy «nem botol, a ki tudva, akarva botol»; nem a nyelvtan a fő, hanem az *æsthesis*. Izlést és formaérzékeltelt fel írónkban, de mesterkedést is, elválasztotta a költői nyelvet a köznapitól, de nem egy tekintetben a művészt is a magyarostól. Költői nyelvének e sajátosságait többé-kevésbé megtaláljuk majd minden magyar költőnél, a kire nagyobb hatása volt. A magyaros és idegenszerű, a természetes és művészi küzdésben vannak egymással s nem tudnak egészen kibékülni.

E küzdelmet és ellentétet Vörösmarty békéltette ki. Lángelméje leginkább nyelvében nyilatkozik. Hive volt Kazinczy művészi irányának és nyelvújításának egyaránt, de a magyar nyelv és saját költői génusza sugalmi szerint. Nyelvújító ő is, de mérsékelt és épen úgy gyűlölte az ósdiak, mint az újítók túlságait. Mintegy összeolvasztotta a régi és megújított nyelvet, mindenikből épen azt kölesönözve, a mi a költői nyelv emelésére szolgál. Ő is elválasztotta a költői nyelvet a köznapitól, de ennek inkább csak virágává fejlesztette s nem oltott bele idegen ágat. Mily mindennapi szók vagy kifejezések válnak az elhelyezés, kapcsolat, fordulat vagy átvitt értelem útján az erő, méltóság, szenvedély, naivság, kellem addig nem hallott hangjaivá. Mily kifogyhatatlan a jellemző és új árnyalatú epithetonokban, mennyire nem szorol meg soha s oly gazdagnak látszik nyelve, mintha ő teremtené. Különösen átvitt értelmű kifejezésekben gazdagította költői nyelvünket. Közülök sok oly közkeletűvé vált, hogy nem is vélhetjük újnak. Egyszerűen Vörösmarty megalapította, sőt a nemzeti szellem melegén ujjászülte Kazinczy törekvéseit. Ezóta a nemzeti elem kerekedett felül költői nyelvünkben, Petőfi és Arany, a kik Vörösmarty után léptek föl, ez irányt fejlesztették tovább.

Petőfi is a megújított nyelv alapján állott, de többet merített a népnyelvből, mint Vörösmarty s egyszersmind az egyszerűségre adott példát. Őszinte lelke ellensége volt érzelmi és nyelvi szen-

velgésnek egyaránt. Mint a magyar dal mestere, a népköltészet nyelvének friss eredetiségét, könnyed bájait, heves szökeleseit szövni a magáéba s ebben minden magyar költőt felülmul. Mintegy fejlődésbe indítja a népi elemet, folyvást művészettel párosítva. Arany az ő példáján lelkesült, de nemcsak a nép nyelvéből merített, hanem a régi nyelvből is. Mindkettőt tüzetes tanulmány tárgyává tette s fölszedett belőlük minden virágot, minden ritkább, ünnepibb, hathatósabb kifejezést, fordulatot. Mintha a régi nyelvet csak folytatná, de újjá szülve, mintha a nép nyelvéből csak azt venné át, a mi művészi, bár részben maga alkotja. S a nyelv a tárgy szerint régies, népies, újabb színezetű, és mindig van benne valami tárgya színéből, alakjából, hangjából, egy szóval: természetéből. Senki sem ismeri és alkalmazza jobban a régi és élő nyelv különösebb és finom árnyalatu szókötéseit s ezek nyomán maga is ujjakat merészel. Ebben oly gazdag, mint Vörösmarty az átvitt értelmű új kifejezésekben. Hirdeti a költői szabadságot, az æsthezis jogát, mint Kazinczy, de más módon, más eszközökkel: a magyar nyelv szellemében. Mindezt nemcsak eredeti műveiben találjuk meg, hanem műfordításaiiban is. Mindig tekintetbe veszi a műfaj sajátosságait, a költő egyéniségét, de oly módon, hogy a magyarban ugyanazon hatást tegye vagy legalább ahhoz hasonlót, a minőt tett az illető nyelven.

E három nagy költő nyelve természetesen hatott szépprózánkra is, mert a széppróza mindig a költészettől nyer ösztönt és ihletet; tőle tanulta meg saját tárgyaihoz alkalmazva, a stil erélyt, élénkséget, bájait s a mi oly lényeges, a műalkat művészetét. De a széppróza, bár nyelvi tekintetben is jeles műveket mutathatunk fel, kivált a szónoklat és elbeszélés műfajában, nem emelkedett a fejlődés oly magas fokára, mint költői nyelvünk. A magyaros és művészi, a tárgyszerű és természetes nem olvadtak össze benne oly testvériesen. Azonban a törekvés nem hiányzott s ezt a kritika is támogatta, mely nem egyszer támadta meg az idegenszerűséget s a nyelvújítás visszaéléseit. «Van kora az újításnak, van kora a conservációnak — írta Arany 1865-ben — az utóbbi most szükségesebb nyelvünkben, mint az első.» A költők és szépprózairók már kevés új szót alkottak s a régiebbeket is megválogatva használták s így a nyelvújítás túlságai inkább csak a tudomány, hivatalok és lapok nyelvében mutatkoztak.

Épen azért az a mozgalom, melyet a hetvenes években újabb nyelvészeink indítottak, s a neológia ellenében, mint új orthológiát állapítottak meg, kevés hatással volt mind a költői nyelvre, mind a szépprózára. A költők és szépprózairók azt hitték, elég, ha lerázták a neológia bilincset, s nincs ok, a miért fölvegyék az orthológiáét. A leg-

jobb költők és szépprózairók minden irodalomban eclectikusok voltak s nem szegődtek merev nyelvészeti elméletekhez. A magyar költők annyiival kevésbé lehetnek orthológok, mert ők kezdték ugyan meg a visszahatást a neológia erőszakosságai ellen, de óvakodva a másik túlságtól, soha sem tagadták meg termékenyítő hatását és vívmányait. Valóban az új orthológiának épen úgy megvannak a maga túlságai, mint a régi neológiának elméletben és gyakorlatban egyaránt. Új orthológjaink hirdették, hogy a nyelv természeti termék, melyhez az író keze nem nyulhat, pedig a nyelv történeti termék is, sőt még a conventiónak is van benne része. Hibáztatták a gyökelvonalást, elítélték a neológia így alkotott szokat, holott a népnyelv folytonosan alkotott és alkot ily szavakat, a mint az épen az általok dicséretes szorgalommal gyűjtött népnyelvi adatokból kiviláglik. Megtámadták az úgynevezett kihalt képzők segítségével létrejött új szokat, de nem tudják és nem is tudhatják bebizonyítani, hogy az illető képzők mennyiben kihaltak, vagy ha a kihalt szók föleleveníthetők, miért ne lehetne ugyanezt tenni a kihalt képzőkkel is. Elvetendőnek tartották a neológia minden oly szavát, a mely nem elég szabatos analogia útján származott, noha ilyeneket találunk a népnyelvben is. A költők azt hitték, hogy a mi szabad a népnek, az szabad az írók népének is illő mérséklettel. De ha állanának is új orthológjaink merev elméletei, ha valamely szó majdnem egy század óta él, legjobb íróink használják és szükség van rá, már létjogot nyer a nyelvben s ez így van más irodalmakban is. A költők és szépprózairók követték a Vörösmarty, Petőfi és Arany jelölte utat s annyiival inkább nem mondhattak le a neológia vívmányairól, mert magok az orthológok is kénytelenek használni sok oly szót, melyeket hibáztatnak, de nem tudnak pótolni; a melyekkel pedig pótolni akarják, ritkán szabatos értelműek vagy tetszetősek, kivált a költői nyelvben.

Nem az a baja költői nyelvünknek és szépprózánkknak, hogy nem esküdött az orthológia zászlója alá, hanem, hogy kezd megfélekezni Kazinczy nyelvi æsthetikájáról, mely szerint a stílnak tárgyszerűnek kell lenni, alkalmazkodni a különböző műfajok jellemző sajátosságaihoz. A mi az egyik műfajban jó lehet, a másikban hiba, de nagyobb hiba ugyanazon stíl minden műfajban. Arany már a hatvanas években megjegyezte, hogy a dal hangját átviszszük a lyra egyéb fajaira, hol más hang, más díszítmény, más nyelv kívántatnék, sőt átviszszük az eposzba, drámába, hol az által gondolunk költői színvonalra emelkedni, ha fokunkint a dal hangját, nyelvét és mellékes cziczomáit alkalmazzuk. E tekintetben nem sokat haladtunk, sőt bizonyos átlagos sima, folyékony költői nyelv képződött, melyet örömezt alkalmazunk minden mű-

fajra. De ha ki is emelkedünk belőle, ritkán birjuk eltalálni az ódai szárnyalás nyelvét, a kellemnek áldozunk, a hol a fenségnek kellene s midőn más műfajban a kellemet akarjuk kifejezni, oda tolakodik egy-egy kirívó jelző, nehézkes szókötés vagy hibás rhythmus s megrontja a hangulatot. Új szólamokra és fordulatokra sem igen gondolunk. Nem érleljük meg annyira gondolatainkat, hogy megtaláljuk a legjellemzőbb kifejezést, hevenyészve erőltetjük s később sem igen javítunk rajta. Hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a kifejezés gondja árt a gondolat és érzés közvetlenségének. Küzdjünk meg az eszmék hiénáival s ne bajlódjunk a szók egérfarkával, — mondá valaki — egy kissé dagályosan. Csak az a baj, hogy a költészet hatása majdnem fele részben a nyelv művészetétől függ. Különösen drámai nyelvünk nem bírja kifejtetni stíljét, a legtöbbször vagy lyrai szónokias ömledezés vagy nehézkes próza. A párbeszéd művészetére, a mi a drámai hatás egyik főforrása, kevés gondot fordítunk s a vígjáték nyelve mintegy várja kiképzését. A társalgási nyelv finom árnyalatait, élezett fordulatait, a komikai szélsúly csapongásait, a műfaj sajátosságaihoz képest épen oly módon kellene kifejezni, mint a hogy Vörösmarty, Petőfi és Arany az epos és lyra nyelvét kiképezték.

Szépprózánkban bizonyos haladást vehetni észre. Egyszerűbbé vált, nem oly szónokias, mint régebben. Elvetett sok csinált díszítmenyt, melyet azelőtt kedvelt. E tekintetben követte költői nyelvünket saját eszközeivel. Arra a tárgyszerűsége és különfélesége nem tudott ugyan emelkedni, mint lyrai és epikai költészetünk legkitünőbb művei, de mindenesetre természetesebb és egyszerűbb. Azonban hajlik a köznapiság felé s olykor egészen az. Jól mondja Horatius, hogy kerülve egy hibát, könnyen másba sodortatunk, ha nincs hozzá elég művészetünk. Ezért használ szépprózánk annyi idegen szót, melyeknek nagy részét elkerülhetné. Nem igen válogatós, mert természetes akar lenni s épen azért nem törekszik emelni, csak követi a közbeszéd, a társalgó nyelvét. Sőt tovább megy, kezdi elfogadni némely hirtelen helyesírását s az idegen szót, legyen az görög, latin, német, francia vagy angol, magyarosan írja. Már Kazinczy azt tanácsolta az íróknak, hogy idegen szót, ha nem vált magyarrá, az illető nyelv helyesírása szerint kell írni. Ez elvet fogadta el az akadémia is. De ezt már meghaladott álláspontnak hajlandók tekinteni szépprózaíróink is, azt hiszik, hogy így magyarosabbak, pedig csak elősegítik a kevert nyelv terjedését és gyöngítik a nyelvérzékét. Azonban a köznapiság nemcsak ebben nyilvánkozik. Szépprózánk igen szoros kapcsolatba jött a hirtelenséggel és eltanulta tőlük a rögtönzést, a hevenyészetet, holott a szépprózát hevenyészni gyakran nehezebb, mint kötött beszédet, mert

a rhythmus már magában is hangzatosságra, válogatásra, fordulatosságra szoktatja az író. A ki az írásban hevenyészethez szokik, könnyen lesz bőbeszédű, színtelen, modoros, sőt léha. Könnyeddé, világossá, erélyessé vagy épen tömörre csak gond teheti az író. A műfaj sajátosságaihoz alkalmazkodva minél jellemzőbben, minél elevebben írni: hosszas gyakorlat és folytonos fáradság gyümölcse. A köznapiság még nem természetesség, a pongyolaság nem egyszerűség. Valamint költeni és mégis igaz maradni: a valódi költészet, úgy természetes lenni és művészi emelkedni: a valódi széppróza.

Ide járul még az a körülmény, hogy vagy könnyen esünk idegenszerűségbe, vagy nagyon is törekedünk magyarosságra. Bizonyára az idegenszerűség kerülése alapja a jó magyar prózának, bár nem mindig idegenszerűség az, a mit annak bélyegez némely túlbuzgó nyelvész. Azonban a nyelv természete szerint írni, megtartani a szókötés szabályait, minél több népies kifejezést és szólásmódot használni, még nem széppróza. Kazinczy idejében az æsthetikai szempont volt a fő, a nyelvtan és a népies magyarosság mellékes, most ellenkezően a nyelvészkedés és a népies magyarosság a fő. A kritika rendesen azzal dicsér meg valamely könyvet, hogy magyarosan, vagy tősgyökeres magyarsággal van megírva. De azzal nem igen bajlódik, vajjon szépen van-e megírva, vajjon széppróza-e, vajjon alkalmazkodik-e a műfaj sajátosságaihoz s azok a népies kifejezések a magok helyén állanak-e? Lehet valamely kifejezés tős-gyökeres magyar, de nem odaillő, a hol a szerző használja, mert nem emeli, sőt megrontja a mű hangulatát, stílusát. Dugonics mennyi közmondást, népies kifejezést halmozott össze, de vajjon szépprózát írt-e s nem illet-e rá Kölcsey satirája? A népköltés nyelve s általában a népnyelv sok oly becses anyagot szolgáltat, melyek igen alkalmasak a fenség, erő, kellem és humor kifejezésére, de az erő durvasággá fajul, ha nem jól alkalmazzuk s a fenség, kellem és humor egészen más hatást idéznek elő, ha válogatás vagy ha szükséges átalakítás nélkül használjuk a népi szólásmódokat. E mellett némely író népies akar lenni a népnél s épen azt kockáztatja, a mire talán törekszik, a keresetlen egyszerűséget. Van olyan mű is, melyben különös vegyületben találjuk az idegenszerűséget a magyarossal, amazt akaratlanul, emezt célzatosan, de művészi öntudat nélkül. Legnehezebb a művészi és magyaros összeolvasztása a széppróza oly részeiben, a melyek meghaladják a nép gondolat- és érzelemkörét, s így a népnyelvből keveset meríthetni. Ez próbálja meg leginkább az író nyelvérzékét és alkotó erejét, hogy a nyelv szellemében új árnyalatú és színezetű szólással győzze le a kifejezés nehézségeit. Itt fenyeget bennünket leggyakrabban az idegenszerűség örvénye, a melyet oly bajosan tudunk elkerülni.

Azonban e jelenségek kirivóbban csak általában véve észlelhetők; egyeseknél megvan a törekvés a művészi és nemzeti irány összeolvasztására, mely szépprózánkat egyedül emelheti oda, a hová költői nyelvünket nagy költőink emelték. Ez irány erősítése legyen feladatunk annyival inkább, mert szépprózánk némely faja még nincs eléggé kiművelve s új szépségek kifejtésére számíthatunk. Én hiszek és remélek szépprózánk jövőjében s e hittel és reménnyel megnyitom a Kisfaludy-Társaság L-ik ünnepélyes közülését.

II.

VARGHA GYULA TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG I. ÜNNEPÉLVES KÖZÜLÉSÉN, 1897. FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Midőn ismét egy év munkásságának eredményére tekintünk vissza, kötelességünk komoly tudatában kérdezzük önmagunktól, hívek maradtunk-e az eszményekhez, melyeket elődeink örökül reánk hagytak, betöltötte-e Társaságunk az irodalomban és a nemzeti életben azt a helyet, melyet multjánál, neve díszénél fogva betölteni hivatva van?

A magasra tűzött eszmények felé csak törekedni lehet, de azokat elérni nem, s ha kétség fog el bennünket munkánk sikerében, lelkiismeretünket megnyugtatja az a tudat, hogy komoly törekvésünk most sem lankadt, s nemzeti művelődésünk csarnokához, melyen nemzedékek munkálnak, ez évben is vittünk egy pár kődarabot.

A Kisfaludy-Társaság csöndes, zajtalan, de kitartó munkássággal véli feladatát betölteni; mert tudja, hogy csak ennek lehet maradandó hatása. Őrzi a jó ízlést, őrzi a multak hagyományait; de nem szószólója a megcsontosodott maradiságnak, mint azt sokan szemére szokták hányni. E vád nemesak igaztalan, hanem képtelenség is. A Kisfaludy-Társaság szintén alá van vetve a megújulás örök törvényének, s az új tagok magukkal hozzák egyéniségöket, koruk ízlését, felfogását. Hogy erre a Társaság hagyományaiiban rejlő erő mérséklőleg hat, az nem vádat, inkább dicséretet érdemel.

Az ízlések változnak; molhón élő, lázasan siető korunkban még gyorsabban, mint azelőtt, s az idegen hatások alatt támadt irodalmi divatok, melyekben annyi a tévedés, túlzás, s melyeknek üressége gyakran azonnal kitűnik, mihelyt elvesztik az ujság ingerét, egymást váltják, egymást kergetik. Nem szükséges-e a forgó változandóság közepett egy szilárd pont, mely a sokszor szennyes hullámok csapkodása közt is rendületlenül áll? Nem fontos irodalmi és nemzeti hivatást tölt-e be a Kisfaludy-Társaság, midőn a változó irodalmi ízlésekkel

szemben a múltó divatoknak alá nem vetett örök szép cultusát, s az idegen áramlatokkal szemben a nép-nemzeti eszmét ápolja?

Nem az az út ez, mely zajos népszerűséghez vezet; de Társaságunk ezt nem is kereste soha. Nem mintha kicsinylené a közönség rokonszenvének és támogatásának értékét, hanem azért, mert csak oly árt nyújthat érte, mely nem áll ellentétben hagyományával, eszményi feladataival. Talán nem önámítás, ha azt hisszük, hogy a követett út nem volt helytelen, s Társaságunk, a nélkül, hogy hajhászta volna a népszerűséget, mélyen bocsátotta gyökereit a művelt magyar közönség rokonszenvébe. Hálával tapasztaljuk, hogy irodalmi munkásságunkat a nagy közönség változatlan rokonszenve kíséri. Társaságunk vagyona pedig, mely lelkes alapítóink áldozatkész buzgalmból gyűlt össze, ma már megközelíti a 160 ezer forintot.

Tekintélyes összeg ez; de azért anyagi erőnk még mindig nem áll arányban feladataink nagyságával. Kiadványaink rendes sorozata jóformán évről-évre kimeríti jövedelmünket; azon és a pályaművek jutalmazásán túl, melyre alapítványaink köteleznek, alig marad fenn némi csekély összeg egyéb czélokra. Pedig nekünk oly munkák kiadásáról is kell gondoskodnunk, melyek ha nem férnek, vagy nem illenek is az alapítói illetmények keretébe, de fontos irodalmi szempontok kívánják megjelenésüket. Ilyen, hogy többet ne említsek, népköltésünk termékeinek gyűjtése és közzététele, melyet alapszabályaink is Társaságunk fő feladatai közé soroznak.

A Kisfaludy-Társaságot illeti a dicsőség, hogy népköltésünk pótolhatatlan kincseinek gyűjtését megindította. Az Erdélyi János által szerkesztett három kötetet újabb három kötet követte s azonkívül Bartalus István társunk gyűjteménye szintén Társaságunk erkölcsi és anyagi támogatásával jelent meg. De ezzel még nem tettük meg mindazt, a mit tennünk kell. Nagy és becses anyag, több lelkes kutató gyűjtése várja a rendezést, kritikai megrostálást és kiadást. S a siető kor nem int-e arra is, hogy mielőbb teljes erővel indítsunk meg egy nagy, országos gyűjtést s bányásszunk ki népköltészetünk itt-ott még felesillámló erét, míg azt az omló kőzetek teljesen el nem temetik. Mert ki kételkednék, hogy a művelődés mihamarább eltünteti vagy átalakítja népköltészetünket? A gyermekek ajkán nem halljuk többé azokat a tündérbohóságyszerű, édesen csengő, sokszor értelem nélküli, de mégis sejtelmes, régi balladák töredékeivel kevert dalverseket. Tollforgató emberek jól-rosszszul megcsinált gyermekversei foglalják el ezek helyét. Új népdalaink sem a szabad természet vadvirágai; csinált virágok, illat nélkül, s részben az idegen szellem divatos terjesztői, melyek megsibbasztják, meghamisítják a nép lelkében szunnyadó teremtő erőt és őseredetiséget.

Míg a valódi népköltészet tenyészete megszűnik, régi népdalainkat azalatt gyorsan törli ki az emlékezetből az új, divatos áramlat. Sietnünk kell, ha tarlózni akarunk. A mit hamarosan föl nem jegyzünk, az elvész örökre, pótolhatatlan kárára nemzeti irodalmunknak, melynek időnként, hogy el ne vénüljön, az örök ifjúság vizéhez, a népköltészethez kell fordulnia.

Társaságunk a nagy közönség támogatásától várja, hogy fokozott tevékenységet fejthessen ki. De a pártolás többé nem hazafias áldozat. Évi könyvilletményül alapító tagjainknak sokkal többet és értékesebbet nyújt, mint a mennyi a könyvpiacz viszonyaihoz képest az alapítványi összeg kamatainak megfelel. A ki alapítóink sorába lép, néhány év alatt egész kis könyvtára gyűlik össze változatos tartalmú, válogatott szépirodalmi, széptani és irodalomtörténeti munkákból. Sajnos, hogy a nagyközönség irodalomkedvelő tagjai, sőt még a könyvtárat tartó egyletek, társulatok sem méltányolják eléggé a könyvgyűjtésnek ezt az alkalmas módját. Különösen meddő volt e tekintetben az elmúlt év, midőn csak egyetlen ily alapítvány folyt be, a mármharosszigeti ev. ref. collegium ifjusági önképző társulatának 100 frtos alapítványa. Voltak új alapítványok ezenkívül is, de más természetűek. Báró Kemény János, a Kisfaludy-Társaság régi alapító tagja, végrendeletileg 4000 frtot hagyományozott Társaságunknak. Hálánk fájdalmas érzésekkel vegyül; mert Társaságunk az elhunytban egyik leghűbb, legigazibb barátját vesztette el. Finom ízlésével, meleg szívével osztályos társa volt törekvéseinknek, reményeinknek. Megjelent üléseinken, részt vett ünnepi lakomáinkban, bölcs tanácsaival támogatta könyvkiadó bizottságunk működését, melynek, haláláig, kötelességtudó, szorgalmas tagja volt. Élő kapocs volt ő Társaságunk és egykori felejthetetlen elnökünk, báró Kemény Zsigmond között. Reá nem vár halhatatlanság, mint dicsőült testvérére, kit most az örökkévalóságba követett, de míg ennek a nemzedéknek, mely őt látta, ismerte, becsülte, egyetlen tagja él, az ő nemes alakja, tiszteletreméltó emléke is élni fog.

Báró Kemény János megüresedett helyére a könyvkiadó bizottságba, Társaságunknak szintén régi barátját és alapítóját, Lévy Henrik főrendiházi tagot választottuk meg. Mindnyájunknak élénk emlékeztében van az a buzgóság, melyet elhunyt nagyjaink emléksobrainak létesítése körül tanúsított; reméljük, hogy ugyanazzal a buzgósággal fog résztvenni könyvkiadó bizottságunk tanácskozásáiban. Társaságunk iránt érzett rokonszenvének az elmúlt évben is szép tanujelét adá, 200 frttal növelve korábbi alapítványát. Fogadja érte e díszes közönség előtt is köszönetünket.

Meg kell újítanunk meleg köszönetünket a Pesti hazai első taka-

rékpénztárnak is, a mely évről-évre megújítja 200 frtos alapítványát. E kitünő intézet bölcséjénél egy lelkes magyar író állt ápoló kezekkel. Isten áldása volt munkáján; s ím, a hatalmasra nőtt intézet, megemlékezve eredetéről, sohasem vonja meg ápoló kezét az irodalomtól. A megújított alapítvánnyal a lefolyt évben is Társaságunk egykori igazgatójának s egyszersmind az ő alapítójának, a kiváló meseköltőnek és nemes emberbarátnak, Fáy Andrásnak emlékét tisztelte meg.

Elhunyt nagyjaink emlékét az elmúlt évben sűrűbben ünnepeltük széles e hazában, mint bármikor. A hazafi-lelkesedésnek ünnepi hangulata okozta ezt, s a multba tekintő szemünk gyakrabban pihent meg egy-egy irodalmi jelesünk elporlott alakján, melyet az utódok kegyelete földi képmásban igyekezett megörökíteni. Csabára, Erkel Ferencz, a nagy zeneköltő szobrának leleplezéséhez csak táviratban fejezhettük ki üdvözlötünket; de Szücsiben, Bajza József szülőházának emléktáblával való megjelölése ünnepén Társaságunk képviselői is megjelentek, s maga elnökünk tolmácsolta Társaságunk kegyeletét a nagynevű költő, kritikus és hirlapíró emléke előtt. A sárospataki ref. főiskolai Tompa-szobor leleplezésén a dicsőültnek, nemzeti gyászunk nagy lantosának hű barátja, Lévay József tisztelt társunk tartott beszédet a Kisfaludy-Társaság nevében. Testületileg jelentünk meg a Czuczor-emlék felavatásán, melylyel Brázay Kálmán jelölte meg a házat, hol Czuczor Gergely élt, s szép és nemes lelkét kilehelte. Nem maradtunk el a szombathelyi Berzsenyi-szobor leleplezéséről sem, melyet Vasvármegye kegyelete állított dicső fiának, a legnagyobb magyar ódaköltőnek.

De ültünk ünnepet minmagunk is. A hazánk ezeréves fennállásáért hálaimát mondó milliók sorában a mi fohászuk is ég felé szállt, s a mi szerény tömjénünk is ott égett a hazaszeretet oltárán. Május havi ülésünket az ezredév ünneplésére szenteltük. De hajh, a nagy év nem találta itt koszorús nagyjainkat. Méltán sóhajtott föl elnökünk, hogy bárcsak Vörösmarty és Arany János lantja zendülhetne meg e nagy alkalommal, hogy amaz milliók szívét szólaltatná meg fenséges ódájában, emez pedig hadd költené életre a honszerző ősöket. Gyöngye epigonok éneke hangzott el, de szívünk tele volt kegyelettel, meghatottsággal.

Részt vettünk az ezredévi kiállításban is, összes kiadványainkkal, melyeknek egy teljes jegyzékét adtuk a nagyközönség kezébe. Kiadványaink élén Kisfaludy Károly minden munkáinak 1831-ben megjelent gyűjteménye áll, mely mint Banquo szelleme büszkén mutat koronás utódainak hosszú sorára. Mert, tisztelt hallgatóság, ebben a sorozatban látjuk Vörösmarty minden munkáit, Arany Toldiját, Madách Ember

tragédiáját, a teljes magyar Shaksperet s a teljes magyar Molièret, S ezeken kívül is, a közel háromszáz kötetben mennyi sok más becses munkát talál a magyar közönség, külföldi remekek átültetését és eredeti munkákat egyaránt. Ki merné kétségbe vonni e jegyzék tanúságtétele után, hogy a Kisfaludy-Társaság mély és maradandó nyomot hagy irodalmunkban.

Ha e nemzedék, mely kidőlt nagyjaink örökébe lépett, eredeti remekművekkel nem tudja is gazdagítani a sort, de a komoly kritika magas mértékét megütő munkákkal évről-évre gyarapítja irodalmunkat. Azok a művek, melyekről ép e helyen, egy évvel ezelőtt megemlékeztünk, részint megjelentek, részint kinyomatva várják a szétküldést. Megjelent Ferenczy Zoltán pályakoszorús műve: Petőfi életrajza három kötetben. Az a meleg fogadtatás, melylyel a sajtó és a közönség részéről találkozott, szintén jelességéről és hézagpótló voltáról tanuskodik. Megjelent Firdüzi Sahnáméjának ragyogó epizódja «Szijavusz» fáradhatatlan műfordítónk és társunk Radó Antal fordításában, s ugyanőtőle a Zál és Rudabé bájos történetét is rövid idő alatt kézhez kapják alapítóink. Kelet nagy epikus mellett a messze Nyugat mély érzésű dalnokától is egy szép kötetet nyújthatunk a közönségnek. Longfellow válogatott költeményeinek gyűjteménye Szász Béla társunk jeles fordításában csak a szétküldésre vár. Ki van nyomtatva Imre Sándor társunk tanulmányainak két kötete, s Haraszi Gyulától Molière élete szintén két kötetben. Amott a nagytudományú s mély gondolkodó æsthetikus, emitt a fáradhatatlan kutató s élesen bonczoló irodalomtörténetíró nyújtja szellemének legérettebb gyümölcsét. Mind e műveket részint az 1896. részint az 1897. évi alapítói könyvilletményben fogjuk rövid idő alatt szétküldeni. Évlapjaink XXX. kötete, melyet alapítóinknak szintén megküldtünk, már a mult nyár végén megjelent, s így könyvkiadásunkban elértük azt, hogy nemcsak lépést tartunk a megfelelő évvel, hanem alapítóinknak mostantól kezdve már az év elején szétküldhetjük könyvilletményöket.

Még egy kiadványunkról kell megemlékeznem, mely nem az alapítói könyvsorozatban, hanem mint a Kisfaludy-Társaság külön kiadványa jelent meg. Ez Homér Iliásának hat első éneke. Baksay társunk a költészet ős forrásához vezet bennünket s arany kehelylyel meríti az élővíz léleküdítő habjait. A nyelv és verselés ritka művészetét s a kifejezések megkapó erejét, közvetlenségét csodáljuk e fordításban. E hat éneket foglalónak tekintjük, s bizton reméljük, hogy tisztelt társunk nemsokára az egész Iliászszal megajándékozza a magyar irodalmat, oly fordításban, mely bizonyára népszerűvé fogja tenni Homér elavulhatatlan remekét.

Kiadványainkon kívül felolvasásainkkal igyekeztünk terjeszteni az ízlést, s ébren tartani a nagyközönség érdeklődését az irodalom iránt. A lefolyt évben havi üléseinken vendégektől négy verses és négy prózai dolgozatot mutattunk be; Társaságunk tagjai pedig 28 felolvasást tartottak, 18-at kötött, 10-et kötetlen beszédben.

A tagok felolvasott dolgozatai következők: Ábrányi Emil: részlet Coppéénak *A koronáért*, című drámájából. Bartók Lajos: *Mohács után*, drámai költemény. Bayer József: *Az Ember tragoediájának előzményei*, egy fejezet «A magyar drámairodalom története» című akadémiai jutalmat nyert művéből; *Az Ember tragoediájának első bírálói és expositiója*, ugyanabból. Beöthy Zsolt: *Az invocatiók lélektanához és történetéhez*, értekezés. Dalmady Győző: *Fecske útja, Erdei forrásnál, Elhagyott partok*, költemények. Dóczy Lajos: részlet *Ellinor királyleány* című vígjátékából, székfoglaló. Endrődi Sándor: *Tó és patak*, és a *Kurucz nóták*-ból több költemény. Hegedűs István: *Lamartinetól Az ember és a Halhatatlanság*, Musset-től az *Emlék*, című költemény fordítása. Jakab Ödön: *A bajusz*, humoros rajz, *A honfoglalók*, költemény, *A vágóhid és A jó parti*, elbeszélések. Kozma Andor: két dal. Lévay József: *Ezredévi szöveg a gyermekekhez, Köszönet, A völgyben maradtam*, eredeti költemények; *A király menyasszonya, Két holló*, angol balladák, *Nincs ám mindig tavasz, Esős nap*, Longfellow költeményeinek fordítása. Szász Béla: *Both Benedek*, ballada. Szász Károly: *A budai harangok, Az ibolya románcza*, költemények. Szigeti József: *Veronka*, novella. Szűry Dénes: *Shakspeare és az elismerés*, székfoglaló értekezés. Váradi Antal: *Nagypénteken*, költemény. Vargha Gyula: *Ezer év*, költemény, Vértesi Arnold: *Aranka*, beszély. Gróf Zichy Géza: *Dicsőség, Tetétlen*, két költemény. Ezenkívül Nagy Imrének társaságunk által még a negyvenes években jutalmazott balladáját *Árpád*-ot az ezredév megünneplésének szentelt májusi ülésén elszaválta Váradi Antal. A vendégektől felolvasott dolgozatok ezek: Békássy Helén: *Ilonka*, költői beszély. Concha Károly: *Visszaemlékezések Arany Jánosra*. Erdy Lajos: *A magyar zenéről*. Justh Béla: *Oththon, Búcsúdal, Emlék, Hús év múlva*, költemények. Lampérth Géza: *Könyves ember, Kis libapásztor, Sylveszter-este*, költemények. Sebestyén Gyula: *Az eredet mondája*, a honfoglalás munkáit tárgyaló pályanyertes művéből. *Szarvas Gábor: A fordítás elvei*, értekezés, fordítási kísérlettel Homér Iliászából. Zempléni Árpádtól műfordítás: De Vigny Alfrédétől *A farkas halála*.

De hajh, közülünk ismét elköltözött egy, ki oly szívesen ült felolvasó asztalunkhoz s aggkora daczára oly ifjui hévvel beszélte el emlékeit a nagy időkben. Depré Alajost a múlt év őszén ragadta ki soraink-

ból a halál; nemcsak az íróit gyászoljuk benne, hanem a melegsívű barátot is. Csodálatosan megőrizte kedélye frissességét, lelke fiatalságát. Őt látva, csaknem fölkiáltott az ember: Oh boldog márcziusi fiatalság, hát nemcsak azok maradtak örök ifjak, kik a harcmezőn ontva ki véreket, dicsfénytől sugárzó ifjai alakban szálltak a halhatatlanság egébe, hanem azok is, kik végig küzdve a hős csatákat, hosszú évtizedek mulva, hetven évvel vállokon, fiatal szívvel járnak közöttünk! Most az ő meleg szívére is hant borult. Legyen neki könnyű a haza földje, melyet oly forrón szeretett.

Szomorú kötelességemet e fájdalmas visszaemlékezés még nem meríti ki; más két veszteségről kell még megemlékeznem. A nyár folytán hunyt el gróf Szécsen Antal társunk. A boldogult működésének emlékét egy kötet becses irodalmi és történelmi tanulmány örökíti társaságunkban. Egy mély és tartalmas lélek megnyilatkozását látjuk e tanulmányokban, melyekben meglepi az olvasót a gondolatok bősége, a jellemzés finomsága s az egyének és korok lelkébe vetett éles pillantás. Az utóbbi években egy sajnálatos felhő tolakodott gróf Szécsen Antal és a magyar közvélemény közé. Politikai ellentétekből támadt. A Kisfaludy-Társaság azonban távol áll minden politikától. Nekünk, az irodalom embereinek, csak egy hitvallásunk lehet, a magyar nemzetiség szent ügye, s gróf Szécsen Antal, bár politikai meggyőződése eltért attól, melyet a nemzet nagy többsége követ, sohasem szűnt meg magyar lenni, mindig szerette nemzetét, s híven munkált hazája boldogulásán. Áldásunk kísérje őt, azzal a fohászszal, vajha magyar a magyarban, azért, hogy különböző úton keresik az igazságot, ne látna mindjárt ellenséget.

Új gyász is veti közel árnyékát ünnepélyünkre. Alig néhány hete, hogy kitünő társunk, Vajda János elköltözött a nem ismert tartományba, honnan — mint Hamlet mondja — nem tért meg utazó. Odatúl megfejtve látja már a nagy rejtélyt, melyet itt lenn lázas aggyal, kétségtől szorongó szívvel annyit feszegetett. Magánosan futó pályája már itt különvált a másokétól. Ki tudja, hogy egyedüliséget szomjazó szelleme nem bolyg-e most is társtalan a végtelenben, mint a mindenség Ahasvérja, az egyenes pályán rohanó üstökös. Költészetével Vajda János a pesszimizmus sötét mélységeiben járt, de nem egyszer hozott fel onnan színaranyat, melyen az idő rozsdája nem fog, mely mindig fényessége, dicsősége leendő a magyar irodalomnak.

Társaságunk a mult évben megüresedett és így alapszabályaink értelmében betölthető két rendes tagsági hely egyikére Rákosi Viktort, a modern társadalmi élet szürke alapjára a szívárvány tarka színeivel

festő kiváló humoristát, másikára pedig Somló Sándort, a hangulatos lyrai költőt s akadémiánk koszorújával nem egyszer kitüntetett drámaíróvá választotta meg.

Üdvözljük új társainkat s kérjük, legyenek mindig hívek az eszményekhez, nemes hagyományokhoz, melyeken társaságunk nyugszik, s melyeket épségben megtartani nemcsak irodalmi, hanem nemzeti érdek is.

III.

SZÁSZ KÁROLY POHÁRKÖSZÖNTŐJE KISFALUDY SÁNDOR EMLÉKÉRE,

MELYET A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK 1897. FEBRUÁR 7-DIKI LAKOMÁJÁN A GYULAI-SERLEGGEL MONDOTT

«Emlékezzünk régiekről», a honfoglalásról szóló ének e kezdő szavai, minden magyar szívnek vérebe mentek át s minden magyar jelszavává lettek. Örömmel és szomorúsággal emlékezzünk hazánk ezeréves multjáról, büszkeséggel nagyjainkról s dicső tetteikről, munkáikról. E billikom is, melyet kezemben tartok, ugyan ennek a jelszónak szolgál. Elnökünk, kinek azt félszázadon túl terjedt irodalmi munkássága emlékére barátai és tisztelői nyujtották, azt Társaságunknak ajándékozta arra a célra s oly meghagyással, hogy évenként a Kisfaludy-Társaság nagygyűlési lakomáin, az életben levő tagok egyike sorban az elhunyt tagok valamelyikének emlékére emelje s üritse ki, a jelenlevők hozzájárulásával. Az első pohár a Kisfaludy-Társaság első halottjáért Kölcsényért ürült. A mai napon gróf Dessewffy Aurél, a kiváló államférfi, politikai, de egyszersmind népprózai író, Társaságunknak szintén már 55 éve, hogy elhunyt, jelesének emlékezete volt kitűzve s gróf Apponyi Albert társunk által elvállalva, — de ő körülményei miatt ígétét ezuttal be nem válthatván, azt jövőre tartotta fel — s így nekem jutott elnökünk megbizásából a megtisztelő szerencse egy — szintén már 53 éve elhunyt jelesünk *Kisfaludy Sándor* emlékét felújítani.

Valóban, *régiekről emlékezzünk*, mert az ő irodalmi neve s dicsősége e már végéhez közeledő század legelső évére esik s öreg koráig terjedő munkássága már e század közepe előtt véget ért. De nem mult el neve, nem hatása. Munkái ma is új meg új kiadásokat érnek; azoknak, kik e század elején elragadtatással olvasták, most unokái olvassák, ha nem is azzal a lelkesedéssel s gyönyörrel, de tisztelettel ma is, a magyar hazafi s magyar költő iránt.

Magyar hazafi s magyar költő, e két fogalom költőink legtöbbjé-

ben összeolvad; talán egyben sem oly elválhatlanúl, mint Kisfaludy Sándorban. A nagy francia háboruba, a fiatal harczfi egész magyar szívvel ment; hadi fogolylyá lett s ott kényszerű pihenésében, már gyermekora óta élő s fejlődő költői hangulata a múzsa szolgálatába ragadta. Olaszul s francziául tudva, e két nemzet költőit, a troubaduroktól koráig olvasta s tanulta. Szerelemre könnyen lobbanó s magában szenvedélyeket tápláló szívét Petrarca ragadta meg s neki is volt Laurája. Petrarca lón mestere a szerelemben s a dalformában. De azért ő csak tanítvány, nem utánzó volt. Az olasz sonettet magyarul teremtette meg a Himfi-versben; s saját érzelmeit önállóan és magyarul zengette azokban a dalokban, melyek alkatuknál fogva, a 14 soros sonett módjára 12 sorban úgy voltak beosztva, mint a sonett, hogy Kazinczy bátran nevezhette őket lyrái epigrammoknak; a nyolcz első sorban az érzés ömlengése vetette az alapját, a négy (a sonettben hat) utolsó sorban foglalt meglepő megoldásnak. 1801-ben a Himfi első része a *Kesergő szerelem* jelent meg s lepte meg és ragadta el a magyar — különösen a női olvasó világot. Hat év mulva, 1807-ben a második rész a *Boldog szerelem* csatlakozott az elsőhöz — s tette azt teljessé. Vajjon e szerelm regénynek Szegedy Róza volt-e egyedüli hősnője? Nem tudjuk. Valószínűleg nem egyedül neki szóltak, kivált a *Kesergő szerelem*nek meghatározható stanzái. De talán éppen azért, mert többeknek szóltak, — szóltak minden érzékeny férfi s gyöngéd női szívnek.

A teljes Himfivel ugyanazon évben jelent meg a *Regék* első hármja: Csobáncz, Tátika és Somlyó. Ha lehet, ezek még Himfinél is nagyobb s általánosabb hatást tettek. Bár képzelet szülöttei, a magyar hősi mondából vetett nekik alapot s a vitéz hajdankorra tudta visszahelyezni magát s olvasóit. Hatásuk oly nagy volt s olvasóit annyira fölmelegítették, mindenki úgy érezte, hogy az első rege, Csobáncz, e kezdő sorai: «Ülj mellém a kandallóhoz, fel van szítva melege», azt éreztették, hogy a melegítő kandalló magának a költőnek meleget árasztó hazafi szive! E három első regét, a század húszas és még harminczas éveiben — egyenkint, az Aurorában s más zsebkönyvben, majd külön is még több hasonló rege követte, melyek némelyikének meséje, nyelve talán felül is multa az elsőbbekét — de azok hatását többé nem érte el, mert azalatt már Vörösmarty foglalta el a tért, uralkodott a nyelven s ragadta el a magyar olvasó közönséget, míg Kisfaludy Sándor a régi maga maradt.

Dramái, melyek nemcsak a szinpad, de a dráma követelményeit sem elégítették ki: még kevesebb hatást tettek; de Kisfaludy, költői szelleméhez s az azzal összeolvadt hazafiúi érzéséhez azokban is hű maradt.

Irodalomtörténetünk, a megújhodást 1772-től számítva (s különös, ez Kisfaludy Sándor születési éve épen!) classikus francia, német s népies iskolákat különböztet meg, s jeleseinket ezek egyikébe vagy másikába sorozza. Kisfaludy Sándor ezek egyikéhez sem tartozik. Ő független maradt tőlök. Ő csak magyar és semmi más. A nyelvészeti iskolák sem sodorták magokba; sem ósdi, sem újító; szót nem válogat, syntaxist nem keres: ír, a mint érez s lelke sugallja. Önállóságát tomlában, szavában, nyelvében épen úgy fentartja, mint érzelmeiben. Mint egyetlen mestere Petrarca, — úgy az új irodalmi irányok sem vetkezették ki egyéniségéből. A költészet mindhárom műfajában, melyeket, ha nem is egyenlő sikerrel, de egyenlő szeretettel művelt, sőt prózájában, még leveleiben is — egyaránt egyszerű, mesterkéletlen, igaz és önálló, — s mindenek felett magyar és hazafi. Nem utánoz senkit, nem alkalmazkodik egy iskolához sem, csak elveiért harczol, csak érzelmeit zengi, csak hazáját s nemzetét akarja emelni.

Ha régiekről való emlékezésünk nemcsak arra való, hogy nagyjaink emlékét fölelevenítsük s nevöket dicsőítsük, hanem hogy példájokat követve okuljunk is, irodalmunknak ma inkább, mint valaha hasznára lehet Kisfaludy Sándor emlékét felújítanunk. Irodalmunknak s kivált költészetünknek a külföld jeleseitől is példát kell vennie, de nem szabad az idegen izlés s irányok rabjává lennie. Magvát s annak hajtó erejét hazafiságában s magyarságában kell keresnie, megőriznie s ápolnia. A régiek — a mieink — jobban és erősebben szólnak hozzánk, szívünkhöz, mint a külföld bármely jelese. A vak utánzás szolgálká tesz; az ős-források vize a mellett, hogy szomjunkat oltja, üdít, erősít is.

Ezt kell emlegetnünk, ha Kisfaludy Sándorról emlékezünk, ki azt már életében elnyerte — mert aggkorában, Dalünnepén dicsőítették beszéddel és dallal, — hirdetve, hogy

Övé a hir, övé a dal,
 Övé a legszebb diadal,
 Ki lanton győz s nyer sziveket
 Kit egy nemzet ajkára vett,
 Az él — örökre él!

IV.

HEGEDÜS ISTVÁN BESZÉDE,

MELYET KÁRMÁN JÓZSEF SZOBRÁNAK LELEPLEZŐ ÜNNEPÉN LOSONCZON, 1896. MÁJUS 25-DIKÉN A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

Legelső szavam, köszönet Losonc z nemes városának és hazafias társadalmának, hogy hazánk ezer éves fennállása emlékét a Kármán József emlékének megörökítésével kötötte össze. Ezáltal ünnepének, ujongó kedvének, lelkes örömének mélyebb tartalmat, komolyabb jellemet adott. A túlradó öröm akárhányszor könnyet sir. És ha valaki e könnyhatásra méltó volt, Kármán az volt.

Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze

Az ő szomorú életének, az ő tragikus sorsának emléke hadd alkossa nemzeti boldogságunk egyik legszentebb alkotó elemét. A mely nép gondatlanul vigad . . . annak nincs mélyebb kedélye, nincs magasb czélokra irányzott lelke. A sirva-vigadó magyarról ezt nem lehet elmondani. A mi jókedvünknek, a mi örömünknek nélkülözhetetlen alkatrésze ezeréves küzdelmünk száz meg száz megható emléke.

És van-e a Kármánénál meghatóbb?

Ezelőtt 101 évvel a 26 éves ifjú sorvasztó betegségbe esve, a halál gondolatával szívében, egy szótlan sohajt szentelt azoknak, a kiknek emlékét a Vérmező őrzi.

Az új, az átalakult, a szabad Magyarország csak a vágyódásokban élt, csak a honfibanat sohájával, a költő panaszdalával, a tudós tervezésével lehetett ennek szolgálni. Kármán maga mondja: «Ha szép téreinkről felhat édes nyelvünk a havasok tetőire és a völgyekbe, melyeket azok fedeznek, ha népes utcáin és magas palotáiban városainknak ez a hang fog hallatni; ha az élet a halálon győz . . . akkor azok,

kik azt érik, álmódjanak oly szépen, mint én kezdettem, én addig — ébren szomorkodom».

Oh nemes lélek, a te és társaid éber szomorkodásának köszönhetjük, hogy most nem álom többé, hogy a bérczek tetőin, a völgyek mélyén, a városok utcáin, a palotában és kunyhóban a magyar nyelv zengjen és ebben a magyar elme, a magyar szív nyilatkozzék meg. Te huszonhat éves korodban elfojtott sohajt áldozál annak a szabadságnak, melyért Petőfi szintén huszonhat éves életét már odadobja. Mi a gyümölcsöt szedjük, a szabadságot élvezzük. És ebben rejlik a mély tanulság. Ha végig olvassuk a mit Kármán az Urániában a *Nemzet csinosodása* cím alatt tervez, ha érint az ő fenkölt lelkének fuvalata, mely egy szegény, egy kietlen, egy pusztta mező felett, melyhez a közélet hasonlított, egy gazdag, egy virágzó, egy termékeny hazát és társadalmat óhajt: nem kölcsönvett kulturát, nem korcs szavakkal érthetlenné vált finomkodó nyelvet, nem a féltudomány gőgjét és a betyárkodás eredetiségét; de valódi nemzeti költészetet és tudományt, mely szól a valódi nemzeti társadalomhoz: lehetetlen, hogy vigadó kedvünk közepette el ne komolyodjunk és fel ne vessük a kérdést: hogy vajjon tudjuk-e mi úgy szeretni ezt a hazát a maga jólétében, melyben osztakozunk, mint ők szerették a szegény, a koldus nemzetet, mindön jutalmul felülről elnyomást, alant bántó közönyt tapasztaltak? Vajjon él-e bennünk e nagy lelkek lelkesedéséből annyi, mennyivel sokkal könnyebb helyzetünkben teljesítsük kötelességünket? Fánni epedéséhez hasonlít a Fánni szerzőjének hazafias epedése.

Oh ha érezné, hogy e perczben azon koszorukkal, a melyekkel emléket megkoszoruzzuk, mindazt vissza szeretnők pótolni, miért ő ébren szomorkodott. E koszoruk sorában a Kisfaludy-Társaság koszoruja hadd hirdesse, hogy annak a nemes romantikának, mely a nemzeti érzés közvetlen megnyilatkozása volt, folytatója, diadalra juttatója lett az a férfiú, kinek emléket, hagyományait őrzi és ápolja az ő nevét viselő társaság. Egy emberöltő után a magyar társadalom már nem hagyja a pusztába veszni el az uttörők nyomait; de sereggé verődik és az utja felén kidölt vezér irányát követi. És ma: a ragyogó Budapest, a nemzet szive: osztja az éltető erőt az országba mindenfelé és dobogva veszi magába a felé siető egészséges vért: egy lélek, egy szellem, egy haza eszméje válik édes valósággá. És mégis, mégis!! a jólét, a boldogság öngővé tesz. Jertek: tanuljatok hazát szeretni.

Tegyétek meg a hazáért felét annak, mit ők tettek és e haza igazán boldog lesz. Legyen áldott a Kármán József emléke!

GYULAI PÁL BESZÉDE,

MELYET SZÜCSIBEN, 1896. AUGUSZTUS 23-DIKÁN, A BAJZA JÓZSEF SZÜLŐHÁZÁRA ILLESZTETT EMLÉKTÁBLA LELEPLEZŐ ÜNNEPÉN AZ AKADEMIA ÉS KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

A magyar tudományos Akadémia és Kisfaludy-Társaság képviselőjében jelentem meg itt Kozma Andor társammal. Ha vannak intézetek, melyek kegyelettel viseltetnek Bajza József emléke iránt, bizonyára az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság azok. A harminczas és negyvenes években Bajza, Vörösmarty és Toldy voltak az Akadémia vezérférfiai, a Kisfaludy-Társaságot pedig, mint Kisfaludy Károly barátjai, ők alapították, emlékére, mintegy az Aurora-kör folytatásaképp.

De nemcsak a két intézettől érdemli meg Bajza a kegyeletet, hanem az egész nemzettől. Bajza kitűnő költő volt s még kitűnőbb kritikus, a ki nem csekély befolyással volt irodalmunk fejlődésére. Mint lyrai költő, senki sem művelte korában oly kizáróan és több sikerrel a tiszta dalt nála. A szerelem és hazafiság e megható dalait szíltében énekelték a társaskörök s éneklik ma is. Azonban az ifjú költő álmodozásait csakhamar a férfiú kritikai táborozásai váltották föl.

E század elején Kölcsey igyekezett megállapítani a magyar kritikát, de oly ellenzésre talált irodalomban és közönségben, hogy visszavonult s többé nem kritikákat, csak æsthetikai értekezéseket írt. Ekkor lépett fel Bajza tele hévvel és bátor kitartással. Éles dialektikája, szívós küzdelme kivívta a kritika jogait, szabadságát s összetörte az ellene táplált balfogalmakat. Diadalra segíti az Aurora-kör széptani irányát, Révai nyelvtani rendszerét, Kazinczy nyelvújításait. A *Kritikai Lapok*, *Figyelmező*, *Athenaeum*, melyeket szerkesztett, épen oly nevezetes emlékei irodalmunk fejlődésének, mint az ő fáradságtalan munkásságának és kritikai szellemének.

Másfél évtizednél többet töltött el folytonos harcban. Polémiái élénk érdeklődést költöttek fel. A *conversations-lexiconi* pör első szí-

gorúbb kikelés volt a gondatlan szerkesztés ellen és Dessewffy József gróf legyőzése első megtámadása a születési aristocratia követeléseinek az irodalom köztársaságában. Az Auróra-pör először hozta szőnyegre az írói tulajdon kérdését. Dramaturgiai harczai emelték színikritikánk színvonalát. A. Kazinczy—Pyrker-féle vitában az a nemzetiségi hév, mely a haza fiaitól a hazai irodalom művelését követelte s megbélyegezte a magyarból németté lett írókat, szükséges és jótékony volt. A Csató elleni polémiáiban a politikai és írói jellemtelenség leleplezése egy különben jeles íróban, erős benyomást tett a közönségre s elősegítette a közvélemény szilárdulását. A közönség kezdte megszokni a szemben álló irányok és személyek tusáját s többet várt a folyóiratoktól, mint pusztán czikkek gyűjteményét. Így alapította meg Bajza az irodalmi sajtót s készítette elő a politikait, mely csakhamar fejlődésnek indult.

A negyvenes években visszavonult a szerkesztéstől és kritikától egyaránt és történelmi tanulmányokhoz fordult. Azonban a forradalom kizavarta nyugalmaiból s a nemzeti katastropha kétségbeejtette. Kedélye elsötétült, szelleme kezdett kialudni s egy emésztő kór, lassú halál martaléka lőn. Mily szomorú látvány volt az Akadémiában, vagy Pest utcáin az egykor deli és erős férfiú megtört alakja, elváltozva mint egy élő halotté. Egészen azt fejezte ki, a mit ő maga mondott egyik szép költeményében :

Elhunyt lelkem lángja, lettem
Néptelen ház, pusztá rom.
Tűnik, hamvad életem,
Isten hozzád nemzetem!

Az idő rohan, az irodalmi és politikai világban új bajnokok és küzdelmek állanak elő, a régiek háttérbe szorulnak s néha még emlékek is elhomályosul. Épen azért köszönet és hála Hevesmegye lelkes fiainak, különösen az egri irodalmi körnek, hogy nem engedik elhomályosulni Bajza emlékét. Méltán büszkék földijökre, mert egy kitünő író tiszteletnek benne, a ki jelentékeny hatással volt a nemzeti élet fejlődésére, egy tiszta jellemű buzgó hazafit, a kit hazafi-bánata ölt meg.

Fény nevére, áldás emlékére!

VI.

LÉVAY JÓZSEF BESZÉDE,

MELYET SÁROSPATAKON, 1896. OKTÓBER 5-DIKÉN TOMPA MIHÁLY SZOBRÁNAK LELEPLEZŐ ÜNNEPÉN,
AZ AKADEMLIA ÉS KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

Tisztelt ünnepélyes gyülekezet!

Abban a köz-örömben, mely most Tompa Mihály szobra előtt mindnyájunk szívét eltölti, őszintén osztozik úgy a Magyar Tudományos Akadémia, mint a Kisfaludy-Társaság. Megbízott tolmácsa vagyok mindkettő részvétének s kétszeresen örvendező tolmácsa, ha meggondolom, hogy itt azt a fenkölt szellemet ünnepeljük, melyhez engem ifjú korom óta legbensőbb szeretet és barátság kötelékei fűztek.

Tompát, mindjárt *Népregéinek* és *Versei* első gyűjteményének kiadása után (1847) sietett keblére ölelni a Kisfaludy-Társaság. Széket foglalt a *Vámosújfalusi jegyző* című elbeszélő költeményével. Ezen kívül azonban tevékeny munkásságot többé ott ki nem fejtett.

Az Akadémia azon időben emelte tagjai sorába, midőn szabadságharczunk lezajlásával, tíz évi kényszerű szünetelés után, első ülését tartotta (1858). Tompa már ekkor költészetének erőteljében állott s a következő évben (1859) magas röptű *Kazinczy odájával* nyerte az Akadémia koszorúját. E társaság működésében sem vett azután részt. Csak 1868-ban, haldoklása évében fordult felé figyelme. Felolvastatni kívánta ott hatyúdalát, *Utolsó verseit*, melyekben a szenvedések alatt összeroskadt költő lelke így sóhajtott:

Mit keresnél, mért mulatnál
Oh én lelkem, e romoknál?
Fölfelé! csak fölfelé!

Ez lett voltaképeni beköszöntője, egyszersmind végbucúja is, mely után az Akadémia, költői működése méltánylásaul, egyhangúlag oda ítélte neki a kétszáz aranyos jutalmat. Derengő sugár volt ez

reá nézve ama sötét úton, mely őt nem sokára az örökkévalóságba vezette.

Midőn most mellszobra körül egybeseregelve, hódolatunkat fejezzük ki iránta, feltűnik előttünk költészetének egész varázsa, sőt sokunk előtt feltűnik még elköltözött földi alakja is, a mint őt a maga sajátos egyéniségében ismertük, szerettük és tiszteltük.

Az ő költészete nem fölszines pillangó-röpködés, hanem hús és vér, igaz valóság, fölemelő és nemesítő művészet. Kezet fog abban az elmélő ész a fenszárnyaló képzelettel, az eszmelőség a mély érzellemmel, a sötét borongás a vallás és emberszeretet derűjével s a honszerelem lángjával.

A természet édes anyai keblére egy költőnk sem borult annyira ragaszkodással és áhitattal, mint ő. Lelke mintegy összeolvadt annak működésével és tüneményeivel. Megelevenültek előtte az élettelen tárgyak. Személyes életet és történetet nyertek a virágok, melyeknek titkát ellesni és tolmácsolni csak az ő műzsája volt hivatva.

Említsem-e a hatást, melyet társaival együtt nagy mértékben gyakorolt arra, hogy költészetünk közelebbi összeköttetésbe lépjen az élettel, hogy nyelvben és szellemben, alakban és tartalomban megújító erőt merítsen a népköltészet forrásából? . . . Bizony az a hármass csillagzat, mely a magyar égen Petőfi, Tompa és Arany nevével tündöklök, örök büszkesége marad költészetünknek, nemesítő és gyönyörködtető barátja az érzékeny magyar szíveknek.

És mégis, ha végig tekintek a mi Tompánk életfolyamán: még itt is, a hol mellszobra előtt csak dicsőségéről kellene emlékeznem, búskomoly érzés fogja el szívemet. Mennyi törődés és emésztő kétely! a test és lélek minő gyötrelmei, melyeket a költői hírnév babérja sem elfedezni, sem enyhíteni nem bírhatott.

Leigázott hazánk gyászéveiben senki sem tudott köztünk annyira bájjal és erővel, oly állandóan és hathatósan szólni a nemzet szívéhez, mint ő. «Hogy a babiloni vizeknél ültünk», az ő lantja volt mély keservünk mérséklője, csüggeteg reményünk biztatója . . . És ime most, midőn az ő porai felett kibontott lobogókkal halad boldogsága felé a felszabadult haza, nem vesz-e észre a figyelmes szemlélő olyas jeleke, mintha a közönség nem érzene már teljes és megillető mértékben az ő nevének varázsát? Mintha a sürgő élet országútján fölvert por takarni kezdené az ő nemes alakját és műzsája nyomait?

Ha valóban így volna is, nem lehet kétségünk a felől, hogy ez a tünékeny jelenség, anyagiak után lázasan siető korszakunk természetéből foly, mely a költészet tündérberkeiben mulatni rá nem ér s annak virágaiból lelkesedést szívni érzéktelen . . . Nem! Tompa művei nem a

változékony és muló divat szeszélyéből eredtek. Általános emberi eszmék s érzelmek tüze gerjedez azokban. Forrásai lesznek azok mindenha az üdítő erőnek és gyönyörnek, valahányszor csendes magányba vonulva elmerül bennök a törekvő ifjú, a hazáját szerető honfi s a vallásos nő, a ki szive háborgásai közt a béke olajágát keresi.

Ime! az ő folytonos hatását és életét hirdeti ez a szerény, de magasztos ünnepély is, midőn mellszobrával örökítik alakját az ő szellemi utódai, a sárospataki főiskolai ifjúság lelkes köre.

Valóban méltó helye van itt neki, legméltóbb mindazok közt, melyekhez egyszerű életének gyökérszájai fűződtek. — Rimaszombat csak bölcsejében ringatta őt; az igriczii nagyapai szegény tűzhely csak szigorú gyermek-éveinek melengetője volt. A valódi édes anyát az *alma matert*, a szellem tápláló szülőjét itt, a sárospataki főiskolában nyerte. Múzsája itt emelgette szárnyait először. Itt erősödött az ég felé röpüléshez. Itt lett ő, mint Horácz éneкли önmagáról, «*ex humili potens*».

Most, mint messze útból a vándor, visszatért ide édes övéinek kebelére. Érc-alakot öltött, hogy daczoljon a mulandósággal s állandó szállást vegyen ifjusága visszavarázsolt mezején, körüllebegve a mult emlékeitől, körülölelve a kegyeletes utódoktól, az örökké meg-megújuló ifjúságtól, kik itt az ő nyomain gyűjtik az el nem hervadó virágokat.

Maradj és állj tehát itt hallgatag fenségedben, kedvelt alakunk szerény képmása! Buzdíts, gyönyörködtess, taníts hosszú-hosszú időn át akkor is, midőn a mi sziveink, melyek most a te dicsőítésedre dobognak, rég porrá váltak. Hódítson körödben a vallásos ihlet, a hazáért lángoló szeretet, a nemes eszmék és érzelmek ama fenszárnyaló összesége, mely költészetednek megragadó színt és életet adott. Fuvald eszméidet s erényeidet nemzedékről-nemzedékre az ifjúság lelkébe: így folytasd a szellem örök életét, így munkáld láthatlanul is szeretett hazád felvirágzását.

Tolmácsolom irántad a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság hódolatát, valamint a meleg elismerést, ama lelkes ifjúságnak, mely itt a te emlékedet megörökíteni buzgólkodott.

VII.

VARGHA GYULA BESZÉDE,

MELYET SZOMBATHELYEN 1896. DECEMBER 8-DIKÁN BERZSENYI DÁNIEL SZOBRÁNAX LELEP-
LEZŐ ÜNNEPÉN A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

A Kisfaludy-Társaság nevében és megbízásából eljöttünk, hogy Vasvármegye lelkes közönségével a legnagyobb magyar ódaköltő halhatatlan emlékét ünnepeljük. Berzsenyit szülőföldje vallja első sorban magáénak, de szellemének fénye, nevének dicsősége nemcsak addig hat, a meddig a Ság teteje sötétedik; betölti, beragyogja az egész magyar hazát. A szép magyar szó egy régibb költőknél sem zendült meg annyi erővel, mint az ő szózatos ajkán. Hangja, melylyel próféta-lelke szent haragját a romlásnak indult nemzet fülébe harsogta, az isteni fenség döböntő félelmével kapta meg a szíveket, mint a váratlanul felhangzó mennydörgés szava. S volt-e valaha költő, ki szenvedélyesebben csüggött volna nemzetén, faján!? Az a központi tűz, mely a mélységekben háborgó vulkán földrázó erejével forrt Berzsenyi lelkében, a kiolthatatlan fajszeretettől nyerte táplálékát; azért volt oly ellenállhatatlan, azért ragadta úgy magával a kortársakat.

Őrizzük a költő szent hagyományát, hevítse a mi szívünket is az ő lánglelkéből kisugárzó meleg, hogy a költőnek, széles e hazában, mindannyian saját szavaival felelhessük vissza: «Mint te, oly forrón szeretem hazámat»; mert egyedül álló s ezer veszélytől környezett kis nép, minő a magyar, csak úgy tarthatja fenn nemzeti létét, ha minden ízét áthatja a józan, de kitartó, a munkás és önfeláldozó hazaszeretet.

De költőnk másra is tanít, arra, hogy «Minden ország támasza, talpköve, a tiszta erkölcs». Ha e nemzet testben, lélekben ép marad, a két ezredév határjelző halmáról, a melyen állunk, bátor bizalommal tekinthet a jövőbe.

S te dicsőült szellem, ki érczengésű szózatoddal ébresztéd egykor alvó nemzeted, ím lásd, a hálás ivadék hogy ünnepel. Mit mondhatnánk mást, mint a mit te mondtál jós-ajakkal:

A véghetetlen századoknak
Nagy neved érdemit általadtad.

VIII.

PÁLYÁZATI JELENTÉSEK.

1.

A BÁRÓ BORNEMISZA-FÉLE SZÍNRMŰI PÁLYÁZATRÓL.

IRTA ÉS A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1896 APRIL 29-DIKI ÜLÉSÉN FELOLVASTA VADNAY KÁROLY.

Szolnok-Doboka vármegye főispánja: báró Bornemisza Károly ezer korona pályadíjat szánt olyan történelmi színműre, melyet a honfoglalás ezredévének ünneplése alkalmával a deési színházban *díszelőadásul* lehessen bemutatni. Megszabta, hogy a pályadíjat okvetlenül ki kell adni, ha önbecsű versenymű nincs, az aránylag legjobb vagy legkevésbé rossz terméknek is, habár teljességgel nem volt kizárva a lehetőség, hogy díszelőadásra alkalmas, ünnepi célra szolgáló színmű egy sem lesz a pályázaton. Egyszersmind a pályázat részletes formulázására, kihirdetésére és a pályaművek megbirálására a Kisfaludy-Társaságot kérte föl, mely rendesen ugyan csak a maga által kitűzött pályázatok ügyeiben szokott eljárni, mert hiszen eljárásaért a felelősséget csak úgy vállalhatja el teljesen, ha a föltételeket önmaga szabja meg; mind a mellett a fölkérést ezúttal, kivételesen, nem tartotta visszautasíthatónak, mivel ez a pályázat rendkívüli fontosságú nemzeti ünnepel, a milleniummal, áll szoros kapcsolatban.

A csak rövidre szabhatott határidő leteltével a Társasághoz tizen-nyolcz pályamű érkezett, melyek megbirálására hármastagú bizottságot alakítottak. E bizottság Berczik Árpád, Degré Alajos és Vadnay Károly rendes tagokból állt.

A kihirdetett föltételekben hangoztatva volt a pályadíj kitűzőjének azon ohajtása, hogy a pályázók, műveik színhelycül, lehetőleg a megye területének, e történelmi múltban gazdag országrésznek valamely

pontját válaszszák, hogy az érdeklődés, buzdulás ezzel is fokozva legyen. S a versenyzők ezt a föltételt kellő figyelembe is vették, mert a tizen-nyolcz mű közül hét színdarab Báthory Gáborról, öt Bánffy Dénesről, három pedig Salamon királyról szól, kiknek történelmi emléke részben vagy legnagyobb részben e vármegye földjéhez s ősi kastélyaihoz fűződik. Sőt még a pályázat legalantibb színvonalú, kritikának tárgyúl nem szolgálható darabja is: a VII. számú *Millenium*, mely teljesen tanulatlan ember értelem nélküli tollpróbája, s melyben Attila, Leó pápa, Árpád, Kossuth és Petőfi egymást követő képtelen képekben mondják el szózagyalékukat: a honfoglalás tényét oda csavarintja, hogy először is Deés tája jutott az első fejdelem és hét vezér kezére s onnan mentek aztán Munkács alá hódításuk folytatására. Továbbá a pályázatnak mindenesetre írói tehetségtől eredt műve: a XVIII-dik számú «Szombatosok» Deést szintén befoglalja cselekvényének keretébe, mint a zsidók eretnekeket elitélő országgyűlés színhelyét.

Annál kevésbbé vette figyelembe a pályázók nagyobb része e verseny tulajdonképeni célját, gyakorlati rendeltetését: azt ugyanis, hogy a nyertes mű nagy nemzeti ünnepre díszelőadásúl van szánva s ehhez képest a tárgyat úgy kell választani s az alakokat úgy rajzolni, hogy eleven érdeklődést keltsenek a nézőkben és semmi esetre sem nyomasztó visszatetszést, vagy épen széptani undort. Vajjon az ünnepi hangulattal hogyan egyezhetne e pályázat ama féltuczat Báthory Gábora, ki szemérmetlenül hirdeti, mint valami nyilvánosságra tartozó programmot, a maga nőcsábítási gyönyörködéseit, sivár lelketlenséggel követi el érzéki merényleteit — egyik színművében még udvari papját is kerítési céljaira használva —, embertelenül bünteti a saját vétkét másban és olyanban, a kit maga sértett meg jogában és erkölcsében s általában nemcsak a drámai, hanem a közönséges emberi jellemnek is hijával van? Még a XVII-dik számú, *Végzetes szerelem* című színműben is, melynek írója e léha fejdelemnek Kornisné iránti lázát a szerelem ellenállhatatlan indulatára kívánta volna magyarázni: kiderül, hogy Báthory Gábor valójában nem becsülte e nőt, midőn azt — saját hiúsága okából — nagy társaság előtt hazugúl rágalmazta, mintha már meghódította volna.

A pályadíj kitűzetője, midőn történelmi drámát ohajtott díszelőadás céljára nyerni, bizonyára maga sem kívánhatta, hogy a színművekben csupa dicsőítendő erények és gáncs nélküli lovagok szerepeljenek, mert a dráma tárgya és természete nem apotheózis. Ezt csupán színpadi képletekkel, epikai jellegű szavazati művekkel lehetett volna elérni. A dráma és még inkább a tragédia kerekeit emésztő, romboló indulatok, szenvedélyek forgatják, olyan küzdést keltve, mely ha külső: ellenfeleket, ha

pedig benső: egy-egy önsarkaiból kiforgatott egyént dob a katasztrófa áldozatául. De a drámában, hogy hasson, nem szabad a hőst és cselekvényét silánynyá alacsonyítani. Szükséges, hogy a tettekben erő, az alakokban kiválóság legyen akkor is, ha emberi nagy gyöngeség, vagy tragikai ádáz indulat teszi a hőst tönkre. De a Báthory-színművekben az alakok visszatetszők, egyoldalúan üresek, a tettek pedig nagyobbára aljasak. A hogy a szerzők az utolsó Báthoryt és környezetét feltűntetik: azt minden magyar ember röstelkedve nézhetné. Igaz, hogy ez a fejdelem a történelemben is könnyelmű, élvvadászó, zsarnoki alak; de más tekintetben kellett benne imponáló, kiváló vonásnak is lenni és ha nem volt: a drámaíró érdeke és feladata olyat önteni bele, hogy színpadilag érdekes alakká tegye. Egyoldalú festéssel, csupa hitványság rajzával a drámaíró nem boldogulhat, mert visszatetszést kelt. Olyan ész és minden jobb érzés nélküli silány emberektől, minők e színművekben az anyagi haszonért kerítőkké vált és saját feleségeiket is odadobó tanácsurak: Imreffy és Kamuthy, s annyira kellem és minden nőiség nélküli asszonyoktól, mint e tanácsurak feleségei, kik szemérmetlenül úzik titkolni való feslettségöket: a néző csak elfordulhat. S még a kik a jogérzet felháborodásában a fejdelem ellen összeesküsznek: azok is fölületesen vannak rajzolva, mint vagy üres, vagy gyámoltalan, vagy lélektanilag valótlan személyek. Kevés is volt e szerzők közül, ki színműve anyagját közvetlenül a történelemből merítette volna, hogy aztán abba a saját képzelmeiből öntsön drámai lelket. A VI-dik számú színmű szerzője, mint jegyzetei mutatják, eléggé keresgetett ugyan a történelmi művekben, de mivel képzelem és drámaírási erő hijával van: nem birt sem hősével, sem cselekvényével boldogulni: törte a fejét, okoskodott, de csak fáradtságosan utazgatott, a nélkül, hogy célhoz érkezett volna.

A pályázók általában nagyobbára — a terv megállapítását illetőleg — vajmi kényelmes módot választottak. A mit Jókai Mór az *Erdély aranykorában*, Jósika Miklós *Az utolsó Báthoryban*, Szigligeti pedig a *Béldi Pálban* jelesen és hatással megírtak: ez ismert művekből kiszedegették az alkatrészeket, motivumokat, fordulatokat, hogy gyarlón, hatástalanul, élet és igazság hijával állítgassák össze.

Átalános képesség szempontjából a Báthory-drámák közt is van különbség. Ekkép osztályozhatók is volnának, kivált nyelvi és beszélgetési tekintetben, bár így is inkább csak egymás alá, mint egymás fölé; de mert a lényegben, abban t. i., hogy egyikben sincs drámaiság, valamennyien egy húrton pendülnek, akár mint a IV. számú, mely gyarló firka lévén, kritika tárgyául nem szolgálhat, akár mint a VI. számú, mely lihetetlen és gyermekek vadregényeskedés, akár mint a VIII. sz., mely elég folyékony, de száraz és nagyon terjengő verselés: elemzésök

épen oly meddő és fölösleges volna, mint a *Salamon királyról* szóló három versenyműé. Ezek közül a II. számúban egy nagyon éretlen kisdíák árulta el tudatlanságát, a XVI. sz. *Borús szívek* kapkodó összevisszaságok halmaza, *A koronáért*, XI. számú pedig főleg harci jelenésekből áll s több költészettel kidolgozva, inkább is lehetne epikai beszély, mint drámai mű anyagja.

Valamivel több figyelemben részesíthetők a Bánffy Dénesről írottak, mert ezek közül egy párban a hős némi férfias, nemes vonásokkal bir. De ezek szerzői teljesen a Jókai híres regénye nyomán jellemezték a büszke, daczos, erőszakos főurat, s a mit a maguk sekélyes leleményéből adtak hozzá: az mind szerfölött gyarló elem. Ilyen az a bécsi udvari hölgy szerepeltetése, ki Bánffyba egy látásra beleszeret, utána rohan s a nyakán ül émelgyős szerelmi vallomásaival s egy pillanatban, minden előkészítés nélkül, bős amazonná válik s ledőf egy Bánffyra rohanó katonát. Egy másik színműben Bánffy, a már elítélt fogoly, kivégeztése előtt békén alszik ágyán, a mi nem egy elítélttel történt már meg, de hogy megmentésén törekvő és kétségbeesetten hozzá rohanó hitvese is, ezt látva, melléje telekszik és nyugodton elalszik: ez már képtelenség. A felkorbácsolt indulatok háborgásai közepett nem szoktak az emberek, kivált a nők, édesdeden aludni; valamint zaklatott drámai helyzetekben sem beszélnek rőfos hosszadalmassággal, mint e színdarabok némelyikében teszik. A Bánffy-drámák legátalánosb gyöngéje azonban a hős ellenégeinek gyarló és lapos előállításá. Olyan sivár és jelentéktelen ember, mint e művek Csáky grófja, olyan egyoldalú, üres eselszövő, mint ezek a Teleki Mihályok, s olyan félszeg és csupán iszákos fejdelem, mint a türelmes papir ez Apaffy Mihályai az élet valódiságában dehogyan birták volna a hatalmas Bánffy Dénest elejteni. A liga létrehozásához kissé másféle erők és küzdelmek kellettek. A török és német pártiak politikai tusáját drámailag kidomborítani, a küzdesben erőteljes motívumokat használni s általában az összeütközéseket, fordulatokat szilárd alpra fektetni: a pályázók nem birták.

Legtöbb drámai érzeket a IX. számú, *Bánfi Dénes* című, «Törött, de nem hajolt» jellegű szomorújáték szerzője tanusított.

Ez legalább érzeki csélesapságokkal nem csorbitotta hősének férfias méltóságát. Büszke, daczos embert mutat be, ki Béli Pálnéban is azt szereti, hogy szintén büszke és daczos, mint ő maga. A zaklatás, a politikai fondorkodás e büszkeséget göggé fokozza benne. Így válik ellenszegülővé s magát haddal védelmező lázadóvá. Vele szemben Teleki Mihály sem egyoldalú eselszövő, vagy — mint nem egy versenyműben — önhaszonleső imponzor; hanem Erdély javán munkáló politikus, ki a boldogulás föltételének a török barátságot tartja. Kegyelmet is eszközöl

ki az elítelt Bánffy-nak az esetre, ha Bécshez szító politikáját nyíltan megtagadja. De ez sokkal büszkébb férfi, semhogy annyire meg tudná alázni magát s meghazudtolni múltját. Arra nem képes, hogy ellenségei előtt megfusson s politikai meggyőződését eldobja. Inkább meghal, mert férfi. Eddig mellőzött jó hitvese is, Beldiné is, ki szereti, de e szerelemnek nem áldozza fel hitvesi hűségét: meg akarják menteni; ő azonban ezek szavára sem hajol. A fejedelem is, bár gyöngé embernek van feltüntetve, de az iszákosság rít szokásától mentt marad: nem a mámor, hanem fejedelmi székének féltése ragadja az elfogatási parancs aláírására. Beldi Pált sem törpíti úgy le a féltékenység, mint más versenyművekben, inkább a férji sértődés ingerli Bánffy ellen, ki az ő nejét udvari táncz közben megcsókolta. Az sines rosszul gondolva, hogy Beldiné azért hívja meg Bánffyt a maga kastélyába, mert ki akarja békíteni ott levő nejével, ki neki barátnője. Jót akar, de nem elég megfontoltan s a nemes szándék Bánffy büszkesége és Beldi sértődése miatt rosszul üt ki. Fogyatéka a műnek, hogy a liga erőre kapása nincs eléggé festve benne. Apaffyné Bornemisza Annának sem tudott a szerző több szerepet, a cselekvény fejlődésére befolyást adni, mint versenyző társai. De gondot fordított a mese szövésére, az alakok drámaibb szerepeltetésére és a dialogok elevenségére is. A kritika nem egy kifogást tehet a mű ellen, de színre lehetne vinni, kivált kisebb igényű közönség előtt.

A *Báthoryakban*, mely a XII. sz. pályamű, ugyanaz a történeti tárgy van feldolgozva, melyet valaha Fáy András írt meg a *A két Báthoryban*. Zsigmond, e végleteken hányatott, éretlen, hol élvadászó, hol életunt, hol nyugalmat, hol bosszút áhító fejedelem kivégezteti bátyját: Boldizsárt, mint lázadót, holott ez nem tudott azzá lenni, mikor kellett volna. Voltaképp irigylí őt, mert erélyes és török-barát lévén, a hazafiak szeretik és fejedelmökül ohajtják. Ebben a tárgyban elég anyag van erős összeütközésekre, s a szerző igyekezett is a cselekvénynek tőle telhető kerekded formát adni, de mivel a jellemzésben és motíválásban erőt és összhangzatot tanúsítani nem bírt, műve nem emelkedett igazi drámává s hatás tekintetében nem is szárnyalhatta túl Fáy András régi, feledésbe merült színművét, noha ez az egykori kitűnő írónk mindenre inkább volt hivatva, mint komoly dráma írására.

A pályázatnak — bíráló-bizottságunk egyértelmű véleménye szerint — mindenestire legtöbbet érő terméke a szám szerint legutolsó, a XVIII-dik, melynek címe: *A szombatosok*, három felvonásos színmű, e jellegével: «Egy az isten».

Tárgyában ez nem oly elkoptatott, mint a többi versenymű; jelenéseiben és alakjaiban változatosb, sőt nyelvére nézve is választékosabb. Az egészben látszik az írói képesség, gyakorlottság, de meglátszik

az elsietés baja is. Írójának nem volt elég ideje a terv kikerekítésére, a cselekvény szilárd összefüggésének s a részletek erősb összhangzatának létrehozatalára s itt-ott valószínűbb motivumok kigondolására. A pályázat kitűzésében ugyanis késedelem történt, s mikor a Kisfaludy-Társaság elvállalta a foganatosítás tiszttét, akkor már a művek megírására nem lehetett annyi időt engedni, a mennyit drámai pályázatokon rendes szokás. Tizenhat pályaművet tekintve, ez nem volt káros baj ezúttal, mert ezek nem olyan tollakból eredtek, melyektől drámairodalmunk gyarapítását remélhetnők, már pedig a kiben nincs tehetőség a cselekvény, jellemzés és nyelv drámaiságára, vagy élénk színpadi hatások létrehozására, annak mindegy, akár tíz esztendővel, akár — mint most — fél évvel rendelkezik a munkára, becses drámai művet nem fog nyújtani, legfőlebb fejét törheti tovább. De *A szombatosok* szerzője bizonyára kevesebb hibával és hiánynyal írta volna meg művét, ha több ideje marad tervének megérlelésére és a kidolgozás műgondjára. Terméke most hasonlatos a nemesb fajtájú gyümölcshez, melynek egyes pontjai színtelenségben mutatják, hogy még érnie kellett volna. De így sem íztelen vagy fanyar.

A pályázók közt ez a szerző megkülönböztette magát azzal is, hogy nem kivánt méltán híressé vált regények nyomán haladni, hanem cselekvénye alakításában önállóságra törekedett. Van irodalmunknak a szombatosokról is egy kitűnő regénye: Kemény Zsigmondtól *A rajongók*, melynek anyagját drámai formában is annyival inkább lehetne jó siker reményével fölhasználni, mivel bonyodalmasában és alakjainak jellemében több a dráma, sőt a tragédia magva, mint akár az *Erdély aranykorában*, akár *Az utolsó Báthoryban*. De szerzőnk nem szegődött a rég ismert jó műhöz, hanem a történelem közös forrásából merített. Továbbá kellő figyelembe vette a pályázat legsajátabb rendeltetését, midőn az ezredéves ünnep alkalmával nem nősábitásokban elaljasult vagy részeg fővel halálos ítéletet is aláíró fejedelmeket, kerítő és impoztor tanácsurakat, anyagi érdekből magukat szemérmetlenül oda dobott feleségeket kivánt a színpadon — «ad majorem Transylvaniae gloriam» — bemutatni, hanem olyan alakokat, kikről ünnep alkalmával is méltó emlékezni. Tán épen ez okból kivánt csupán «színmű»-vet írni s nem drámát vagy szomorújátékot.

Van e műnek is elég gyarlósága és fogyatéka. Hiányzik például egy erős központ valamely hősből vagy hősnőben. A szombatosak nem bírnak drámai cselekvőséggel, hanem a hatalmi üldöztetés szenvedő tárgyai. A mit az expositióban Péchi Simon cselekszik, az nem a szombatosok fejtől, hanem a sértődött férjtől és a túlesigázott lovagiaságú kastélyúrtól ered. Székely Mózes, a hazakerült trónkövetelő pedig

kinek merészsége indítja meg a cselekvényt, az első felvonás párjelenete után végkép eltűnik szemünk elől, holott a drámának úgy logikája, mint igazságszolgáltatása követelőleg kívánná, hogy később is lássuk még, bukásában, kudarczában. Katalinnak, a Péchi Simon második nejeének tettei és indulatai — motíválás hiányában — érthetetlenek és visszatetszők. Csak hypothesisekkel férhetnék magyarázgatásához.

Valaha ez a sivár asszony a egykori trónkövetelőt, Székely Mózeset, szeretete, de hogy mért nem lett a hitvesévé, megvilágítva nincsen. Most, midőn egykori kedvese hosszú rabságból került haza s Katalinnak, mint Péchi Simon nejeének, már felnőtt lánya van, épen oly mindenre készen szeretik egymást, mintha csak néhány hetet töltöttek volna egymástól elszakítva távol. Ez az újra neki-fiatalodott indulat nem természetes, sőt érthetetlen és visszatetsző. Drámailag nem is fejlődik belőle egyéb, mint Székely Mózes elbujtatása, mely után többé szerepe nincs. Meg az a képtelen nagylelkűség, melyet a férji érületében durván megsértett Péchi Simon, a fejedelemmel szemben, tanúsít csak azért, hogy a kastélyában elbujtatott Székely Mózeset az elfogatástól megvédjé, a ki pedig nem hozzá jött nyiltan, menedékhelyet kérve; hanem titkon lopózkodott a nejeéhez, hogy azt hitvesi és anyai kötelességeiből kivetkőztesse. Ki hihet ily módon a Péchi Simon túlvitt lovagiságának igaz voltában. Már pedig az olyan festés, melyet a drámában nem hiszünk el, teljességgel nem gyakorolhat ránk hatást. A nézőt épen illúzió kell, nem skepsis. Továbbá azt, mit a hitfelekezeti buzgóság rajzában nehéz kikerülni: bizonyos kenetes szárazságot, e színmű szerzője sem bírta egészen elhárítani. Mindamellet a szombatosok erős ájtata, hívő bizodalma, szilárdsága és énekeik, szertartásaik érdekesen tükrözik egy régibb kor képét és alakjait s hatásos színpadi látványt nyújthatnak.

A történet Péchi Simonnak, a szombatosok nagy tekintélyű, gazdag és tudós fejének balázsfalvi kastélyában kezdődik. A mint előre tudtul adta Katalinnak, a Péchi Simon nejeének, oda tart titkon Székely Mózes, kit a török azért bocsátott el hosszú fogságából, mivel megharagudott Rákóczi Györgyre fukarsága miatt s nem bálná, ha Székely Mózes el tudná tőle ragadni a fejdelemséget, csak aztán több adót fizessen a portának. Érdekében áll tehát a fejdelmi szék e követelőjének, hogy magának hiveket, egész pártot szerezzen. Értenők is, ha Péchi Simont, a kegyvesztett volt kancellárt, mint gazdag, nagyeszű és elégületlen főurat igyekeznék megnyerni s ez okból menne a kastélyba. De őt csupán a Katalin iránt régebben érzett és most újra fellobbant szerelem vezeti. Pedig nagyravágyó terveinek elérhetésére mit remélhet ez asszonytól? A trónkövetelők nem szoktak ily önzetlen romantikusok lenni

s szerelmök is hamar rozsdát kap az időtől s elpárolog attól, a mi bennök igazán lobog: a dics- és nagyravágyástól.

A Péchi Simon fia, első házasságából, Gerő vitéz megtudja, hogy Székely Mózes titkon az ő mostoha anyja látogatására siet. Mint apját szerető és családi becületüket féltő lovag, Gerő erélyes szavakkal inti Katalint a hitvesi hűsége s bosszúval fenyegeti, ha azt megszegné; de ezzel nem bír hatni Katalinra, ki — mihelyt mostoha fia távozik, Székely Mózes pedig megjelent nála — boldog áradozással borúl a trónkövetelő keblére, mintha nem is nagy leány anyja, hanem ábrándos fiatal hölgy volna. Székely Mózes pedig ígéretet tesz neki, hogy mihelyt Rákóczi Györgyöt elűzi, őt, Katalint is, a fejedelmi székre fogja vezetni. Még egymás keblén csüggenek, midőn belép az ősz Péchi Simon, ki látva ez édelgést, rögtön kardot ránt, hogy sértődését megtorolja. De e pillanatban trombitaszó harsan föl a kastély udvarán. Rákóczi György fejedelem jön nagy kísérettel, hadesapatokkal s mivel megtudta, hogy Székely Mózes a kastélyban lappang: követeli e lázadó kiadását. Péchi elfelejti saját sérelmét s nagylelkűen eltagadja, hogy a trónkövetelő az ő kastélyában volna. Sőt többet is tesz: kivont karddal állja el az útát, midőn a fejedelem a szobák kikutatását rendeli el. Megvolna ennek lovagias magyarázata, ha Székely Mózes egyenest Péchi Simonhoz fordult volna, hogy őt pártjának megnyerje, ezzel egyszermind leplezve azt a titkos szándokát is, hogy régi szerelmét, Katalint eltántorítsa férjétől. Még ha Péchi Simon el is utasította volna a hozzá intézett kérést, élhet vala benne a lovagias szándék, hogy hajlokában ne engedje elfogatni a trónkövetelőt, ha egyszer az ő vendége, még ha hivatlan és kelletlen vendég is. De hogy fejedelmével szemben kivont karddal védje azt az embert, ki titkon suhant kastélyába, hogy őt családi tűzhelyén meglopja: ez már olyan túlszigázott nagylelkűség, mely nem egyez a megbántott ember rendes természetével. A fejedelem nem akar vérontást előidézni, de kijelenti, hogy kezeset visz magával Székely Mózesért s ez a kezes a Péchi Simon hűn szeretett nagy lánya: Margit lesz. Még ekkor sem ingadozik az ősz apa, bár lánya után vérzik a szive. Elérzékenyül, de nevének nem tud megbocsátani.

Sokkal értékesebb a második felvonás, bár az eleje inkább életképi, mint drámai jellegű. Színhelye a gyulafehérvári fejedelmi palota dolgozó terme, hol Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony udvari lányai — a ma is viritó Bánffy, Bornemisza, Ugron és Béli nemzetiségek fiatal sarjai — varrnak, himeznek s unatkozva hallgatják Gyulai Ferencz apród felolvasását: a régi jó Rimai János verseit. A mint évdőnek és tréfálnak a felolvasó apróddal, igazi fiatal lányos kellem nyilvánul bennök. Ha csak epizód-rajznak külön tekintjük is, valódi életet

találunk ebben, mint az első felvonás drámai összeütközésében, melylyel e felvonás csak annyiban kapcsolatos, a mennyiben szintén ez udvarnál van a kezesül vitt Péchi Margit, kiről — mint eltévelyült szombatos lányról — ijedezve beszélnek az erős hitű udvari kisasszonyok; de szánakozó lányszívök rögtön teljes részvétellel fordul feléje, mihelyt hallják, hogy az uralkodó kalvinista hit papja: Csulai udvari prédikátor az atyjától elszakított lányt oly zord buzgósággal törekszik megtéríteni, hogy annak kék foltjai még gyöngéd testén is meglátszanak. A szörnyűködés révén szeretik meg a hívő és szenvedő lányt, kinek nagyobb rangú pártfogói is támadnak: a fejedelem fia és örököse, György, és ennek menyasszonya Báthory Zsófia, kit protestánsá tettek ugyan, de a ki titkon most is hódol a Mária-ájtatnak, melynek oltára közel áll szobájához, a nélkül hogy arról — a mi eléggé csodálatos — az udvariak tudomással birnának. Zsófia, mint kinek eredeti hitét épen úgy kárhozzatják ez udvarban, mint a szombatosokét, annyira megérti és megszereti Margitot, hogy lakótársul viszi a maga osztályába. Margitba egyszersmind Gyulai apród is beleszeret, mely egy játszias evési jelenetben oly kedvesen van feltüntetve, hogy ez egy jelenet után csaknem arról bizonyosodunk meg: ez a szerző inkább hivatott a vígjáték derült, mint a dráma komor jeleneteinek rajzára.

Margit mély hálát érez Zsófia fejedelmi kisasszony iránt, ki nemes szívével sokat enyhített az ő keserves állapotán. E hálájából ered az összeütközés, midőn anyja: Katalin titkon fölkeresi őt a palotában tudtul adva neki, hogy megakarja boszulni az ő, Margit erőszakos elhurczoltatását. Terve az, hogy éjjel, Székely Mózesnek a kertben elrejtett vakmerő embereivel, belopózzik Báthory Zsófia nyitva felejtendő lakosztályába s elrabolhatja a fejedelmi menyasszonyt. E túlmerész szándok hallatára Margit erős küzdésbe esik, mert Zsófiának nagy hálával tartozik, de anyját sem árulhatja el, hogy elveszítse. Végre is lelkében a hála győz, a lakosztály nem marad őrízetlen s Zsófia megmenekül, a nélkül, hogy Margit anyja veszedelembé jutna. Hogyan történik ez, nem látjuk. Csak el kell hinnünk. Valamint azt is, hogy Margit még az éjjel meg bír oldani egy másik nagy és nehéz föladatot is, hírt vivén távol lakó atyjának, hogy meneküljön hiveivel, mivel a fejedelem hadat küldött elfogatásuk végett.

A szombatosok ép istentiszteletet tartanak. Köztük az ingerültebbek már türelmetlenekké váltak s rakonczátlanokdának a máshitű papok ellen, elszántan ezek elvesztésére, a heves fejű Toroczka pedig fegyveres harczt szít üldözött hitük védelmére. Ekkor jelen meg a vakmerő tervében megbukott Katalin, hogy férjétől bűnbocsánatot kérjen. Péchi Simon azonban nem bocsát meg neki, sőt kész átszolgálatni a rajongó szom-

batosoknak, hogy kövezzék meg a hitszegőt. Megteszik-e, van-e idejük rá, nem tudjuk meg. Péchi Margit rohan be a rossz hírrrel, de nincs már érkezés a menekülésre, mert a fejedelem katonái berontanak, az apját karddal védő Gerőt elejtik, a bilincsre fűzött Péchi Simont és főhivseit pedig elhurcolják.

Deés templomában országgyűlés tart aztán fölöttük ítéletet. Toroczkai heves kifakadásaival veszi el magát. Különbén a főszombatosokat mind fej- és jószágvesztésre ítélik. A fejedelem azonban kiméli a vért s a jószágokat engedi ugyan elkoboztatni, de egyszersmind kijelenti, hogy megkegyelmez mindazok életének, kik bűnbánólag leborúlnak előtte. S letérdel mind, kivéve a daczos Péchi Simont és leányát Margitot. A felháborított fejedelem rögtön a vesztőhelyre akarja vitetni őket, midőn Báthory Zsófia elmondja neki, hogy Péchi Margit mint menté meg őt s az udvar nyugalmát. Erre a fejedelem a részvét szavaival bocsát meg nekik és ekkor Péchi Simon is önként meghajol, mert «ember szólt a fejedelemből». A záradék derűs kilátás: Péchi Margitból, a megzaklatott szombatos lányból, kit leginkább tekinthetünk a színmű főszemélyének, boldog asszony, a Gyulai Ferencz apród szerető hitvese lesz.

Igyekezünk úgy mondani el a mesét, hogy hibái és hiányai is feltűnjenek. De nem egy hibán könnyű szerrel, a mintegy kínálkozó jobb motívum használatával, lehet segíteni. A hiányokat is pótolhatja az a gyakorlottnak látszó képesség, mely e művet — ha elsietve is — nem egy hatásos részlettel tudta létrehozni.

E mű sok tekintetben, főleg írói tehetség tekintetében, nagyon fölötte áll a többi versenyműnek. Tárgyánál és alakjainál fogva pedig ünnepi előadásra legalkalmasabb; sőt egyedül alkalmas színdarab.

Ennélfogva a bizottság egyértelműleg javasolja, hogy a kitűzött pályadíjjal a XVIII. számú, *A szombatosok* című színdarab szerzője legyen jutalmazva.*

* E jelentés alapján a jutalom a XVIII. számú *Szombatosok* című pályaműnek íteltetett oda, melynek szerzője, mint a nyomban felbontott jelígyés levélből kitént: *Somló Sándor*.

2.

AZ OPERASZÖVEGRE KITÜZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-FÉLE
PÁLYADÍJRÓL.

A)

E most másodizben kitűzött pályadíjért *hat* mű versenyez.

1. sz. *Pártütők*. Vig dalmű 3 felvonásban. Kisfaludy Károly a *Pártütők* című színműve nyomán.

Jeligéje: Opera.

2. sz. *Széchy Mária*. Opera 3 felvonásban.

Jeligéje: Vitézség cserfája, szerelem rózsája. Petőfi.

3. sz. *Szeraffa*. Vig opera 3 felvonásban.

Jeligéje: Ki volt itt,

- Kinek a pipája maradt itt?

4. sz. *A boszuló kard*. Regényes opera 4 felvonásban.

Jeligéje: Tácska, futácska

Lévai templom. Gyermekdal.

5. sz. *Sió*. Tündéres opera 4 felvonásban.

Jelige: Mit hallok . . ? Poéta lettél!

6. sz. *Végzetes szerelem*. Operaszöveg 3 felvonásban (négy szakaszban.)

Jeligéje: Zengjen a dal!

Az I. szám szerzője azt a vallomást teszi, hogy e szöveg eredetileg egy nagynevű zeneszerző részére készült, kinek kívánságára nem elégedett meg a Kisfaludy vígjátéka által nyújtott alakokkal, hanem kibővítette azok sorát, s a cselekmény kettős menetét cosmopolita zenei motívumok beszövéseire alkalmas részekkel toldotta meg. Áthelyezte tehát a cselekményt a francia *invasio* korába, melynek utolsó hónapjaiban játszik a darab, stb.

Hogy szükség volt-e erre a contaminációra, azt nem akarjuk vitatni, de annyit mégis ki kell jelentenünk, hogy olyan kastélyban, melyben itegen szindarabot is játszanak, önként kinálkozik cosmopolita zenére az alkalom. A darab, a hogy van, többféle kifogás alá esik. Comicum annyira alant jár, hogy semmi támaszt nem nyújt a víg operai zenének, s a hol ez a vastag, együgyű comicum játszik, a magyar falu népe s *kisbírója* olyan *jambusos* rigmusokat énekel, melyeket a legtehetségesebb zeneköltő sem képes magyarosakká varázsolni. Vannak itt-ott kifejezések, melyek vagy nem annak az ajkára valók, a ki

mondja, vagy csak a rím kedvéért kerültek a versbe (például a nép ajkán: boruljon fátyol mult időkre), össze nem férő gondolatok (például nem szép a kétkedés. A féltés súlyos vétek. A hű szív oly kevés!) Szerző nem veszi észre, hogy az utolsó mondat egyenesen igazolja a kétkedés helyenvalóságát.

A darab mindjárt képtelenséggel kezdődik. Piros pünkösöd *hajnalán* tánczolnak és poharaznak. A tánczenébe belekondul a harang, jeléül annak, hogy vége az isteni tiszteletnek, a templom ajtaja kitárul, a tánczó párok megállanak s a néppel együtt sorfalat képezve várják a templomból kivonulókat.

Szerzőnek nincsen arról tudomása, hogy a pünkösödöt nem *hajnalban* szokás ünnepelni, hogy minden népünnepen első az isteni tisztelet és csak azután következik a mulatság, s hogy faluhelyt *annak* a fiatalságnak, a mely nem volt a templomban, még *ma* sem engednék meg a tánczot, hát még a francia invasió idejében. Az ilyes nem mehet ám licentia poetica számba.

II. **Széchy Mária.** Ennek a szerzője is jegyzetet csatol a művéhez. Elmondja benne, hogy ezen operaszöveg meséje annyiban eltér Széchy Mária története eddigi legtöbb feldolgozásától, hogy itt Széchy Mária és Wesselényi már régen ismerték és szeretik egymást, s hogy ezen eltérésben egy hagyományra támaszkodik, melyet Széchy Mária legújabb életírója említ. A három felvonásban egyet-mást Arany *Széchy Mária*jából merített.

E tárggyal már sokan megpróbálkoztak, de eddig sikertelenül. A mi szerzőnk sem volt képes elfogadhatót alkotni. (Még legjobb e darabban Széchy Mária unokahugának és Wesselényi hadnagyának, Vadászi Pálnak szerelmi viszonya; ez is csak más jeles írónk művéből került.) A mi a Máriaaba szerelmes várkapitányt illeti, elcsodálkozik az ember, hogy képzelhette azt a szerző ilyen fontos és hatalmas állásban. Ügyefogyott, visszataszító vén bolond:

Ha szürkül is már a hajam:
Szivemben ifjuságnak lángja van!
Canis mater,
Ifjuságnak lángja van!

Így andalog Széchy Mária előtt. Mutatványul, úgy hiszem, elég ennyi.

III. **Szeraffa.** Víg opera, melynek tárgya a X. század második felébe van képzelve. Első és második felvonása Bizanczban, harmadik felvonása Erdélyben játszik. Két fiatal magyar főúr ott jár Bizanczban s mindakettő bele szeret a császári családbeli Szeraffába. Hierotheus pap,

a császár embere ennek is annak is odaigéri. Az egésznek az eredménye az, hogy Szeraffa Erdélybe kerül, de ott kisül, hogy nem azt szereti, a kinek a számára odaszóktették, hanem a másikat s erre az első lemond róla.

Az összes pályaművek közül ez még a leggyöngébb. Semmi összefüggő érdekessége nincsen. Szerző nem is tudja maga elé képzelni azt a kort, a melyben személyeit szerepelteti. Lehetségesnek tartja, hogy a bizanci császár udvaránál olyan faragatlan koldusbarát-féle gyakorol befolyást, a minőnek Hierotheust festi.

Az egyik dala így szól:

Minden jól megy, minden jól megy — haj! haj!
 De hogy vetélytársak lettek — baj! baj!
 Hierótnak van ám esze — haj! haj!
 De hogy rövid az ideje — baj! baj!
 Prelátusság nem bolondság — haj! haj!
 De ha tervem megfeneklik — baj! baj!
 Eh majd segít a véletlen — haj! haj!
 A mig élünk ne is érjen baj! baj!

A népszínműbeli részeg kántornak a mása!

A mi magyarságát illeti, megemlítem a következő barbarismusokat:

vég helyet, foglalj helyet helyett; vitorlafosztva, vitorlától megosztva helyett; mind bolond az, a ki *borba*, gyötrő gondját *meg* nem *fojtja*; saját *törébe* kell őt *megfojtani*; mért a zárda nem lehet tanyám? terheit *megadva* hordanám.

E kérdésre, honnét tudod tehát? így felelnek:

legbiztosabb
 forrásból, a *melyen* csak valaha
 ravaszágnak *ere felbugyogott*.
 stb. stb.

IV. **A boszuló kard.** Regényes opera. Meséje Majláth regéi közül való, a honnan Arany is vette Katalinjának a tárgyát. Ennek a szövegnek van ugyan következetes cselekvénye, drámai fonala; de *nagyon gyöngén* van az fonva. Egyébiránt megvallom, hogyha a t. Társaság a jutalom kiadását határozná, a hat pályamű közül ennek volnék hajlandó azt odaitélni. Aránylag véve ennek a szövegnek van legjobb verselő technikája.

V. **Sió.** Tündéres opera. Nemzetközi zenére szerzett balletnek való. Itt senki sem lép úgy, mint ember lép. Semmi emberi élet, semmi emberi gondolkodás. Csupa tündéri cselekvény.

Fenn az égnek kék aranyán
Rózsacsokor felhők úsznak.

Szellő sudárúl' a sáson át.

Van itt hangadó, búúzó ír, leszakadó szív, megpirosuló szép orcza, mesekirály, tündér, sellő, vízi leány, boszorkány, manó, stb. stb.

VI. Végzetes szerelem. Játszik a darab 1610-ben. Radnóthon, Széken és Kolozsvártt. Báthory Gábor, Erdély fejedelme kíséretével Radnóthra ér s Kornis Boldizsár udvari főkapitány házába száll. Nincs otthon a háziúr, s a fejedelem meg Kornisné egymásba szeretnek, a miből igazi tragédia fejlődik. A férj fejedelmére fogja a gyilkoló vasat s a miatt vérpadra kerül. A feleség eliszonyodva azon, hogy derék férjét mire juttatta, maga is a halált kereste. Báthory ostromlására, hogy most már legyen az övé, megígéri végre, hogy ma még férjeé akar lenni: hadd temesse tisztos ősei mellé, de holnap ott lesz a fejedelemnél. Másnap Báthory alig várja kedvesét. Délben Mihály a Kornis-ház szolgája levelet hoz: «Fejedelem! Itt vagyok tenálad: én megtartottam eskümet». Hordágyon behozzák Kornisné holttestét. Megmérgezte magát.

Valamennyi pályamű közül ennek van legkövetkezetesebb cselekvénye. Történeti drámának rendszeres váza. Kár hogy csak gyengén van kidolgozva.

Egyéb fogyatkozásai is vannak. Például:

A fejedelmi apródok olyanok, mintha csak fiúruhába bujtatott leányok volnának. Ilyen lanyhaságot énekelnek:

Lantpengető apródok,
Szelídlelkű galambok,
Azok vagyunk.
Szívünknek csak dal édes;
A harcz, a vér az rémes.
Mi apródok vagyunk.

Mi apródok vagyunk.
Azok vagyunk!

A harczosok meg váltig éneklük:

Hisz oly édes a
Hősnek a harcz
Szívünknek csak
Harcz édes.

És ezt akkor éneklük, mikor nincs harcz. Mintha a mulatság nem is kellene a katonának.

Az elmondottak alapján kénytelen vagyok a t. Társaságnak kijelenteni, hogy a pályadíj kiadását nem javasolhatom.

Budapesten, 1897 február 3.

Thewrekw Emil.

B)

A beérkezett pályaművek közt izetlen zagyvalék a *Sió* című tündéres librettó. Ehhez hasonló sületlenséget irodalmi pályázaton még nem olvastam.

Valamivel komolyabban vehető a *Végzetes szerelem* című, mely Bátor Gábor és Kornissné bűnös szerelmét festi kevés logikával, még kevesebb lélektani művészettel, de ebben legalább van egy-két szinszerű jelenet és a verselés imitt-amott olyan műkedvelőre vall, a ki üres óráiban gyakorolta magát a versírásban, ámbár magyarsága gyöngelében áll és nyakatekert kifejezései neveltségesek. Egy helyen *Kaczérok* kara így énekel:

Meg nem retten a kis kaczer
A míg *karjában* hű aczél!

Bátor Gábor pedig így fogadkozik:

Ha ég és föld
Kart karba ölt,
Bírnom kell mégis!

A *Szeraffa* című 3 felvonásos víg opera tárgyánál fogva érdekes, a mennyiben a X-ik század második felében játszik, részint Bizanczban, részint Erdélyben. Az a baja, hogy a szöveg maga unalmas; cselekvényében és a szereplő alakban nincs komikum.

A *boszuló kard* című 4 felvonásos és a *Széchy Mária* című 3 felvonásos operaszöveg — úgy gondolom — már a tavalyi pályázaton is megfordult.* A *Széchy Mária* című gyakorlott író munkája, kinek az a legfőbb érdeme, hogy szépen, gyakorta bravurosan versel.

A pályázat legsikerültebb darabja véleményem szerint a *Pártütők* című 3 felvonásos víg operaszöveg. Írója Kisfaludy Károly hasonló című vígjátékát dolgozta föl, élénken, formásan, változatos és zenére alkalmas versekben. Hiven, de nem szolgálilag ragaszkodott jóiü tárgyához. Hozzá komponált egy pár új alakot és jelenetet s azt, a mit a magyából adott hozzá, szerencsésen olvasztotta össze az eredeti víg-

* Az előbbire nézve bíráló tévedett; mert az ez alkalommal pályázott először.

játék cselekvényével. A szerző nemcsak ügyes jelenetező, hanem egy-uttal poéta-ember, a kinek a verselése mindig irodalmi színvonalon áll, helyenkint szépnek, lendületesnek mondható.

Részemről nem tartanám helyesnek, ha túlságosan magas mértéket szabva, újból meddővé tennők a másodizben kitűzött pályázatot. Végre is mindenki tudja, hogy a légsikerültebb operaszöveg is nagyon távol áll attól, hogy olyan remekmű legyen, mint egy-egy Shakespearei tragédia. Elegendő s már jutalomra méltó, ha ügyes cselekménnyel, jól megirt jelenetekkel és irodalmi színvonalon álló, sokszor szép versekkel áll a zeneköltő rendelkezésére. Ebből folyólag bátor vagyok ajánlani a t. Társaságnak, hogy a *Pártütők* című 3 felvonásos víg operaszöveget a kitűzött jutalomban, a *Széchy Mária* című 3 felvonásos operaszöveget pedig dicséretben részesítse.

Budapest, 1897 február 4.

Kiváló tisztelettel,

*Abrányi Emil.**

3.

A LUKÁCS KRISZTINA JUTALOMÉRT VERSENYZŐ
MŰFORDÍTÁSOKRÓL.

A)

Francia költőkből vett tíz darab költemény művészi fordítására tűzte ki a Kisfaludy-Társaság a Lukács Krisztina-jutalmat. Célja volt ezen az úton is alkalmat nyújtani a magyar költői nyelv jelen színvonalának, erejének és halékonyságának bebizonyítására, más részről néhány idegen kiváló művel gyarapítani irodalmunkat. A tizenhárom versenyző különböző módon vette igénybe a választás szabadságát. Némelyik — s ez a nagyobb rész — a könnyebb végít fogta s apróbb lyrai darabkákkal próbálta megoldani a feladatot. Másik vegyítette a hosszabbakat rövidekkel. Az egyik változatosan számos költőhöz folyamodott; a másik lehetőleg kevéshez vagy éppen egyhez.

* A társaság e jelentéseknek s Szigeti József harmadik bíráló szóval előadott véleményének meghallgatása után a pályadíj kiadását határozta s a bizottságot újabb tanácskozásra, lehetőleg megegyezésre kérte. E megegyezés létre is jött, P. Thewrewk Emiltől még a febr. 3-diki közülés folyamán előterjesztetvén, a Társaság hozzájárult. Ehhez képest a jutalom odáiteltette a 4. sz. *Bosszú kard* című pályaműnek, míg a *Végzetes szerelem* (6. sz.), *Pártütők* (1. sz.) és *Széchy Mária* (2. sz.) figyelemre méltóknak mondtak. A jutalmazott pályamű szerzője, mint a febr. 7-dikén felbontott jelíges levélből kitűnt:

VARGHA GYULA.

Az eredeti szöveget néhányan mellékelték pályaműveikhez; legtöbben elhagyták. A bíráló sajnosan nélkülözné mind azt a francia gyűjteményt, melyekbe most betekintenie módjában nincsen, s melyekből fordítóink válogattak, ha a legtöbb pályamű szükségtelessé nem tenné ezt a betekintést. De mire való volna az eredetit vizsgálni és összehasonlítani ott, a hol az első tekintet meggyőz bennünket arról, hogy a fordítás vagy igen csekély értékű, vagy éppen figyelemre sem méltó. A pályázók közt csak kevesen vannak, a kik némi érzékkel látszanak bírni az iránt, hogy a művészi fordítás az eredetinek se nem szó-rabja, se nem eláradó, vagy összevont utánzata.

Itt-ott megcsillan némi méltánylandó törekvés, a költői nyelvnek több-kevesebb lendülete, a verselésnek gyakorlottságra mutató könnyed folyása; de azt, hogy a mű egészben véve művészi fordítás érzékével bírna, állítanunk nem lehet. Nem állíthatni azt a 2. számúról, melyben különben elég ügyesen ömlő a verselés (jeligéje: *jucundi acti labores*), nem a 4. számúról (jeligéje: *hangulatot*), daczára annak, hogy többnyire Musset-ből vett fordításai, mint a fordító megjegyzi, felolvasattak a Kisfaludy-Társaság ülésén; nyelve alantjáró, emelkedés nélküli.

Lendületesebb, csengőbb a 6. számú, tíz darab apró lyrai költemény fordítása, Longfellowból vett jeligéjével. A mellékelt eredetivel összehasonlítva, hűsége ellen több helyütt kifogás emelhető. Méltánylattal kell fölemlíteni a 12. számút; jeligéje: sok szépet irának a bölcsék és a 13. számút; jeligéje: *de la musique encore et toujours*. Mind a két pályamű gyakorlott kézzel, sima költői nyelven, több lágysággal, mint erővel mutatja be a választott lyrai darabokat. Megjegyzendő, hogy amaz (a 12. sz.) már az első darabot: «Asszonyi félelmek» az eredeti alexandrinek helyett hatodfeles jámbusokban fordítja. Némely pályamű csak úgy fél vállról veszi ezt a formahűséget. Így a 8. számú a maga tréfás jelmondatával: «Földiekkel játszó égi tünemény, *Diját adni látszó csalfa, vak remény*», az «Album lyrique»-ből vevén darabjait, Béranger *Csalogányára* az alexandrin versek bő köpenyét adja, mely alatt a fordítónak minden szó-sallangja elfér, de a dalnak dal-volta teljesen elvész. Ugyanilyen formán bánik el szintén Béranger *Mon habit*-jével a 9. számú, melynek jeligéje: minden kezdet nehéz.

Egy becses eredménye van a pályázatnak. Ezért magáért méltó volt azt kitűzni. Fölötte magasan áll versenytársai közt az 5. számú, melynek jeligéje Shakspeare *Hamlet*-jéből: «Van e sok mély fohászban tartalom; Fordítsátok le, meg kell értenünk». Mussetből ad tíz darab költeményt. Csak helyesebben kell már magát a választást, hogy csupán ezen egy mély érzelmű költőhöz ragaszkodott. Így e kis gyűjtemény maga mintegy összhangzatos parányi képben mutatja a fájdalom búvá-

jos francia lantosát. A kijelölt darabok ellen sem tehető kifogás. Azok Mussetnek mind mély érzemvilágára, mint objectiv alkotó erejére fényt vetnek. A fordítás műértékkel bir s irodalmunk nyereségeül tekinthető. Nyelve, előadása, mindenütt emelkedett, művészi. Erejét sehol nem csökkenti a megúnás vagy elsietés. Versei könnyen, mindamellettszabatosan folynak. Erénye a tartalom és formahűség, mely sehol nem esik a természetesség rovására. Mint minden terjedelmes fordításnál, úgy itt is elkerülhetetlen volt itt-ott egy parányi «szeplő»; egy-egy hajszálnyi kihagyás, vagy betoldás (3., 9., 20., 23., 36., 39. és 42. lap), de az fel sem tűnik a műnek gyönyörű egészén. Ép így a *Simona* című költeménynek szívesen elnézzük, hogy kevésbbé gördülékeny, mint az eredeti, hogy vers-sorai ennek rendezésétől néhol eltérők. Ezt maga a költemény elbeszélő formája különben sem sinli meg.

Ennélfogva örömet ajánlom, hogy a jutalom az V. számú *Musset*-ből című pályaműnek adassék ki.

Miskolcz, 1896 nov. 28.

Lévay József.

B)

A beérkezett 13 pályamű felől a bírálóbizottság, melynek tagjai Lévay József, Péterfy Jenő és Hegedüs István voltak, három külön bírálati vélemény adatott be és olvastatott föl a bírálóbizottság 1897 június 24-én tartott ülésén, melyen Lévay József nem jelenhetett meg. A megjelent két tag, véleményeik egybevetése és összhangba hozatala alapján, a következő közös véleményben állapodott meg.

Három csoportra oszthatók a pályaművek:

I. *Kezdetleges szárnypróbálgatások*: Olyanoké, kik még a nyelvtudásról is gyenge bizonyítványt állítottak ki maguknak. Kezükben a dal ellapul széles prózává és még nem is numerosus prózává; az eredeti alexandrin mivoltával nincsenek tisztában; ha pedig chansont vesznek kezükbe, azt összetörik; sőt még merészkednek olyan vershez is nyulni készületlenül, melyet Szász Károly remek fordításában élvezünk és majdnem könyv nélkül tudunk. E csoporthoz tartoznak az I., VIII., IX., X., XI. és XII. számmal jelzett pályaművek.

Meg-meglendül a szárnya egyik-másik fordító műzsjának, de azonnal ismét lapos országútra téved az író. A választás is nem egyszer izléstelenségre vall. Baudelaire, Verlaine finomkodásait, századvégi symbolikus irányu, de tökélyes formájú sonneteit, dalait, ötleteit, melyek nem is mindig méltók arra, hogy komolyabb irányú lyránkba átültessük: a formaérzék oly teljes eltompulásával vagy fejletlenségével fordítják, hogy csak e versekben tátongó ürességet teszik érezhetőbbé.

II. *Figyelemreméltók* : II., III., IV., VI., VII. és XIII. Olyan művek, melyekben egy-egy vers aránylag sikerültnek mondható. Így a III. sz. Sully-Prudhomme fordításai (6 költemény). A VII. Millevoy-fordítás (Levélhullás). VI. (Hiradólevél, Anonymustól). XIII. (Coppée: Dal a számüzetésről). II. (Manuel: *Apa* című költeménye). A IV. sz. Gyakorlott kézre, de inkább verselési ügyességre vallanak e költemények. Chablonszerű fordítások. Musset érzelmességét, megható romantikáját és mélységét nem birta e pályamű szerzője visszaadni. Különben e pályamű ki is zárható a pályázatból, mert maga írja oda minden fordításának czíme alá, hogy bemutatták a Kisfaludy-Társaságban.

III. *Társai közt kimagaslik*, de azért azon a tíz Musset-fordításon, melyet e pályamű tartalmaz, inkább valami szintelen költői modorosság észlelhető, mint a műfordítás gondja. Másfelől oly félreértése nyilatkozik az eredeti egy-egy helyének, több érthetetlen fordulat, erőltetett jelzőhasználat, hogy ajánlatos volna itt-ott átdolgozni e verseket, mielőtt nyilvánosságra kerülnének. De azért lehetetlen nem e Musset-fordításokat helyezni első sorba; mert a legnehezebb versek fordításával birkózott meg. Ha néhol a nehézségek legyőzték is a szerzőt, érdeme, hogy azoktól vissza nem riadt és nem elégedett meg apró, sekélyes dalocskák fordításával. És ha alulírottak hosszú tüzetes megbeszélés, az eredetivel való lelkiismeret egybevetése alapján a Lukács Krisztina jutalomnak csak felére méltatják e fordítások szerzőjét, tettük két okból.

Először, mert a fenzelzett második csoport egy-egy sikerültebb és a tervbevett anthológiába használható költemény szerzőjét is jutalmazandónak véltük.

Másodszor és főképen, mert szerző munkáját nem elég gondosnak tartjuk és fogyatkozásai visszatartanak a teljes elismerést jelentő teljes jutalom kiadásának ajánlásától.

De álljanak itt a bizonyítékok.

Ime egy pár példa a *Rolla* fordításából:

a) S a habból Venus is itt kelt életre, itt,
Itt *rázta le* szüzen anyjának könyeit,
Melyek mindegyike, míg szöghaját *csavarta*,
Termékenyítve hullt az *aegeumi partra*.

Où Vénus Astarte, *fille de l'onde amère*
Secouait, *vierge encore*, les larmes de sa mere
Et fécondait *le monde* eu tordant ses cheveux.

Az első aláhuzott hely lényeges az értelemre. Azután a gondolat el van rontva, ha a «világ» helyébe az *aegeumi partra* teszszük.

b) Les nymphes lascives *ondoyaient* au soleil «az ér virága közt». A magyarban ott a *buja* Nympha-had *szókdöcsött*. Az eredetiben a napsugár nyugtalan játszi csillogása van kifejezve az ér virágai közt.

c) Les Faunes indolents couchés = A békén heverő Faunok.

d) Les sources tremblaient des baisers de Narcisse = S magát csókolgatá Narciss a tó vizében (!)

Előfordulnak: «az istenség erében» (3. l.). «Hajadnak aranyos köpenye Szivembe lopja sugarát», «ködeiben» (7. l.). «Keresztet vet» (se recommande à Dieu).

Az *emlék* című versben a 14. versszak érthetetlen. E vers fordítása a leggyengébben sikerült.

Lucie-ben egy versszak érthetetlen (20. l.). 24. l. *szókol* (így!) magára. «Rossz csillagod vezet vak homályba = Lu le livres dans l'ombre à ton mauvais destin. 26. l. Minden *fiokja* halva volt = fiokája halva volt. 34. l. Hibás mondat.

A *Pépához* című vers fordítása nem elég dallamos.

A *Simona*-ban 39., 42., 46., 47. lapokon erőltetett helyeket jelöltünk meg. Előfordul e jelző: *folt-hijas*.

Mindezeknek alapján véleményünk: A Musset fordítások érdemét elismerve, a Lukács Krisztina jutalom felével: 500 koronával velük megjutalmazandónak az V. számú pályaművet, melynek jeligéje: «Van e sok mély fohászbán.»

A II. csoportba sorozott pályaművek sorában 200 koronára a III. sz. pályamű hat Sully-Prudhomme fordítását, 100—100 korona jutalomra ajánljuk: II. sz. 5. költeményét: Manuel: *Apa* című versének fordítását. VII. sz. 8. költeményét: Millevoye: *Levélhullását*. XIII. számú 3. költeményét: Coppée: *Dal a száműzetésről*.

Mely véleményünket elfogadásra ajánlva maradunk.

Budapest, 1897. jan. 30.

Hegedüs István.

Péterfi Jenő.*

* A Társaság a bizottság többségének véleményét fogadván el, 500 korona jutalmat ítél a Musset-fordításoknak (5. sz.), 200 koronát hat Sully-Prudhomme-fordításnak (3. sz.), 100—100 koronát pedig Manuel *Apa* (2. sz.), Millevoye *Levélhullás* (7. sz.) és Coppée *Dal a száműzetésről* (13. sz.) című költeménye fordításainak.

A jutalmazott műfordítók, mint a febr. 7-dikén felbontott jeligés levelekből kitént, a következők:

1. Musset fordítója: RADÓ ANTAL.

2. Sully-Prudhomme fordítója: DR. BÉRI MORAVCSIK GYULA.

3. Manuel *Apa*-jának fordítója: SZABADOS EDE.

4. Millevoye *Levélhullásának* fordítója: SZABADOS EDE.

5. Coppée *Dal a száműzetésről* című költeményének fordítója: RADÓ

ANTAL.

4.

AZ ARANY JÁNOS ÉLETE S MŰVEI CZIMŰ PÁLYATERVRŐL.

Készítette NÉGYESY LÁSZLÓ.

Az *Arany János életének s műveinek* méltatására kiírt pályázat két ízben meddő maradt. A mostani harmadik alkalommal már szerencsésebben járt a tekintetes Társaság. *Négyesy László* — a pályázat föltételeinek megfelelőleg — az életrajznak egy részletes tervét s abból egy kész fejezetet is küldött be, mely komoly figyelemre méltó.

Noha a bírálók, a pályázó irodalmi működését ismerve, a legjobb reménynyel vannak, hogy a magára vállalt feladatot java tehetségével s komoly becsvágygyal fogja megoldani: ezuttal még sem akarnak véglegesen dönteni a pályázat ügyében. A beküldött tervrajzot eléggé érdekesnek itélik, de még sem találják annyira kidolgozottnak s megállapítottnak, hogy abból a készülő munka alapvonalait teljes tisztaságban láthassák. A beküldött kész fejezet sem olyan, melyről határozott ítélet lehessen mondani. Igaz, hogy adatokban s tárgybeli tekintetben a nehezebbek közé tartozik, de írója maga megvallja, hogy még csak nagyon elnagyolt, hevenyészett; pótlást, helyreigazítást, sőt átdolgozást kíván. A bírálók is azon nézetben vannak, hogy átdolgozásra szorul úgy tárgyi tekintetben, mint a stílus szempontjából is. Ajánlatuk az: szólítsa fel a tekintetes Társaság *Négyesy Lászlót*, hogy dolgozzon ki — már véglegesen megállapított tervrajz nyomán egy nagyobb részletet, melyből *Arany* költészetének, vagy legalább egyik nagyobb művének méltatása is meglássék. (Pl. akár a *Toldi*-, akár az *Attila*- vagy *Csaba*-monda, akár a balladák keletkezését és méltatását.) — Véglegesen csak akkor döntsön a Társaság *Négyesy László* megbízatásában.

Budapest, 1897 jan. 26.

Szász Károly.
Vadnay Károly.
*Péterfy Jenő.**

* A Társaság a bizottsági jelentés értelmében határozott.

5.

A SOMOGYI DEZSŐ JUTALOMÉRT VERSENYZŐ SZÉPTANI
DIALOGOKRÓL.

Örömmel jelentjük, hogy a pályázatnak olyan eredménye van, a mely az irodalmi pályázatok czélszerűségébe vetett hitünket megerősítheti.

A feladat, melyet a Társaság ezúttal a pályázók elé tűzött, nem csábította szerencsepróbálásra a tollforgató dilettánsok nagyobb tömegét, ellenben megragadta néhány művelt írástudó és gondolkozó érdeklődését. Ezek kevés kivétellel, általában tisztességes, irodalmi színvonalon álló munkákkal pályáztak a Társaság koszorújára.

Az általános jó eredményt mindazonáltal az teszi különösen örvendetessé, hogy a pályázók közül egynek, sikerült olyan művet alkotni, mely feltétlenül kivál a többi közül s egyhangú ítéletünk szerint, nemcsak a jutalmazásra, hanem teljes elismerésünkre is érdemes.

Ez a mű, a tíz pályamunka közt a 8-ik sorszámú; czíme: *A művészet feladatai*, jeligeje: *Győzz meg, hogy a mi látszik, az való.*

A széptani kérdés, melyet a szerző dialog alakjában tárgyal az: vajjon a művészet feladata a természet utánzásában, avagy a fantáziával való teremtésben van-e?

Már maga a kérdés felvetésének módja igen természetes; szinte szükségképen folyik abból a helyzetből, melyben a szerző a dialognak két vitázó alakját, rövid, de jellemző előszóval bemutatja. A Louvreból lép ki két férfi. Az egyik maga a szerző, a ki tanárnak vallja magát s széptani tanulmányok végett van Párisban; a másik a szerző barátja, a ki élethivatására nézve bíró, de e mellett mély és értő szeretettel csüng az alkotó művészetben. Még mindkettejük lelke teli van a Louvre múkincseinek eleven, friss benyomásaival. Egy ideig a meghatottságtól némán haladnak; majd érzelmeik túláradása az eszmék és gondolatok egész raját kelti fel agyukban. E rajok a szavak szárnyán világgá törekszenek és a beszéd megered.

Van-e ennél természetesebb? És van-e természetesebb annál, hogy két olyan művészet szerető és művelt ember, a ki az imént lépett ki a Louvreból, épen arról kezd beszélni: a természet művészi utánzásának, vagy az emberi fantáziának köszönhetik-e azt a gyönyörűséget, mely lelküket eltölti?

A bíró csak kézzel fogható bizonyságok nyomán alkotja ítéleteit a művészet dolgaiban is. Nem embere semminek a mit érzékeivel egyenesen fel nem foghat — tehát a fantáziának sem. Erős bírói logikával, de a műértés bizonyító anyagával s minden korlátoeltság nélkül vitatja, hogy az emberi művészet nem egyéb, mint a természetnek minél meszebb megfigyelése és utánzása.

A tanár ezzel szemben, lelkes és tudós védelmébe veszi a fantáziát és annak teremtő erejét. Példákat vet fel, melyekből kétségtelenül kiviláglik, hogy a valóban nagy és nemes művészi alkotások eredetét pusztán a megfigyelésből és az utánzásból lehetetlen megmagyarázni. Utal a fotografiára, mely gépi pontossággal másolja a valót s mégis minden körülmények között híjával van az igaz, eleven művészi hatásnak. Mennyivel több az igazság és az élet még az olyan festményben is, melynek alkotója primitív megfigyelő és naiv utánzó!

A két vitázónak gondolatai, érvei, példái művelt, természetes beszéd árján hullámszerűek. A hullámoknak azonban előretörő irányuk van. A vita folytonosan fejlődik; mind mélyebb, tisztább és tartalmasabb lesz. A kisebb értékű gondolatok, a legyőzött érvek, az üres példák, eltűnnek, elmerülnek, a művelt lelkek loyális vitája tovamegy felettük. Viszont a mi mindkettejük beszédében becses, erős és találó, az párosodik egymással, hogy új, igazságosabb, közös meggyőződések szülője legyen. A vita folyamán felmerülő példák közül egy, szépségénél fogva megérdemli, hogy külön felemlítsük. A fantázia alkotó ereje mellett kardoskodó fél emlékezteti vitázó társát az emberi szemnek arra a jószágos, irgalmas, bánatos tekintetére, mely a Krisztus-képeken jelenik meg először, s melynek ábrázolását az antik művészetben még hiába keressük. Ez már a keresztény művészek fantáziájának vívmánya, melylyel a művészetbe is bevitték az új világfelfogás krisztusi emberszeretetét.

E példának, szépségén kívül még megvan az az érdeme is, hogy nemcsak az egyik vitázó félnek igazsága mellett bizonyít, hanem a másiknak is koncedál, s így a vitát a kifejlés felé viszi. Mert jóllehet az emberszerető krisztusi tekintet a keresztény festőknek a keresztény világfelfogástól telített fantáziája révén lett is tárgya a művészi ábrázolásnak, azért maga az ábrázolás munkája a megfigyelés és az utánzás útján létesült.

Íme, a vita dülőre jut. A dialog vége teljes harmónia. Nincs győző és legyőzött fél, hanem van eredményül egy igazságos tétel, melynek megalkotásához s megbizonyításához a dialog mindkét hangja egyaránt hozzájárult.

A művészet faladata az, hogy a fantázia, a megfigyelés és az utánzás eszközeivel valami újat, magában véve is becseset alkossor.

Miután a részünkről jutalmazásra érdemesnek ítélt pályamunkát ezekben méltattuk, nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy e dialog — tárgyhöz képest — kissé szűk térre szorítkozik. A nem utánzó művészeteket, a zenét és az építészetet csak óvatosan érinti s az élet mellett megfedkezni látszik a fantáziának eszményeket megvalósító — a történelem, a vallásos ihlet, az emberi lélek problémáit megvilágító teremtéseiről.

A többi pályamű tartalmi tekintetben is nagyon elmarad ugyan attól, a melyet bővebben tárgyaltunk, mindazonáltal legnagyobb részt az a főhibájuk, hogy a dialog a legtöbbször csak hideg, külső forma: önkényes szerepekre tagolása az egyébként jobbára tisztességes prózának.

Kiváló példája ennek a 2. sz. *A színészetről* című, mely némely iskolás tudakosság mellett a színész művészetéről igen okos, helyes, sőt figyelemreméltó észrevételeket is tartalmaz, de a melyben az eleven beszédnek, a dialognak bája teljesen hiányzik. A szerző értekező stílusát azzal képzelettel beszélt stílussá tenni, hogy a párbeszéd személyei rendesen «ugyan», «bizony», «valóban», «hát» «és nini» fajta szavakkal fohászkodnak neki mondókájuknak.

A 9. sz. *A művészi ábrázolás objektív és szubjektív oldala* című munka szintén helyes széptani elveket hirdet és kellő műtörténeti ismereteket árul el. E mellett azonban nem eltérő nézetek vitája, hanem oktatás közbeszólásokkal. Az oktatás maga is kapkodó: nincs határozott tárgya és célja. Szinte önkéntelenül keveredik bele az idealizmus és realizmus fejtegetésébe, melyből nem is tud aztán kikeveredni. Mellesleg jegyezzük még meg, hogy ebben a pályaműben angol munkákat németül idéznek. Ez hiba. Idézni magyar íróknak vagy eredetiben kell, vagy magyarul, vagy sehogy.

Az 1. sz. *Költemény vagy próza?* című munka, a mint czime mutatja, olyan kérdést vet fel, mely avatottak közt nem kérdés. Egy-két excentrikus csodabogáron kívül csak tudatlan elme foglalkozhat azzal, hogy minek a vers a világon? És ez a dialog igen jóra való, sőt néha elmés érveléssel igyekezik meggyőzni az irodalmi színvakokat arról, a mit úgy is mindenki tud, ha lát.

A 10. sz. *Mi korszerűbb, a történelmi, vagy a társadalmi dráma?* című dialogban az eleven beszéd természetes hangja kellemesen üti meg fülünket. Többször csevegnek a színház előcsarnokában s temérdek nevet, de sajna, igen kevés gondolatot mondanak.

A 7. sz. *A stílus* című munkában szintén megvan a párbeszéd természetessége, de az izetlenségig kedélyes kiadásban. Ez a mű különben a magyaros, népies stílus érdekében hadakozik, de nagyon naiv módon. Sok érdekes tájszólást és szokásmondást hord össze, a miből kellő kritikával a «Nyelvtör» közlésre való anyagot válogathatna.

A 3. sz. *Uj művészet* czime alatt egy köznapi tudakossággal teljes æsthetikus és egy nagyon higvelejü fiatal író vitatkoznak, de nem mennek semmire. A higvelejü ifjú többek közt Shakesperenek is neki ront, de ebből sem következik semmi figyelemreméltó dolog. A két vitázó fél egyébként természetesen beszél, csak hogy a mondókáik közt sokszor semmi kapcsolat nincs. Két ember monologjai adnak hát ki egy dialogot.

A 6. sz. *Az igazság a színpadon*, az 5. sz. *Dialogus* (A szép vallása üdvözít) és a 4. sz. *A természet szépségéről* címűek gyöngé munkák, de szintén nem botrányosak. A legutóbb említett a pályázat kómikusa. Egész kis színdarab rendezői utasításokkal. Az utolsó utasítás az, hogy a vitatkozók — nászuton lévő férj és feleség — abba hagyják a természet szépségének felesleges fejtegetését és csókban forrnak össze.

Mindezekben lehetőleg pontosan tájékoztattuk a t. Társaságot a beérkezett pályaművek általános színvonaláról s egyenként való értékéről s végül csak ismételjük abbéli javaslatunkat, hogy a jutalom a valóban dicséretre méltó 8. számú műnek adassék ki.

Budapest, 1897 február 2.

Kozma Andor,
bizottsági előadó.*

6.

A GRÓF VIGYÁZÓ-FÉLE TÖRTÉNELMI BESZÉLY-PÁLYÁZATRÓL.

A bojári gróf Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból, melylyel egy nemeslelkü fiatal testvérpár kegyelete emelt maradandó emléket a korán elhunyt testvérnek, a Kisfaludy-Társaság történelmi tárgyú kisebb elbeszélésre tűzött ki jutalmat.

E díj kitűzésével a Kisfaludy-Társaság élénken érzett hiányt kívánt pótolni, midőn erre a mai elbeszélő irodalmunkban teljesen elhanyagolt műfajra óhajtotta irányozni írónk figyelmét.

Sajnos, hogy e szándék ez első pályázat alkalmával nem sikerült. Akár abban keressük okát, hogy elbeszélő írónk csak a modern társadalommal szeretnek foglalkozni s a történelmi műfajt elég helytelenül elavultnak tekintik; akár csak véletlen körülményeknek tulajdonítjuk a

* E jelentés alapján, melyet a másik két bíráló: Beöthy Zsolt és Zichy Antal is magáévá tett, elhatároztatott, hogy a jutalom *A művészet feladatai* című 8. számú pályaműnek adassék ki. Szerzője, mint a február 7-dikén felbontott jelíges levélből kitűnt:

pályázat gyarló eredményét; de be kell vallanunk, hogy az semmi tekintetben sem felel meg mai elbeszélő irodalmunk fejlettségének.

A pályadíj csekélysége nem lehetett az ok, mert ily rövid kis elbeszélésért, mely azonfelül a szerző tulajdona marad, a kitűzött díjat elég buzdító jutalomnak mondhatjuk.

S mégis a beérkezett kilencz pályamunkát átolvasva, úgy látjuk, hogy nemcsak jobb beszélyíróink maradtak távol a pályázattól, de még reményt keltő, habár kiforratlan új tehetségek nyomait sem találjuk a pályázó munkákban. Nincs köztük egy sem, mely akár lelemény, akár jellemző erő, vagy hű korfestés, vagy bármí más kiváló írói képesség által kiemelkednék.

Még styl tekintetében is meglehetősen alantas színvonalon állnak. Hiányzik belőlük mindaz, a mi az elbeszélésnek némi frisseséget, elevenséget adhatna. A forma, melyben mozognak, többnyire régen elavult, divatból kiment, mintha íróik még a századunk harminczas éveiben szokásos novellák korában élnének ma is. Lapos közhelyeken és frázisokon kell átvergődni, míg a sovány mesét kiböngészszük.

A tárgyak választásában sem jelentkezik valami szerencsésebb írói ösztön. Oly tárgyak, melyek részint elkoptatottak, részint tartalmatlanok, s melyekből ügyesebb toll sem igen birt volna valami értéket alkotni.

A beérkezett kilencz pályamunka sorrend szerint a következő:

1. *Csak Miska bácsi meséje.* Jelígeje: «A bölcsőnél kezdjétek a nevelést».
2. *A két fogadás.* Jelígeje: «Haj Rákóczy, Bercsényi, Vitéz magyarok vezéri».
3. *Ez is nagy ember.* Jelígeje: «Hazádnak rendületlenül».
4. *Ráskay.* Jelígeje: «Megidéztem a multat».
5. *Báthori és Bethlen.* Jelígeje: «Elevenítsük föl a mult emlékeit».
7. *Török világ.* Jelígeje: «Mártir volt ő valóban, az igaz, a szent barátság mártirja».
7. *Egy magyar pápa.* Jelígeje: «III. Callixt ellenpápa».
8. *Szeretet és szerelem.* Jelígeje: «Én az avart jártam, tünődve megálltam».
9. *Hódító leányok.* Jelígeje: «Jókai».

Nem foglalkozhatunk kimerítőbben e gyöngé pályamunkákkal, melyekben a többi hiány mellett feltűnő a történelmi korfestés teljes hiánya is. Csak a 6-ik számú *Török világ* szerzője látszik, hogy némileg foglalkozott a korrallal, melyből tárgyát meríti. Ebben lebeg egy kis historiai levegő. Látjuk a hódoltság viszonyát, a bégek, pasák irigykedését,

zsarolásait, gyujtogatók, kalandorok szereplését. De kuszált, zagyva, megokolatlan és következetlen meséje miatt lehetetlen dicsérettel megemlítenünk.

Világosan, tisztán kigondolt, egyszerű mesét csak a 8-ik számú *Szeretet és szerelem*-ben találunk, bár ebben is vajmi csekély az inventio, magasabbra emelkedni képtelen, az előadás pedig száraz és élettelen. De megemlítenének tartottuk azért, mert szerkezete legalább kerek s nyelve eléggé tiszta.

Az előadottaknál fogva minthogy a versenyző munkák közül egyet sem találtunk olyat, melynek önálló beceje volna, egyező véleményünk szerint bírálói kötelességünk a tisztelt Társaságnak azt ajánlani, hogy a jutalmat ezuttal ne méltóztassék kiadni.

Budapest, 1897 január 27.

Vadnay Károly.

Vértessi Arnold.

*Herczeg Ferencz.**

* E jelentés alapján a társaság a jutalom ki nem adását határozta el

IX.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették 1897 február 7-dikén.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1897-re): Kivántatik egy regény, mely tárgyát akár a magyar történelemből, akár a jelen társadalmi életünkből merítheti. (Kitűzetett 1897 február 3-dikán.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1897 október 31-dike.

II. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik egy ballada. (Kitűzetett 1897 febr. 3-dikán.)

Jutalma 250 frt.

Benyújtásának határideje: 1898 október 31-dike.

III. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik egy kisebb víg költői elbeszélés. (Kitűzetett 1897 február 3-dikán.)

Jutalma 250 frt.

Benyújtásának határideje: 1898 október 31-dike.

IV. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik a (Bessenyei föllépteig számított) régi magyar irodalom valamelyik kiválóbb alakjának (például Zrínyi, Gyöngyösi, Mikes) életrajza, legfeljebb két ívnyi terjedelemben, vonzó és tanulságos olvasmányul, 13—15 éves növendékek számára. Kitűzetett 1897 február 3-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1899 október 31-dike.

V. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNműVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik kisebb költői elbeszélés. (Kitűzetett 1896 február 5-dikén.)

Jutalma 400 frt.

Benyújtásának határideje: 1897 október 31-dike.

VI. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik egy magyar történelmi tárgyú, prózában irandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet.

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefín által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 120 frt. A jutalom 1898 ápr. 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1897 október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, be-
kötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél
kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához (Arany János-
utca 1. szám) küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül
csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél,
hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak.
A Társaság fentartja magának, hogy azokat Evlapjaiba díjtalanul fölvehesse,
sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díja-
zás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÖTVENEDIK ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI

1897. évi február hó 7-dikén.

1. *Gyulai Pál* elnök megnyitó beszéde.
 2. *Vargha Gyula* titkári jelentése a Társaság lefolyt évéről.
 3. *Nansen*, költemény, *Endrődi Sándor* rendes tagtól.
 4. Erdélyi János műbölcséleti álláspontja, *Beöthy Zsolt* rendes tagtól.
 5. A két öreg, költemény, *Lévay József* rendes tagtól.
 6. A miniszterjelölt, elbeszélés, *Berczik Árpád* rendes tagtól.
 7. Titkári jelentés a lejárt pályázatok eredményéről.
 8. Az új pályakérdések kihirdetése.
 9. Elnöki zárszó.
-

KIVONAT

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1896/97. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

2. Elnök jelenti, hogy gróf Csekonics Endre úr ő nagyméltósága rég elhunyt tagtársunknak: Gaál Józsefnek, a jeles beszélyírónak s a *Peleskei nótárius* szerzőjének olajfestésű arczképével ajándékozta meg a Társaságot. Az egyidejüleg bemutatott arczkép történetére vonatkozólag előadja, hogy a múlt nyáron találkozott a gróffal s megemlítvén neki, hogy a Kisfaludy-Társaság rendre-rendre lefesteti régi jelesei arczképét, kérdezte: nincs-e meg birtokában egykori nevelőjének Gaál Józsefnek akár fényképe, akár olajfestésű arczképe, melyet a Kisfaludy-Társaság mintául adhatna. A gróf úr azt a szíves ajánlatot tette, hogy a képet ő maga fogja megfestetni a Társaság számára. Az arczképet Roskovics Ignác czal meg is festette.

Elnök indítványozza: fogadjuk köszönettel a becses ajándékot, s jegyzőkönyvben is örökítsük meg köszönetünket, melyet az elnökség a nemes grófnak élőszóval is tolmácsoljon.

Az elnök indítványa általános helyesléssel elfogadtatik.

(A Társaság 1896 február 26-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

22. Titkár zárt ülésben előterjeszti a bírálótok és felolvasások díjazása, továbbá az ünnepélyes közülések előkészítése tárgyában benyújtott elnöki indítványok megvitatása végett kiküldött bizottság jelentését. ☛

A Gyulai Pál elnöklete alatt gróf Apponyi Albert, Beöthy Zsolt, Herczeg Ferencz és Zichy Antal rendes tagokból alakult bizottság az ünnepélyes közülések előkészítésére vonatkozó indítványt egyhangulag elfogadta.

A Társaság szintén elfogadja s az ügyrend 34. §-a akként módosítandó, hogy az elnökség, tekintettel a külön-

böző műfajokra, a márcziusi ülésen javaslatot terjeszt elő a jövő évi ünnepélyes közülés tárgysorozatára s a felolvasók személyére nézve. A javaslat fölött a Társaság határoz. A Társaság sorából lehetőleg azok szólítandók fel, kik ünnepélyes közülésen mint felolvasók már rég nem vettek részt.

Ha a felszólítottak a szeptemberi ülésig kötelező ígéretet nem tesznek, az elnök írásban az összes tagokat felhívja, hogy az ünnepélyes közülésre szánt dolgozataik címét és terjedelmét december végéig a titkárnál jelentsék be.

23. Elnök az elfogadott indítványnyal kapcsolatban javasolja, hogy az 1897. évi ünnepélyes közülésen Beöthy Zsolt Erdélyi Jánosról tartson előadást, Lévy József és Endrődy Sándor költeményt olvasanak, Berczik Árpád pedig egy kisebb beszélyt.

Helyesléssel fogadtatik.

24. Titkár folytatólag olvassa a bizottság jelentését. A havi ülések előadásainak díjazását a bizottság elvben szintén helyesli; de a Társaság bevételeinek növekedéséig elhalasztani javasolja. A Társaság megbízásából végzett bírálatok díjazását azonban már most életbe kívánja léptetni, oly módon, hogy a bírálók a véleményezés, vagy kiadás végett benyújtott munkák megbírálásáért 5—10 frt, a pályamunkák bírálatáért pedig 5—20 frt tiszteletdíjban részesüljenek. A tiszteletdíj esetről-esetre a bírálók kinevezése előtt állapítandó meg.

A Társaság a bizottság javaslatát változatlanul elfogadja.

25. A bizottság javasolja továbbá, hogy az ünnepélyes közületeken a nagyobb előadások 50, a kisebbek 25 forinttal díjaztassanak. Az emlékbeszédeknek ezenkívül az Évlapokban minden körülmények között kijárjon a szokott tiszteletdíj.

Elfogadtatik.

26. Titkár jelenti, hogy a gazdasági bizottság véleménye szerint a Társaság pénzereje megengedi, hogy úgy a bírálatok, mint az ünnepélyes közületek felolvasások díjazása azonnal életbe lépjen.

A Társaság ily értelemben határoz.

(A Társaság 1896 márczius 25-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

41. Elnök a következő jelentést adja elő:

Tisztelt Társaság! Szomorú jelentéssel kell megnyitnom mai ülésünket. Br Kemény János, alapító tagunk, könyvkiadó bizottságunk egyik érdemes tagja, márczius 26-ikán váratlanul elhunyt. A boldogult

kiváló rokonszenvet tanusított Társaságunk iránt, örömezt látogatta üléseinket s résztvett barátságos összejöveteleinken. Egyfelől bátyja emléke csatolta hozzánk, a ki Társaságunknak szeretett elnöke volt, másfelől az az érdeklődés, melyvel ifjúságától fogva haláláig a magyar szépirodalom iránt viseltetett. Valódi típusa volt a régibb erdélyi úrnak, a ki a hagyományos erkölcsöket újkori műveltséggel egyesítette. Az ország egy hű hazafit, Társaságunk pedig legjobb barátját veszttette benne. Ugy hiszem a Társaság érzületét fejezem ki, ha indítványozom, hogy halálán érzett részvétünket jegyzőkönyvünkben fejezzük ki.

A Társaság jegyzőkönyvébe igtattatta fájdalmát báró Kemény János halálán.

42. Titkár jelenti, hogy a könyvkiadó bizottság belső tagjai, az ügyrend 93. §. c) pontja értelmében, f. hó 21-dikén tartott ülésükön a báró Kemény János halálával megüresedett bizottsági taghelyre Lévay Henrik főrendiházi tagot, Társaságunk alapító tagját választották meg, ki ügyeink iránt régóta buzgó és tevékeny érdeklődést tanusít.

Tudomásul szolgál.

46. Titkár felolvassa báró Bornemisza Károly Szolnok-Doboka megyei főispán levelét, melyben a fenti dráma-pályázat kitűzése és megbírálása körül tanusított készségeért úgy a társaságnak, mint a bírálóknak köszönetet mond.

Tudomásul szolgál.

47. Kozma Andor r. t. Dóczy Lajosnak, a Társaság 1887 február 1-jén választott rendes tagjának székfoglalójául egy részletet olvas fel az utóbbinak *Ellinor királyleány* című vígjátékából.

Dóczy Lajos rendes tagsági oklevele az alapszabályok 20. §-a értelmében kiadatik.

51. Az elnök zárt ülést hirdetvén, annak első tárgyául a Társaság millenáris ülésének határidejét, helyiségét és programját tűzi ki.

Többek hozzászólása után a Társaság a következőleg határoz:

a) A millenáris ülés a f. évi május 27-dikén d. u. 5 óraker tartatik.

b) Az Akadémia fölkérendő, hogy az ülés helyiségeül engedje át dísztermét; ha pedig ez akadályokba ütköznék, az ülés a kis-teremben tartatik.

c) Tárgyaiul kitűzetnek: az elnök megnyitó beszéde; Vargha Gyula ünnepi ódája; dr. Sebestyén Gyula pályanyertes művéből: *A honfoglalás mondáiból* egy alkalmas részlet, melynek kijelölése a szerzővel egyetértésben, a titkárra bízatik; Nagy Imre *Árpádjának* elszavalása Várad Antaltól, ki fölkéretik, hogy a költeményhez a Társaság 1839-iki ballada-pályázatáról rövid bevezetést írjon.

Jakab Ödön r. t. jelentvén, hogy az ülésre szintén hajlandó alkalmi költeményt írni, fölkéretik, hogy költeményét az elnökségnek mutassa be.

52. a) Titkár jelenti, hogy az ezredévi kiállításra összegyűjtötte, kevés kivétellel, a Társaság valamennyi kiadványát. A mit az idő rövidsége miatt nem volt képes, magánosoktól kapta kölcsön, úgy, hogy a kiállítás lehetőleg teljes lesz. Helyet fog benne foglalni Kisfaludy Károly munkáinak az a tíz kötetes 1831-diki editio princeps, melynek kiadására egyesült a Kisfaludy-emléktársaság. E munkát, az eredeti kötésben, a titkár saját könyvtárából állítja ki; de szívesen följánlja a Társaságnak.

A jelentés tudomásul vétetik s az ajánlat köszönettel fogadtatik.

52. b) Titkár jelenti, hogy a Társaság kiadásában 1831-től kezdve megjelent összes művek pontos bibliographiai jegyzékét összeállította s a kiállításon leendő szétosztás végett, az elnök beleegyezésével s a Franklin-Társulat segítségével kinyomatta.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

57. Titkár a könyvkiadó bizottság f. hó 28-dikán tartott ülésének határozataiból a következőket jelenti:

A bizottság az alapítói könyvilletmény f. 1896. évi sorozatába fölvétni határozta: Imre Sándor összegyűjtött tanulmányait két kötetben; Longfellow válogatott költeményeit, Szász Béla fordításában; végre Goncourt Edmund *Zangannó testvérek* című regényét Szűry Dénestől fordítva. Határozott ez alkalommal a bizottság a jövő 1897. évi sorozat összeállításáról is, melyben meg fognak jelenni: Haraszi Gyula Molière-életrajza két kötetben; a Sahnámé *Zál és Rudabé* epizódja Radó Antaltól, és Lévy József újabb költeményeinek egy kötet. A bizottság akként intézkedett, hogy az 1897. sorozat készen levő kötetei is már most nyomdába adassanak s a jövő év elején jelenjenek meg.

Helyeslőleg tudomásul vétetik.

(A Társaság 1896 április 29-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

71. Titkár jelenti, hogy a Társaság kiállítása a közművelődési csoport csarnokában elkészült s ez alkalomból a Társaság összes kiadványairól egy jegyzéket szerkesztett, mely a látogatók közt kiosztatik.

Helyesléssel tudomásul vétetik.

78. Titkár jelenti, hogy Kanyaró Ferencz, a kolozsvári unitárius gymnasium tanára, tanítványai által egy terjedelmes székely népköltési gyűjteményt gyűjtetett, s most kiadásra ajánlja a Kisfaludy-Társaságnak.

Minthogy Sebestyén Gyula dunántúli gyűjtése, mely a Társaság támogatásával jött létre, mihelyt a gyűjtő jegyzetekkel ellátja, azonnal sajtó alá bocsátható, s újabb gyűjteménnyel szemben elsőszéggel bír: a Társaság Kanyaró gyűjteménye fölött mindaddig nem határoz, míg elnök, ki erre készséggel vállalkozott, Sebestyén Gyulával nem beszél a jegyzetek tárgyában s tisztába nem jön a kiadásra nézve az Athenæummal, a korábbi kötetek kiadójával.

79. Baksay Sándor r. tag táviratilag tudatja, hogy Homér hat énekével elkészült s ohajtaná, ha a mű szeptemberre megjelenék.

A kiadás módozataira nézve elhatároztatik, hogy a kötet egészen a társaság számlájára fog kiadatni, az alapítói könyvtár könyveinek alakjában. Az alapítók azonban mint nem a hatvan éves vállalatához tartozót nem kapják meg; ellenben a Társaság tagjai részére, ha kívánják, meg fog küldetni. A tiszteletdíj ívenként harmincz forintban állapítatik meg.

(A Társaság 1896-iki június 17-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

82. Gyulai elnök, a szünet utáni első ülés alkalmából, köszöntvén a Társaság tagjait, bejelenti gróf Szécsen Antal r. tagnak f. é. aug. 23-án Ausseeban történt elhunytát. Szavai a következők:

«Tisztelt Társaság! A hosszú szünet után üdvözlöm önöket, uraim, de fájdalom, szomorú jelentéssel kell megnyitnom ülésünket. A szünet alatt elvesztettük egyik érdemes rendes tagtársunkat, gróf Szécsen Antalt. A boldogult egész életén át a politikai pálya bajnoka volt s csak élete utolsó évtizedeiben lépett az irodalom művelői közé. Bárminő véleménynel legyünk politikai pályájáról, azt nem tagadhatni meg tőle, hogy sohasem hiányzott benne véleményének bátorsága s hogy lelkesedett a nemzeti műveltség ügyéért. Ez utóbbi jellemvonásából folyt irodalmi munkássága is, melyet széleskörű műveltsége támogatott. Irodalmi és történelmi essayket írt s így irodalmunknak épen azt az ágát igyekezett gazdagítani, melyet meglehetősen szegénynek mondhatunk. Nem a nyelvi előadás bájával hatott olvasóira, mert ez, mint mindenkinek, a ki sok nyelven ír és beszél, neki sem volt erős oldala, hanem fejtegetései tartalmasságával és szabatos szerkezetével. Behatolt a tárgyalt író szellemének lényegébe s legjellemzőbb sajátosságait nagy vonásokkal törekedett élénkbe rajzolni. Ez essay-k elseje a Tacitusról írott, társaságunk egyik ülésében olvastatott fel s midőn még más tanulmányokat is vettünk tőle, örömet választottuk társunkká s adtuk ki egy kötetben tanulmányait, s ő valóban folyvást hálás indulattal viseltetett irántunk, minden rábízott feladatot örömet teljesített

s midőn más tudományos testületektől visszavonult, a mi társaságunkban mindvégig benn maradt, sőt nemrég újabb tanulmányai gyűjteményét ajánlotta fel nekünk. Viszonozzuk e ragaszkodást halálán érzett részvétünkkel, fejezzük ki azt jegyzőkönyvileg is, s annak idejében gondoskodjunk a felette tartandó emlékbeszédről».

(A Társaság 1896-iki szeptember 30-iki jegyzőkönyvéből.)

107. Elnök az ülést a következő szavakkal nyitja meg:

Tisztelt Társaság! Újabb fájdalmas érzéssel kell megnyitnom az ülést, mert újabb veszteség érte Társaságunkat *Degré Alajos* társunk halálával. Azok közül, a kikkel együtt lépett Degré az írói pályára, immár kevesen élnek. Ő is egyike volt ama kiváló jurátusoknak, a kik a negyvenes évek elején a reformeszmékért lelkesültek s most tollal, majd karddal szolgálták hazájukat. Többen elvesztek közülök a forradalom viharában, ő megmaradt és kebelében sokat megőrzött a múlt emlékeiből s a jövő reményeiből. Mintegy emléke, tipusa volt köztünk a forradalom előtti korszak fiatalságának, melyet örömet rajzolt irodalmi műveiben. Valóban vígjátékain és beszélyein élénk, könnyed és vidám szellem ömlik el, mely keserűségében sem válik pessimissmussá s minden körülmények között megőriz bizonyos fiataltságot. Az *Utolsó jurátus* című elbeszélése, a melyet Társaságunk egyik ülésén olvasott fel, fejezi ki leginkább egyéniségét: a zajos jurátust, a vitéz honvédet és hű férjet. De nemcsak elbeszéléseket olvasott itt föl nekünk, hanem emlékiratokat is a negyvenes évek politikai küzdelmeiről s a szabadságharcz eseményeiről. Ezelőtt egy évvel, épen november hónapban, szintén ily részletet hallottunk tőle. Ez volt utolsó felolvasása; többé nem fogjuk hallani őt, csak gyászolhatjuk. Épen ezért, gyászunk jeléül, a Társaság nevében koszorút küldöttem koporsójára, s özvegyéhez részvétiratot intéztem. Kérem intézkedéseim helybenhagyását s egyszerűen mind indítványozom, hogy mai ülésünk jegyzőkönyvében is fejezzük ki részvétünket.

A Társaság az elnök előterjesztését általános helyesléssel fogadja, s jegyzőkönyvileg is kifejezést ad mély és őszinte részvétének Degré Alajos elhunytá fölött.

(A Társaság 1896. évi november 25-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

134. Titkár bemutatja az 1897. ülésrend tervezetét, mely elfogadattván, határozatlik, hogy a február 2. ünnep nehézsége miatt a jövő évben külön előzetes közülés ne tartassék, hanem a pályázatok ügye tétessék a tagválasztó ülés napirendjére, a pénztári jelentés s a költségvetés pedig a tisztújító ülésre.

136. A titkár indítványára határozatlik, hogy a Társaságnak mindazon kiadványai, melyekkel szabadon rendelkezik s a melyek nem képeznek tagilletményt: az alapítóknak fél áron ajánltassanak föl; az erről szóló értesítés csatoltassék a jövő év elején szétküldendő illetményekhez.

137. Elnök előadja, hogy báró Kemény János a nyílt ülésen már

bejelentett 4000 frtnyi alapítványát, a végrendelet szavai szerint, «néhai br. Kemény Zsigmond munkái kiadási költségeinek fedezésére» hagyományozta. Minthogy azonban Kemény összes műveinek kiadása Gyulai Pál szerkesztése alatt, kinek az író minden munkáit tulajdonjogilag átengedte, a Franklin-Társulatnál már megindult és folyamatban van: a hagyományozott összegre ebből a czélból ez idő szerint szükség nincs. Kezelje azt ennél fogva a Társaság külön alapítvány gyanánt «báró Kemény Jánosnak Kemény Zsigmond alapítványa» néven, időközi kamatait irodalmi czélokra fordítván; de annak a kötelezettségének ép-ségben maradásával és elismerésével, hogy, mikor a jövőben szükségét fogja látni, gondoskodik Kemény Zsigmond munkáinak kiadásáról.

Többek hozzászólása után az elnök indítványa azzal a hozzáadással fogadtatik el, hogy báró Kemény Gyula, mint báró Kemény János örököse, a Társaságnak fenti határozatához való hozzájárulásra felkéressék.

138. Elnök tudatja, hogy gróf Festetich Andor, a budapesti nemzeti színház igazgatója, gróf Zichy Géza és báró Nopcsa intendánsok ígéreteinek alapján, késznek nyilatkozott, hogy ha a Társaság megfesteti Szigligeti Ede arczképét, ennek költségeit 250 frtig fedezni fogja.

Köszönettel tudomásul szolgál s a titkár megbízatik: értesítse az igazgatót, hogy a költség körülbelől 200 frtra fog rúgni.

139. Titkár előterjeszti, hogy a Társaságnál jelenleg két rendes és két levelező tagsági hely van üresedésben, melyeknek betöltése felől az Alapszabályok 18. §-a értelmében a decemberi ülésnek kell határoznia.

Szász Károly indítványára a Társaság elhatározza, hogy az 1897. évi közűlésen mind a két rendes és mind a két levelező taghely betölthető lesz. A titkár megbízatik, hogy az erre vonatkozó értesítést a Társaság r. tagjaihoz a lapokban minél előbb tegye közzé.

(A Társaság 1896 december 16-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

141. Titkár a mellékelt szövegű előadással jelenti, hogy Vajda János a Társaság r. tagja folyó hó hó 17-én elhunyt. Jelentése folytán előadván, hogy Wlassics Gyula m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr gondoskodása mentette meg a beteg költőt az utolsó napok súlyos anyagi gondjaitól és tette lehetővé a pályájához méltó temetést. Indítványozza, hogy a miniszter urnak a Társaság fejezze ki köszönetét. A titkár beszéde így hangzik:

Tisztelt Társaság! Szomorú kötelességet kell teljesítenem a jelen-

téssel, hogy Vajda János társunk e hó 17-dikén elhunyt. Nem tudom, helyén van-e ezzel a körünkben hagyományos névvel «társunknak» neveznem őt, ki épen társtalanságában birta költészetének forrását. Még képzeletbeli társaságát is a természet társtalan képei: az üstökös, a havas bércz, a tűzokádó, a sötét felhő alkották. Közöttük élte le s velök fejezte ki költői álmait, előbb szívének szenvedéseit, majd elméjének kétségeit. Egyedül hallatta még közöttünk egy letűnt forradalmi kor lázas érverését, izgatott képzelgéseit és belső meghasonlását. Vágyaival, képzeletével, lelki szemével minden korlátan áttörni kívánó romantikus lírája, talán Petőfi Felhőit kivéve, nincs kapcsolatban senkivel. Ha nem rázna is meg annyiszor kegyetlen belső harcainak költői hangjaival: maga az a körülmény, hogy költészete meg tudta tartani mindvégig a nagy idegenségben helyét is, jellegét is: a kritikát, mely vele foglalkozni kíván, alapvönásul nemcsak eredetiségének, hanem költői erejének kiváló mértékére utalná. 1870 óta tartozott Társaságunk körébe, hol székét 1872 nov. 27-ikén foglalta el «A kárhózat helyén» című költeményével. 1892-ig összesen hétszer jelent meg kisebb-nagyobb költeményekkel felolvasó-asztalunknál. Egy verskötetet 1872-ben Társaságunk kiadásában látott napvilágot. Így a Kisfaludy-Társaság talán az egyetlen irodalmi intézet volt, melylyel évtizedeken keresztül, mondhatni mindvégig, munkás összeköttetést tartott fenn. A koporsóját borító koszorúk között ott volt a miénk is. Szalagjának gyász színe fájdalomkat jelentette nemcsak halálán, hanem életének küzdelmein; e sötét alapon ragyogtatta kegyeletünk a költő nevének arany betűit.

A gyászeset mély részvéttel tudomásul vétetvén, a titkár indítványa egyhangulag elfogadtatik.

142. Olvastatik Arany Lászlóné levele, melynek kíséretében Arany János gitárját a Társaságnak ajándékozta.

Az ajándék köszönettel fogadtatik s az emléktárba helyeztetik. Egyúttal Ágai Adolf indítványára határozatba megy, hogy a hangszernek jó karban tartásáról a titkár megfelelő módon gondoskodjék.

143. Bemutattatik a Társaság egykori elnökének, báró Eötvös Józsefnek szürke márvány tintatartója, melyet élete utolsó két évtizedében használt s a melyet most báró Eötvös Loránd a Társaságnak ajándékozott.

Köszönettel fogadtatik s az emléktárba helyezése rendeltetik el.

149. Az ülés zárttá alakulván, a titkár előterjeszti, hogy a múlt évi december 16-iki ülés határozata értelmében az év végéig következő ajánlások érkeztek a betölthetőknek kimondott rendes tagsági helyekre: Ábrányi Emil r. t. ajánlja Alexander Bernát bölcséleti s széptudományi író és műbírálot; Bartók Lajos r. tag ajánlja Rákosi Viktor novelláírót és Somló Sándor színműírót; Berezik Árpád r. t. ajánlja

Rákosi Viktort; Szász Károly r. t. ajánlja Rákosi Viktort s Riedl Frigyes irodalomtörténet-író és műbírálot; Vajda János r. tag ajánlja Palágyi Lajos versköltőt s Palágyi Menyhért bölcséleti és széptudományi író.

A levelező tagsági helyekre ajánlás nem érkezett.

Az ajánlatok felolvasatván s szabályszerűeknek találtván, kivétel nélkül elfogadtatnak.

150. Titkár jelenti, hogy a hadházi Földi-emlékre a Társaság tagjai körében folytatott gyűjtés 24 forintot eredményezett, mely legközelebb rendeltetési helyére fog elküldetni.

Tudomásul szolgál.

151. Titkár jelenti, hogy a Mikes Kelemennek Zágonban emelendő emlék bizottsága adakozásra szólította fel a Társaságot s gyűjtőívet küldött.

A gyűjtő ív köröztetni fog aláírás, illetőleg adakozás végett, a Társaság tagjai közt.

(A Társaság 1897 január 27-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

166. Elnök felolvastván az alapszabályoknak a tagválasztásra vonatkozó §-át, titkárt felhívja, hogy olvassa fel az ajánlottak névsorát. Ennek megtörténte után elrendeli a szavazatok beadását.

Beadatott összesen harminczegy szavazat s kapott

Rákosi Viktor	--- --- --- ---	23 szavazatot
Somló Sándor	_ _ _ _ _	13 "
Riedl Frigyes	--- --- --- ---	11 "
Alexander Bernát	--- --- --- ---	9 "
Palágyi Lajos	--- --- --- ---	1 "

Az ajánlottak közül Palágyi Menyhértra egy szavazat sem esett.

Elnök kimondja, hogy Rákosi Viktor a Kisfaludy-Társaság tagjává megválasztatott.

Elnök az alapszabályok értelmében a viszonylag legtöbb szavazatot nyert jelölt, Somló Sándor felett, igennel és nemmel a szavazást elrendeli.

Beadatott ismét	--- --- --- ---	31 szavazat,
igennel szavazott	--- --- ---	17 "
nemmel	" --- --- ---	13 "

egy szavazat szabálytalanság miatt megsemmisítettett.

Elnök az abszolút többséget nyert Somló Sándort a Kisfaludy-Társaság megválasztott tagjának jelenti ki.

(A Társaság 1897. évi február 3-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

1. Gyulai Pál elnök felolvastván az alapszabályoknak a tisztújí-

tásra vonatkozó szakaszát, korelnöknek felkéri Tóth Lőrincz, korjegyzőnek pedig Herczeg Ferencz r. tagot.

2. Korelnök konstatálván a választáshoz szükséges húsz tag jelenlétét, kéri a tagokat, tegyék meg ajánlataikat.

Zichy Antal az eddigi tisztikart ajánlja; Gyulai Pál ellenben elnöknek Szász Károlyt, Szász Károly másodelnöknek Zichy Antalt, Beöthy Zsolt titkárnak Vargha Gyulát, Vargha Gyula másodtitkárnak Kozma Andort.

Beadatott összesen húsz szavazat s kapott az elnökségre Gyulai Pál 19, Szász Károly 1 szavazatot, a másodelnökségre Szász Károly 18, Zichy Antal 2 szavazatot, a titkárságra Beöthy Zsolt 18, Endródi Sándor 1, Vargha Gyula 1, a másodtitkárságra Vargha Gyula 18, Kozma Andor 2 szavazatot.

Korelnök kihirdeti a szavazás eredményét s megválasztott elnöknek Gyulai Pált, másodelnöknek Szász Károlyt, titkárnak Beöthy Zsoltot, másodtitkárnak Vargha Gyulát jelenti ki.

3. Gyulai Pál elnök ismét elfoglalva az elnöki széket, a maga és tisztársai nevében hálás köszönetet mond a megtisztelő bizalomért.

4. Beöthy Zsolt titkár az ügyészi állásra a Társaság eddigi ügyészét dr. Szócs Ferenczet ajánlja. A beadott húsz szavazat közül 17 dr. Szócs Ferencz nevére szólt; egy nemmel, egy üresen adatott be, egy pedig szabálytalanság miatt megsemmisítettett.

Elnök kimondja, hogy dr. Szócs Ferencz 17 szavazattal három évre a Társaság ügyészévé megválasztatott.

5. A gazdasági bizottság tagjainak választásánál szintén húsz szavazat adatott be, s esett Arany Lászlóra 20, Vadnay Károlyra 19, Zichy Antalra 18, Szűry Dénesre 2, Szász Károlyra 1 szavazat.

Elnök kimondja Arany László, Vadnay Károly és Zichy Antal r. tagoknak a gazdasági bizottság tagjaivá történt megválasztatását.

6. A jelenlevő húsz tag szavazása a könykiadó bizottság tagjaira a következő eredménnyel végződött:

gróf Apponyi Albertre esett...	---	17	szavazat
Arany Lászlóra	"	19	"
Szász Károlyra	"	19	"
Tóth Lőrinczre	"	18	"
Vadnay Károlyra	"	17	"
Vargha Gyulára	"	16	"
Szűry Dénesre	"	6	"
Kozma Andorra	"	2	"

Berczik Árpádra, Hegedűs Istvánra, Herczeg Ferenczre, Radó Antalra és Rákosi Viktorra egy-egy szavazat.

Elnök kijelenti, hogy gróf Apponyi Albert, Arany László, Szász Károly, Tóth Lőrincz, Vadnay Károly és Vargha Gyula r. tagok a könyvkiadó bizottságba ismét megválasztattak.

7. Titkár felolvassa a pénztári bizottságnak, eredetiben ide csatolt jelentését.

A Társaság a pénztári bizottság javaslatára

a) a magyar földhitelintézetnek, mint a Társaság pénztárnokának, továbbá a kézi pénztár kezeléséért a titkárnak az 1896 évet illetőleg a fölmentvényt megadja.

b) a vagyontalanul elhunyt Jankai Józsefet az alapítók sorából kitérli.

c) elhatározza 3000, azaz három ezer forintnak földhitelintézeti 4%-os talajjavítási záloglevelekben való tőkésítését.

8. Titkár felolvassa a pénztári bizottság által 1897. évre elkészített költségelőirányzatot, melynek főbb tételeit már a bizottsági jelentés kimerítően indokolta.

Az előirányzat változatlanul elfogadtatik s 1897-re bevételül 10,837 forint 58 kr., kiadásul — a tőkésítendő 3000 frtot is ide számítva — 10,496 forint, pénztári maradványul pedig 341 frt 58 kr. irányoztatik elő.

9. Elnök felhívja a tagokat esetleges indítványaik megtételére.

Indítvány nem tétetvén, elnök az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére felkéri Zichy Antal és Kozma Andor r. tagokat s az ülést bezárja.

(A Társaság 1897 február 10-iki tisztújító közülésének jegyzőkönyvéből.)

XII.

MELLÉKLETEK A JEGYZŐKÖNYVEKHEZ.

1.

BIZOTTSÁGI JELENTÉS AZ ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSEK RENDEZÉSE S A BIRÁLATOK ÉS FELOLVASÁSOK DÍJAZÁSA TÁRGYÁBAN.

Tisztelt Társaság!

A Kisfaludy-Társaság m. évi decz. 18. és f. évi febr. 5-ki üléseiből az elnökségnek a birálatok és felolvasások díjazására, valamint Gyulai Pálnak a közülések előkészítésére vonatkozó indítványait véleményes jelentéstétel végett, a Gyulai Pál elnökle alatt gr. Apponyi Albert, Beöthy Zsolt, Herczeg Ferencz, Vadnai Károly és Zichy Antal rendes tagokból álló bizottsághoz utasította.

E bizottság márczius 3-dikán tartott üléséből, melyről gr. Apponyi Albert levélben mentette ki betegség miatt kénytelen távolmaradását, következőket van szerencsénk a t. Társaság elé terjeszteni.

1. Gyulai Pálnak az ünnepélyes közülések előkészítésére vonatkozó indítványát, melytől közüléseink tárgysorának mindenestre tervszerűbb megállapítása s nyugodtabb és biztosabb berendezése várható, egész terjedelmében elfogadásra ajánljuk.

2. A havi üléseinken tartandó előadások díjazását elvben helyesljük ugyan, de nem tartjuk annyira sürgősnek, hogy a rá vonatkozó határozat akkorra ne lenne halasztható, mikor végrehajtását bevételünk emelkedése könnyebbé fogja tenni.

3. A Társaság megbízásából végzett birálatok díjazásának elhatározását és életbeléptetését azonban, az indítvány indokainak alapján, már mostani helyzetünkben is javasolhatjuk és javasoljuk. Még pedig a következő módozatokkal:

a) A Társasághoz véleményezés vagy kiadás végett beérkezett munkák bírálói, minden egyes munka után 5—10 frtig, a pályaművek bírálói pedig, minden egyes pályázat után 5—20 frtig terjedő tiszteletdíjban részesülnek.

b) A tiszteletdíj összegét, a fenti határok között, esetről-esetre a Társaság állapítja meg, még pedig mindig a bírálók kinevezése előtt.

4. A havi ülések felolvasásainak díjazását, mint már szerencsénk volt említeni, halaszthatónak tartjuk ugyan, de az ünnepélyes közüléseinken bemutatandó dolgozatokét már most életbeléptetni óhajtanók annyival is inkább, mert a díjazás a Gyulai javasolta felhívásokból, illetőleg megbízásokból természet szerint következik. Javasoljuk ennél fogva, hogy a közüléseinken felolvasott nagyobb munkálatok (emlékbeszéd, értekezések, beszédek, hosszabb költemények) 50, a kisebbek pedig 25 frt tiszteletdíjban részesíttessenek. Az emlékbeszéd ezen kívül az Évlapokban is minden körülmények dözött díjaztatnak.

Kelt Budapesten, 1896 márczius 3.

Beóthy Zsolt,
jegyző.

Gyulai Pál,
elnök.

2.

PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

A Kisfaludy-Társaság 1896. évi október 31-dikén lejárt pályázataira következő pályamunkák érkeztek :

I. OPERA-SZÖVEGEK (Lukács Krisztina-jutalom 1893-ról): 1. *Párt-ütők*. Jelige: Opera. — 2. *Széchy Mária*. J. i.: Vitézség cserfája, szerelem rózsája (Petőfi). — 3. *Szeraffa*. J. i.: Ki volt itt? — 4. *A bosszuló kard*. J. i.: Tácska, futácska, lévai templom (Gyermekdal). — 5. *Sió*. J. i.: Mit hallok? Poéta lettél! — 6. *Végzetes szerelem*. J. i.: Zengjen a dal!

II. MŰFORDÍTÁSOK újabb francia költőkből (Lukács Krisztina-jutalom 1895-ről): 1. *Műfordítások*. J. i.: Csak az boldog, a ki szeretetetik s szegyet (Kisfaludy K.). — 2. *Pályamű*. J. i.: Iucundi acti labores. — 3. *Francia költőkből*. J. i.: Akarsz repülni? (Arany). — 4. *Francia műfordítások*. J. i.: Hangulatot! — 5. *Mussetből*. J. i.: Van e sok mély fohásban tartalom. — 6. *Fordítások*. J. i.: A költő dala stb. (Longfellow). — 7. *Jelen századbeli francia költemények fordítása*. J. i.: A valódi költészet nemzetközi. — 8. *Az Album lyriqueből*. J. i.: Földiekkel játszó égi tünemény stb. — 9. *Modern francia költőkből*.

J. i.: Minden kezdet nehéz. — 10. *Francia költőkből*. J. i.: Nagy szellemek. — 11. *Műfordítások*. J. i.: Az újabb francia irodalomban igen sok a lefordíthatatlan stb. — 12. *Francia költőkből*. J. i.: Sok szépet írnak a bölcsék (Kölcsey). — 13. *Tiz vers*. J. i.: De la musique encore et toujours!

III. ARANY JÁNOS ÉLETRAJZA (Lukács Krisztina-jutalom 1896-ra):

1. *Arany János élete és művei*. Tervvázlat.

IV. SZÉPTANI DIALOGOK (Somogyi Dezső-jutalom 1894-ről): 1. *Költemény vagy próza*. J. i.: Herakleitoszból. — 2. *A színészetről*. J. i.: Kit felfogsz, ahhoz vagy hasonló (Goethe). — 3. *Az új művészet*. J. i.: Ich wünsche stb. (Goethe). — 4. *A természet szépségéről*. J. i.: Idealista. — 5. *Dialogus*. J. i.: A szép vallása üdvöztet. — 6. *Az igazság a színpadon*. J. i.: Excelsior. — 7. *A stilus*. J. i.: Rövidebbre fogni már nem lehetett. — 8. *A művészet feladatai*. J. i.: Győzz meg, hogy a mi látszik, az való! (Arany). — 9. *A művészi ábrázolás objectív és subjectív oldala*. J. i.: Hanem hiába! stb. (Arany). — 10. *Mi korszerűbb, a történelmi vagy a társadalmi dráma*. J. i.: Szigligeti és Csiky öröke.

V. MAGYAR TÖRTÉNELMI ELBESZÉLÉSEK (Vigyázó-jutalom 1896-ra):

1. *Csak Miska bácsi meséje*. J. i.: A bölcsőnél kezdjétek a nevelést (Rousseau). — 2. *A két fogadás*. J. i.: Haj Rákóczi, Bercsényi! — 3. *Ez is egy nagy ember*. J. i.: Hazádnak rendületlenül. — 4. *Ráskay*. J. i.: Megidéztem a multat stb. — 5. *Báthory és Bethlen*. J. i.: Eleve-nítsük fel a mult emlékeit. — 6. *Török világ*. J. i.: Mártir volt ő való-ban. — 7. *Egy magyar pápa*. J. i.: III. Kalliszt ellenpápa. — 8. *Szeretet és szerelem*. J. i.: Én az avart jártam stb. (Arany). — 9. *Hódító leányok*. J. i.: Jókai.

A fenti összes pályaművek jelegés levelei, az egyes pályázatok szerint külön, közös borítékokba foglaltattak, a Társaság és az elnök pecsétjével lezárattak s ideiglenesen a levéltárba helyeztetek el; maguk a pályaművek pedig mai napon bírálatra adtak.

Budapesten, 1896 november 3.

3.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELŐIRÁNYZATA 1897-RE ÉS VAGYONÁLLÁSA.

a) **Bevételek.**

1. Pénztári maradvány 1896-ról	---	---	---	3921 frt 58 kr.
2. Értékpapírok kamataiból, és pedig				
a) A Társaság korlátlan tulajdonában	---	---	---	4600 „ — „
b) Greguss-alapítvány kamatai	---	---	---	916 „ — „
c) Gróf Vigyázó-alapítvány kamatai	---	---	---	160 „ — „
3. Künn fekvő alapítványok kamataiból	---	---	---	500 „ — „
4. A Pesti Hazai Első Takarékpénztártól	---	---	---	200 „ — „
5. A Franklin-Társulattól az Alapítói könyvtárra	---	---	---	200 „ — „
6. Évlapok XXX., XXXI. stb. köteteiből	---	---	---	100 „ — „
7. Könyvkiadványainkból	---	---	---	200 „ — „
8. Folyó számla kamataiból	---	---	---	40 „ — „
Összesen:				10,837 frt 58 kr.

b) **Kiadások.**

1. Értékpapírokban tőkésítésre	---	---	---	3000 frt — kr.
2. Titkár fizetése	---	---	---	800 „ — „
3. Másodtitkár fizetése	---	---	---	300 „ — „
4. Ügyész költségei	---	---	---	100 „ — „
5. Irnok díjazása	---	---	---	100 „ — „
6. Pénztárnok tiszteletdíja	---	---	---	60 „ — „
7. Szolgák járandóságai	---	---	---	150 „ — „
8. Özv. Greguss Ágostné kamatjárandósága	---	---	---	916 „ — „
9. A gróf Vigyázó-alapítványhoz tőkésítésre	---	---	---	160 „ — „
10. Évlapok XXXI. kötete	---	---	---	750 „ — „
11. Alapítói könyvtár tiszteletdíja	---	---	---	2000 „ — „
12. Egyéb kiadások (Margalits támogatása)	---	---	---	200 „ — „
13. Bartalus István népdallamainak kiadásához	---	---	---	200 „ — „
14. Pályadíjakra	---	---	---	1200 „ — „
15. Bírálok díjazása	---	---	---	160 „ — „
16. Közülés költségei	---	---	---	160 „ — „
17. Másolások és kisebb nyomtatványok	---	---	---	100 „ — „
18. Vegyes költségek	---	---	---	100 „ — „
19. Pénztári és postaköltség	---	---	---	40 „ — „
Összesen:				10496 frt — kr.

E szerint

1897-re előirányzott összes bevétel	---	---	---	10,837 frt 58 kr.
1897-re előirányzott összes kiadás	---	---	---	10496 „ — „
1898-ra előirányzott pénztári maradvány				341 frt 58 kr.

c) **Vagyonállás 1896-ik évi decz. 31-én.**

1. Kinn fekvő alapítványok	---	---	10,560	frt	—	kr.
2. Értékpapirokban névérték szerint	---	---	139,937	"	—	"
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	---	---	4,120	"	62	"
4. Szobor-alap	---	---	554	"	29	"
Összesen:			155,171	frt	91	kr.

XIII.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK A KISFALUDY-TÁRSASÁGHoz BENYÚJTOTT MUNKÁKRÓL.

1.

IMRE SÁNDOR: IRODALMI S IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK.

(1896 ÁPRILIS 29.)

Valószínűleg ez lesz a címe annak a kötetnek, melyben az Akadémia és Kisfaludy-Társaság rendes tagja, a Budapesti Szemle több évfolyamában, 1878-tól 1894-ig megjelent becses tanulmányait együtt akarja a magyar olvasó közönségnek átadni.

Bár a Budapesti Szemlében sem mennének veszendőbe, mert e derék folyóirat előfizetői s olvasói azt rendesen megtartják s a napi érdekű lapok sorsára, elhanyaglásra juttatni nem engedik: még is kívánatos e tanulmányoknak *egy kötetbe* összefoglalása, ez által az olvasók emlékezetébe visszaidézése, könnyebben hozzáfárlhatóvá tétele s egy összeségben megőrzése.

Imre Sándor széles látkörű s mélyen gondolkozó tudós, a kinek üres szóbeszéd nem jó ki a tolla alól s iratai a tárgya iránt érdeklődő figyelmes olvasóira nézve nem maradnak sok tanulság nélkül. Tárgyaiba mélyen beereszkedik s azokat minden oldalról, részletekig, fölfogja és megvilágítja. Tárgyalása objectiv, előadása komoly és világos, stílje — a mellett, hogy tudományos, kiválóan magyaros is; tanulság mellett élvezetet is nyújtó.

Itt összefoglalt tanulmányai tárgyaiknál fogva is érdekesekek, különösen összehasonlító irodalomtörténeti szempontból is.

«Az olasz költészet hatása a magyarra» (1878) igen érdekes különösen a Csokonaira s Himfy szerelmeire gyakorolt olasz hatás részle-

tezésében. (Megjegyzem, hogy a szerzőnek a tanulmány végére tett jegyzetét s egy pár, az ő figyelmét elkerült részlettel kiegészíteni bátorítottam.)

Hasonló s még közvetlenebb és általánosabb érdekű, olvasó közönségünkre: a «Petőfi és némely külföldi költő» című terjedelmes — valamennyi közt legterjedelmesebb tanulmány s abban különösen a nálunk is ismeretes s sokat forgatott Beranger-val, Heinével, Burnssal s már Leopardival is vont párhuzamok; de nem kevésbé eszmeébrésztők s ismerkedésre sarkalók, a nálunk jóformán ismeretlen Whittmannal s a kevésbé ismeretes kisebbrendű francziákkal és népköltészetekkel.

«Arany János és Aristofanese» — négy közleményben oly tárggyal találkozunk, mely nálunk sohasem lesz közkeletűvé; de Imre Sándor tanulmánya sok oldalról érdeklődést kelt iránta s olvasói közt lesznek, a kik általa jobban megközelítik Arany remekfordítását s az Aristofanes görög szellemét is.

«A dal nyelve» rövid kis közlemény; de sok eszmét pendít meg. Végre «A nyelv romlása» három közleményben nagyobb szabású nyelvtörténeti s nyelv-philosophiai tanulmány, mely mindenkit érdekelhet s melyből mindenki tanulhat.

E rövid rápillantás is igazolhatja véleményemet, hogy a tanulmányoknak egy kötetben összefoglalva kiadásával a Kisfaludy-Társaság jó szolgálatot fog tenni aesthetikai s irodalomtörténeti irodalmunk túlbőségben épen nem sínló gazdagságának. A könyv terjedelme a Budapesti Szemlében 425 oldal s a Kisfaludy-Társaság kiadásában sem igen lesz több 600 oldalnál vagy talán 36 ívnél. Jókora, de nem túlságos kötet.

A gyűjteményt kiadásra ajánlom.

Budapest, 1895 június 27.

Szász Károly

2.

MARGALITS KÖZMONDÁS-GYŰJTEMÉNYÉRŐL.

(1896 NOVEMBER 30.)

Dr. Margalits Ede, «Magyar közmondások és szólásmódok» című munkája, melyből eddig az A—J betű jelent meg 24 íven, minden eddig megjelent közmondás-gyűjteményt magába foglal s ezeken kívül

is felöleli, a mit könyvekből vagy az élő nyelvből meríthet. Ennélfogva minden más gyűjteménynél gazdagabb.

Rendszere az, a mit Erdélyi János alkalmazott, t. i. az alapszó szerint vannak egybegyűjtve az összetartozó közmondások és szólások; de tökéletesebb annál, a mennyiben a közmondásban található több alapszó mindenike alatt megellelhető ugyanaz a mondás! Másfelől kihagyja azokat a szószerint való fordításokat, melyek magyar közmondásokká nem váltak, bár régibb s újabb gyűjtőknél előfordulnak. Ennélfogva rendszere és kritikája egyaránt helyes.

Annak kitüntetését is czélul tűzte maga elé Margalits, hogy ki használta először a közmondást. Ez a törekvés azonban Decsítől (1583) kezdve érvényesül, s Pázmányt (szerinte mindig Pázmán), Mikest és Faludit kivéve nem az írókról, hanem a gyűjtőkről értendő. Így a XVI. századi írókból csak a Decsinél olvasható közmondásokat ismerhetjük, s azok első használójaként Decsi van megjelölve.

Az egyes közmondások mellé, a hol M. szükségesnek vélte, rövid magyarázó észrevétel is van adva zárjel közt. Ezek a magyarázatok néhol feleslegesek p. o. *Égett gyermek fél a tüztől* (Ha egyszer megégette újját), néha feleslegesek is tévesztettek is, például: *Élőfának döntét varni* (Örökséget). — *Élő élőnek, holt holtnak barátja*. (Jó, rossz.) Az ezzel egy értelmű: *Holt holttal, eleven elevennel* — nincs megmagyarázva. Az ezeknél régibb eredetre való alak: *Holtnak holt a fele, élőnek eleven* — hiányzik Margalits könyvéből. — *Czifra mint a remek ökör*. (Ha mészáros legény mesterré lett, remekül felczifrázott ökrön mutatta be ügyességét.) *Remek ökör* annyi, mint *remekbe vágandó ökör*.

A bibliából vett közmondások megjelölése sincs szokásban minden gyűjtőknél. Így közli Margalits is a *Nemo prophetát* Kisviczay, Szirmay és Erdélyi után háromféle változatban: de nem mutat rá az eredeti forrásra, pedig bizonyosan valamely magyar bibliafordítás ágán termett. Sokszor azonban zárjel közt említve van a Szentirás M. könyvében is.

Hava alapszó mellett ez áll (hó). Az idézett közmondások: *feljött a hava, se hete se hava* mind azt mutatják, hogy *hava* nem *hó*, hanem *hold, hónap*.

Gyakran van utalás vagy hivatkozás egy másik alapszóra, de nem mindig. A *dob*-nál fel van sorolva: *pivoda regementje, se dobja, se zászlója* s történeti magyarázat is van hozzá adva, de a *férj* szó alatt nincs említve a *pivoda regementjebeli férj*.

A *dobi* alapszó alatt: *Jól lakott mint a dobi kutya a löki piacon* (kidobták, kilökték). Lehet, hogy ezt az értelmezést így hallotta

valahol, csakhogy a *dobi* kutya túl a Tiszán *tisza-dobi* kutya s mivel van *Tisza-Lök* is, a löki piac is ott kereshető. *Kített magáért, mint dobi kutya a hazájáért* nincs feljegyezve; de fel van ez: *Fazékba szorult a feje.* (Nyalakodáson érték.) Ez történt a dobi kutyával is, így történt szaladása, így tett ki hazájáért.

Fenekfészek (Vakares, utolsó gyermek) mellett megemlíttendő lett volna a *fészekfentő* is.

Ezek folytatása nélkül is tudni való az, hogy közmondások gyűjteménye soha sem teljes.

Margalits munkájának eltagadhatatlan érdeme az, hogy a mit összegyűjtve talált, azt felhasználta. Erre magára is nagy szükség volt, hogy a lehető legtöbb, együtt legyen. Ezután annyiival könnyebb lesz egy helyen tudni meg azt, hogy mi hiányzik a gyűjteményből, mint a mennyivel nehezebb volt e felől bizodalankodni, a nem mindig kéznél levő gyűjtemények közt. A könyv használhatóságánál fogva alapja lesz a további gyűjtésnek s erre mintegy ösztönöz.

Méltó arra, hogy a Kisfaludy-Társaság erkölcsi s lehetőleg anyagi támogatásban is részesítse.

Szilády Áron.

3.

AZ EZREDIK ÉV CZÍMŰ VERSES KÖTETRŐL.

Megvallom: késő megfontolás után, nem szívesen foglalkozom e véleményadásra elvállalt kötetel, mert ha a támogatásért folyamodó kezdő írónak emez első gyűjteményéről kedvezőtlen ítéletet mondok: sokaknál könnyen visszatetszést szülhet s némi meg nem érdemlett gyanú árnya eshetik rám, mintha — magam tökéletesnek tartván — egy kezdő tehetséggel szembe az önteltség indokolatlan kicsinylésével ítélkezném. Másfelől azonban a Társaság iránti köteles őszinteség parancsolja, hogy jól megfontolt szigorú részrehajlatlansággal adjak véleményt e szóban forgó verskötetről, már csak azért is, mert a fiatal szerző nem kevesebb igénynyel lép fel, mint hogy mindjárt legelső könyvét is egy első rangú szépirodalmi Társaság anyagi és erkölcsi támogatása mellett bocsáthassa az olvasó közönség elébe.

A kötetben különböző fejezetcímek alatt hazafias, szerelmi elbeszélő s más fajú költemények vannak és néhány úgynevezett, népdal-szerű «nóta». Imitt-amott nem egyben fel-felőltek egy-egy keresetlen, természetes hang, de majdnem mindenütt jóval több a bőbeszédűség,

mint a mennyit az amúgy is gyakran vézna tárgy megkívánna. Nem egy versben találunk pusztá sortöltelékül olyan szinonimákat alkalmazva, melyek közül egy épen annyit fejezzen ki, mint a mennyit együttesen kifejeznek. A szerző még korántsem érzi, hogy a költészetben a szüksézsávság olykor a hatás egyik titka. Így aztán itt-ott a nagy szóáradatban szinte-szinte hogy semmivé mosódik az a kis gondolat is, melyet ki akar fejezni. *Rodostó* című költeményét pl. azzal végzi: szeretné a nemzet fülébe dörögni, hogy az ezredévi ünnepekre hálából hozza haza a Rákóczy hamvait. Ezt egy nagy, nyolcz soros versszakban így mondja el: szeretném

Megpöngetni vad, szilaj hangon kobzom',
 Zöngeni bűvös, gyújtó éneket,
 Szívet, lelket mely hevülésbe hozzon
 S fölriaszsa ez alvó nemzetet:
 Hálás szívvel hogy múltjába tekintsen
 Harczotokra, mely nagy, dicső vala
 S fényt sírotokra honi földön hintsen
 Uj ezredévünk első hajnala.

Kevésbbé avatott olvasó első hallásra aligha tudná ebből a világos értelmet könnyedén kivenni!

Igaz, hogy van olyan költeménye is, melyben rövid, részint elliptikus mondatokba szorítja mondanivalóját; de aztán ekkor a költészet könnyed érthetőségének erényével még kevésbbé bővelkedik. A *Boron-gás*-ban felrajzanak előtte történelmünkéből a nemzeti visszavonás szomorú képei s elébe tűnik az elmúlt ádáz harcok valamennyi árnya;

És szól az egyik — szava vád és átok —:
 «Hagyd ott a múltat és tekintsd a mát,
 Világosról még regél nagyapátok.
 És ti?» . . . Oh hagyd el, távozz, ne tovább!
 — Arczom elfutja szégyen pírja
 S látom a krónikásnak
 Bús arczát, a mint szomorúan írja:
 «Vermet maguknak örökké így ásnak»

Itt — nem szólva arról, hogy az árny szavában még egy esipetnyi átok sincs — a szerző azt akarja mondani, hogy bizony a mai állapotok sem különbek a régiéknél s a mai idők egykori krónikása ugyanazt írhatja felőlünk, a mit a régi írt, hogy t. i. magunk ástunk önnönmagunknak vermet.

Hazafias költeményeiben leginkább a hazaszeretet, múlt idők bálmulása, összetartásra intés és a negyvennyolczas honvédek dicsérete van váriálva, de jelentősebb gondolatok nélkül, bőbészédűen, ugyan-

azon dolgokat ismételve, sok szónokiassággal, de jobbra kevés lendülettel. Itt gyakran nagyokat akar mondani, de kifejezéseiben zavaros lesz. Ilyeneket mond:

«Dicsőségét a magyar kar ellen-szívbe vérrel írja».

A *Howédek emléké*-ben így szól:

Ha tompult, csorbult kardjaiknak éle:
Kardjuk hatalma remekelt csodát,
S szabadságunknak — ha nem bírták élve —
Halállal írták betűit odább!

Némelyütt, a hol magvas akar lenni, kúsza, homályos terjengésbe vész el a mondani valója, mire szembeszökő példa a *Régi oltárok* című hosszabb verse.

Balladaszerű elbeszéléseiből hiányoznak a lélektani megfigyelések s embereinek beszélgetésében az ifjúság naiv tapasztalatlansága látszik. A *Gonosz asszony* címűben az édes anyjok sírjához panaszkodni kiszökött két gyermeket megtalálja az apa s megsajnálva vezeti haza őket, hol az árvákkal rosszul bánó s az apát a gyermekek szavai szerint «mézédes beszéddel hitegető» mostoha anya ezen szókkal megy férje elébe:

«Hozd csak őket, hozd csak a két mákvirágot!
Hol voltak meg? Persze járták a világot!
Sírtak panaszkodtak. — Nem lesz vacsorájuk!»
Kiált mostohájuk a kapuból rájuk.
Urához fut aztán, czírogatja lágyan:
«Beteg, édes lelkem? — vetve puha ágyam . . .
Ne nézzen már úgy rám! . . Csókra vágy az ajka?
Itt a termő fája, ezer is van rajta!
Ingyen adom, szívem, itt van hát — szakaszson» . . .

Hol itt a való életnek csak halvány árnyéka is!

Dalaiban elvétve is alig találni bár egy-egy tetszetős ötletet, vagy bárcsak egy jelzőben nyilvánuló érdekes képecskét. Jobbra színtelen, százszor hallott beszéd szól belőlük. Néha felette csekély érdekű gondolatot önt még kevésbé érdekesen dalba. A virágárús lányról pl. egy dala csak ennyi:

Mert az lesz a te történeted is,
A régi bús történet:
Addig kínálod, addig a virágod,
Míg szerelmed is áruba bocsátod . . .
S aztán — örökre véged!

Mindössze egy pár költemény van az egész gyűjteményben, mely többé-kevésbé megkapja az olvasót. Így a Farkas-Raskó-pályázaton

figyelemben részesült pályaműve, a *Honszerelem*; ámbár ez is szörnyű bőbeszédű. Új és megkapó szép tárgya van *A kis libapásztor*-nak, de kidolgozása ennek is gondosabb lehetne.

A szerző nyelvezete sem mutat semmi kiválóbb jó tulajdonságot, legfőlebb annyit, hogy általában véve eléggé magyaros, a mi — fájdalom! — mai napság említésre méltó érdem-számba megy. Azonban előfordul azért a szerzőnél ilyen kifejezés is :

Mennyi ragyogó név egymás után sorba!
 Én csak áldva hullom (!) mind előtt (!) a porba.
 (Az ezredév alkonyán)

És ilyenek is találhatók: «visszás nép», e helyett: vizáلكodó nép, vagy: «az álomnak puha varázsú percze».

Mindezek után a kötetet távolról sem tartom annyira érdemesnek, hogy a Kiszaludy-Társaság czége alatt lásson napvilágot, vagy hogy érdemeinek elismeréseül anyagilag támogattassék.

Budapest, 1896 november hava.

Jakab Ödön.

XIV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879-İK ÉVI JULIUS 29-ÉN HELYBENHAGYOTT ALAPSZABÁLYAI.

ELSŐ SZAKASZ.

A Társaság czélja.

1. §. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére föllállított széptudományi intézet, melynek czélja a magyar szépirodalom emelése s általában a műizlés nemesítése.

2. §. E cél valósítása végett a Társaság:

a) figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségait és hiányait;

b) bölcsészeti, történeti és bíráló dolgozatokat nyújt a széptan és művészet köréből;

c) eredeti s fordított széptani, szépirodalmi, népköltési művek megjelenését eszközli;

d) jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;

e) széptani és szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

MÁSODIK SZAKASZ.

Szervezet.

3. §. A Társaság rendes és levelező tagokból áll.

4. §. A rendes tagok jeles magyar írók közül választandók, a kik egyszersmind képesek a Társaság céljait széptani, műbírálati vagy szépirodalmi közremunkálásuk által előmozdítani.

Számuk ötvenre van határozva.

5. §. A levelező tagok oly írók közül választandók, a kik magyar művek ismertetése vagy fordítása által más irodalmakban érdemet szereztek.

Számuk húszig terjedhet.

6. §. A rendes tagoknak magyarországi illetőségűeknek kell lenni, a levelezők lehetnek idegenek is.

7. §. Az idegen tagok választása csak úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány jóváhagyja.

Egyébiránt a Társaság bármely rendű tagjává csak olyanok választhatók, kik feddhetetlen jelleműek.

8. §. Mindkét rendbeli tagoknak joguk van a Társaság mindenemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat és tisztviselőket ajánlani.

Szavazás jogával a rendes tagok vannak fölruházva.

9. §. A rendes tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szép-irodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, legalább háromévenként egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik bírálóat végett kiadott munkákról jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbízásában pontosan eljárnak.

Mind ezt a levelező tagoktól is szívesen veszi a Társaság.

10. §. A Társaság tisztviselői két elnök s két titkár. Mind a négyen a rendes tagok közül választandók.

Az elnökök választása úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány megerősíti.

11. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai felett őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

12. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod-elnök végzi.

13. §. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvtárusokkal; számol velök; gondoskodik, a Társaság időnkinti határozatai szerint, a pártolók évi könyvilletményeiről. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról és állapotáról szóló évi jelentést; szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit; folytatja a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

14. §. Teendőiben osztozik a másod-titkár, ki őt szükség esetében helyettesíti.

15. §. A Társaság alaptőkéjét, bevételeit és kiadásait, szivességből, a Magyar Földhitelintézet kezeli.

16. §. A vagyoni ügyek vezetésében az elnök segítségére szolgál a gazdasági bizottság, mely három rendes tagból áll. Ezen bizottság időnkint számba veszi a Társaság vagyoni állapotát s róla a Társaságnak jelentést tesz

Az évi költségvetéseket az elnökök, titkárok s ezen bizottság tagjai együtt állapítják meg.

A megállapított évi költségvetésen kívül előforduló jelentékenyebb költségekről a Társaság e bizottság véleménye alapján határoz.

17. §. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

HARMADIK SZAKASZ.

Választások.

18. §. A tagválasztás következő módon történik :

a) A decemberi ülésben megállapítatik, hány hely tölthető be a rendes és levelező tagok sorában.

b) Minden tagnak joga van annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozatott. Az ajánlatok, az ajánlott irodalmi működésének részletes bemutatásával, legkésőbb újév napjáig, a titkárnál, írásban, nyújtandók be. Január elseje után ajánlás többé nem fogadtatik el.

c) Ha valaki több jelöltet ajánl, mint a mennyi hely betölthetőnek van határozva, valamennyi ajánlata érvénytelen.

d) Az ajánlatok a januári ülésben bemutatattak, s ekkor tüzi ki a Társaság a választó ülés idejét, mindenkor február valamelyik olyan napjára, mely az ünnepélyes közülést legalább öt nappal megelőzi.

e) A választó ülésben, fölolvastatván a jelöltek névsora, megkezdődik a szavazás, titkosan, papírszeletek által.

f) Minden szavazó tagnak joga van annyi jelöltre szavazni, a hány hely betölthetőnek határozatott. A ki a meghatározott számnál több nevet ír szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán figyelembe nem vétetik.

g) Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt.

h) Az elnök kijelentvén, hogy a szavazás kezdődik, a titkár a rendes tagokat név szerint felszólítja, s a jelenlevők szavazatukat személyesen adják át az elnöknek.

i) A begyűlt szavazó lapokat az elnök felolvastván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

k) Ha általános többséget annyi jelölt nem nyerne, a hány hely betölthetőnek határozatott, akkor új szavazás következik, egyenkint, és mind azokra, kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatot nyertek, még pedig azon sorban a mennyi szavazatot nyertek.

l) Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s az illetékes tagok, titkos szavazás útján, igennel vagy nemmel szavaznak. Ha a jelölt így a szavazatok többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

m) Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el, hogy ezek mily rendben tűzessenek ki a második szavazásra.

n) E nevenkinti szavazás mindaddig folytattatik, míg vagy a betölthetőnek határozott hely mind be nem tölthető, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

o) Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, nincs választás.

19. §. A rendes taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagképen előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköreül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghívatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó, vagy válasz a deczemberi ülésig nem érkezik, a választás nem történe tekintendő.

20. §. A rendes tag a maga helyét a Társaság munkálkodása körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal, s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

21. §. Az újonnan megválasztott levelező tag, mindjárt megválasztása, illetőleg a kormány jóváhagyása után meghívatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, és a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

22. §. A tisztviselők s a gazdasági bizottsági tagok választása háromévenkint, ha üresedés támad korábban is, az ünnepélyes közülést követő valamely nap történik, minden esetre a februári havi ülésnek előtte, még pedig szintén a tagok ajánlatai alapján, titkos szavazás útján, a szavazó tagok általános többségével.

23. §. Minden választásra legalább húsz szavazó szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ülések.

24. §. A Társaság havonkint rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart.

25. §. A havi ülések tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti, bíráló és szépirodalmi munkák felolvasása;

b) új tagok székfoglalása; emlékbeszédek elhunyt tagok fölött;

c) eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdésekről;

d) intézkedés kiadandó munkák és tárgyalások iránt;

e) a Társaság mindennemű ügyeinek eligazítása.

26. §. A havi ülésekben nem-tagok munkája is felolvasható, ha az elnök által esetenként bírálónak kinevezett két tag felolvasásra ajánlja. A felolvasónak azonban tagnak kell lenni.

27. §. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét rendes tag jelenléte szükséges.

28. §. Évi közgyűlést a Társaság február 5-ike, mint Kisfaludy Károly születése napja, idején tartja.

29. §. A közgyűlés áll:

a) a tagválasztó ülésekből, melyről a 18. és 23-dik §. intézkedik, s mely, a tagválasztáson kívül, eldönti a pályamunkák sorsát, kitűzi az új jutalomföladatokat s megállapítja az ünnepélyes közülés tárgysorát;

b) a tisztujtó ülésekből, melyről a 22. és 23-dik §. intézkedik; végre

c) az ünnepélyes közülésből, azon a vasárnapon, mely Kisfaludy Károly születése napjára, február 5-dikére, esik vagy utána következik.

30. §. Az ünnepélyes közülés tárgyai:

a) az elnök megnyitó beszéde;

b) a titkár jelentése a Társaság lefolyt évről;

c) elhunyt tagok emlékezetének megülése;

d) a Társaság körébe tartozó széptani s szépirodalmi fölolvadások;

e) kiadott s kitűzött jutalmak kihirdetése;

f) jutalommal vagy dícsérettel kitüntetett munkák fölolvadása.

31. §. Az üléseken, ha elnök nincs jelen, a legrégibb rendes tag elnököl.

32. §. Az üléseket a titkár hívja össze, a rendeseket az évnek határozatilag megállapított, a rendkívülieket elnökileg kitűzött napjaira.

33. §. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Jutalmak.

34. §. A jutalmak tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti föladatok;

b) költői és szónoki művek;

c) műfordítások.

35. §. A pályamunkák, megbírálás végett, három tagnak adatnak ki, kik rólok jelentést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság határoz.

36. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

37. §. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

38. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

39. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem rekeszti.

HATODIK SZAKASZ.

Kiadványok.

40. §. A Társaság közzétételei sorába tartoznak:

a) Évlapjai, melyek egy részben a közülések tárgyait, a Társaság alapszabályait és személyzetét, nagyobb érdekű határozatait, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben a tagok székfoglalóit s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott és megdícsért pályamunkákat foglalnak magokban;

b) a Társaság céljainak megfelelő könyvek, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

HETEDIK SZAKASZ.

Bevételek és kiadások.

41. §. A Társaság pénzforrásai:

a) az alaptőke kamatjai;

b) alapítványok és kamataik;

c) mindenféle adományok;

d) a pártolók évi járuléka s a Társaság által kiadott munkák jövedelme.

42. §. Kiadásaiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

43. §. Minden alapítvány az alaptőkéhez csatolandó.

NYOLCZADIK SZAKASZ.

Alapítók és pártolók.

44. §. A Társaság alapítója, ki legalább száz forintot tesz le pénz-tárába, akár készpénzben, akár legalább öt százalék biztos kamatot hajtó értékpapirokban, akár végre alapító levélben, melyben arra kötelezi magát, hogy az összeg ötös kamatait évenként előre befizeti, halála esete-re pedig örökösei a tőkét készpénzben kiegyenlítik.

45. §. A Társaság alapítóinak, s haláluk után hitvesöknek, időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók, illetőleg túlélő hitvesök, részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

46. §. A Társaság pártolói időnkint megállapítandó évi járulékot fizetnek, a miért a Társaság megfelelő könyvilletményekben részesíti őket.

KILENCZEDIK SZAKASZ.

Átalakulás, föloszlás.

47. §. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a rendes tagok egy harmadának kívánata-ra, különösen e végből van összehíva.

A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

48. §. A Társaság feloszlását oly gyűlés határozhatja el, mely leg-alább a rendes tagok négy ötödének kívánata-ra különösen e végből van összehíva; a feloszlató végzés érvényére pedig a jelen levő szavazó tagok három negyedének többsége kívántatik.

E végzés azonkívül felső helybenhagyás alá bocsátandó.

49. §. A feloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akadémia-ra száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÜGYRENDJE.

I. ÜLÉSEK.

1. Rendes és rendkívüli ülések.

1. §. A Társaság minden hónapban, a júliusi és augusztusi szünetet kivéve, egy rendes ülést tart.

2. §. A rendes ülések a hónapok utolsó szerdáin tartatnak; az eltérés csak indokolt esetben lehetséges.

3. §. Az ülések napjait a titkár minden év végén a következő évre ehhez képest előre megállapítja s jóváhagyás végett a deczemberi ülés elé terjeszti. A helybenhagyott jegyzéket kinyomatja s az év elején a Társaság tagjainak megküldi.

4. §. A rendes ülések tárgyait az Alapszabályok 30-dik §-a sorolja el.

5. §. A rendes ülésekre bejelentett felolvasásokat a titkár bejelentésök sorrendjében veszi föl az ülés tárgysorába, melyet a lapok útján idejében közzétesz. A Társaság Budapesten lakó tagjainak ezen kívül külön meghívót küld. Az ülésnek nagyobb fontosságú tanácskozási tárgya a meghívókon megjelölendő.

6. §. A sorrenden csak a felolvasók beleegyezésével történhetik változtatás.

7. §. Ha a bejelentett előadások száma a kelleténél nagyobb volna, a legutóbb jelentett előadások a legközelebbi ülés tárgysorába vétetnek föl.

8. §. A Társaság tagjainak előadásai mindig megelőzik a vendégek felolvasásait. A székfoglalóknak és emlékbeszédeknek, a tagok előadásai között is elsőségök van.

9. §. Ha valaki fontosabb indítványt akar tenni, az ülés előtt írásban bejelenti a titkárnál. (Lásd a 17. §-t.)

10. §. A rendes ülések előtt a Társaság tisztikara értekezletet tart, melyen a múlt ülés határozatainak végrehajtását számon veszi. Előkészíti

továbbá az ülésen tárgyalandó ügyeket, megállapítja sorrendjüket s meghatározza, melyek tárgyalassanak közülök nyílt, melyek zárt ülésen.

11. §. Az üléseket az elnök vagy a másod-elnök, mindegyikök akadályoztatása esetében pedig a jelenlevő legrégibb tag vezeti.

12. §. Az ülés elején a folyó ügyek terjesztetnek elő a következő sorrendben :

- a) a Társaság személyzetében előfordult változások,
- b) új alapítványok,
- c) egyéb ajándékok és meghívások,
- d) bírálatok.

Az utóbbiakat és másnemű folyó ügyeket az elnökség az ülés végére is halaszthatja.

13. §. Ha valamely kérdésre nézve többen akarnak nyilatkozni, a szólni kívánók följegyeztetik magukat a titkárnál, ki jelentkezésök sorrendjében hívja fel őket szólásra.

14. §. Másodízben ugyanazon tárgyhoz szólani bárkinek is csak akkor van joga, ha szólásra már senki sincs följegyezve. Személyes kérdésben azonban az elnök ezen kívül is megadhatja a szólás jogát. Ugyanazon kérdéshez háromszor senki sem szólhat.

15. §. Ha a tárgyhoz vagy indítványhoz már senki sem kíván szólni, az előadónak vagy indítványozónak még egyszer joga van a szóhoz. Nyilatkozata után, szükség esetén, azonnal következik a szavazás.

16. §. A szavazás rend szerint nyilvános. Négy tag kívánatára azonban az elnök titkos szavazást rendel el.

17. §. Minden fontosabb indítvány bizottsághoz utasítandó.

18. §. Ha valamely indítvány következtében bizottság küldetik ki, ebben az indítványtevőnek mindenkor helye van.

19. §. Ha a tanácskozás oly fordulatot venne, hogy czélszerűbbnek mutatkoznék a zárt tárgyalás, az elnöknek joga van a nyilvános tárgyalást félbeszakítani s folytatását a nyilvános ülés után tartandó zárt ülésre tűzni ki.

20. §. A folyó ügyek elintézését a felolvasások követik.

21. §. A Társaság tagjainak joguk van dolgozataikat akár személyesen mutatni be, akár más, erre vállalkozó tag által adatni elő. A székfoglaló tagoktól azonban elvárja a Társaság, hogy előadásukat személyesen tartsák.

22. §. Egy-egy felolvasás egy óránál tovább nem tarthat ; hosszabb előadás tartását, a körülményekhez képest, az elnök megengedheti.

23. §. Minden tagnak jogában áll az előadásra észrevételeket tenni, melyekre a felolvasó válaszolhat.

24. §. Az elnök, a hányszor csak szükségét látja, jogosítva van, de négy tag kívánatára köteles is akár zárt, akár rendkívüli ülést tartani.

25. §. Az elnöknek, ha kellő okból jónak találja, joga van akként rendelkezni, hogy az ülésekre a hallgató közönség csak belépti jeggyel bocsátassék. A jegyek osztogatásánál a Társaság tagjainak s alapítóinak családja előnyben részesítendő.

26. §. Az ülések jegyzőkönyvét a titkárok egyike vezeti s az elnök és az e végre kinevezett két tag hitelesíti. A hitelesítők kinevezésénél első sorban az indítványtevők vagy felolvasók veendőek tekintetbe.

27. §. Mindennemű jegyzőkönyv az ülések után öt nap alatt elkészítendő és hitelesítendő.

2. Közgyűlések.

28. §. A Társaság közgyűlésére nézve az Alapszabályok 28., 29. és 30. §§. intézkednek.

Ha a közgyűlés tárgyaul tagválasztás is tüzetett ki: a beérkezett ajánlatok kinyomatandók s az összes rendes tagoknak megküldendőek.

Ily esetben a tagválasztó ülést megelőző napon külön ülés tartandó, mely a közgyűlés illetékessége alá tartozó ügyeket (pályázatok, költségvetés, ünnepélyes ülés tárgysora stb.) elintézi; úgy, hogy a következő napi ülés teendőjeül egyedül a tagválasztás maradjon.

29. §. A tagválasztó és tisztújító közülésen húsz rendes tag jelenléte csak a választás megkezdésére kívántatik meg. Minden választás érvényére azonban legalább tizenegy igenlő szavazat szükséges.

30. §. Ha a februári tagválasztó ülésen a szavazatok megoszlása következtében egy vagy több betölthető hely betöltetlenül maradna, az elnök 4—6 hét múlva újabb tagválasztó ülést hí össze, melyen a szavazás az összes ajánlottakra ugyanoly módon történik, mint első alkalommal.

31. §. A tisztújító ülés választja három évenként nemcsak a Társaság tiszti karát és gazdasági bizottságát, hanem könyvkiadó bizottságának belső tagjait is.

32. §. A tanácskozás menetére és vezetésére vonatkozó fentebbi §§-ok a tagválasztó és tisztújító ülésekre is érvényesek.

33. §. Az ünnepélyes közülés tárgysorának előkészítése az elnökökből és titkárságból álló rendező bizottság feladata.

34. §. Az elnökség a márcziusi ülésen, tekintettel a különböző műfajokra, javaslatot terjeszt elő a jövő évi ünnepélyes közülés tárgysorozatára és a felolvasók személyére nézve. A javaslat fölött a társaság határoz, melynek sorából lehetőleg azok szólítandók fel, kik ünnepélyes közülésen mint felolvasók régebben nem vettek részt.

35. §. Ha a felszólítottak a szeptemberi ülésig kötelező ígéretet

nem tesznek, az elnök írásban felhívást intéz a Társaság összes tagjaihoz, hogy az ünnepélyes közülésre szánt dolgozataik címét és terjedelmét december végeig a titkárnál jelentsék be. A felszólítás a tagoknak írásban is megküldetik.

36. §. A rendező bizottság a bejelentett előadások szerzőit január folytán dolgozataik felolvasása végett összehívja s a meghallgatott dolgozatok közül azokból, melyeket legalkalmasabbaknak tart, összeállítja az ünnepélyes közülés tárgysorát s megállapodását a januári ülésen a Társaság jóváhagyása alá terjeszti.

37. §. A jóváhagyott tárgysort a titkár, a Társaság személyzetének s vagyoni állásának rövid kimutatásával és pályahirdetéseivel együtt kinyomatja, a tagoknak megküldi, a lapokban közlésezi s az ünnepélyes közülésen megjelent közönség közt szétosztatja.

38. §. Az ünnepélyes közületek nagyobb előadásai 50, a kisebbek pedig 25 frttal díjaztatnak. Az emlékebeszédeknek ezenkívül az Évlapokban minden körülmények között kijár a szokott tiszteletdíj.

II. A TÁRSASÁG TAGJAINAK MUNKÁSSÁGA.

1. Felolvasások.

39. §. A Társaság rendes tagjaitól az Alapszabályok 9. §. értelmében elvárja, hogy ülésein legalább három évenként egy-egy előadást tartsanak.

40. §. A titkárnak joga és kötelessége a rendes tagokat ebbeli kötelezettségek teljesítésére figyelmeztetni. Sikertelenség esetén elnöki felhívás intéztetik hozzájuk.

41. §. A tagok által a rendes ülésekre bejelentett felolvasások előleges bírálat alá nem esnek.

42. §. Ha azonban valamely bejelentett dolgozatra nézve az elnöknek oka van attól tartani, hogy az a Társaságnak akár Alapszabályaiba, akár anyagi vagy erkölcsi érdekébe ütközik: joga van a nyilvános ülést megelőzőleg zárt ülést híni össze, s ott aggályait előterjeszteni. Ily esetben a Társaság az illető dolgozat előleges bemutatását kívánhatja.

43. §. A nem-tagok által felolvasásra szánt munkák a Társaság titkáránál nyújtandók be s minden esetben bírálat alá esnek. Az elnök két tagot kér fel véleményadásra. Ha ezek kedvező véleményben vannak, vagy ha, nézeteltérés esetében, a kinevezendő harmadik bíráló, a kedvező véleményhez csatlakozik, a dolgozat annak az ülésnek tárgysorába vétetik föl, melyen a tagok bejelentett előadásai után helye marad.

44. §. Vendégek munkálatait a Társaság ülésein az elnök által e végre, a szerző ohajtásának figyelembevételével, fölkért tag mutatja be.

45. §. Akár vendégnek, akár tagnak oly felolvasása, melyet szerzője az Évlapokba kíván fölvétni, bírálat alá esik még akkor is, ha a bemutatás előtt egy vagy más szempontból már bírálaton ment volna keresztül.

2. Bírálatok.

46. §. Azon munkákra, melyek akár önállóan vagy az Évlapokban leendő kiadás, akár csak vélemény-nyilvánítás végett nyújtattak be, a Társaság mindig az ülésen nevez ki bírálókat.

47. §. A bírálók száma rend szerint kettő. Ha ezek egymással ellenkező javaslatot tennének, még egy harmadik bíráló neveztetik ki.

48. §. A Társaság tagjai a bírálatra hozzájuk küldött munkákra nézve legfeljebb három hónap alatt tartoznak jelentést tenni. Ellenkező esetben a fentebbi cikkben (38. §.) meghatározott eljárás joga velők szemben is megilleti az elnökséget. Ha felszólításai sikertelenek maradnak, az elnök az ügyet a Társaság elé terjeszti.

49. §. A bírálók javaslata alapján elhatározhatja a Társaság :

a) a munka kiadását, vagy

b) segélyezését;

c) a szerző felhatalmazását. hogy kiadandó munkája címlapjára e szavakat nyomassa : A Kisfaludy-Társaság ajánlásával;

d) a munka visszaadását szerzőjének a bírálatához képest kijavítás s újból benyújtás végett ;

e) visszautasítását.

50. §. A csak felolvasásra benyújtott kisebb dolgozatok megbírálására az elnök kér fel két, esetleg harmadik tagot, kik véleményöket egy hét alatt tartoznak a titkárhoz beküldeni.

51. §. A Társaság megbízásából végzett bírálatok oly módon díjaztatnak, hogy a kiadás vagy véleményezés végett benyújtott munkák megbírálásaért 5—10 frt, a pályamunkák bírálataiért pedig 5—20 forint tiszteletdíjban részesülnek. A tiszteletdíj esetről-esetre a bírálók kinevezése előtt állapítatik meg.

III. A TÁRSASÁG KIADVÁNYAI.

52. §. A Kisfaludy-Társaság kiadványait céljának megfelelő könyvek képezik, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

53. §. Az évi illetményül megjelenő munkákra nézve az intézkedés a könyvkiadó bizottságot illeti, melyről az Ügyrend VI. szakasza szól.

54. §. Az évi illetmény s az Évlapok szerkesztője a titkár, kinek joga van a szerkesztésre vonatkozó bármely kérdésben a Társaság határozatát kikérni.

55. §. A Társaság hivatalos közleményeit évenként kiadandó Évlapjaiban teszi közzé.

56. §. Az Évlapok azokat a közleményeket tartalmazzák, melyek a Társaság egyik közlésétől a másikig terjedő év történetére vonatkoznak. Névszerint:

- a) a közlések tárgyait,
- b) a Társaság alapszabályait és ügyrendjét,
- c) tisztikarának és személyzetének jegyzékét,
- d) fontosabb határozatait a jegyzőkönyvekből,
- e) pályahirdetéseit,
- f) az év közben benyújtott bírálatokat,
- g) kéziratára és könyvkiadványai gyarapodásának kimutatását,
- h) elhunyt tagjai s alapítói jegyzékét,
- i) elhunyt tagok nekrologjait,
- j) a Társaság megbízásából tagjai által tartott beszédeket,
- k) a székfoglalókat,
- l) tagoknak és idegeneknek a Társaság által fölvétetni rendelt dolgozatait,

m) kisebb terjedelmű jutalmazott és megdicséért pályamunkákát

57. §. Az Évlapokban megjelent prózai dolgozatokért ívenként 20, versekért 30 frt tiszteletdíj jár. Kisebb költeményekre nézve a Társaság esetenként határoz.

58. §. Az Évlapok oly közleményeiért, melyek korábban már más helyt megjelentek, tiszteletdíj nem fizettetik.

59. §. Az Évlapokba négy ívesnél hosszabb közlemény rend szerint nem vehető fel.

60. §. Kasselik Jenő, 1885. évi január 26-dikán kelt alapító levelében 5000 frt alapítványt tett atyjának, néhai Kasselik Ferencz budapesti polgárnak, emlékére, oly rendelkezéssel, hogy két évi kamatai minden második esztendőben egy-egy munka kiadására fordíttassanak.

61. §. A Kasselik-alapítványból kiadható bármely a Társaság működési körébe eső munka, melyet magyar honpolgár magyar nyelven írt. Nem adható azonban ki oly író műve, ki, a szónak irodalmi értelmében, német nyelven is írt vagy ír.

62. §. A Kasselik-alapítványból kiadásra benyújtott művek közül, egyenlő irodalmi érték mellett, elsőséggel bírnak oly írók munkái, kik anyagi gondokkal vagy a kezdet nehézségeivel küzdenek.

63. §. A Kasselik-alapítványból kiadandó műre nézve a Társaság,

1887-től kezdve, minden második évi közgyűlésén határoz. A munka czím-lapján kinyomatandó, hogy a Kasselik-alapítványból adatott ki.

IV. ELHUNYT TAGOK VÉGTISZTELETE ÉS EMLÉKEZETE.

64. §. Elhunyt tagjait a Kisfaludy-Társaság következő végtiszteletben részesíti:

a) Ha a haláleset Budapesten fordul elő, a Társaság tagjai részt vesznek a temetésen, és ha ez éppen ülés idejére esnék, az ülés elhalasztatik.

b) Az elhunyt tag halálát az elnök vagy a titkár a legközelebbi ülésen rövid gyászjelentéssel hozza a Társaság tudomására.

c) Az elhunyt életére és írói munkásságára vonatkozó adatokat a titkár nekrológban állítja össze, mely az Évlapokban tétetik közzé. E végből a Társaság tagjai eleve felhivatnak, hogy életrajzukat s munkásságuk könyvészeti adatait, a levéltárban pecsét alatt leendő megőrzés végett, nyújtsák be.

d) A Társaság valamelyik tagját, az elhunyt érdemeit szónoki előadásban méltató emlékbeszéd tartásával bízza meg.

65. §. Ha indítvány tétetnék arra, hogy valamely emlékbeszéd ne rendes havi, hanem ünnepélyes közülésen adassék elő, erre vonatkozólag a Társaság mindig titkos szavazás útján határoz.

66. §. A Társaság megbízásából készített emlékbeszédek, esetleg emlékköltemények, tekintet nélkül arra, hogy az Évlapokban megjelenésök előtt már kiadattak-e vagy sem, tiszteletdíjban részesülnek.

67. §. A Kisfaludy-Társaság, iránta különösen érdemesült tagjai elhunytáról külön gyászjelentést ad ki, mire nézve az elnökségnek van joga intézkedni.

68. §. Kiváló érdemű tagjainak arcképét, esetleg mellszobrát is, elhelyezi a Társaság saját termében. Az ilyen értelmű indítvány fölött azonban csak a tagválasztó közülés határozhat titkos szavazás útján.

V. JUTALMAK.

1. *Lukács Krisztina-jutalom.*

69. §. Lukács Móricz, a Kisfaludy-Társaság volt elnöke, 1877, május 28-án kelt végrendeletében 10,000 frt névértékű magyar földhitelintézeti váloglevelet, mint alapítványi tőkét, hagyományozott a Kisfaludy-Társaságnak oly czélből, hogy annak kamataiból évenként, Lukács Krisztina-

jutalom néven díj tűzessék ki, felváltva költői és széptani feladatoknak abszolút becsű megoldására.

70. §. A Lukács Krisztina-jutalom, évenként 500 forinttal, mindig a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közlésén hirdettetik ki, egyik évben szépirodalmi (verses vagy szépprózai, költői vagy szónoki), a másokban pedig széptani, irodalom- vagy művészettörténeti kérdésre. A sor 1882-ben szépirodalmi feladattal kezdődik.

71. §. A Társaságnak jogában áll a Lukács Krisztina-jutalomra vagy zárt pályázatot hirdetni, vagy pedig e díjjal a kijelölt szakban vagy műfajban az illető év alatt nyomtatva megjelent munkák legjelesbikét jutalmazni meg. Az első ízben sikertelenül maradt feladat még egy ízben minden esetre kitűzendő.

72. §. Azon esetben, ha valamely pályázat másodízben sem jutott eredményre, a jutalmúl kifizőtt akár egyes, akár kettős díjösszeg a Kisfaludy-Társaság alaptőkéjéhez csatoltatik.

2. Somogyi Dezső-jutalom.

73. §. Ziska Julia asszony 1882. dec. 14-én kelt alapító levelében elhunyt fiának, Somogyi Dezsőnek, emlékére 600 forint alapítványt tett a Kisfaludy-Társaságnál oly czélból, hogy kamatai három évenként irodalmi pályafeladatokra tűzessenek ki.

74. §. A Somogyi Dezső-jutalom három évenként 200 arany frankkal kisebb szónoki, költői, irodalomtörténeti vagy széptani feladatra hirdettetik ki.

75. §. A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. Ha ilyen munka nem érkezik, a Somogyi Dezső-jutalom a következő három évre járó kamatokkal összesítve tűzetik ki akár a régi, akár valamely új feladatra, mire nézve a sikertelenül maradt pályázat bíráló bizottsága tesz javaslatot.

76. §. Ha a másodízben kettős jutalommal hirdetett pályázat is sikertelen marad, a kettős jutalom valamely, a Társaság által kiadandó munka tiszteletdíjára, vagy tiszteletdíjának pótlására fordítandó. E munka czímlapjára kinyomatandó: A Somogyi Dezső-alapítvány támogatásával.

77. §. A Somogyi Dezső-jutalom mindenkor az illető év márcziusának 18-ik napján, mint Somogyi Dezső halála napjának fordulóján adatik ki.

3. Bulyovszky Gyuláné, színművésznő jutalma.

78. §. Özv. Bulyovszky Gyuláné szül. Szilágyi Lilla asszony 1884. márczius 21-én kelt alapító levelében 2000 frnyi alapítványt tett oly feltétellel, hogy kamataiból két évenként valamely, szavalásra alkalmas költeményre pályázat hirdettessék.

79. §. A Bulyovszkyné-alapítványból 1885-től kezdve két évenként kétszáz forintnyi jutalom tűzetik ki egy szavalásra alkalmas, akár lyrai, akár kisebb epikai verskölteményre.

80. §. E jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki. Ha ilyen munka nem érkezik, a jutalom-díjak mindaddig összesíttetnek újabb két éves pályázatokon, míg az összesített kettős vagy többes jutalom önálló becsű pályaműnek nem lesz kiadható.

4. Széher Árpád-jutalom.

81. §. Széher Mihály, 1885. február 4-én kelt alapító levelével, korán elhunyt fiának, Széher Árpádnak, emlékére 5000 frtnyi alapítványt tett, melynek kamataiból két évenként 500 frt jutalommal irodalmi feladatokra pályázatok hirdetendők.

82. §. A feladatok következő, két évenként egymást felváltó három körből tüzendők ki:

a) kötött nyelvű költői művekre a költészet bármely fajából, nem zárva ki a műfordítást sem;

b) beszélyre vagy regényre;

c) æsthetikai és irodalomtörténeti kérdésekre.

83. §. A Társaságnak jogában áll kisebb terjedelmű pályaművekre az alaptökének egy évi kamatait is kítűzni, mikor aztán a két éves körben két pályadíj is tűzhető ki.

84. §. A pályadíj csak önálló becsű műnek adatik ki. Ha ilyen nincs, a megmaradt jutalom két év alatt valamely, a Társaság czége alatt megjelenendő könyv kiadására fordítatik, melynek czímlapjára rányomatandó, hogy a Széher Árpád-alapítványból adatott ki.

5. Bojári Vigyázó Sándor-jutalom.

85. §. Bojári Vigyázó Jozefin, Sándor testvére nevének megörökítésére, 1895. évi június 20. kelt alapító levelében, 4000 frtnyi alapítványt tett, irodalmi művek jutalmazására, Bojári Vigyázó Sándor-alapítvány néven.

86. §. Ezen önállóan kezelendő alapítvány jövedelméből két évenként egy-egy történelmi elbeszélés egyszázhusz frttal jutalmazandó; kamatainak másik része pedig a tőkéhez csatolandó.

87. §. Ezen eljárás az 1910-dik évig folytatandó, mely évtől kezdve az alapítvány két évi jövedelmének négy ötöd része ismét évenként egy magyar történelmi regény jutalmazására, egy ötöde pedig az alapítványi tőke szaporítására fordítandó. Minthogy azonban a jutalom ekkor is kerek összegben lesz kiadandó, mindig a jutalom javára tíz forintig terjedő kikerekítésnek lesz helye.

88. §. A jutalmazott pályamű a szerző tulajdona marad ugyan; a Társaság azonban, szokásos díj mellett, másnemű kiadása előtt, a pályadíj megemlítésével, Évkönyveibe vagy egyéb vállalatába fölveheti.

89. §. Ha önálló becsű pályamű nem találatnak s a jutalom nem volna kiadható: az esedékes kamatok az alapítványi tőkéhez csatoltnak.

90. §. A zárt pályázatok kihirdetése az 1895. évvel kezdődik; a jutalmak kiadása pedig minden második évben, ápril 28-dik napján, ifjabb bojári Vigyázó Sándor nevében történik.

91. §. A jutalomban részesült író neve és művének czíme, ifjabb bojári Vigyázó Sándor nevének fölemlítésével, minden pályázat lejárta- kor a lapokban közzétételik.

92. §. Az alapítvány két évi jövedelmének 1000 forintot évtizedek múlva meghaladó összege, hason czélokra a Társaság rendelkezésére esik.

93. §. A takarékpénztári betétül vagy földhitelintézeti záloglevelekben elhelyezendő alapítvány kezelése felől, az alapítónak vagy törvényes örökösének kívánatára bármikor, de különben is évenként részletes számadások, értesítések és felvilágosítások küldetnek.

6. Általános szabályok.

94. §. Mindennemű zárt pályázat esetén a pályaművek benyújtásának határnapja okt. 31-ke, mikor is az elnökség számba veszi őket, jeligés leveleiket közös borítékba zárja s jegyzéköket a titkár a lapokban közzéteszi.

95. §. A Társaság októberi ülésén minden pályázathoz három-három bírálót nevez ki, kik közül a legrégebb tag viszi az elnökséget. A bizottságok a pályaművekről jelentést készítenek, melynek alapján a közgyűlés határoz. A pályázat eredményét az ünnepélyes közülése a másodtitkár hirdeti ki.

96. §. A jutalom, ha csak a pályahirdetésben világosan más nem volt kikötve, a viszonylag legjobb munkának is kijár.

97. §. A bíráló bizottságok jelentéseiket a januári havi ülésre tartoznak benyújtani.

98. §. A kitűzendő új pályakérdésekre az elnökség a bíráló bizottságok elnökeivel együtt készít javaslatot, melyet a közgyűlés elé terjeszt.

99. §. A jutalommal kitüntetett pályaművekre nézve, ha azok a szerző tulajdonában maradnak is, a Társaság föntartja magának, hogy Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha a szerző egy év leforgása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül, közrebocsáthassa.

100. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

101. §. A fent elősorolt pályázatokon kívül a Társaság maga is hirdethet, szintén mindig az ünnepélyes közülése, pályázatokat, melyeknek

tárgyát, jutalmát, határidejét esetről-esetre határozza meg. A társasági jutalom a viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a díj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

102. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket világosan ki nem rekeszti.

103. §. A megbízás útján készült munkák, ha valamely sikertelen pályázat jutalmi díja fordított is rájuk, minden esetben a Társaság tulajdonát képezik.

VI. ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGOK

1. Könyvkiadó bizottság.

104. §. A Társaság alapítói évi illetményeül szánt, állandó könyvkiadó vállalatának vezetését egy, három évről három évre alakítandó bizottságra ruházza.

105. §. E bizottság, hogy az olvasó közönséggel való érintkezése folytonos és közvetlen legyen, sőt hogy ez mintegy képviselőt nyerjen kebelében, következőleg alakítatik :

a) Állandó és választás alá nem eső tagjai a Kisfaludy-Társaság elnöke és titkára. Az előbbi egyszersmind a bizottság elnöki tisztét is viseli.

b) A Társaság, rendes tagjai közül szabadon választ a bizottságba hat tagot.

c) Ezek az alapító tagok sorából még hatot hívnak meg.

106. §. A könyvkiadó bizottság jegyzőjét maga választja.

107. §. Hatáskörébe tartozik:

a) a vállalatnak kiadási módozatai iránt jogérvényes határozatokat hozni, esetleg szerződéseket kötni;

b) a vállalatba fölveendő munkákról gondoskodni;

c) kiadásuk sorrendjét s tiszteletdíjukat meghatározni.

108. §. Az elnök a szeptemberi ülésen felszólítja a Társaság tagjait, hogy a vállalatba szánt s ennek keretébe illő munkáikat, megbírálas végett, a Társasághoz nyújtsák be.

109. §. A vállalat körébe tartoznak: szépirodalmi, széptani és irodalomtörténeti, eredeti és fordított művek, lehetőleg oly arányban, hogy a szépirodalmiak az évi illetménynek két harmadát képezzék.

110. §. A bizottságnak joga van a vállalatba régibb íróknak kiadásra érdemes műveit is fölvenni.

111. §. A vállalatba csak a Társaság által kiadásra elfogadott művek vehetők fel.

112. §. A bizottság azonban, ha szükségét látja, valamely külföldi regényt, széptani vagy irodalomtörténeti munkát fordításra kijelölhet, de

csak a Társaság jóváhagyásával fordíthatat le és bocsáthat közre a vállalatban.

113. §. A vállalat évi folyamainak tervrajzát a bizottság, esetleges megjegyzések végett, a Társaság elé terjeszti.

2. Gazdasági bizottság és pénztári kezelés.

114. §. A Társaság részére, bárminő czélra és bárminő czím alatt befolyó minden bevétel beszolgáltatandó a Földhitelintézethez.

115. §. Minden kiadás ugyanott utalványoztatik kifizetésre.

116. §. Mind a bevételeként beszolgáltatott mind a kiadásra utalványozott összegekhez írásbeli tanúsítvány melléklendő.

117. §. A bevételezési értesítvényt a titkár vagy helyettese, a kifizetési utalványokat pedig ugyanazok és az elnök vagy másodelnök írják alá.

118. §. A Magyar Földhitelintézet a Társaság folyó számadását minden június hó 30-án és december hó 31-én zárván le, és annak kimutatását az elnökséghez megküldvén: ezen számadásokat az elnökség megvizsgálás végett átteszi a gazdasági bizottság azon tagjához, a kit ezen számadások őrizetére a bizottság saját kebeléből kijelöl. Ezen számadásokat a gazdasági bizottság évenként legalább egyszer megvizsgálja, s ha rendben találta, arról a Földhitelintézetnek közvetlenül elismerést ad.

119. §. Minden naptári év elején, midőn a megelőző december 31-iki számadást a Földhitelintézet már kiállította (rendszerint január utolsó napjaiban), az elnökök, titkárok és a gazdasági bizottság tagjai a vagyoni állapotok fölötti tanácskozás és az évi költségvetés elkészítése végett együttes ülést tartanak, a melyet összehívni az elnökség kötelessége.

120. §. Ezen gyűlések feladatához tartozik:

a) intézkedni a készpénzben befolyt alapítványok, adományok s a netán mutatkozó pénztári maradványok tőkésítése és elhelyezése iránt, vagyis minthogy a Társaság határozata által már régebben kimondatott, hogy minden elhelyezés a Magyar Földhitelintézet zálogleveleibe fektetendő, meghatározni azt, hogy a pénztár erejéhez s a mutatkozó szükséghez képest, mennyi záloglevél vásároltassék;

b) megvizsgálni a kívül fekvő alapítványok állását, fölhivatni a hátralékosokat a titkár által kiállítandó s einökileg aláírandó fölszólítással a pontos fizetésre, a fizetni nem akarók ellen szükség esetében elrendelni a pör megindítását, a vékép behajthatlannak bizonyuló alapítványokat pedig kitörülni az alapítók sorából. Az alapítók kitörlése iránti intézkedés azonban jóváhagyás végett előlegesen bejelentendő a Társaság zárt ülésében; a Földhitelintézet elnöki levélben értesítendő, hogy saját jegyzékéi-

ből azokat szintén törölje ki, s a titkár arról is intézkedik, hogy többé semmi könyvilletményt ne kapjanak;

c) elkészíteni az évi költségvetést s megállapítás végett bemutatni a Társaságnak zárt ülésben.

121. §. A titkár tartozik rendesen vezetni:

a) utalvány-könyvet, a melybe a Bevétel és Kiadás rovatok alatt folyó szám és kelet szerint beír minden tételt, a mit a Földhitelintézetnél bevételre, vagy elnöki utalvánnyal kiadásra utalványozott. Ezért tehát minden elnöki utalványozás a titkár által is aláírandó;

b) számadáskönyvet szintén Bevétel és Kiadás rovatokkal azon pénzekről, a melyeket valamely megjelölt célra vagy saját irodai szükségleteire a Földhitelintézettől elnöki utalvány alapján felvett. — A Bevétel rovatába a Földhitelintézettől fölvelt összegek, a Kiadás rovatába azok hová fordítása folyó számmal és kelet szerint beírandó.

Ha a titkár a fővárosból hosszabb időre távozik, vagy teendői viteleiben másként huzamosan akadályozva van, mind a két könyvet a második titkárnak adja át rendszeres folytatás végett.

A naptári év végén mind a két könyv lezáratik s megvizsgálásra, illetőleg a Földhitelintézet számláival való egybevetés végett kiadatik a gazdasági bizottságnak;

c) az alapítóknak lehetőleg teljes név-, cím- s lakjegyzékét, annak kitüntetésével, hogy az alapítványi tőke mennyit tesz s befizettetett-e vagy nem. E jegyzék az új alapítók nevével kiegészítendő, a megszüntetett alapítványok belőle kitörleendő, s esetleg az alapítók vagyoni viszonyaira vonatkozó adatok abban följegyzendő.

122. §. Új alapítóként a Társaság ülésén csak akkor jelenthető be valaki, ha vagy a kötvényt szabályszerűen kiállította, vagy ha az alapítványi tőkét készpénzben letette.

123. §. A titkár a hozzá érkezett beadványokról, levelekről, megkeresésekről rendes iktató-, mutató- és postakönyvet visz.

XVI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1897-İK ÉVI FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Elnökség és tisztviselők:

Elnök GYULAI PÁL.
Másod-elnök ... SZÁSZ KÁROLY.
Titkár BEÖTHY ZSOLT.
Másod-titkár ... VARGHA GYULA.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. DR. SZÓCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ. VADNAI KÁROLY. ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

GYULAI PÁL, ELNÖK.	SZÁSZ KÁROLY.
APPONYI ALBERT GRÓF.	SZLÁVY JÓZSEF.
ARANY LÁSZLÓ.	SZONTAGH PÁL.
BEÖTHY ZSOLT.	TÓTH LÓRINCZ.
CSAFÓ VILMOS.	VADNAI KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	VARGHA GYULA.
LÉVAY HENRIK.	VÉGH ARTÚR.

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága:

ENDRÓDI SÁNDOR. HEGEDŰS ISTVÁN. SZÁSZ KÁROLY.
VARGHA GYULA. VÁRADI ANTAL.

Rendes tagok:

	ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.)	1867	<i>N.-Abonyban.</i>
	ARANY LÁSZLÓ	1867	<i>Budapesten.</i>
	ÁBRÁNYI EMIL	1885	<i>Budapesten.</i>
	ÁBRÁNYI KORNÉL ifjabb	1878	<i>Budapesten.</i>
5	ÁGAI ADOLF	1877	<i>Budapesten.</i>
	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	<i>Budapesten.</i>
	BAKSAY SÁNDOR	1872	<i>Kun-Szent-Miklóson.</i>
	BARTALUS ISTVÁN	1867	<i>Budapesten.</i>
	BARTÓK LAJOS	1883	<i>Budapesten.</i>
10	BAYER JÓZSEF	1888	<i>Budapesten.</i>
	BEÖTHY ZSOLT	1876	<i>Budapesten.</i>
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	<i>Budapesten.</i>
	DALMADY GYÖZÜ	1867	<i>Budapesten.</i>
	DOBSA LAJOS	1862	<i>Makón.</i>
15	DÓCZI LAJOS	1887	<i>Bécsben.</i>
	ENDRÖDI SÁNDOR	1882	<i>Budapesten.</i>
	GYULAI PÁL	1860	<i>Budapesten.</i>
	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	<i>Budapesten.</i>
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	<i>Budapesten.</i>
20	HERCZEG FERENCZ	1893	<i>Budapesten.</i>
	HORVÁTH BOLDIZSÁR	1887	<i>Budapesten.</i>
	IMRE SÁNDOR	1878	<i>Hódmezővásárhelytt.</i>
	JAKAB ÖDÖN	1895	<i>Budapesten.</i>
	JÓKAI MÓR	1860	<i>Budapesten.</i>
25	KELETI GUSZTÁV	1867	<i>Budapesten.</i>
	KOZMA ANDOR	1893	<i>Budapesten.</i>
	LÉVAY JÓZSEF	1862	<i>Miskolczon.</i>
	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	<i>Budapesten.</i>
	PÁLFFY ALBERT	1864	<i>Budapesten.</i>
30	PÉTERFY JENŐ	1887	<i>Budapesten.</i>
	PULSZKY FERENCZ	1847	<i>Budapesten.</i>
	RADÓ ANTAL	1895	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI JENŐ	1869	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI VIKTOR	1897	<i>Budapesten.</i>
35	SOMLÓ SÁNDOR	1897	<i>Budapesten.</i>
	SZÁSZ BÉLA	1868	<i>Kolozsvártt.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1860	<i>Budapesten.</i>
	SZIGETI JÓZSEF	1865	<i>Budapesten.</i>

	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
40	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapesten.</i>
	THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapesten.</i>
	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Budapesten.</i>
	TÓTH LŐRINCZ	1841	<i>Budapesten.</i>
	VADNAY KÁROLY	1866	<i>Budapesten.</i>
45	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VÁRADI ÁNTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY ANTAL	1866	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapesten.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
5	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapesten.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	JOVANOVICS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
10	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ÓMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
	PATTERSON ARTÚR	1889	<i>Budapesten.</i>
	SAISSY AMADÉ	1879	<i>Párisban.</i>
15	SAYOUS EDE	1872	<i>Párisban.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapesten.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XVII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1897-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
 Kis JÁNOS febr. 19.
 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
 BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
 SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
 CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
 1860 ¹⁸ SZENCZY IMRE febr. 2.
 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
 VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
 SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
 SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.

- 25 FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
 KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR jul. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 85 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
 TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
 SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 85 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.

- IPOLYI ÁRNOLD *rendes tag* deczember 2.
1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
HENSZLMANN IMRE *rendes tag* deczember 5.
1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
1896 GT. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸³ DEGRÉ ÁLAJOS *rendes tag* november 1.
1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
-

XVIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1897-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ADLER DÁVID.	30 BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ALMÁSSY EDMUND.	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ALMÁSSY PÁL.	BELGRÁD IGNÁCZ.
5 ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	STEPHÁNIA GRÓFNŐ.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	35 BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
10 ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
LIÁNNA (200 frt).	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
ÁCS KÁROLY.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BAGHY IMRE.	40 BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BAJAI KATH. FŐGYMNASIUM.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
15 BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BISCHITZ MÓR.
BALOGH ISTVÁN.	BLASKOVICH BERTALAN.
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	45 BOCZKÓ DÁNIEL.
BARCZA SÁNDOR.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY
BARKASSY GÉZA.	ANTONIA.
20 BARTAL GYÖRGY.	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BARTHA MIKSA.	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	50 BUDAI IMRE.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BUDAI NÉPSZINHÁZ.
25 BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
BAUMGARTEN FERDINÁND.	RÉKPÉNZTÁR (200 frttal, mely
BAUMGARTEN FÜLÖP.	adományát évenként megújítja).
BAUMGARTEN IGNÁCZ.	

- BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
TÁRSULATA.
- BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
- 55 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
- BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- BUDAPESTISZÍNÉSZEK (1860 előtt).
- BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
- ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
- 60 BURJÁN PÁL.
- BUTH KÁROLY.
- BUZÁS ELEK.
- CSABAI KASZINÓ (Békés).
- CSANAK JÓZSEF.
- 65 CSAPÓ KÁLMÁN.
- CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
- CSÁKY ALBIN GRÓF.
- CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
- CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
- 70 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
- CSEPELY SÁNDOR.
- CSÉRY LAJOS.
- CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
KONAY-KÖRE.
- CZIRBESZ GYULA.
- 75 DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (500 frttal).
- DARÁZSI ALBERT DR.
- DEÁK FERENCZ.
- DEBRECZENI H. H. FELSŐ TANU-
LÓK OLVASÓ EGYLETE.
- 80 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
- DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
- DEDINSZKY KÁLMÁN.
- DESSEÖFFY JÓB.
- DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
- 85 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
- DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal).
- DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
- DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
- DOMOKOS LÁSZLÓ.
- 90 EBNER EDE (200 frttal).
- EGE MIKLÓS (200 frttal).
- EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
- EMICH GUSZTÁV (idősb).
- EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
- 95 EÖRDÜGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
IVÁNYI FARKASNÉ.
- EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
- EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
- BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
VÁNY (2000 forinttal).
- ERDEY ANTAL.
- 100 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
- ERDŐDY KAJETÁN GR. (1860 előtt)
- FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
- FENYVESSY ADOLF.
- FERENCZY LAJOS.
- 105 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
- FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
- FŐVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
- FRANK ANTAL.
- FRAKNÓI VILMOS (200 frttal).
- 110 FRANKL-VARGA MARGIT.
- FÜLÖP LAJOSNÉ.
- GESSLER JÓZSEF.
- GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
- GHYCY FERENCZ (200 forinttal).
- 115 GHYCY KÁLMÁN.
- GICZEY SÁMUEL.
- GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
EMLÉKÉRE.
- GÖRGEY GUSZTÁV.
- GÖRGEY ISTVÁN.
- 120 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS
ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).
- GRUBER JÓZSEF.
- GRÜNWALD BÉLA.
- GUNDEL JÁNOS.

- GYENE GUSZTÁV.
 125 GYENE KÁROLY.
 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 GYULAI PÁL (1000 frttal).
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 130 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 135 HECKENAST GUSZTÁV.
 HERTELENDY - KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 140 HORVÁT BOLDIZSÁR.
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 145 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 150 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JOANNOVICZ GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
 JÓNYI TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY.
 155 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACSY ISTVÁN (2000 frttal).
 160 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI GIMN. ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARAP FERENCZ.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 165 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (200 frttal).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ-
 KÁBÓL. (400 frt.)
 170 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 175 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIRÁLYI PÁL.
 180 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 KOVÁCS EDE (berenczei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE
 KÜRY TERÉZ (200 frttal).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 185 KOVÁCS LÖRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.
 190 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KÚN JÓZSEF. (200 frt.)
 KVASSAY EDE.
 195 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.

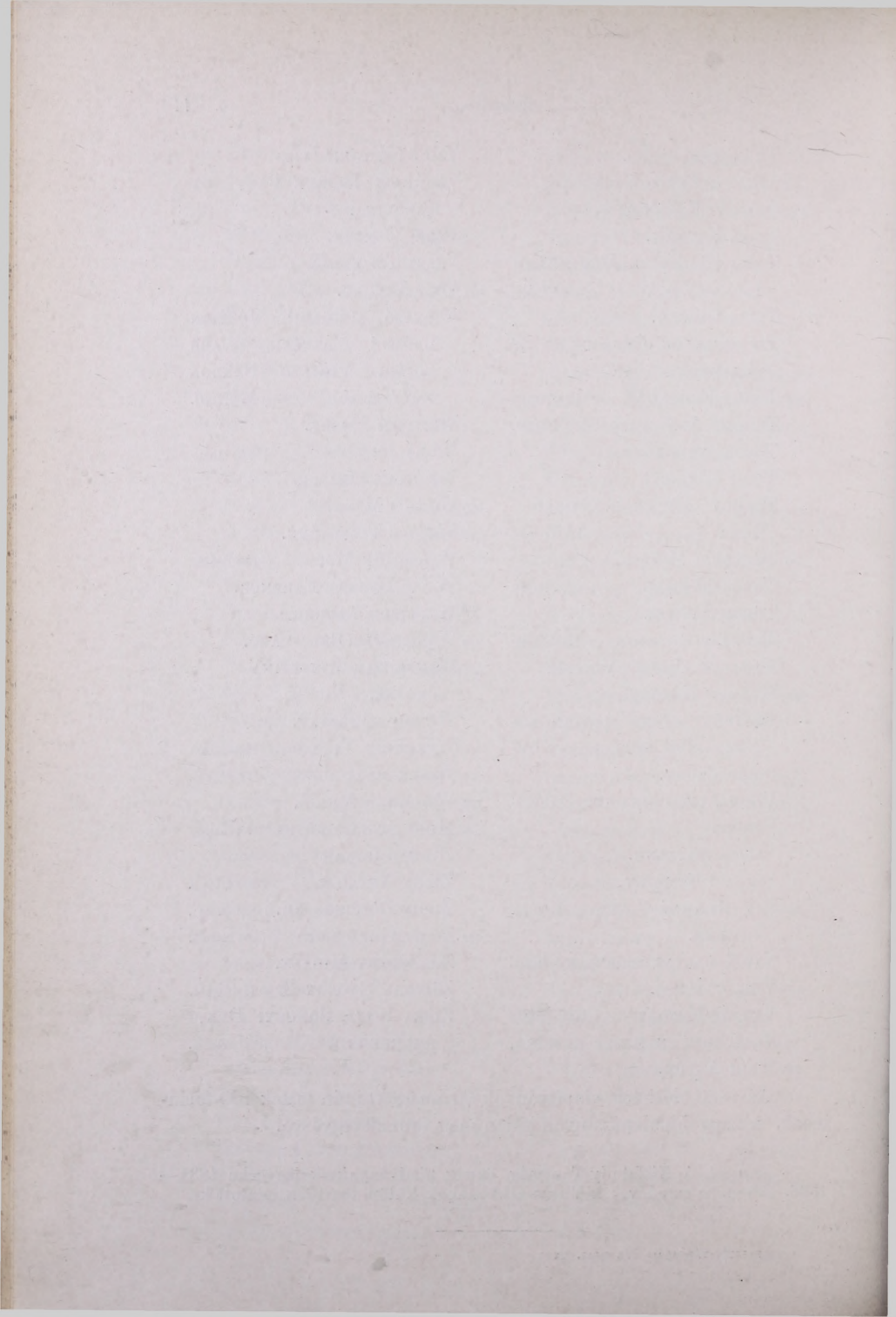
- LETHENYÉY LAJOSNÉ.
 200 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAI HENRIK (300 frttal).
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 LÉVAI KASZINÓ.
 205 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 210 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
 MUELNÉ.
 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 215 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
 ANNA.
 MARKUSOVSKY JÓZSEF.
 220 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
 ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FŐ-
 GYMN. ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ÁBONYI
 LAJOS).
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 225 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 230 NAGY ELEK (káli).
 NAGY GEDEON (tolcsvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
 (200 frttal).
 NAGY KÁROLY (1860 előtt).
- NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 235 NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐKÖRE.
 NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
 NEUWELT ARMIN.
 NÉMETH LAJOS.
 240 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (200 frttal).
 *NÖKÉPZŐ EGYLET FELSOBB
 LEÁNYISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 245 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
 ORMÓDY VILMOS.
 PAJOR ISTVÁN.
 250 PALLAVICINI SÁNDOR ŐRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 PAULAY EDE (200 frttal).
 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 255 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR
 PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PEEFFER JÁNOS. (200 frttal).
 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 260 PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
 PIUFSICS LAJOS.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNÓ.
 265 PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
 (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
 POMPERY JÁNOS. (200 frttal).
 PONGRÁCZ ANNA.
 PONGRÁCZ LAJOS (honti).

- 270 PRÉLY ISTVÁN.
RADÓ ANTALNÉ.
RÁCZ GYÖRGY.
RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
REMÉNYI EDE.
- 275 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
RIMASZOMBATI KASZINÓ.
ROSTI PÁL.
ROTTENBILLER LIPÓT.
RÖKK SZILÁRD.
- 280 RUPP KORNÉL.
RUTTKAY MÁRTON.
SAMARJAY KÁROLY.
SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
- 285 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
SCHICHTANZ IGNÁCZ.
SCHOSSBERGER VILMOS ^{(tornyai,} 400 frttal).
SCHWANFELDER JÓZS.
SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
- 290 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
SINGER ZSIGMOND.
SOMSSICH PÁL.
SOPRON MEGYE (1860 előtt).
SRÉTER KLÁRA (500 forinttal).
295 STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
STERN DÁVID.
STÉPÁN GÁBOR.
STRÁDA BÉLA.
SVÁB JAKAB.
- 300 SZABADY FERENCZNÉ.
SZABÓ DÁVID.
SZARVASI KASZINÓ.
SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal).
SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
- 305 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal)
SZECSKAY KORNÉL.
SZEDED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
SZEDEDI SÁNDOR.
SZEMERE PÁL (1860 előtt).
- 310 SZENT ANDRÁSSY LAJOS.
SZENTGYÖRGYI ALBERT.
SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
- 315 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
SZERB GYÖRGY.
SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
SZÉCHENYI GYULA GR.
SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).
- 320 SZÉHER MIHÁLY FIA, ÁRPÁD,
EMLÉKÉRE (5000 frttal).
SZELESTEY LÁSZLÓ.
SZIGETHY ÁBOR.
SZIGLIGETI EDE (300 frttal).
SZILJÁRTÓ SÁMUEL.
- 325 SZILY KÁLMÁN.
SZINNYEI JÓZSEF ID.
SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.
SZITÁNYI ADOLF.
SZITÁNYI BERNÁT.
- 330 SZITÁNYI IZIDOR.
SZITÁNYI VILMOS.
SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal).
SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRECSÁNYI PAULA.
SZOMBATHY LAJOS.
- 335 SZONTAGH PÁL.
SZONTAGH TIVADARNÉ.
SZÓKE JÁNOS.
SZÓKE LAJOS.
SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
- 340 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
SZTOKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI ILLÉS MATILD.
SZTUPA GYÖRGY.
SZÜCS LAJOSNÉ.
TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
- 345 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
TELEKI SÁNDOR GRÓF.
THAN KÁROLY.

- THANHOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZ.
 350 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 ILONA GRÓFNÓ (200 frttal).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVISÉLŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SÜLETE.
 355 TOLDY FERENCZ (400 frttal).
 TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).
 TORDAI NÖEGYLET.
 TÓTH LŐRINCZ.
 TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIOKÓ
 IRMA (200 frttal).
 360 TÖLTÉNYI MIKLÓS.
 TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).
 TÖRÖK SÁNDOR.
 TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).
 ÚDVARDY CSERNA VINCZE.
 365 ULLMAN KÁROLY.
 ÚJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-
 GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-
 KÉPZŐKÖRE.
 UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA-
 KÖRE.
 VALICS ANTALNÉ.
 VAJDAFI GUSZTÁV.
 370 VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA
 GRÓFNÉ.
 VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).
 VÁRADY JÁNOS.
 VÁRADY KÁROLY (200 frttal).
 VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.
 375 VÉGH ÁRTÚR.
- VÉGH ISTVÁN (verebí).
 VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY
 KAROLINA.
 VÉREY JÓZSEF.
 VÉSZTŐI KASZINÓ.
 380 VIDA KÁROLY.
 VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN
 GRÓFNÉ TESTVÉRE, IFJABB
 BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR
 EMLÉKÉRE. (4000 frttal).
 VIKTORIN JÓZSEF.
 VIOLA JÓZSEF (1860 előtt)
 VISONTAI SOMA DR.
 385 VOJNICS MÁRK.
 VOJNICS TIVADARNÉ.
 WAHRMANN MÓR (1200 frttal).
 WEISZ BERNÁT FERENCZ.
 WELLISCH ALFRÉD.
 390 WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
 WENCKHEIM KRISZTINA
 GRÓFNÉ.
 WENZEL GUSZTÁV.
 WENINGER VINCZE (200 frttal).
 WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
 395 WODIANER ARTUR.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
 ZACHAR ISTVÁN.
 ZICHY ANTAL (200 frttal).
 ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
 400 ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
 ZSILINSZKY MIHÁLY.
 ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
 ZISEA JULIA, SOMOGYI DEZSÓ
 EMLÉKÉRE (600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forin-
 tosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

Jegyzet. A Kisfaludy-Társaság összes kiadványainak jegyzéke 1831—
 1896. évben, az ezredéves kiállítás alkalmából, külön füzetben adatott ki.

AZ EZREDÉV EMLÉKEZETÉRE
SZENTELT ÜLÉS TÁRGYAI

1896 MÁJUS 27-DIKÉN.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE.

Tisztelt közönség !

Társaságunk elhatározta, hogy a mai ülését hazánk ezeréves fennállása emlékének szenteli. Ha valaha fájdalmasan éreztük, hogy a közelebbi évtizedekben társaságunk legkitünőbb tagjait veszítettük el, e fájdalmat a mai nap bizonyára még élénkebben érezhetjük. Ha élne még Vörösmarty, *Zalán futása* és a *Szózat* költője, mi méltóan üdvözölhetné a honfoglalás ezredik évfordulóját; ha élne Arany János, nemzeti mondáink nagy költője, az Álmos-, vagy Árpád-mondakör egy néhány epikai rajzával mi fényt vethetne a nemzeti ünnepre; ha élne Eötvös József báró, a ki eszméivel annyira befolyt alkotmányunk reformjára, mi elragadóan tolmácsolhatná, hogy mi hiven ragaszkodott nemzetünk századokon át alkotmányához, de folyvást újította a multat a jelennel kötve össze; ha élne Kemény Zsigmond báró, a ki Magyarország állami fölbomlását a mohácsi vész után annyi erővel s oly buskomolyan rajzolta egyik regényében, mely örömmel és élénken váradsolná elénk a szétszakadt Magyarország összeolvadását s hősies küzdelmét állami léteért. De ha e nagy írókkal nem versenyezhetünk is tehetségben, nemzeti buzgóságban, a hazafiui hűségben bizonyára nem állunk hátrább náluk. Az ezerév emléke meghatja a mi szívünket is. Mily dicsőség és gyász, mennyi erény és bűn, mily kevés szerencse s mily balsors s mily hősies küzdelem állami létünkért egész napjainkig. Mélyen érezzük az ezeréves Magyarország örömét, buját s e vegyes érzések hullámszásában erősödik hitünk a jövőben, mert azt a vigaszt és önérzetet meríthetjük ezredéves multunkból, hogy vérrel szerzett hazánkat annyi viszontagság között is meg tudtuk tartani, hogy folyvást nem csekély szolgálatot tettünk az európai polgárosodásnak; hogy végre Kelet-Európában egyedül voltunk képviselői az alkotmányos szabadságnak s a magyar szent korona együttes jelképe a királyi hatalomnak és nemzeti jogoknak, mint nyugaton egyetlen korona sem. Nemzetünk államalkotó erejét semmi sem bizonyítja fényesebben mint az,

hogy hazánk földjén az első évezredben egyetlen nemzet sem tudott államot alkotni, csak a magyar. A rómaiak után a hunok, avarok nyom nélkül enyésztek el, de Árpád országa, Szent István birodalma fennáll napjainkig. Se a szomszédok, se a királyi rokonok, se egyes oligarchák nem tudták szétdarabolni, sőt a midőn a mohácsi vész után három részre szakadt, folyvást érezte összetartozását s mihelyest tehetette: össze-forrott. S ezt nemcsak földrajzi helyzete okozta, hanem főleg alkotmánya, intézményeinek hatása is. S ez államalkotó nemzet egyszersmind folyvást a polgárosodás szolgálatában állott, eleinte öntudatlan, de csakhamar mindinkább öntudatosan. Mintha a gondviselés vezette volna, midőn először Európába lépett, keleten a görögökhöz csatlakozott a bolgárok ellen, védve Konstantinápolyt, a régi polgárosodás egyik központját.

Nyugaton pedig Arnulf német császárral szövetkezve, megdöntötte a nagy morva birodalmat s az új polgárosodás fejlődését segítette elő. Szent István alatt a keresztény államok sorában foglalt helyet és sokáig védőfala volt Európának a kelet erőszaka ellen. Egy századig diadalmasan ellenállott a török előnyomulásának s midőn többé nem tehetette, vérvő testével tartóztatta fel. S épen akkor érte a nagy csapás, mikor az európai polgárosodás újabb lendületet vett s neki mintegy ki kellett szorulnia a nagy nemzetek versenyéből; de a gyászos időben sem tört meg szelleme. Nagy fogékonysággal fogadta az új kor eszméit, kivívta a lelkiismeret szabadságát, vére hullásával védve alkotmányát s midőn később szelleme is megtörni látszott, még akkor is görcsösen ragaszkodott alkotmánya holt formáihoz. De felébredt s megújult szelleme a holt formákba csakhamar életet lehelt, félszázados küzdelem után a rendi alkotmányt népképviselőre változtatta, bele oltva az ujkori parlamentárizmust, mint önállása s szabadsága legfőbb biztosítékát.

Ezredéves létünk utolsó századát semmivel sem jelölhetjük volna meg méltóbban, mint megújított alkotmányunkkal. Szent örökség az, melyet vér és nagy emlékek szenteltek meg. Védjük azt karddal a csatatéren, védjük szenvedőleges ellenállással a társadalomban, védjük a jogérzet és lelkesedés elragadó szónoklataival a tanácskozótermekben. Meg nem csonkítva, épen kell szállítanunk utódainkra s megőriznünk éltető szellemét, a mely a parlamentárizmusban nyilatkozik. A parlamentárizmus nekünk több, mint más nemzeteknek; nemcsak a szabadság és haladás biztosítója, hanem a nemzeti önállóságnak is. Ha meg tudtuk védeni a külerőszak ellen, meg kell védenünk a belső megromlás ellen is. A parlamentárizmus törvénye egyszerű, mint az erkölcsé. Ne tedd azt mással, a mit nem kívánsz magadnak, mond az erkölcsi törvény. Ne tedd azt többség, a mit nem kívánsz magadnak, ha kisebbség

léssz; ne tedd azt kisebbség, a mit nem kívánsz magadnak, ha többségre jutsz — mond a parlamentáris törvény. A pártok küzdelme a parlamentárizmus levegője, de a pártok egymást teszik erkölctelenné, ha erkölctelen fegyverekkel harcolnak s aláássák az alkotmányt. Őrizzen meg ettől igaz hazafiságunk, a mely egy ezredév emlékeinek hatása alatt kettős erővel ragadta meg lelkünket. Tisztult kebellet, új lelkesedéssel lépjünk át az új évezredbe, hogy alkotmányunk védelme alatt folytassuk küzdelmeinket megvalósítására annak, a miről Széchenyi álmodozott: «Az emberiségnek egy nemzetet megtartani — mondá Széchenyi ez előtt ötvennégy évvel — sajátosságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtelen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokká kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, ez legyen feladatunk». Adja Isten, hogy az új évezred megoldja a nagy feladatot!

EZER ÉV.

VARGHA GYULÁTÓL.

Imára hí a ránk viradt nagy év ;
Van-é magyar, ki most nem ünnepel ?
Megújul minden szent és drága név,
Hány emléktől dobban meg a kebel !
Tíz hosszú század néz borongva ránk,
Mint ősi szentegyház komor fala,
Fölríva rajta nemzetünk, hazánk
Küzdelme, gyásza és diadala.

Feltűnnek mind, a hősök és nagyok,
A legdicsebb : Árpád, a fejdelem,
Ki örökül nekünk hazát hagyott,
S most pusztá sírban porlad jeltelen ;
A szent király, népünk apostola,
A bajnok Béla, László a lovag,
A bölcsök és dicsők egész sora
Szemünk előtt feltámad újlag.

Sebes hajó szel dél felől habot,
Kél régi törzsről új királyi sarj,
S Lajosban a délpontra ért napot
Köszönti a világverő magyar.
Ott Hunyadink török csordákat űz,
Emitt Mátyásnak fénylik udvara ;
Szinte vakít, a mint egy pontba tűz
A mult dicsőség minden sugara.

De a fény közt hány szörnyü látomány,
 Sötét, ijesztő, bős káprázatok !
 Kiölt ország, vad mongol had nyomán ;
 Véres viszályljal terhes századok.
 Pártoskodó, törvénytípró nagyok,
 Szilaj boszút felszító elnyomás,
 Tüzes vastrón, mely rémesen ragyog,
 S a bűnhődés : nagy temetőnk, Mohács.

És honfi kardot honfi vér fereszt,
 Van két király, de egy se' véd hazát.
 Hol van Budánk tornyáról a kereszt? . . .
 Félhold az úr. Napod, magyar, leszállt.
 Harcz nem pihen s a pusztulás vele,
 Rabolnak, ölnek martalócz hadak,
 S a feldúlt falvak, városok helye
 Vadfű benötte néma sivatag.

Letűnt a félhold, de nap még se' kelt,
 Hit és szabadság hörgött, haldokolt ;
 Mi a vak éjbe néha fényt lövelt,
 A hóhérbárdok villanása volt.
 S nem látod-é amott a habmezőt ?
 Sűvölt a szél, a tenger háborog,
 Zsoltárt zöngve vonják az evezőt
 Sápadt, lelánczolt prédikátorok.

Majd felviharzik a Rákóczi-dal,
 Robognak nyalka szép kurucz hadak,
 Czéljok szabadság, útjok diadal . . .
 De hajh, a zászlók már lehajlanak.
 Szegény kurucz, az égre sirva néz ;
 Fáradt a ló, kopott a kaczagány,
 Búsán ballag a bujdosó vitéz,
 Hideg harmatban, őszi éjszakán.

S jön álmos kor, apái köntösét,
 Nyelvét, jogát felejtí a magyar,
 Egy-két hű őrzi az oltár tüzét,
 Mely szomorún már-már hamvába hal.

De nézd! a láng magasra fellobog;
 Aztán egy omlás, rémes dördület,
 S titánunk, ki belénk lelket lopott,
 Őrjöngve áll a szent romok felett . . .

El, el, te gyász idők sötét kora! . . .
 A sort a mely bezárja, más a kép,
 Virágot szór szelid nemtők kara,
 Szívben megint egy a király s a nép.
 Feljött a nap, ború derűre vált,
 Mult szenvedést fedjen sűrű lepel,
 S áldás kísérje a magyar királyt,
 Ki nemzetével együtt ünnepel! . . .

Hátunk mögött a hosszú ezer év;
 De ünnepünk csak kurta pihenő,
 Távol a cél, oly messze még a rév,
 Előttünk áll a végtelen jövő.
 Tudja e nép — multján tanulta meg —
 Hogy sorsa küzdés, élte viadal;
 De bízik csillagában, nem remeg,
 Mert tette vágyó, ép és fiatal.

Én nemzetem, Európa védőfala,
 Tanúnk e föld, hogy élni van jogod;
 De oktalan hivalkodással a
 Remélt jövőt elérni nem fogod.
 Történetünk nagy könyve nyitva áll,
 Meglátni ott, hajónk hol s mért merült;
 A vészes vizeken vigyázva járj,
 Szirt-zátonyát s örvényeit kerüld.

Gyülölködés, viszály, ez ősz kigyó,
 Oh nemzetem, mérgét ne öntse rád!
 Keressük azt egymásban, a mi jó,
 Irtuk saját magunkban a hibát.
 Száz ellenség tör ránk kaján dühvel,
 S mi egymást marnók, mint silány ebek?
 Jaj a népnek, mely ily gonoszt művel,
 A végzet árnya homlokán lebeg.

Véred, fajod tanuld szeretni hón,
 A honfi név ne paszta szó legyen ;
 Érdek, hiúság némuljon, midőn
 A haza sorsa függ a mérlegen.
 Ha honfi vagy, hazug szókkal ne játsz',
 A szenvedély vad lángját föl ne szítsd,
 Veszélyes a játék, vigyázz, vigyázz,
 Nehogy saját hazádat elveszítsd.

Lidércz után, népem, ne fuss vakon,
 Lidércz nyomán a balszerencse vár.
 Légy óvatos, ne kapj a maszlagon,
 A léha kor két kézzel hintse bár.
 Megőrli hajh, az ősök örökét
 A pompa, fény, hívságos élvezet . . .
 Tiéd e hon, szeresd minden rögét,
 Elvészsz te is, ha e föld elveszett.

S te föld, ne légy irántunk mostoha,
 Ontsd áldásod' bőség szarújaként :
 Légy jó anyánk, ne lásson itt soha
 Torkig lakott dús éhező szegényt.
 Áldás a munkán, s ég áldása rád,
 Szent láng, a tiszta házi tűzhelyen.
 Tegyen templommá kunyhót, palotát,
 A szeretet s az istenfélelem.

Mindenható, népem nagy Istene,
 Ezt a hazát te áldd, te óvd, te véd ;
 Ércz-pajzsa légy, ha vész tör ellene,
 És szenteld meg fiainak szívét.
 Álljon hazánk, a meddig a világ,
 Túl balsorson, időn, enyészeten.
 Szárnycsattogtatva égbe száll imánk :
 Örökre élj s virulj, én nemzetem.

A MAGYAROK EREDETÉNEK MONDÁJA.

SEBESTYÉN GYULÁTÓL.

Középkori latin krónikáinkból világosan kimutatható, hogy nálunk a legrégebb hagyományok följegyzésére legkésőbb került rá a sor. A *Nemzeti Krónika* kánon-szövegéül elfogadott remek király-krónikát már többször kibővítették, midőn III. Béla névtelen jegyzője 1203 és 1204 körül megírta a honfoglalás nélkülözött történetét. Ezt a részt elődjei a fehér lóról szóló mondával helyettesítették, mint a hogy ő is csak helyettesítette a még régebb eredet-mondát azzal, hogy a nemes magyar nemzet Jáfet fiától, Mágogtól származott. A gyarló etimológiával kapcsolatban folyton emlegeti azt is, hogy Álmos és Árpád Attila király ivadéka volt; de azt, hogy a világbíró őst és népét hunnak ismeri a szájhagyomány és a történelem, egy szóval sem említi, mert akkor a magyarságot Mágogtól nem lehetne közvetlenül származtatnia.

A következő krónikás II. András király idejében élt s művét 1221 körül magyarországi Szent Erzsébet és thüringiai Lajos lakodal-mára írta meg. A terjedelmes király-krónikát s ennek pár kalandból álló vezérkori részét ez egészítette aztán ki a Csaba-mondával, a hun krónikával és a jelenlegi előadás tárgyával, a legmesszebb multba visszanyúló eredet-mondával.

Az elődök mulasztását pótló derék munkásnak rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdeni. A bibliai származásnak semmi alapja sem volt, de azért az egykorú krónika-sablonok miatt elhagyni sem lehetett. A hunokhoz való viszonyt is tisztázni kellett előbb, mert a magyarok magukat Attila jogai örököseinek tartották ugyan; de a monda arra már nem tudott megfelelni, hogy akkor miért vagyunk mi magyarok, hun-garok, és nem hunok. Ha pedig jogilag képzett literátus volt a krónikás, akkor azt sem érthette meg, hogy a hunutódoknak tartott székelyek miért nem kaptak a sajátjukból foglalási földeket? miért voltak az idegen nyelvű és nemzetiségű besenyőkkel együtt alattvalók, s mint ilyenek a háboruban előhadak? Az őshazába visszavándorló Csaba a

monda szerint Attila fia volt, s ugyanaz a monda, mely a magyarokat a hunok örököseinek állítja, miért mondja, hogy Csaba fia, Edemen, a kivándorló magyarokhoz csak csatlakozik, s miért nem mondja, hogy a magyarok ősei is Csabától veszik eredetüket?

A régi szent doktorok írásaiból annyit könnyű szerrel megtudhatott, hogy a szkitha népek Noé harmadik fiától, Jáfettól veszik eredetüket. A többit már az ősmondák ködéből, vagy ha a hazai hagyomány meddőnek bizonyult, az analogiákkal bátorított képzelem szabad rajzolatjaiból kellett összeteremtenie. Mikor aztán az eredményben megállapodott, a magyarok eredetének hiteles története gyanánt azt beszélte el, hogy a bibliai Jáfet magvából eredt *Ménróth* óriás *Thana* fia, a ki az *Eviláth* földén telepedett le s ott az egyik feleségétől *Enee*-től, született neki két fia, *Hunor* és *Magor*. Mivel pedig Ménróthnak több felesége volt, születtek még egyéb fiu- és leány-gyermekei is. Hunor és Magor a hun és magyar nép apja lett; a többi ivadékról pedig azt mondja, hogy még keleten lakik, szinte a hunhoz hasonlít, s nyelvére csak annyiban különbözik, mint azon a földön, a hol ezt a krónikát olvasni fogják a szász és a thüringiai.

«S minthogy Hunor és Magor — beszéli a krónikás — első szülöttek valának, atyjoktól megválva külön sátrakba szállnak vala. Történt pedig, hogy a mint egyszer vadászni kimentek, a pusztán egy szarvas ünnöre bukkanának, melyet a mint előttük futott, a Meotis ingoványaiba kergetének. S midőn az ott szemük elől tökéletesen eltűnt, sokáig keresék, de semmi módon nem találhatták. Végre is az említett ingoványokat bejárván, azt a földet baromtartásra alkalmasnak szemlélték. Visszatérvén onnan atyjokhoz s bucsut vévén tőle, minden vagyontól a meotisi ingoványok közé szállának lakozni. Meotis tartománya pedig Persia hazával határos s egy igen keskeny gázlón kívül mindenfelől tenger övezi környül; folyói teljességgel nincsenek, fűben, fában, madárban, halban és vadban bővölködik. Nehéz oda bé-, s onnan kimenni. S a meotisi ingoványokba bémenvén, ott öt esztendeig mozdulatlanul maradnak. Hatod évre tehát kimenvén véletlenül, a pusztában *Belár* fiainak nejeire és gyermekeire találának, a mint férjeik nélkül sátrakban tanyázva a *kürt ünnepét* ülték és zene hangjai mellett lejtettek, kiket is minden vagyontól sebes nyargalva a Meotis ingoványaiba vivének. Történt pedig, hogy azok közt a gyermekek közt az *alának* fejedelmének *Dulának* két leányát is elfogták, kiknek egyikét Hunor, másikat Magor vevé nejlül. Ezekből a nőktől vették aztán eredetüket a hunok és a magyarok».

A hun-krónikás e helye a középkori átíróknál többféle tévedésre és botlásra, az újabb magyarázók vitáiban pedig tarkábbnál-tarkább

nézeteltérésekre adott okot. A régiek megfigyelése kizárólag az értelmetlenné vált nevekre szorítkozott, míg a jelen irodalomtörténészei és kútfőkritikusai inkább a monda fejtegetése körül tanúsítottak egyoldalúságot. A felületes módszerrel alkalmazott összehasonlító irodalomtörténeti kutatás végeredményénél megállapodva, azt kellene hinnünk, hogy az egész terjedelmében bemutatott mondát a krónikás idegen elemekből alakította azzá, a mi. Rámutattak, hogy a szarvas-ünőt kergető testvérek mondája megvan *Jordanes* és *Prokopius* krónikájában is. A sivatag boszorkányaitól származtatott hunokat a csodaszarvas náluk szintén a Meotis ingoványain vezeti át. Az is kétségtelen, hogy a mi hun-krónikásunk az említett kútfők valamelyikét, vagy ezeknek valami későbbi átíratát ismerte. Ez igen fontos körülmény, de semmi esetre sem minden, a mit az ilyen mondák eredetének pontos meghatározásánál figyelembe venni kell. Az analógiákkal dolgozó középkori krónikást a nyersanyag megválogatásában rendkívül befolyásolták a hitelesnek elfogadott idegen krónikák rokontermészetű adalékai. Ha tehát tolla alól valami rokonértelmű tárgy kikerült, pusztá kölesönzést akkor jelentett ez legkevésbé, mikor a magva naiv monda volt. Ilyenkor a találkozás közös viszonyokban is gyökerezhetett, vagy a faji és nyelvi határokon átszárnyaló idegen ének is teremthetett úgy analógiát, mint a hogy a csodálatos vándorlásairól ismert népmese teremt.

Hogy a jelen esetben a számtalan nehézséggel küzdő krónikást inkább csak analogia bátorította, mondaköltészetünk adalékaival bőven bizonyítható. A szarvas — mondai műszóval élve — nekünk ősi *vezérállatunk*. Azok közé a gyakran szereplő mithikus ugor szent állatok közé tartozik, melyeknek a tisztelet sajátos megnyilvánulásából folyólag nem volt neve. Mert a «szarvas» nem név, hanem jelző, mint a milyen jelző a szomszédos bolgárokkal együtt tisztelt «farkas» is. Legközelebbi rokonaink, a vogulok, főként a medvét tisztelik. A róla szóló medvénekekből *Reguly* és *Munkácsi* Bernát három vaskos kötetre való összegyűjtött, s ebben a nagy mennyiségben az énekek szent tárgya egyetlen-egyszer sines megnevezve. Annak bizonyosságául, hogy a pogánykorba visszanyúló Árpád-kori mondák magyar vezérállatja tényleg a szarvas volt, *Anonymus* honfoglalási kalandjaiban kétszer is előfordul. Mindkét esetben Borsot, Bunger fiát vezeti. Egyszer Borsod, másszor pedig Bars vára helyét találta meg vele. Amarra a krónikás azt jegyezte meg, hogy a Boldva vize mellé telepített parasztság «Borsodnak nevezé, mivelhogy kicsiny vala». Az etimologia ismét a krónikásé, de a neki értelmet adó régi közmondás («Kicsiny a bors, de erős») már a népé, valamint a népé a vele szoros kapcsolatban szerepeltetett vezérállat is.

A pogánykori mondák szívósabb természetű elemeitől az első

keresztyén legendák sem mentek, mert a babonás néppel érintkező inquisitek olyan hagyományokat is összeirattak, melyek az illető szent történetébe a naiv népköltészetből vándoroltak át. Vagy pusztán véletlennek tekintendő talán, hogy Szent Gellért bakonybeli kunyhóját szarvas és farkas keresi fel? Semmi esetre sem! A támadó keresztyén legenda és kimúló pogány mithosz illetően való ölelkezésére a remek király-krónika igen jellemző példával szolgál nekünk. És ebben ismét a nomád vadászok kedvelt vezérállatja jön elő. «A mint (Gyejcsa és Szent László) ott állottak Vác mellett, a hol most Szent Péter apostol egyháza áll, egy szarvas jelenék meg előttök, melynek szarvai rakva valának égő gyertyákkal, és kezde futni előttök, s azon helyt, a hol most a monostor van, megállá. S a mint a katonák rányilaztak, a Dunába szökék, s többé nem látták. Mit látva monda Szent László:

— Bizony nem szarvas, hanem isten angyala vala.

S monda Gyejcsa király:

— Mondd meg nekem, édes öcsém, mi lehetett az a sok égő gyertya, melyet a szarvas szarvain láttunk?

S válaszola Szent László:

— Nem szarvak azok, hanem szárnyak, nem égő gyertyák, hanem tündöklő tollak; azért állott pedig meg, hogy ott a helyet megmutassa, hogy egyházát ne máshova, hanem csak oda építsük.»

A hol ez az 1132 körül följegyzett nyomon megmaradt, már az egyházi szempontból figyelmesen körülhatárolt klerikus krónika területe volt. Ennek sövényein túl pedig sokkal bujább tenyészet lehetett; de arról, hogy az aranyoszlop monda valódi otthonában a csodaszarvasnak milyen terjedelmű szerepkör, mennyi szín és mennyi ragyogvány juthatott, ma már a legfigyelmesebb rekonstrukcióval sem alkothatunk minden ízében hiteles fogalmat. Valódi jelentését a tudós kódex-író nem ismerte fel, mert akkor a kenetteljesnek látszó emlékből menthetlenül elirtotta volna. Értelme idővel népmondában szintén elhomályosult, s pusztult vele együtt az értelmetlen mondaanyag is. Foszlányait ma már csak a dunántúli regősök őrizik. A göcsejiek énekében például ez a hely fordul elő:

Amott keletkezik
Egy kis kerek pázsit,
Azon legelészik
Csuda fiu,
Szarvas csuda fiu,
Szarvasnak ezer ága-boga,
Ezer misegyertya
Gyojthatlan gyulladjék,
Ojthatlan alugyék.
Riétöki rigi törvény,
Hej regüő rejtem!

Még a legfelületesebb vizsgáló is rögtön észreveheti, hogy ez a megtépett galy teljesen azonos azzal a másikkal, mely nyolczadfélszáz esztendővel előbb a magyar ősköltészet mondafajáról a tudós középkori író krónikájába került. Csakhogy a krónikaíróé már legendás kölcsönzés volt, míg a nép házaló regőseié egyenes örökség. A mai paraszt alamizna-szedők az Árpádkori regősöknek közvetlen utódai. A deáknyelvű oklevél a királyi háztartás *combibator*-ainak, azaz együttivóinak nevezi őket. Ott ültek a királyt környező zászlósok és jobbágyurak asztalánál, mint a hogy ma is ott ül még sok nemes ivadék asztalánál a családhoz számított cseléd. Ezek énekeltek hajdanán a vidáman zörgetett koboz és hegedő mellé dalt a csodaszarvast űző Szent László királyról és Bors vitézről. Tőlük aztán eltanulta a régi oklevelek és évkönyvek száraz adalékait himező krónikás. Idővel a másokat vidító királyi regős sorsa szomorura fordult. Először IV. Béla kezdi elszedni birtokaikat, mert a tatároktól holtra sanyargatott országnak már nem póta, hanem kenyér kellett. A fényes környezetből hát világgá szélednek. Fölkeresik a jobbmódú várakat, udvarházakat, klastromokat s az útbaeső falvak ivóit. Élesztik a régi emlékeket s a nép éneklő kedvét. Utoljára kikopnak a hallgatók kegyéből; pedig a kegyet jól megérdemelték, mert hiszen a nép regősei azt bizonyítják, hogy az általuk élesztett emlékek is, meg a regőlőkedv is jóval túlélte őket.

Az eddig előadottak után elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy vajjon a magyarok eredetének mondájában a csodaszarvas szerepe eredeti-e, vagy csak kölcsönzés? benne volt-e a régi naiv mondában és regős-énekekben, vagy csak az idegen példa után induló magyar krónikás szötte bele a többi mondanivaló közé? De mi e kérdésre választ egyelőre még nem adunk, mert a mithikus vezérállat szerepe nem olyan önálló, mint a hun mondában; de még csak olyan fontos tényező sem, mely esetleg a magyar eredet-monda sorsát eldöntené. Ez azonban a jelen esetben szerencse, mert ha a vele szoros összefüggésben lévő többi részek esetleg eredetieknek bizonyulnak, akkor, az eddig elmondottakra hivatkozva, könnyű lesz bebizonyítanunk, hogy az analog hunmondát szemmel tartó magyar krónikás csodaszarvasa sem idegen.

A magyar eredet-monda magva az, hogy két testvér két elrabolt leánynyal családot alapít s a két család elsokasodása után két hatalmas nemzet ősapja lesz. A vezérállat szerepe szintén hozzá tartozik, de semmi esetre sem fontosabb, mint abban a vele rokon másik három mondában, melyben a mondai hitelt a váci egyház s a barsi és borsodi vár alapítása határozta volna meg. Előbb tehát azzal kell tisztába jönnünk, hogy a leányrablással egybekötött családalapítás olyan természetű-e, a mi helyét szükségkép a genealogiai monda legvégén jelöli ki;

s ha igen, akkor kérdezzük aztán, hogy ez az ősmonda a mi krónikánkban érintetlenül tiszta és eredeti-e?

A kémlésben ezuttal a szociologia lesz segédeszközünk. Ez a társadalmi fejlődés törvényeit és történetét vizsgáló tudomány a világ minden zugából összehordott néprajzi adatok alapján igen kitűnő sikerrel kutatja a fejlődés kezdeteit és a kialakuló társadalmak élén álló egyedek uralmának eredetét. A segítségül siető összehasonlító jogtudomány az egyedürség csiráit a bibliai patriarchák és a római pater familias teljhatalmában vélte föltalálni. De a szociológusok a fejletlenebb népek életéből pontosan kimutatták, hogy a történeti tudás végein mutatkozó családi viszonyok, erkölcsi és jogi fogalmak már egy megelőző hosszú fejlődés eredményei. A pontosan rekonstruálható elsődleges állapot az volt, melyben a két nem állati közösségben élt. A nemi élet alapján szervezkedő társadalmak azon fokán, a hol a létfenntartásra tömörült vérrokon csordákban a tulajdon jogérzetére ébredt egyén először megjelenik, az ősbibb állapot még mindig tartja magát abban, hogy *poligám* rendszer szerint egy férjnek több felesége, vagy a hol az asszony lett első egyeddé, a *poliandria* rendszere szerint egy feleségnek több férje lehet. Mikor ez is elenyészett, végső maradványul rendesen meg van még az egyedül biztos nőágon való leszármazás és a nőággal kombinált örökösödés. A fiági leszármazást csak akkor kezdték számítani, midőn a sokférjűség akként szorítottatott meg, hogy csak fivéreknek lehetett egy közös neje. A tiszta fiági leszármazásra azonban csak az idegen, ellenség törzsekkel való összeházasodás, a rendszeresen kifejlődött *exogámia* vezetett reá. Itt a nőági örökösödés és vele a nőági leszármazás lehetősége megszűnt, s az ilyen család fejéből lett aztán idővel a sémi patriarcha és a római pater familias.

Az előző társadalmi rendet felforgató exogámia súlyos jogi sérelmekkel volt összekötve, a miért aztán nem is lehetett békés természetű. Mindenhol nőrablásokon kezdődik s mikor általánosul, mindenütt rendszeres nőrablást idéz elő. Az így megváltozott viszony az érvényre jutott nyers erő végeredménye lévén, kezdetben minden ethikai árnyalatot nélkülözött, tisztán jogi természetű volt. Az idegen törzstől erőszakkal eltulajdonított asszony a szerencsés vállalkozónak ép oly kizárólagos tulajdona lett, mint az elhajtott barom, vagy az elrabolt kelme és drága bőr. Ezután a jogfolytonosságnak is gyökeresen meg kellett változnia, mert ezt többé nem a nőági leszármazás, hanem a férj teljhatalma határozta meg. Mivel pedig az idegenbe való házasodás kezdete egyszersmind befejezője, vagy — a mi szintén előfordul — folytatása az előző soknejűségnek és többférjűségnek, azt lehetne hinnünk, hogy eleinte a származásrendben és örökösödésben is zavarok fordulnak elő. De erre az összehason-

lító ethnográfia példát felmutatni eddigelé nem tudott. Az exogámiának minden körülmények közt *fiági leszármazást* kellett létrehoznia; s létre is hozta már a kezdet kezdetén, vagyis akkor, midőn még csak az erőszakos nőrablás volt egyértelmű az exogámiával.

Az ős állapotok megbontása után most ismét a társulás folyamata veszi kezdetét. A hatalmas apák, kik megteremtik a férfi vadonátúj jogkörét és a fiági örökösödés rendjét, kedvező viszonyok közt alapítói lesznek egy olyan ősesaládnak is, mely a véd- és daczsövetségre utalt ivadékok rokoni kötelékein belül patriarchális népesaláddá terült. Ha a családfelek hatalmára alapított jogrend idővel elégtelennek bizonyult, a békés fejlődésben zavart törzsek a védelemre több biztosítékot nyújtó személyi kiválóságnak kezdenek hódolni s létrehozzák az esetről-esetre elismert főnöki hatalom rendszerét. A hol a fejletlen vallásos élet megengedte, hogy a kiváló tulajdon emberfelettinek látszhatott, vagy a hol a mértéktelen tisztelet csodálattá fajulhatott, ott theokratikus államforma támadt. Ugyanez a föltétlen hódolat vezetett rá arra a patriarchális rendszerből sarjadt vallásos hitre is, hogy a személyes kiválóság a vérrel együtt átörökölhető. Ezzel aztán létrejött a negyedik fejlődési fokot jelelő, isten kegyelméből való főnöki hatalom.

A fiági leszármazás és a férfi hatalma minden körülmények közt sértetlen marad. A nő ezentúl állandóan a gyöngébbik félt képviseli, a férfi alattvalója és szolgálója lesz. Ezt a társadalmi rendet valamikor szokás volt legrégibbnek tekinteni, pedig ime az asszony jogainak illetlen megnyirbálása és végleges megsemmisítése már egy hosszú, több ezer éves fejlődés természetes eredménye volt. A hajdani dicsőség utolsó foszlányainak a vallás adott menhelyet, mert itt még papnők, jósnők és kuruzslók maradtak.

Talán mondanunk sem kell, hogy a nagy társadalmi átalakulás bevezetéseül szolgáló nőrablás idővel szintén átváltozott. Először a viszonyosság elvénél fogva mindkét fajidegen szomszéd gyakorolta. Mikor bevett szokássá lett, az ellenséges felek már jórészt vérrokonokká változtak. Így történt aztán, hogy a gyakorlat lassanként békés szokássá szelidült. A menyasszonynyal együtt elrabolt értékből hozomány lett, s hogy miatta a régi háboruskodás újra ki ne törjön, a vőlegény váltságdíjat fizetett. Arról is gondoskodva volt, hogy a küzdelmek komoly tartalmát kerülő felek az ősrégi szokásnak legalább a látszatában gyönyörködjenek. Az exogámiát követők lakodalom idején eljátszották az ellenségeskedést. Az exogámia tehát ezentúl csak ártatlan lakodalmi szokás volt, de így aztán még sok évszázadon és évezreden át megmaradt. Többé-kevésbé felismerhető formában minden művelt népnél előfordul, előfordul a magyar népszokások között is. Ime, arra a meglepő ered-

ményre jutottunk, hogy a lakodalmi szokásokban olyan ősi *hagyomány* nyilatkozik meg, a mely a mai házasság képzelhető legrégebb formájáig visszaemlékezik. Ha pedig ez így van, akkor abban sincs okunk kételkedni, hogy a régi hagyomány még többre emlékezett. A kik ezt először észrevették, azok ismét a szociológusok voltak. Nekik köszönhető, hogy a fejlődés útjára tért népek ősmondáinak ma kútfői értéke van. Bennük különösen az itt szóban forgó exogámiára találtak olyan adalékokat, a melyek világosan bizonyítják, hogy a hagyományozó nép valamikor ugyanazon a társadalmi fokon volt, mint a melyen ma az emberiség némely exogámiát követő félművelt eleme van. A multból és jelenből szedett adatok egybehangzó bizonyossága szerint a nőrablást egyedül csak a baromtenyésztő nomádság űzi, mint a hogy a megfelelő társadalmi fokon álló mongolok, kalmukok, tatárok, kirgizek, jakutok, szamojédok és osztjácok még ma is űzik. Ha pedig az ilyen baromtenyésztő nép földet kezdett művelni, s e lépéssel a magasabb műveltség felé vivő útra tért, a régi durva házassági formát elhagyta, de emlékét multhatatlanul tovább őrizte lakodalmi szokásaiban és regéiben. Annak tehát, hogy a *Mahabharata* hős mondáiban a hajadonok rablásának kiváló szerep jutott, első sorban szociológiai jelentősége van. De a mit belőle ez a tudomány megállapít, annak az irodalomtörténet is kitünő hasznát veszi. Ilyen közvetítés útján tudjuk a görög nép multjában elhelyezni azt az ősrégi hagyományt, hogy a soknejűséget Kekropsz szüntette meg, hogy a lemnoszi borzalmak okai az idegen nőket rabló hűtlen férjek voltak, vagy hogy az *Iliász* eseményeit Helena elrablataása idézte elő. Ugyancsak így lehet valódi irodalomtörténeti értékét megállapítani annak is, hogy a rómaiak eredetének történetében a Romulus-monda menekültjei idegen szabin nőket rabolnak el.

Nos hát, a magyarok eredetének mondája szintén azok közé a bámulatos épségben megmaradt ősrégi emlékek közé tartozik, melyekben a patriarchális rendszer szerint alakuló népcsaládok fiági leszármazását és örökösödését nőrablás nyitja meg. Szerencsés fennmaradásának titka az, hogy neki a pogánykori magyar társadalom igen kitünő talajt szolgáltatott. A hét törzs rendszerén nyugvó szervezet tisztán patriarchális volt, sőt még a fejedelemválasztás után is az maradt. *Anonymous* első esküpontja szerint a vérszerződés azt a határozatot pecsételte meg, hogy a vezér mindig Álmos nemzetségéből való legyen. Ez pedig azt teszi, hogy a hét törzsfőnök közül egy hegemoniára jutott, de ezzel kapcsolatban a régi patriarchális rendszeren nem történt egyéb változás. Ezt bizonyítja a 950 körül jegyző *Konstantin*, s bizonyítja az Árpádházi királyok története, melyben a sok családi viszályt az

idézte elő, hogy a fi-örökssel szemben ott állt az ősi jogrend emlékeivel támogatott idősebb patriarcha, vagy pater familias.

A mi magát a házasságot illeti, a pogánykor utolsó századaiban már nem idegen nők rablása, hanem csak szertartásos formákban élő békés exogámia volt, *Konstantin* följegzéseiből azt látjuk, hogy a törzsfőnökök a fajidegen kozárok közé szoktak házasodni. Ennek természetes folytatása megtalálható *Anonymus*nál is, a ki azt mondja, hogy *Árpád* fia, *Zultán*, a kozár *Mén-Marót* leányát vette el. Az a házadosási forma, melyet az arab *Gurdézi* leír, még az *Azovi* tenger vidékére szól már olyan törzskeveredést mutat, melyben a régi megbomlott exogám szabályokból csak a nászajándékon vett leány és a megfelelő hozományra számító vő tulajdonjogi distinctiója maradt meg. A magyar nyelv *vő* (vevő), *vőfél* (vevő fél), *eladó leány* és *feleség* szavaiból szintén azt lehet következtetni, hogy a tiszta jogi fogalmakra alapított exogámia már nagyon korán békéssé változott. A háboruskodás emléke a lakodalmi szokásokban tartotta fenn magát és némely vidéken tartja még ma is. Sőt a régi törvénykönyvekből világosan kimutatható, hogy a kereszténység első századaiban a pogánykori szokásokkal élesített emlékek a gyakorlatban is fel-felujultak. Szent István például szigorúan elrendelte, hogy az elrabolt leányt szüleinek visszaadják s a rajta esett sérelemért a rabló tíz tinót fizessen. Ez azonban csak a jobbágy urakra szólt, mert a szegény, vagy közönséges ember a büntetést csak öt ökörral egyenlítette ki. *Kálmán* király úgy rendelkezett, hogy «nőrablás esetén a püspök vagy főpap ítéljen». Hogy pedig az illetékes egyházi fórum még később is gyakran igénybe vétetett, eléggé bizonyítja a száz. évvel később szerkesztett *Várad*i *Regestrum*, melyben rövid tíz évi időközről hat nőrablási esetet találunk följegyezve.

Ilyen körülmények közt azt, hogy a magyar eredet-monda épen megmaradhatott, kétségbe vonni egyáltalán nem lehet. De — és ezt jól jegyezzük meg — ugyanezek a körülmények egy nőrablási emlék ősi volta mellett még semmit sem bizonyítanak, mert hiszen egy ilyen monda a lakodalmi szokások befolyása alatt akár ma létrejöhet. A magyar eredet-monda régiségét tehát nem is a benne szereplő nőrablás, hanem az a rendkívül jellemző vonás bizonyítja, hogy a nőrablók fiági genealogiát kezdenek, új örökjogon nyugvó családot alapítanak és mint ilyenek ősapjai lesznek a tőlük származtatott törzseknek és törzsfőnököknek. Az a társadalom, mely utánuk keletkezett a szociológia tanítása szerint csak baromtenyésztő nomád lehetett, a mi pedig előttük volt, s a mihez még ők is szükségkép hozzátartoztak, a művelődéstörténet sorrendje szerint csak vadászó nomád lehetett. Hogy tehát a nőrablók egyszersmind vadászok is voltak, csak teljesebbé teszi a

mondát. Ugyanezt mondhatjuk arra a másik adatra is, hogy a nőrablók apja még soknejű volt, míg ők az exogámiából folyó egynejségre térnek át. És így a monda még teljesebb; teljes annyira, hogy a szociológus rekonstrukciója sem adhat hozzá valamit.

Ezzel azonban még nem állítottuk, mert nem is állíthatnánk azt, hogy a mondán egyáltalán semmi sem változott. Sorsa körülbelül az ősrégi rekeszes ötvösművekével közös. A drágakő évszázadokig és évezredekig sértetlen marad, míg a közibe csempészett üveg elhomályosul, a puha nemesfémből készített foglalat horpad és kopik, esetleg formát változtat és elcsuftja az avatatlan kezekbe került forrasztó nyoma. A mondai mag foglalatja szinte változik. Az ezerféle befolyás alatt álló képzelem elkalandozik vele s könnyen társuló idegen elemeket aggat reá, az emlékezet tévedéseivel üldözi, s időnkint az értelem botlásainak is rabja lesz. A változás egészen esetleges, de végeredményeiben mégsem törvényszerűtlen, mert mindig jóhiszemű. Monda volt és monda is marad addig, a meddig hiszik.

Ebben a részben a mi régi emlékünkn nagyon sokat szenvedett. De ez irodalmi szempontból komolyabb bajnak alig mondható, mert a monda története a sérelmek árán tetemesen meggazdagodott. Az 1221 körül készült krónika foglalatában az imént kifejtett mondai mag úgy van elhelyezve, hogy a nőrabló és népcsalád-alapító két hős Ménróth óriásnak, ez pedig a bibliai Jáfet Thana nevű ivadékának volt fia. Hogy a barbár mondát és a bibliát e helyütt a krónikás forrasztotta össze, felesleges bizonyítani. A művelet durva, de pusztá szemmel azért mégis nehéz fölismerni, hogy a forradás helyén szereplő Thana és Ménróth a bibliai elemhez, vagy a barbár mondához tartozik-e. Az eddigi megállapodás szerint Ménróth csak paleográfiai hiba a biblia Nempróthja, vagy Nimródja helyett; Thanát pedig vagy a II. századi *Justinustól*, vagy a VII. századi *Isidorus Hispalensistől* kölcsönözte a magyar krónikás. Az elsónél egy Tanaus nevű szkitha király szerepel, a ki állítólag régebbi az assirok első királyánál, Ninusnál; az utóbbi viszont a szkithák első királya gyanánt egy Tanust említ s egyben megjegyzi azt is, hogy ettől vette volna nevét a Tanais, vagyis a Don folyó.

A mi most már Nimród és Ménróth neve fölcserélésének *sorrendjét* illeti, ~~és~~ ~~szó~~inkkel semmi esetre sem értünk egyet, mivel a magyar krónikákból pontosan megállapítható, hogy nem Nimród, vagy Nempróth, hanem Ménróth az eredeti. Helyébe a XIII. század végén, vagy a XIV. század legelején valamelyik tudákos másoló csúsztatta be a bibliai vadász nevét. A sikerültnek látszó helyettesítés mögött azonban egy nyomra vezető hiba meglapult, és ez az volt, hogy Nimród ősenek Ménróth őse, Jáfet, továbbra is megmaradt. Így került bele aztán a *Budai*,

Pozsonyi és Dubniczi Krónikákba, s hogy a hibának némi nemzetközi jellege legyen, *Mügel*n Henrik német fordítása szintén bizalmat szavazott neki. *Kézai* Simon 1282 körül készült krónikájában még Ménróth olvasható; de az ő szövege a következő század derekán alig lehetett ismeretes, mert akkor az 1358-ki *Bécsi Képes Krónika* könnyen segíthetett volna a bajon. Ez észrevette, hogy Nimród helytelenül származik Jáfettól, mikor a biblia világosan azt mondja, hogy Khám unokája volt; s mivel a tévedés valódi okát nem sejtí, azokhoz a szent doktorokhoz csatlakozik, a kik a magyarokkal azonos hunokat Jáfet Mágóg nevű fiától származtatják.

Az eredetinek bizonyult Ménróth nevet kissé közelebről véve szemügyre, benne épen olyan összetétel fedezhető fel, mint a kozár Mén-Marót nevében. Erről pedig Anonymus azt mondja, hogy a magyarok azért nevezték ménnek, mivel több ágyast tart vala. A két névnek e szerint szociológiai jelentése van, s miután mi ezzel a jelentéssel már tisztában vagyunk, bátran kimondhatjuk, hogy a kétféle társadalom válaszfalán túl eső soknejű Mén-Róth óriás ép úgy a hiteles ősmondához tartozik, mint a válaszfalon innen eső egynejű s fiági genealogiát alapító Magor.

Ezzel azonban Mén-Róth odysseájának még nincsen vége, mert özvegyen hagyott nejét a *Kézai* után következő krónikások előbb átváltoztatták Enechché s aztán nyomban férjhez adták Nimródhoz. A *Bécsi Képes Krónikában* megmaradt Enech-nek, de nem marad meg Nimród feleségének, hanem Mágóg felesége lesz. A kik Enech névvel bibliai hangzást akartak előidézni, azok előtt a Járedtől származó Énoch neve lebeghetett. Az ostoba etimologizálást űző krónikások így Mágóg apját, Jáfetet tényleg megközelítették, de míg a fonetikai jelenségre füleltek, szem elől tévesztették azt a botránnyal fenyegető házassági akadályt, hogy a férjhez adott Énoch nem is asszony, hanem Noé jobböregatyja volt.

Ha e fonák helyzetből van kiút, akkor ez csakis az Enech neve felé vivő lehet. E névről gróf *Kuun* Géza bebizonyította, hogy a benne rejlő *ene* vagy *enye* az anyát jelentő török *ana* *änä* (ene) szavakkal azonos. Mindenesetre az; még pedig a nélkül, hogy újabb keletű török köleszónak kellene tartanunk. Ugor eredetét a lapp *edne* s a finn-márki *ädna* (edna) rokonértelmű szókkal lehet bizonyítani. A magyar nyelv az *anya* szónok ilyen felhangú változatát ma már nem ismeri; de ez még nem zárja ki, hogy valamikor ép úgy meg volt, mint a törökben, vagy a hogy az alhangú *magyar* név mellett megvolt a helynevekből és *Konstantin* följegyzéseiből ismert felhangú *megyer*.

A mi végül azt a megjegyzést illeti, hogy Mén-Róth Thana fia

volt: aránytalanul könnyebb az eligazodás. Az eddigi magyarázatot az nehezítette meg, hogy a *Justinusig* elkalandozó kutatók a titokzatos név mögött személyt kerestek, holott várost jelent. Az eredeti szöveg szerint «Menroth gygans filius Thana», a mi aztán teljesen analog kifejezési mód az utána következővel: «uxores ac pueros filiorum Belar». Ez az utóbbi pedig a volgai bolgárok Belár nevű városának fiait, illetőleg az így megjelölt belári bolgárság feleségeit és gyermekeit jelenti. Thana a Nagy-Bolgárországtól délre eső don-vidéki Thanáncziának volt a városa. Ezt a Thanáncziát a *Nemzeti Krónika* Denczia, *Anonymus* pedig Denczia és Mogeria összetévesztésével Dentumoger néven őseink egykori lakhelyének nevezi. Ha hát a történetírás is megerősíti azt, hogy itt, a Don tövénél és az Azovi tenger partján a nyugat felé szorított magyarság hosszabb ideig tartózkodott, akkor ez a hosszas időzés nekünk elég biztosítékot nyújthat arra, hogy az aranyszájú monda a szóban forgó város nevére még itt nyugaton is emlékezhetett. Az a körülmény egyébként, hogy a magyar mondában benne van, semmi esetre sem oly különös, mint az, hogy e várost, melyet a későbbi nemzetiségi lajstrom Jáfet fiának tett meg, egy XIII. századi térkép szintén ismeri s hozzá ezt a megjegyzést fűzi: «hic olim terra Hunnorum fuit».

Ez a parányi földrajzi adat már azt sejteti velünk, hogy közel járunk ahhoz a keleti tájhoz, melyen a magyar eredet-monda jelenlegi foglalata kialakult. A tulajdonképi őshaza, akár a Kaukázus felett, akár a Közép-Volga melletti Nagy-Magyarországban keressük, Thanánczia szomszédságában volt, és így Thana városától sem messze esett. A hiteles arab följegyzésekből az világlik ki, hogy őseink a honfoglalást megelőzőleg a Meotis és Urál közti vízvonalakon állattenyésztéssel foglalkoztak s az északi és déli népek közt nemes bőrökkel való kereskedést közvetítettek. Északon a bolgárok, délen a kozárok és az alánok utódai voltak közvetlen szomszédjaik. Keletről a hunok előtt járó besenyőkkel álltak hadilábon, a nyugatról eső szlávság viszont az ő beütéseiktől szenvedett. Ebből az etnikai elhelyezkedésből pedig világosan látható, hogy a magyarság a népvándorlás nagy országútjába egészen beleesett. Az örökké nyüzsgő vonal okozta aztán, hogy a folyton változó keleti és nyugati szomszédság ősmondáinkon maradandó nyomot nem hagyott. A mi megmaradt, az mind az állandóbb északi és déli szomszédokra vonatkozik.

Annak az adatnak, hogy Hunor és Magor Belár fiainak nejeire és gyermekeire bukkant, földrajzi értékét már jeleztük. Belár, Biler vagy Bulár azon a tájon feküdt, a hol a Káma a Volgába szakad. Mikor a mondat följegyezték, történeti és földrajzi vonatkozásainak értelme már végleg elhomályosulhatott. Különben a regélő alig merte volna azt

állítani, hogy Hunor és Magor az alán fejedelem leányait rabolta el. A hunok előtt megmenekült alán néptöredék a magyarok szereplése idején már a Kaukázus északi részein lakott. Nyelvünk alán, vagy — a hogy ma nevezik — összetét kölcsönszavai azt mutatják, hogy e nép az évszázados szomszédtság idején igen élénk összeköttetésben állott velünk. S hogy az érintkezés emléke még a honfoglalás után is foglalkoztatta a messze elszakadt szomszédokat, azt ép az eredet-monda bizonyítja, mert az alánnak nevezett fejedelem csakis itt nyugaton, a kelet-ről hozott emlékek történeti távlatának elhomályosulása után kerülhetett bele.

A mondai tévesztés az által lett nyilvánvalóvá, hogy az állítólagos alán fejedelem neve épen megmaradt. A krónikás Dulának mondja, s mivel leányait Belár asszonyai közt szerepelteti, pontosan megjelölte azt a nyomot is, mely bennünket a bolgár történet ősrégi nemzetségi lajstromához elvezet. A kihalt bolgár nyelv titokzatos emlékét őrző följegyzésben az van megírva, hogy a bolgár fejedelmi családot Avitochtól alapította, a ki háromszáz évig uralkodott és a *Dulo* nemzetségből származott. Ez a Dulo-család uralkodott aztán egész Kurtig, a kit a hiteles kútfők Kuvrát néven emlegetnek. A 815 előtt élt *Nikephorosz* szerint ennek öt fia volt, a kik közül aztán Batbai megmaradt az Azovi táján és a Kaukázus fölött elterülő síkon, Kotragosz átkelt a Donon, a harmadik Pannoniába ment, a negyedik Itáliáig nyomult, az ötödik, a névszerint is megemlített Aszparuch pedig Besszarábiában telepedett le. Ebből egyelőre csak annyi bizonyos, hogy a mai bolgárság keleti rokonai közül kiválva tényleg nyugatra vándorolt s hitelesnek látszó följegyzések szerint 679-ben kelt át a Dunán. A többi mondai reconstitúció, mely a keleten maradt és a nyugaton messze elkalandozó bolgárok zavaros emlékei alapján támadott. Az Azovi tenger és a Kaukázus melletti tartózkodás is csak a szakadást előidéző rázkódás idejére vonatkozhatott. A keleti bolgárság hazája a Közép-Volga vidéke volt a magyar krónika Belárja körül. Ebben az esetben tehát a magyar monda igen jól emlékezik, mert a nála szereplő belári asszonyok fejedelmét családi néven tényleg Dulának, vagy Dulónak hívták. Később mikor a, nevek értelme már végleg elhomályosult, az északi bolgár fejedelemet a hozzá földrajzilag és időszámításilag is közelebb eső alának fejedelmének tette meg; de ezt a tévedést aztán csodálni egyáltalán nem lehet, mert a magyar monda Dulója nem a honfoglalás századában, ha nem a VII. századbeli bolgárszakadást messze megelőző kódos, homályos multban élt.

Igen nagyot tévednénk, ha ezzel azt akarnók állítani, hogy az ősz mondai mag foglalatjában a folyton változó viszonyok nem hagytak

nyomot. Lehet, hogy a volgai bolgárság szereplése már egy későbbi monda-öltöztetés eredménye volt. Előttük tán régebbi szomszédjaink, a rokon osztjások, votjások és vogulok valamelyike foglalta el a megrabolt idegen törzs helyét. De az ilyen jogos föltevést a több ezer éves távolság miatt bizonyítani nem lehet. A jelen esetben nem is szükséges, mert a mondaöltöztetésre a közelebb eső mult egy igen jellemző példával szolgál nekünk. Értjük a magyar eredet-mondájában szereplő *kürt-ünnepet*. Ez a sátrak alatt zenezóval megtartott ünnep ugyanis nem más, mint a zsidók új-esztendeje, a Tisri első napja, a kürtszóval hirdetett törvényhozó szombat, melylyel a hívők az első ember teremtését is zajosan megünnepelték. A lombsátor-ünnep egy hétig tart, de csak a kürt-ünnep utáni tizenötödik napon veszi kezdetét. Mondánk a kettőt összekeveri, mert mikor a krónikás följegyezte, tulajdonképeni értelme már nem volt ismeretes. Vonatkozását a későbbi átírók közül csak *Kézai* vehette észre, mert a híven másolt régi szövegből különben alig hagyta volna ki. A többi krónikás előtt érthetetlennek látszó cifraság még keleten, a IX. század első felében jött létre, mikor a zsidózásra hajló kozároknak szövetségesei voltunk, vagy a mikor zsidózó szomszédaink közül a kabar csoport kivált s *Konstantin* hiteles adatai szerint a nyugatra induló magyarsághoz csatlakozott. Hogy így a sajátos bővülés további fenmaradása legalább a keresztyénség fölvételéig biztosítva volt, bizonyítani csak azok előtt volna szükséges, a kiknek figyelmét az Árpádkori oklevelek törölszakasztott zsidó keresztnévei elkerülték. E nevek viselői többnyire magasállású jobbágyurak voltak; az egyház ama szolgálói pedig, kik az ilyen neveket keresztvízzel megpecsételték, az ó-testamentom héber szövege helyett csak a latin Vulgatát forgatták és így a latinostástól ment héber formákat csakis a zsidózó honfoglalók hagyatékából ismerhették.

Végül eljutottunk a jelen monda-magyarázat ama legutolsó kérdéséhez, hogy a bolgár és kozár érintkezés nyomát magán viselő és így ősmundai hitélre nézve is teljesen gyanutlan magyar hagyományban Hunor és Magor milyen helyet foglal el? Szerepüket eddigelé gyanusnak volt szokás tekinteni, jóllehet a vádakat kielégítőleg még senki sem fogalmazta meg. A gyanura főként az szolgáltatott okot, hogy a hunmagyar eredet illetén való feltüntetésére inkább csak a hunni sive hungari-féle krónikás fikciót akarta megerősíteni. Azt, hogy e helyütt a krónikás tényleg mesterkedett, mi a magunk részéről azért tartjuk kétségtelennek, mert pontosan ki tudjuk mutatni, hogy elszámította magát. Mindenekelőtt bizonyos, hogy a Hunor nevet a Magor név analogiájára készítette, bizonyos pedig azért, mert a Hunornak, a mit tulajdonképen Hunarnak kell ejtenünk, semmiféle értelme sincs. Ha a nép el

ezzel az analogiával, akkor nem hangtanilag utánoz, hanem utánozza a jelentést s a Magor név mellé megszemélyesíti a Hun nevet. De a nép ilyen badarságot a féltékenyen őrzött hagyomány alakítása körül sohasem művelt. Mert hiszen itt első sorban genealogiáról van szó, egy genealogiáról, melyben a magyarok a hunoknak utódai és jogi örökösei. Ezt pedig a Hunor és Magor testvérisége bizonyítja legkevésbé. A krónikás ezt nem vette észre; de okvetetlen észre kellett volna venni azoknak a későbbi kompillátoroknak, a kik így állították össze a Noéig felmenő nemzetségi lajsromot: Árpád fia volt Álmosnak, ez Elődnek, ez Ügeknek, ez Ednek, ez Csabának, ez Attilának, ez Bendekuznak, ez Turdának, ez Szemeinnek . . . és így tovább még huszonhét ősapán át Keledig, a ki fia volt Damának, ez Bórnak, ez *Hunornak*, ez *Nemprothnak*, ez *Thanának*, ez *Jáfetnak* és ez Noénak.

Ime itt a kelepce, mely rendkívül együgyű csinálmány ugyan, de arra mégis elégségesnek bizonyult, hogy a belejutott hun-krónikást a hun-magyar ősapák együttes szerepeltetésével lehetetlenné tegye. A jelen esetben például az Attilától származtatott Árpád ősapja Magor kiszorult. Ez pedig azért volt, mert a józan kompillátor úgy okoskodott, hogy ha a hunok a magyarok előtt éltek, akkor a hunok őseit, Hunort kell megtartani. Mivel ez eléggé sikerült mentő ötletnek látszott, krónikáink Hunor mellett foglalnak állást, Magort pedig a származásrendből kivetik. De ez utóvégre is csak egyéni fölfogás eredménye volt. A *Müncheni Krónika* szerzője ugyancsak a maga józan eszét követve a kétes értékű nemzetségi lajstromot elhagyja s Attila ősének Magort teszi meg. Ezzel az előző krónikások botlása el volt simítva, de a közös hun-magyar eredet a tiszta naiv hagyomány érvényesülésének még így is útjában állt. Ez a hagyomány beszélt az ósrégi bolgár érintkezésről, a kozár zsidózásról s mikor a történeti távlat előtte összefolyt, beszélt az alánokról, de az Attilával való vérségi összefüggésről soha. A vele való kapcsolatot a székelyek és Csaba népei közvetítik az által, hogy a fajrokon honfoglalókhöz csatlakoznak, mint a hogy csatlakoztak a fajidegen kabarok. Ezek pedig a magyar társadalom törzsrendszerében egyenjogú tényezők nem lettek soha. A kozáreredetű kabarokat *Anonymus* hódoló ellenségnek tartotta, mert telepeik ép úgy beolvadtak, mint az idegen besenyőké és kunoké. Tulajdonképp pedig vendégek, hospites, voltak, és vendégek voltak a később áttelepített székelyek is. Jogegyenlőségről a monda sem beszélt, mert akkor, az ő nemzetségüket is számbavéve, nem hét, hanem nyolcz törzsfőnökkel foglaltatta volna el Pannóniát. Az egynyelvűség csak a krónikásokat tévesztette meg. Ebből folyólag eszelték ki Hunort s kudarczon végződő szerepét; a

kiknek pedig ez nem volt elég, ennek alapján tóditották hozzá, hogy a hun és magyar nép ugyanaz.

A magyar eredet-mondában csak egy őznek van helye és ezt Magor foglalja el. Ellenvetésül még az sem hozható fel, hogy az általa képviselt törzs a honfoglalás előtti társadalomnak csak hetedrésze volt. Mert hisz a többi hét törzset nem a monda, hanem az ősmondával rendelkező magyar törzs fogalma nyelte el. A magyar törzs hegemóniára jutott s ezzel a monda további sorsa is biztosítva volt. Hogy most a hun-krónika élén olvasható, annak *Jornandes* és *Prokopius* szarvas-mondája az oka, mert mikor a mi hun krónikásunk ezt megismerte, figyelme a vele analog magyar szarvas-mondára térült. A többi aztán magától következett. Eljárását ez a rövid fejtegetés akarta tisztába hozni, és ha ez sikerült neki, akkor a krónikásnak szóló bocsánat is befoglaltatik. Elődjei magyar krónikát irtak, de az eredet-mondára ügyet egyikök sem vetett. Az ő mentési munkálata már a mondai hűség rovására ment. Abból, a mit sértetlenül meghagyott, az ősmonda pompája többé föl nem idézhető. De a hagyaték még így is mérhetetlen irodalomtörténeti kincset képvisel, mert az világosan kiolvasható belőle, hogy az ünnepelt ezer év kezdetén már legrégebb volt a keletről hozott ősmondák között.

A HONFOGLALÓK.

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Nagy riadalom van a Kárpátok alatt :
Csúfosan szétverték az egész szláv hadat ;
Futva viszi a hirt, a ki megmaradott :
«Jőnek a magyarok ! jőnek a magyarok !»

És legott a hírre egy nyomoru tanyán
Csomóba csődül az árva nép szaporán :
Asszonyok, gyermekek, őszbe borult vének,
Kikhez nem illik a kemény harczy élet ;
S valamint a megszállt fán a varjusereg
Nyugtalanul zajong, ha vihar közeleg :
Szorongó jajszóba öntve a bánatot,
Ugy veszékelnek ott a gyámoltalanok.
Reszketve tördelik gyenge kezeiket :
«Jaj, most az én drága gyermekemből mi lett !?»
«Hát az én jó uram !?» — «Hát az én testvérem !?»
Reménytelen félsz ül mindenki szemében.

Csak egy öreg szlávnak nem csüggedt a képe :
Bízó nyugalommal néz a messzeségbe,
Mintha ott a vékony délibábos ködben
Valamit keresne.

Megkérdezik többen :

«Hát kendnek ugyan mért oly nyugodt az arcza ?
Hisz egyetlen fiát küldé el a harcza !»
Mire szól az öreg, büszke szóval fennen :
«Nekem a fiamért minek keseregnem ?»

Hej, erős legény az ! Már sok harczot álla,
 S jaj volt az ellenek, ha lecsapott bárdja !
 Én is láttam, hogy a merre utját vette,
 Nyomában a földet a halott úgy fedte,
 Mint arató mögött a tarlót a kékék !
 De ő nem hullatta soha egy csepp véré !
 E harc is lehetett bármi szerencsétlen,
 Azért még sincs okom, hogy fiamat féltsem !
 Meglátjátok : a nap le se megy az égről,
 S ő már itthon lesz a véres csatatérről.»

Mig azonban így foly beszéde a szlávnak,
 Egy liget mögül csak nagy porfelhő támad ;
 Forgószélnek látszik, tölesérré sodorva,
 Noha sokkal karcsúbb a forgószél tornya,
 S tánca sem oly vadul tomboló, hogy tőle
 Ennyire döngjön a sik mezőség földje.

S csakugyan hogy nem szél, világos lesz hamar :
 Kibomlik a porból egy csapatnyi magyar !
 Szilaj rohamban, a tanyától nem messze,
 Száguldnak előre, új ellent keresve :
 A védtelen népre még ügyet sem vetnek,
 A mi szerencse a szerencsétleneknek,
 Mert nincs menekülés : félelemtől kötve,
 Dermedten bujnak mind ott egymással össze.

Ördögös álomnak vélik, a mit látnak :
 Nem is ember üli tán a paripákat,
 Hanem félistenek, kiket a haragvó
 Mennybéli Úr küldött onnan a magasból,
 Hogy megbüntesse a bünbe esett népet !
 Micsoda alakok ! . . . Micsoda vitézek !
 Egyenként felérnek egy lomha sereggel,
 Villámló szemökbe fél nézni az ember ;
 Lengő kaczagányuk : gyilkos párducz bőre,
 Lovaik hátára oda vannak nőve :
 Mindeniknél kard, ij, buzogány, meg puzdra.
 Vas izmuk a vérten majd keresztülduzzad ;
 Mozdulásuk : vihar, a haragjuk : halál,
 Jaj annak ezerszer, a ki utjokba áll !

A mint elrobog a hősök fergetegje,
Ocsúdni kezd a nép, még most is szepegve,
És az öreg szláv, ki oly nyugodt volt elébb,
Elsápadva fordul a szomszédja felé,
És rémületében csak ennyit tud szólni :
«Hát ezek ellen ment a fiam harcolni?»
S alighogy szavára kap igenlő választ :
Nosza elborítja az apai bánat!
Megtépi ruháját, omolni kezd könnye,
Eltakarja arcát és hangosan nyögve
Támolyog haza a kunyhója elébe :
«Most már tudom, hogy a fiannak is — vége!?»

IRODALMI KÖZLEMÉNYEK.

ELLINÓR.

Vigjáték.

DÓCZY LAJOSTÓL.

(Székfoglaló).

FELOLVASTATOTT 1896 MÁRCZIUS 25-DIKÉN.

HARMADIK FELVONÁS.

Nyolczadik jelenet.

KIRÁLY (*egyedül.*) Ez hát a vége . . . Különös! . . . Nem félek! . . .

Hát mindegy nékem — halok-e vagy élek?

Csak nem hiszem, hogy itt a vég . . . De mért?

Mit mindig kergeték, az most elért.

Mint vadkant üldözém a veszedelmet,

A fenevad megfordult s engem kerget.

Elfussak? Vagy még küzdjek? Eh! Dehogy

Elhal a mécs, ha az olaj kifogy,

S az én olajom — a bűzig kiégett.

Betéve tudom ezt a mindenséget,

Megízlelém, mi édes benne mind:

Minek ismerjem a bűt és a kint?

Bebújtam mézért a virágkelyhekbe,

S röptembe halok meg, mint könnyű lepke.

(*Szolgák terített asztalt hoznak s szó nélkül kimennek.*)

Jövel, jövel, sugárzó búcsú-asztal,

Még egyszer áraszsz el pezsgő malasztal,

Kergesd ma még, míg megszakad a gát,

A lét dagályát ereimen át! (*Bort tölt.*)

Te, aranyos! Jer, isteni erő,

Velem mindenben oly ellenkező!

Sár szülte gyöngy vagy s nem gyöngít a kor

Sőt tüzed évenként magasbra forr.

Nem így az ember . . . Ég szülötte ő,
 De évről évre nehezb lesz salakja,
 Gyöngíti, sőt butítja az idő,
 S rögnél kevesb, ha fejét földbe rakja . . .
 Ezt a pohárt reád iszom, halál . . . (*Kiüríti.*)
 Ülj szembe csak! Mit Edgár vacsorál,
 A tied is: férgidnek adom át
 A vacsorázót és a vacsorát. (*Leül s nézi az ételeket.*)
 Fogoly! Ez illik. Medvefő? Derék! (*Eszik.*)
 S e bor dicső . . . (*iszik.*) De . . . (*körülnéz.*)
 Hümm . . . koczintanék . . .

Egyedül élni . . . halni — mindez semmi,
 De szörnyőség, egyedül inni, enni! (*Fözláll.*)
 (*Az első ablak felől halk hárfaszó.*)

HANG (*kívül*). A küszöb előtt a halál,
 Még be nem lépett, lesben áll . . .
 Térj meg, Edgár, ifjú király!

KIRÁLY. Csak küszöbén vagyok még a halálnak —
 S a szférák már előre muzsikálnak?
 Hah! Elfrida mondá: még látom őt!
 Hümm. Szeme kancsal és a haja rőt,
 De megesett a szíve rajtam. És (*eltökélten.*)
 A semminél mégis több a kevés.

(*Kinyitja az ablakot s az erkélyről bevezeti az elfátyolozott Jennyt.*)

Kilenczedik jelenet.

Király. Jenny (menyasszonyi ruhában).

(*Jenny némán és remegve áll meg. A király is zavarban van s elereszti kezét.
 Aztán megszólal, eleinte tartózkodva, aztán mindjobban neki melegegdedve.*)

KIRÁLY. Elfrida! . . . Mi hoz ide? . . . Szánalom?
 Vagy bosszú — hogy nászéjed megzavartam?
 Vagy a kíváncsiság — hogy dúlni lásd
 Az elfogott oroszánt? Vagy mi más?
 Eh, bármiért jöjj — üdvözöl szivem.
 Osztozz utolsó falat kenyerebben!
 Sohsem szerettem egyedül borozni,
 Mért lenne bús e végső lakomám?
 Gyönyört mindig szerettem sokszorozni.
 Reád köszöntöm — s te köszöntsd reám.

Fátyol nélkül szegezd reám szemed,
 Hadd lássam benne érző lelkedet.
 S szeress, ha bírsz . . . Szeretlek! Egy a lelkem :
 Nem mondom, hogy még szebbet nem öleltem,
 De mondhatom — sőt esküt is teszek :
 Első vagy, kihez holtig hű leszek.
 Jer, ülj le mellém !

(*Derekát átfogja, az asztalhoz vezetí s tölt neki.*)

És koczints velem :

Éljen az élet és a szerelem !

(*A mint ajkához emeli a poharat, a második ablakból rövid hárfa-akkordok hangoznak.*)

HANG (*kívül*). A küszöb előtt a halál,
 Még nem kopogtat, lesben áll :
 Térj meg, térj meg, ifjú király !

Tizedik jelenet.

Előbbiek. Elfrida.

KIRÁLY (*leteszi poharát*). Mi ez ? (*Körülnéz, Jennynek.*)

Kívül felejtéd hangodat ?

Vagy árny suhant be e lepel alatt ?

Ki zengi újra ezt a dalt ?

(*A második ablakot kinyitja és beereszti Elfridát, ki ugyanoly ruhában van, mint Jenny.*)

Te is

Elfrida vagy ? (*Szünet.*) Vagy egyiktek sem az ?

(*Elfrida vállát vonja.*)

Velem maradsz ? (*Elfrida igent int.*)

Koczintsz velem ? (*Elfrida igent int.*)

Szeretsz ?

(*Elfrida igent int.*) No, ez fejével felel legalább.

(*Át akarja fogni derekát, de Elfrida tiltó mozdulattal hátrál, mire a király kezét nyújtja s így vezetí az asztalhoz.*)

Hárman koczintsunk hát — a szerelemre !

(*A mint poharát fölemeli, a harmadik ablak felől zendül meg a hárfa.*)

EGY HANG. A küszöbön már a halál . . .

Még az üdv útja nyitva áll :

Térj meg, térj meg, térj meg,

Eltévedt ifjú, Edgár király !

KIRÁLY. A harmadik! Több ablakot nem látok.
 Három a táncz. Még egyet bebocsátok,
 S ha ez is néma, (*Jennynek és Elfridának*) ne essék zokon:
 Kivetlek mind — e három ablakon.
 (*Odasiet és behozza Ellinórt, ki ugyanúgy van öltözve, mint a másik két nő.*)

Tizenegyedik jelenet.

Király. Elfrida. Jenny. Ellinór.

KIRÁLY. Légy üdvöz — hogy ha test vagy és nem árnyék!
 De szólj — hadd halljak emberhangokat!
 Úgy érzem, mintha temetőbe járnék —
 Pedig a telt pohár még hívogat.
 Ki vagy? Kik vagytok? Gúnyt űztök velem?
 A szájalom hoz — vagy a szerelem?

ELLINÓR. A szájalom, hogy itt hagyd életed!
 És a szerelmet még nem ismered!

KIRÁLY. Nem-e? (*félre.*) Ismét e hang! Oly ismerős
 Tréfálva méla s halkan is erős . . . (*Elgondolkozik.*)
 (*fenn.*) Velem maradsz hát?

ELLINÓR. Ha kedved telik
 Ily társaságban, véled — reggelig.

KIRÁLY. Mondd úgy, hogy holtig. Torkomon a kés!

ELFRIDA. Edgárnak holtig egy asszony kevés.

KIRÁLY (*mindhármukat nézi*). Csak csufolódtok velem, bár takartan,
 De, érthető a szándék, asszonyok!
 Éltemben sok nő csókjait akartam,
 Egy sohse volt elég, meg száz se sok.
 De ma csak egyet óhajtok szívemnek,
 Ki kézbe kéz, síromig elkísér.
 Hárman jövétek — s én ma ismerem meg,
 Hogy száz asszonynál az egy többet ér.
 Ez egy: Elfrida.

JENNY, ELLINÓR, ELFRIDA. Itt van.

KIRÁLY. Ah! S melyik?

ELFRIDA. Nem mondja meg szíved?

KIRÁLY (*a fátyolra mutatva*). Hüüm . . . Zsákba macska?

ELFRIDA. Tán vastagabb-e fátyol, mint a várfal?
 S hogy Elfridát először megkívántad,
 Nem volt a zsákban macska? Száz közül
 Kívántad őt. Most csak hárman vagyunk.

KIRÁLY (*Elygondolkozva*). Igaz! Hiába hullna le a fátyol . . .

Nem is szépséget várok Elfridától.

Jóságra vágyom végperczembe még:

Ez egy az, mit maig nem ismerék.

Ki sírva ma ígérkezett ide,

Ő, kinek fájt, hogy életemnek vége —

Ő legyen Edgár örök kedvese:

Elfrida, légy a haldokló vendége! (*Mindhárman leülnek.*)

Hogy-hogy? Hát három Elfrida van itt?

ELFRIDA. Egyik csak volt — a másik most is az,

A harmadik az lesz, ha akarod.

Itélj magad.

(*Mindhárman fölkelnek s levetik a fátyolt. Jenny szégyenkezve tenyerébe rejti arcát. Elfrida merészen s ingerkedve néz a király szemé közé. Ellinór visszafojtott lélekzettel halálsápadtan nézi a királyt.*)

KIRÁLY (*homlokához kap*). Oh! Méreg volt a borban.

A végső óra láza jött reám

S azt látom, a mi nincs — mi nem lehet!

(*Jennynek*). De nem — te élsz, szegény! — És van szived . . .

Ha hát szeretsz, ne tórd, hogy játszanak

A törbe ment vad végpillantatával.

(*Mezfojja kezét*). Te vagy Elfrida?

JENNY (*kifakadva*).

Isten ugy se' nem.

Elég csúfot úztek már én velem. (*Elfrida és Ellinór integetnek.*)

Akárhogy intenek, nekem elég —

Megyek, mert Blufföm megver érte még. (*El.*)

Tizenkettedik jelenet.

Király. Elfrida. Ellinór.

KIRÁLY. Ez hát nem Elfrida — nem is lehet.

A szívem igazat sugallt — Ethelwood

Megesalt — és nincs több, csak egy éjszakám,

Hogy visszaadjam a sértést kamattal . . . (*Mindkettőjüket nézi.*)

Elfrida! Itt vagy. Halljad. E család

Téged csak úgy sért, nem: kétszerte jobban,

Mint engemet. Elhallgatá a szolgál,

Hogy ő csak árnyék, a királyi vágnak

Előre ment követje, — s így nyéré meg

Szerelmedet . . . (*Erősen nézi mindkettőjüket.*)

Hölgyem, urad család.

ELFRIDA (*meg nem állja*). Nem az!

KIRÁLY (*élenken*).

Te vagy hát . . .

ELFRIDA (*észreveszi magát, gúnyosan*).

Mi? Csaló vagyok?

Kétélü szó. Ethelwood nem szegett meg

Irott kötést, mikor Elfridre vágyott.

KIRÁLY. Kötést! Igaz! Hisz kötve állok itt,

S ki így beszél a védtelen fogolynak,

Az — megbocsáss, — lehet szép, büszke, hű,

De nem Elfrida, kiről álmodám. (*Hirtelen.*)

Nem is te vagy! (*Ellinór felé.*)

Te . . . fájdalmas szobor —

Nem! Nem szobor, mivel remegni tudsz!

Kiért remegsz! Kiért oly hófehér

E kedves arcz, mint szemfödő? S e szem!

Ez is oly ismerős, mint hangod volt előbb.

Elfrida! Hadd szólítsalak e néven!

ELLINÓR (*könyörögve Elfridának*).

Ne hagyj tovább kétségben.

ELFRIDA (*mosolyogva*).

Ha szíve

Nem mondja meg, hogy melyik Elfrida . . .

KIRÁLY (*csak Ellinórt nézve*). E hang! E szem! (*fejéhez kap.*)

Egygyé folyik a kettő . . .

Már láttalak! Hitemre — láttalak!

(*Ellinór elfordul. Elfridának.*)

Segíts, te mosolygós! Te, a ki nem sírsz,

Tisztábban látsz! Hol láttam őt? Beszélj!

ELFRIDA. Hogy tudjam én? Ki annyi nőn tanulta,

Mi szép, mi szebb, mi legszebb — az előtt

Nincs arcz, a mely egészen ismeretlen.

KIRÁLY. Téged pedig nem láttalak soha!

ELFRIDA (*incselkedve*). Álmodba' sem? No, akkor csúf vagyok.

KIRÁLY. A szépet mindig egybe képzelém

A jóval, legalább a látszatával.

De sohse láttam ilyen szép szemet

Ilyen gonosznak . . . Isten óvj! Ilyennek

Képzeltem Ellinórt . . . Nem, mégse!

ELFRIDA.

Mért nem?

KIRÁLY. Az nem lehet oly szép . . .

ELFRIDA.

Hízelsz, mivel

Reám szorultál — mert csak én tudom,
Hol láttad már ez éjsötét szemet.

KIRÁLY. Ugy-e, hogy láttam!

ELFRIDA. Hol csapott füledhez

E méla hang. (*Ellinór kérleli, hogy hallgasson.*)

KIRÁLY. Ugy-e, hogy ismerem! . . .

De honnan — honnan?

ELFRIDA. Sőt szívedre húztad

E termetet . . .

KIRÁLY. Az nem lehet! (*Ellinór szégyenkezve elfordul.*)

ELFRIDA. De mégis . . .!

Azt hittem, Edgár csak az asszonyokról

Feledkezik meg, a kiket ölelt . . .

De képzeld, hogy nem asszony reszket itt

Tekintetedtől — képzeld, hogy fiú

Néz a szemedbe daczosan, — de ugy

Hogy a király vesszőt emel reá —

S hogy e fiú . . .

KIRÁLY (*fejére csap*). Elég! A skót csikó!

A ki velem volt — s intett a veszélytől!

A kinek elmondhattam vak hevemben

Hogy milyennek képzeltem Elfridát . . .

(*Ellinórnak*). Te — te! S Ethelwood gyanította is,

Hogy csak Elfrida játszott így velem.

Te vagy Elfrida — te!

ELLINÓR (*összekulcsolt kezekkel*). Ne hidd! Ne hidd!

KIRÁLY. Miért vagy itt, ha nem Elfrida vagy?

E másik itt tán csak mulatni jött

Halálomon — de te . . .

ELLINÓR. Nem halsz meg, Edgár . . .

Szabad leszesz és ura szándokolnodnak.

KIRÁLY (*élenken*). Tehát Elfrida vagy! Szánsz, sőt — szeretsz!

(*Megragadja*) Tagadd! (*Szemébe néz.*)

ELLINÓR (*elhaló hangon*). Bocsáss!

KIRÁLY. Mondd hát, hogy nem szeretsz!

ELLINÓR. Bocsáss!

KIRÁLY. Mihelyt mondod, hogy nem szeretsz!

(*Szünet*) Hallgatsz? . . . Szeretsz! (*Meg akarja csókolni.*)

ELLINÓR (*könyörögve*). Kérlek, bocsáss!

ELFRIDA (*nagyot toppan lábával*). Bocsásd!

KIRÁLY (*újdtében elereszti Ellinórt*). Nono!

ELFRIDA (*eléje áll, mellére kulcsolt karokkal*). Nem szégyeled — király?

KIRÁLY (*hátrál*). (*Ellinórnak*) Ki ez?

ELFRIDA (*Ellinór szavába vág*).

«Ki ez?» Nem mondja lelkiösmereted?

Ketten vagyunk itt. Elfrida csak egyik

Lehet közülünk. És a másik? (*Szigoruan.*)

(*Közelebb lép hozzá.*) Edgár!

Ki lehet az a másik, a kinek

Még ér valamit Edgár élete?

KIRÁLY. Ne hagyj el, ég! A másik . . .

ELFRIDA (*dörgő hangon*). Ellinór! (*A király hátrál*).

(*Ellinórnak.*) Hogy fél! És tőle félt Ethelwood engem!

ELLINÓR (*halkan*). Oh ég, hogy borzad most is a nevenemtől!

KIRÁLY. Hisz tudtam! Tudtam, nem kerülöm el.

Ez a mosolygó, e házsártos angyal,

A ki nevetne a halálomon,

Ez ő! Igaz, hogy rútabb is lehetne.

De nincs szive. (*Ellinórt nézve.*)

S e leányt, ki reszket értem,

Od' adjam érte? Nem. Meghalni ezzel

Édesb, mint élni annak oldalán.

ELFRIDA. Tudod most, húgod s régi jegyessed

Előtted áll s kezében életed.

Akarsz-e állni lekötött szavadnak?

KIRÁLY (*lábával toppan*). Az ördög vigyen el, ha akarok.

(*Elfrida elfordul, hogy nevetését elrejtse.*)

Ne vedd zokon . . . Lásd, szép vagy, kis húgom.

Kibékülök veled, mint jó rokon,

Az udvaromhoz elsőnek fogadlak,

Bárkit szeress, örömmel férjhez adlak —

Királyné lehetsz itt a hegyeken,

De én csak ezt — Elfridát szeretem.

ELFRIDA. Csak a nevét!

ELLINÓR. Úgy van!

ELFRIDA. Szeretni! Te!

Kinek csak változás az élete?

Tudsz is szeretni!

KIRÁLY. Tudok!

ELFRIDA. Tudsz vadászni,

A kerítésen lopva általmászni.

Tudod-e, mit gyűlölsz te Ellinórban,

Nem kérdve, szép-e, hű-e, kedves-e?
 Azt, hogy tied. S mért kell Elfrida jobban?
 Csupán azért, mert más a hitvese.

KIRÁLY. Nem így van . . .

ELFRIDA. Szót se! Egy szó porba szór. (*Ellinorra mutat.*)

Képzeld egy percze, hogy ez — Ellinór!

KIRÁLY (*zavarban*). Ó — Ellinór!

ELFRIDA. S hogy Elfrid' én vagyok . . .

Úgy-e, eláll a király szeme, szája?

Úgy-e, halványodik Elfrida bája?

Úgy-e most majdnem én belém szeret

S elvenne mindjárt, csak, mert nem lehet?

(*Király szólni akar.*)

S egy szó mint száz: Kezünkben a király,

Az ajtót zárva, a pap készen áll,

Ha itt lel Ethelwood, azonnal véged.

Határozz' hát!

KIRÁLY (*Ellinórnak, eltökélten*). Szólj, mit mondanál,

Ha így választna asszonyt a király?

ELLINÓR. Hogy sem hitest, sem trónt nem érdemel.

KIRÁLY (*Elfridának*). Ez válaszom. (*Ellinórnak.*) Oh, bármi a neved,

E szó oly szívből jött, a mely szeret. (*Elfridának.*)

Azt mondtad, hogy szeretni nem tudok,

Hogy változás az, mi után futok?

Igaz volt eddig. Aludt szívem, lelkem,

Mert utamon még szívre sohse leltem.

Most lásd, hogy tudom, mi a szerelem —

Od' adom trónom, ifjú életem,

Od' adlak téged, szépséges kísértő,

Kinek szeme vonz, bár beszéded sértő —

Egy pillanatért — e nő kebelén.

Légy te királynő, boldog leszek én.

Ha ő megosztja ez éjet velem,

Halálom többet ér, mint életem!

ELFRIDA (*féltve*). Így veszedelmes. (*Fenn*). Ég veled!

(*Ellinór vele akar menni.*)

Maradj csak!

Megvetlek, Edgár — és magadra hagylak (*El*).

Tizenharmadik jelenet.

Király. Ellinór.

KIRÁLY. Magunkra! . . . Félsz? (*Magához vonja.*)

ELLINÓR. Ah — Edgár!

KIRÁLY (*vigan*).

Jer, te szép!

A nászébéd vár! (*Leülteti.*) Ide! Közelébb!

(*Poharát emeli.*) Igyál! A szerelemre! A hű szerelemre

(*Kocintanak.*) Oh jer, hadd vonjak újra kebelemre,

Melyen — fiú korodban reszketél (*átöleli*).

ELLINÓR. Óh, szégyelem!

KIRÁLY.

Mért? Már egyik sem él,

Sem a fiú, sem a bolond király,

S pár óra multán egyik sem fog élni

Kettőnk közül, kik most ölelkezünk.

Én meghalok — te másé lesz. E perczbe

Olvasszunk hát, a mi legédesebb

A földi létben! A nap ős tüze

És ős világa mint villámcsapás

Egyszerre járja át egész valónkat.

Egy percz az élet. Óh — szeress! Szeress! (*Magához vonja.*)

ELLINÓR. Szeretlek!

(*A mint a király meg akarja csókolni, összeborzad s hirtelen kibontakozik.*)

Óh — de ne ölelj! Ne így!

KIRÁLY. Hogyan . . . Csak így szeretsz? Egy percz enyém —

Ethelwoodé az élet! Ha szeretsz,

E pillanat oly boldoggá tehet,

Hogy nem adnám egy örök életért.

Nem érzed ezt? Hát nem tudod, mi az:

Szeretni?

ELLINÓR (*bensőséggel*). Én ne tudnám? Óh, e percz

Csak akkor drága, hogy ha téged is

Reátanítlak, úgy szeretni, mint

Csak én tudok . . .

KIRÁLY.

Hogyan?

ELLINÓR.

Híven.

KIRÁLY (*élenken*).

Ha éltem

Örökké tartana, úgy képzelem,

Örökké tartana a szerelem.

ELLINÓR. Könnyen beszélsz most!

KIRÁLY.

Mért?

ELLINÓR.

Mert a halál

Úgy véled, mint megváltó kívül áll!

KIRÁLY (*megfogja kezét*). Óh ne gyötörj! ha így gondolkozol,

A síron innen büntet a pokol.

Higyj bennem! Hisz te vagy az az egyetlen,

Kire csak vágyva is, más ember lettem.

És most, hogy látlak, foglak s életem'

Szép ajkaidba átlehelhetem —

Most képzeled, hogy hűtlen tudnék lenni?

Nem! Tőled el nem választ semmi, semmi!

Sem élet, sem halál! Szemedbe' van,

Mire vadásztam, vágytam úntalan,

Miből egy csepp elég, tenger kevés;

A boldogság, a megelégedés.

Benned van, a mi köt: a szent varázs,

Az áldozó, szelid odaadás.

Óh, hogy ha tudnád, félistenként járva

Az emberek közt, egy király mily árva,

Hogy' tér ki előle a szeretet,

Nem törnél pálczáat bűneim felett!

Megértnéd, hogy mit másban sohse láttam:

Hűséget önmagamban sem találtam.

Egy szívben hittem, hogy ez nem hamis . . .

Ethelwood volt és lásd, megcsalt az is.

Elorzott tőlem, törét rám feni . . .

De van igazság s bosszum isteni!

A trónt, az életet már elvetém,

De a boldogság — mégis az enyém.

Mert te szeretsz! Engem szeretsz! Nem őt?

ELLINÓR. Szeretlek, Edgár — boldogan, egészen.

Legyőzted szívemet, a kételkedőt,

S ha ez a percz utolsó perczem lészen,

Még áldani fogom a végzetet,

Hogy perczre láthatám a boldogságot . . .

Ölelj meg! (*Király hosszan csókolja.*)S menj! (*kebléből egy kulcsot huz ki.*)

KIRÁLY.

Mi ez?

ELLINÓR.

Az életed!

E kulcs megnyitja néked a világot.

Te élni fogsz . . . Hogy mi lesz majd velem,

Kétes nagyon! De itt (*szívére mutat*) e szerelem
Gazdag örökség, melyért áldalak.
Isten veled! (*A kulcsot kezébe teszi.*)

KIRÁLY.

Szökjem?

ELLINÓR.

Ez éjre csak!

Ez ajtóból egy titkos lépcső fut
A várfalig, ott lelsz egy kis kaput.
Fuss, élj, s szeress. Ha szabad lész, elválik,
Hogy szeretsz-e, — híven és mind halálig!

KIRÁLY.

Elmenjek . . . nélkülöd?

ELLINÓR.

Jer vissza — értem.

KIRÁLY.

De addig itt lesz Ethelwood . . .

ELLINÓR

(*mosolyogva*).

Remélem.

KIRÁLY.

Hah! Nem szeretsz!

ELLINÓR.

Megmentem életed

S még sem szeretlek?

KIRÁLY.

A szemembe nézz.

Elugratsz innen — ennyi az egész.
A gyilkosságtól félted szép urad'
S a hűtlenségtől édes magadat.
Csalás a világ! Nincsen szerelem.

ELLINÓR

(*boldogan*). Van mégis, van!

KIRÁLY

(*késereien*).

A tied — Ethelwoodhoz.

De hazug az, a mit nekem fogadtál.

ELLINÓR

(*szemébe néz*). Képzelheted?

KIRÁLY

(*hirtelen*).

Ha szeretsz, jer velem!

ELLINÓR.

Így lopva, éjjel?

KIRÁLY.

Lopva vett el ő is.

ELLINÓR.

Nem illik.

KIRÁLY.

Hah! Csak illedelmesen

Szeretsz hát!

ELLINÓR

(*komolyan*). Éjszakai kedvesed

Legyek csupán — vagy nappali királynőd?

KIRÁLY.

Királynő . . . (*meghökken, félre*). Így? (*föltalálja magát*).

Királynő — szívemen!

Tanácsolóm, istápom, mindenem.

ELLINÓR.

Hogy értsem a királyt? Csak — mindened?

(*Fürkészőleg*). Nem hitvesed?

KIRÁLY.

A . . . hitvesem?

ELLINÓR

(*erősen nézi*).

Mi más?

KIRÁLY.

De . . . Ethelwood . . .

- ELLINÓR. Mit bánom őt?
- KIRÁLY (*félre*). Királynő!
- ELLINÓR. Hogy nézsz rám? . . . E főre, ugy-e bár,
Nem illik korona?
- KIRÁLY (*hevesen*). Oh, van-e homlok
Jobban teremtve koronát viselni?
De . . . Ellinór!
- ELLINÓR (*félre, boldogan*). Ez ő! Ez ő! Szívében
Megszólal a király!
- KIRÁLY. Oh — most haragszol!
Lásd — Ellinór . . .
- ELLINÓR. Hát gondolsz Ellinórral?
- KIRÁLY. Hogy gondolok-e véle? . . . Különös.
Eddig soha . . . (*hirtelen*.) Elfrida! Ha szeretsz,
Ha szép, sötét, világító szemed
Lelkembe lát, — add nyitját e titoknak:
Szomjazlak, áhítlak, — úgy érzem,
Hogy nélküled nincs nap, se levegő,
Hogy csak beléd fogódzva járhatom
Mint igaz ember, büszkén, biztosan
Az utat, melyen eddig tántorogtam —
És mégis . . .
- ELLINÓR. Mégis?
- KIRÁLY (*félve, de neki melegevedve*). Ellinór jogát,
Az árva sorsát vetni oda árnak
Szerencsémért — Elfrida! Nem birom!
- ELLINÓR (*elragadhatja nyakába akar börtülni, de meggondolva magát, mintha keveselné, a kezét csókolja meg.*)
- KIRÁLY. Elfrida! Mi ez?
- ELLINÓR. Oh te jó, dicső!
- KIRÁLY. Mi ez? Örülsz, hogy nem lehetsz királynóm?
- ELLINÓR. Menj most! Oh menj! Most minden jóra fordul.
- KIRÁLY. Nem nélküled!
- ELLINÓR. Oh menj — a kedvemért!
- KIRÁLY. Nem értelek!
- ELLINÓR. Most menj és légy szabad.
Holnap kopogtass — jer be, mint király,
És kérd meg húgod, Ellinór kezét!
- KIRÁLY. Hah! Hát kijátsztál!
- ELLINÓR. Tedd meg, ha szeretsz!
- KIRÁLY. Soha — soha!

ELLINÓR. (*Összekulcsolt kezekkel*). Tedd nőddé Ellinórt
És boldog lész az én szerelmem által!

KIRÁLY. Ah! (*fejére csap.*) Asszony! Asszony!
(*Élénken.*) Nem csalsz meg? Való ez?

ELLINÓR. Való!

KIRÁLY (*magához ragadja*). Nézz a szemembe! Nem elég!
Csókokod hevéből hadd érezzem át,
Kettőnk közül hogy én vagyok-e az,
A kit megcsalsz — vagy Ethelwood

Szeretsz hát?

ELLINÓR. Szeretlek! (*Megsókolja.*)

(*A főajtó kinyílik, Mac Arthy és Ethelwood megállanak a küszöbön. Mac Arthy gunyosan rámutat az ölelkezőkre és visszavonul. Ethelwood fölemelt törrel, lihegve közeledik a királyhoz.*)

Tizennegyedik jelenet.

Király. Ethelwood. Ellinór.

ELLINÓR (*az ölelésből kibontakozva*). Ég veled!

(*Meglátja Ethelwoodot, a mint törét emeli.*) Jaj!

ETHELWOOD (*megismeri Ellinórt s visszatámolyog*). Ez nem ő!

KIRÁLY (*visszafordul*). Ethelwood! (*Ellinór elé áll.*)

ELLINÓR (*a fátyolt arcára veti*). Hagyj most!

(*Elszalad az Elfrida szobájába.*)

ETHELWOOD (*elejti a tör*t).

Kegyelem, királyom!

Én — gyilkosod! Én — majdnem gyilkosod! (*Térdre esik.*)

Tizenötödik jelenet.

Király. Ethelwood.

KIRÁLY. Kelj föl... (*Ethelwood fölkel.*)

Hadd lám e tör

t! (*Ethelwood fölveszi s odaadja.*)

Csinos!

(*A hegyet ujjaival tapogatja.*)

Egy ily kicsiny pont a halál. (*Borzong.*)

Nono!

Nem hittem volna, hogy olyan hideg.

Ez egész éjjel vártam a halált,

És mégis borzong lelkem, hogy közel van.

Ethelwood ! Életem kezében volt . . .
 Esküszegés volt tőlem idejönni.
 Kicsaltalak e várból — nászod éjén.
 Vagy gyáva vagy . . . vagy úgy szeretsz, a hogy
 Nő nem szerethet.

ETHELWOOD. Gyáva nem vagyok . . .
 (*Sebhelyére mutat.*) De sebesebb a fegyver a kezemben,
 Ha enmagamra czélzok.

KIRÁLY. Oh — Ethelwood !
 (*Félre.*) S megcsaljam — őt? Elfrida — ég veled !
 (*Zavartan, habozva.*)
 Ethelwood . . . hidd, e hölgy, kit itt találtál,
 Nem bűnös. Tiszta . . . mint a harmat.

ETHELWOOD. Az !

KIRÁLY (*kérlelő hangon*). Feledd, hogy itt volt — a mint én felejttem,
 Hogy rám fenéd e tört.

ETHELWOOD. Már elfeledtem.

KIRÁLY. Én meg felejttem, — hogy Elfrida élt.
 Ma még, mire a hajnal beköszönt,
 Hűséget esküszöm szép Ellinórnak.
 Mit mondasz erre ?

ETHELWOOD. Áldom e napot.

KIRÁLY (*neki hevülve*). E percztől fogva Elfrida nevének
 Süket lesz a fülem. Vak lesz szemem
 Szépségének. Emléke is, hogy él,
 Kivész eszemből. Ezt az életet,
 Melyet ajándéku! kaptam kezedből,
 Úgy nézem, mint szűz másodszületést.
 Tisztán és szűzen fogom őrzeni,
 Mint rámbízott, fölszentelt zálogot.
 Megbízol benne ?

ETHELWOOD. Megbízom, uram.

KIRÁLY (*félre*). S most el ne hagyj, erőm ! (*fenn.*)
 Most menj, Ethelwood,

S verd föl e ház lakóit. Bósz Mac Arthyt
 Rendeld ide. Beváltom a kötést,
 Mindjárt e helyt legyen nőm Ellinór.
 Kongasd meg a harangot . . . ugyanazt,
 Mely tegnap csengett — a te esküvődre.
 Mondd Ellinórnak — nem — magam beszélek
 Eredj ! Eredj ! (*Ethelwood el.*)

Tizenhatodik jelenet.

Király egyedül, majd *Elfrida*.

KIRÁLY (*nagy szünet után gondolkodva*). Új élet? Nem. Halál!

Ő ott . . . Elérem! Tíz lépésnyire

Van mindenem — s én itt mint koldus állok.

Az üdvnek partja int s én súlyedek.

Elfrida! Oh, a neved' sem szabad

Ajkamra vennem. Itt bucsúzom a

Nevedtől — tőled nem szabad. (*Az ajtó felé rohan.*)

Csak egyszer — Elfrida!

(*Elfrida jön.*) Oh!

ELFRIDA. Királyom!

KIRÁLY. Itt a sorsom.

Nincsen menekvés.

ELFRIDA. Némán állsz, királyom . . .

Pedig nagy hírt ígérték . . . Vagy olyan

Igéző a szépségem, hogy a szó

Beléd szorúl s csak a szemed beszél?

Valaki mondta, hogy már megszerettél . . .

KIRÁLY (*félre*). Lelkemre szép — mindenkinek, a ki

Nem látott Elfridát . . .

ELFRIDA. Hát . . . mi a hír?

KIRÁLY. Úgy érzem, szép húgom, hogy új szokás lesz,

Nem a király fog már beszélni. Az lesz

Az újság, a mit a királyné mond.

Akarsz-e, mondd, királyné lenni?

ELFRIDA. Hogyne?

De akarsz-e te, hogy az legyek?

KIRÁLY (*erőt vesz magán, félre*). Hisz szép! (*fenn.*)

Tudnál-e engem megszeretni?

ELFRIDA. Edgár tud-e szeretni — kérdem én.

KIRÁLY. Tud! Ah! Nem tudta mennyire tud!

ELFRIDA (*mosolyogva*). Engem?

KIRÁLY (*mintha nem hallaná, hevesen*). De többet is tud ennél. Megtanulta

Hogy mi a hűség.

ELFRIDA. Ej? S kitől?

KIRÁLY. Nem asszony

Volt mesterem — és így hát bízhatol.

Egy férfi tanított hűségre. Férfihűség
Lesz az enyém. Akarsz-e hát uradnak?

ELFRIDA. Meggondolom . . .

KIRÁLY (*ámultan*). Meggondolod? (*Hajnalodik.*)

ELFRIDA. Azaz,
Időt hagyok, hogy meggondold magad'.
Tied leszek, ha szándokod tovább tart,
Mint míg e piros hajnal megszűli
Az új napot.

KIRÁLY. Hogyan? Csak ennyire
Becsülöd elhatározásomat?
Hát esküszöm . . .

ELFRIDA (*szájára teszi kezét*). Ne esküdj. Annyit ígérj,
A mennyit tenni bírsz. A hitvesed leszek,
Ha addig állsz szavadnak, meddig eltart
Egy miatyánk.

KIRÁLY. Még nem vagyok tied,
S már csúfot üzesz vélem. Esküszöm —

ELFRIDA (*hirtelen kinyitja az ajtót, Ellinór jön*). Most esküdjöz!

Tizenhetedik jelenet.

Király. Elfrida. Ellinór.

Király. Elfrida! Jaj nekem!
Nem birom! Nem birom! (*Ellinór felé rohan.*)
Szeretsz-e, mondd!

Te, a kiért hazudtam — te, kiért
Megcsaltam azt, ki legjobban szeret —
Te, a kiért meghalni kész vagyok —
Csak azt a szót mondd, hogy szeretsz — s elég,
Hogy odaát se kelljen üdv s remény.
Szeretsz-e, mondd!

ELLINÓR. Szeretlek!

ELFRIDA (*gunyosan*). Még a nap
Nem pislog át a hegyeken . . . Király
Akarod-e, hogy én legyek királynéd?

KIRÁLY (*szilajon*). Nem szégyelek már semmit — nem remélek . . .
Nem félek semmitől. Lehetsz tőlem királyné . . .
De hah! Mi ez? Hisz itt — igen! A nap

Fölkelt! Fejembe itt: a mentő gondolat! (*Ellinórnak.*)

Elfrida! Van remény! (*Harangszó.*)

Ha szeretsz, van remény!

Tizennyolczadik jelenet.

Előbbiek. Mac Arthy. Lord. Lady. Ethelwood. Jenny. Bluff.

(Jönnek a főajtón, mely nyitva marad. A folyosón látszik a cselédség és a fáklyások.)

MAC ARTHY. (*térdet hajt*). Üdv néked! Hódolok igaz uramnak!

LORD (*szintugy*). Becsánatot a kishitű szíveknek,

Kik az igaz királyt nem ismerék.

LADY (*bosszusan félre*). Biz én sem ismerém. Vak a szeme!

ETHELWOOD. (*Elfridához siet, ki tiltó mozdulattal megállítja*).

Mi ez?

KIRÁLY.

Mac Arthy, kelj föl. S te, Mylord,

Ne hódolj annak, a ki tőled várja

Mint végső alamizsnát mindenét.

Ethelwood — itt a töröd . . . Nem vagyok

Többé királyod . . . elhagyom a trónt . . .

De nőm csak egy lehet — s az Elfrida (*Mind ámulva áll*).

LADY (*felsikolt*). Hah! Tudtam! Tudtam! Elfrida, leányom!

MAC ARTHY (*Ethelwoodnak*). Elbirod e gyalázatot? A tör

Kezedbe' van . . .

LADY (*a király elé veti magát*). Csak testemen keresztül!

(*Elfrida félre vonja a ladyt.*)

KIRÁLY.

Megölhetsz, mondom. Nem vagyok királyod,

Mac Arthy, vén komondor, ne morogj!

Csak trónt akarsz te őrzeni — s e trónt

Átengedem — szálljon rá Ellinór,

Ha Elfrida enyém lehet. (*Elfridának.*)

Elég ez?

Akarsz királynő lenni?

ELFRIDA (*megfogja Ethelwood kezét*). Akarok,

Ha ez — király lesz . . .

KIRÁLY (*ujjongva*).

Ethelwood! Király!

Oh légy király — Csak ezt (*Ellinórt megragadja.*)

ezt add nekem!

MAC ARTHY. LORD. LADY. Ezt!

- ETHELWOOD. Oh király! E tréfa sikerült!
Mégérdemelttem ezt a szörnyü leczkét.
- KIRÁLY. Miféle tréfa? (*Ellinórnak.*) Szólj! Tréfálsz te is?
- ELLINÓR. Edgár, szeretsz-e?
- KIRÁLY. Hogy szeretlek-e
- ELLINÓR. Akárki vagyok — bármi a nevem — Szeretsz?
- KIRÁLY. Ki vagy hát? És mi a neved?
- ELLINÓR. Elfrida ez! Én — Ellinór vagyok! — Csak Ellenór — az árva Ellinór.
Ha kellek, hitvesed, ha nem — cseléded,
De a tied, mióta láttalak,
És a míg élek, szívből a tied. (*Letérdel.*)
- KIRÁLY. Ethelwood . . . Lord! Segítsetek! Igaz?
Ő — Ellinór? Mac Arthy! Szóljatok!
(*Elfridának, a ki Ellinór mellé sietett.*)
Te örökös mosolygó — mondd, az egyszer,
Nem gúnyolsz — látom, köny remeg szemedben . . .
Ő Ellinór — s enyém!
- ELFRIDA. Oly bizton az,
Mint a hogy ez (*Ethelwood felé.*)
az én uram s királyom!
- KIRÁLY (*ujongva felkapja Ellinór kezét.*)
Szólj, orgona! Harangok, szóljatok!
Oh te — Elfrida (*fejére csap*) oh, szentségtörés!
Te Ellinór, becsületed s szerelmem! (*Orgonaszó.*)
Szeress — s bocsásd meg minden bűnömet!
- ELLINÓR. Mi bűne lehet annak, ki szeret?

SHAKSPERERŐL.

Székfoglaló.

SZÜRY DÉNES-TŐL.

FEOLVASTATOTT 1897. ÉVI JANUÁR HÓ 27-ÉN.

Merész dolog részemről azt a nagy szellemet idézni, a kinek örökbecsű munkáival a század legelőkelőbb elméi foglalkoztak. Kezdve Coleridgetől a németeken át egész az amerikaiakig. Az angolok között Coleridge volt az első, a ki legelőször látott be mélyebben abba a kohóba, a melyből úgy megalkotva került ki az ember, hogy ma, háromszáz év után, is magára ismer benne mindenki. Coleridge volt az első, a kit nyugtalanul kutató elméje oda sarkalt, hogy a mit bölcs látással megértett s a mit betegesen érzékeny költői lelkével megsejtett, megértesse azokkal is, a kiket legközelebről érdekelt: az angolokkal. Mert hát még Shaksperenek, is meg kellett előbb tenni azt az utat, a honnét útas még vissza nem került, hogy elismerjék prófétának otthon is.

Kortársai, a kik vele egyidőben szolgálták a színpadot — mint az időik izlését jobban legyezgetők —, az ő rovására röpködtek a közkedvezésnek szárnyain. Fletcher — egy feledésbe borult név — darabjaival nagyobb divatban volt s a babérból életében több jutott neki. Sőt még halála után is közel másfélszáz évig az a megtiszteltetés kíséri őt, hogy mert egy időben írt vele, nemcsak együtt emlegetik, hanem apró előnyeit összehasonlításkép [oda helyezik a Shakspere úgynevezett fogyatékoságai mellé; a melyekről egy későbbi kor kideríti, hogy semmi közük a lényeghez; kideríti, hogy a lényegyet arany értéke szerint nem vették észre úgyszólván másfélszáz éven át.

A múlt század végén fölmerült angol előkelő írók a takargatás egy nemével állapítják meg azt a tényt, hogy Shakspere kortársainak színművei nagyobb keletnek örvendettek, mint az övéi. E kor egyik kitünősége: Hallam — a kinek művéből merítem az angol Shaksperekutatók legnagyobb része által elfogadott mellőzés tényét — azzal igyekszik kendőzni azt, hogy Shakspere szindarabjai díszesebb kiállítást és

nagyobb társaságot igényeltek, s hogy a kevert közönség részére kevésbé voltak érthetőek.

Ha ez a kitünő gondolkozó tanúja lett volna a lefolyt huszonöt évben nálunk megfordult olasz társaságok Shakspere előadásainak, nem menti vala ezen a módon azt a kort a Shakspere föl nem ismeréseért. Siralmas társaságok járnak be a világot, és a díszletnek, úgy szólva, teljes hiányával, egyetlen egy ember erejénél fogva érthetővé teszik Shaksperet ismeretlen nyelveken; és pedig kimondom, hogy tekintet nélkül a közönség műveltségi fokára. Kinek nem volt az életben Romeo kora, ki nem érti Othellot és melyik szülő szívét nem rezzentik össze a gyermeki hálátlanságon esztét vesztő Learnek gyötrelmei? Ezek megértésére nem kell semmiféle különleges műveltség. Az ő cselekvései, érzései, háborgásai és fájdalmaik mindegyikünkkel közösek; ezek olyan rugók, a melyek lelki világunknak úgy szólva szerves részét képezik, akár tollat, akár ekét forgatunk.

Nekem úgy látszik, hogy nem azért mellőzték a Shakspere darabjait, mert előadásuk díszesebb kiállítást és nagyobb társaságot igényelt, hanem, mert a másokét inkább látogatta a közönség. Látogatta pedig minden valószínűség szerint azért, mert az izlését szolgálta a felületen mozgó könnyebb műfaj és mert annak megvolt a maga színésze is. A Shakspere mélységére nem volt se színész, se író, a ki azt annak a kornak megmagyarázza.

Jellemző, hogy Hallam még azt sem meri határozott formában kimondani, hogy Shaksperet drámaíró társaival legalább egyenlő színvonalon állónak ítélte volna a kora, hanem bölcs óvatossággal így beszél: «Nem valószínű, hogy Shaksperet kora drámaíróinál kisebbre becsülték volna, vagy hogy csak egy színvonalon is említik vala értékét azokéval».

Az angol tudósnak ez a gyengéd érzésre valló óvatos kifejezése, úgy szólva rejtett megerősítése annak a ténynek, a melyet olyan finomúl takar; a mire nyomban ő maga adja meg az ujjmutatást, midőn előbbi körültekintő mondását határozott hangsúlylyal ekkép egészíti ki: «Az már azonban bizonyos dolog, hogy az egész tizenhetedik század íróinál csak nagyon ritkán vagy egyáltalán nem is találkozunk azzal az öt megillető feltétlen elismeréssel, a melyet neki a jelen század megadott».

Mondjuk ki, hogy az a tizenhetedik század mostohán bánt el a halottjával. Hogy valakit a saját kora nem méltányol: nem ritka dolog. Író — a szó nemesebb értelmében értem ezt a szót — a ki nem az idejét szolgálja: egy későbbi kor írója lesz. Hogy valakit halála után nyomban elfelejtenek: az manapság — a mikor a holnap rögtön feledésbe borítja a mát — úgy szólva a természet rendje lett; de hogy annyi élet-

erőt, a mely az egész világ táplálására elég volt, száz évig elhantolva hagyjanak: az még úgyis erősen tragikus dolog, ha idővel meg is jön a drámai igazságszolgáltatás.

Shakspere férfikora delén — alig lépve túl az ötvenet — le-hajtja a fejét; eltemetik, elfeledik, s elmulik száz év, mígnem előáll valaki* azzal, hogy ő ismert egy színészt,** a ki hallott valamit Shakspereről olyanoktól, a kik személyesen ismerték őt, — és papírra teszi ezt a hallomást. Tehát száz év múlva, egy olyan ember krónikás elő-adása nyomán, a ki nemcsak nem ismerte őt, hanem a ki húsz évvel a Shakspere halála után jött a világra. Az akkori kor íróiról apróra el-mondja a történet, hogy mit tanultak, milyen volt a lelki világuk s hogy micsoda [sorrendben követte egyik munkájok a másikat. Shakspereről mindez úgyszólván ma is csak találgatás.

Hogy senki se tudja, mit tanult, hogy végzett-e rendszeresen iskolát — a melyet most már egy század óta olyan szorgosan kutatnak hasztalan — az még csak tűrhető hiány, mert hát itt vannak geniuszá-nak halhatatlan alkotásai; de hogy nem akadt ember, a ki csak annyi súlyt is tulajdonít vala azoknak vagy legalább neki, mint embernek, hogy csak egyetlen levelét is megőrizze emlék gyanánt: az annak a tizenhetedik századnak örökös sötét pontja lesz; és pedig annyival inkább, mivel voltak írói, a kiknek neveit a történelem följegyezte, mint kitünőségeket. — Jut neki ezektől egy-egy elismerés; de azt az önmeg-tagadást egyik sem gyakorolja, hogy nyílt színre kiállva, hangosan hirdesse azt az igazságot, hogy «ez több, mint én», hogy «ez több, mint mi összevéve mind».

Shaksperenek egyetlen levelét se tudják közölni az életírói és még a legújabb kutatók is csak egyetlen olyan felől tesznek említést, a mely hozzá intézve fenn maradt. De az is csalódás a kutatóra. Száraz üzleti dolgot tárgyal az a pár sor. Valaki kölesönt kér tőle s hogy nem sikertelenül: azt a hozzáfordulónak egy más emberhez írt leveléből tudjuk meg.

Micsoda kincs veszett el azokban az ő meg nem becsült leveleiben! Egyetlen magánlevél a lélek útjához gyakran biztosabb fonál, semmint a kötetekre menő nyomtatott művek sora. Mert ritka írónak adatott meg az a magasabb erkölcsi erő, hogy a tolla körül ott ne kísértsen a közönség; és csakis egy-egy kiválasztottnak jut osztályrészül az, hogy úgy hozza ki lelkéből a gondolatot, hogy azt a mások szolgálatának

* Rowe.

** Betterton.

czélja ne nyugözzze, hogy az mintegy a maga lelke könnyítésére törjön ki belőle.

A gondviselés e ritka kegyeltjeiben rejlik az, a mit géniusznak nevezünk; ezek alkotják meg úgyszólván tudtukon kívül azt a művészi legnagyobbat, a melynek minden bölcsekedéssel fölerő legtalálóbb bírálatát az olvasónak ez az önkénytelen fölkiáltása adja meg: hogy én ezt érzem; hogy az az én belső szava — mindössze is azzal a csekély eltéréssel, hogy én nem tudtam volna megtalálni ezt a szót. A Shakspeare géniusza ezekből való.

Élete kutatói ma is csak azt tudják megállapítani, hogy született — a napja annak is bizonytalan —, hogy tizennyolcz éves korában megházasodott, hogy két év múlva otthagya a feleségét és elment színésznek Londonba, hogy ott szindarabokat írt, színházi vállalkozó lett s hogy mint vagyonos ember tért vissza családjá körébe meghalni. De hogy születésétől házasságáig mi módon művelte magát, hogy mi vitte Londonba a felesége oldala mellől és mindenekfölött, hogy a szinpadnak kettős minőségben tett szolgálatán kívül kötötte-e a szívét Londonhoz egyéb is: nincs adat.

Angol életírói különösen sokat foglalkoznak az első két körülménnyel. Kutatják, tudott-e latinul, mennyi volt a görög ismerete és hogy mit vitt magával iskolai töltelékül arra az útra, a melynek annyi gondolkozásra készítő anyag lett a gyümölcse, évszázadokra terjedőn. De minden csak a találgatás terén marad.

Azt hiszem az ő esetében nem nagyon jelentős dolog az, hogy tizennyolcz éves koráig mit tanult. Nála addig az egyetlen főmozzanat az, hogy született; mert hát azt, a mi őt egyedül állóvá teszi, kétségtelenül természeti adománykép hozta magával s a többit aztán az önművelés mellett az élet iskolája adta meg. Hogy iskolába járatta az apja, a ki irányadó állásokat töltött be Stratford községi ügyeinek vezetésében annak daczára, hogy a nevét csakis keresztvonással tudta jelezni, — ahoz nem férhet szó; halhatatlan alkotásainak azonban nem annyira a stratfordi elemi iskola adta meg alapját, mint inkább az a kincs, a mely az anya féltékenyül gondos őrszeme révén rendszeres oktatás nélkül lopja magát be csirául a gyermeki szívbe, hogy később megalkossa belőle a férfi-jellemet.

Nem tanulhatott ő sokat a stratfordi kis iskolában; sőt magánúton a szülői házban sem, mert mikor az ismeretszerzés korába került, az anyagi gondok terhe már ott nehezült az atyja vállain. Széleskörű ismereteit később, munkaközben, fokozatosan kellett megszereznie és pedig valószínűleg azon szükségleteknek megfelelőn, a melyeket egy-egy eszméjének kivitele koronkint megkívánt; mert munkásságának nem

az első idejére esnek halhatatlan alkotásai; az életbölcseésre megtanította az éleslátás, s megtanította az a küzdelem, a melyet ő maga átélt; de hogy alkotásain a költészet zománca ragyog, s hogy azok egytől-egyig az emberiség nemesítésére kerültek ki a tolla alól, az az édes anyja javára irandó.

Le van kötelezve az emberiség a feleségének is, még ha miatta menekült is Londonba, a mint azt az angolok szeretik állítani. Az angolok azt mondják, hogy a felesége egy közönséges, házsártos teremtés volt, ki türehetlenné tette neki a helyzetet, s hogy menekülnie kellett az oldala mellől; a mire az amerikaiak azt felelik, hogy a menekülés nem bizonyíték az asszony ellen, sőt még a mellett sem, hogy ne szeretne volna őt, mert hát halála után hatvan évvel Stratfordban lelt hagyománykép följegyezte valaki, hogy Shakspere évenként egyszer megfordult otthon a feleségénél. Az amerikaiak szerint a rosz anyagi viszonyok vitték őt vagyonszerzés szempontjából Londonba.

Azt gondolom, Shakspere minden körülmények között ott hagyta volna Stratfordot; még ha milliókkal rendelkezik is az édes atyja; sőt még ha Othello nemes féltékenységével imádja vala is a feleségét; az utóbbi esetben mindössze is azzal a különbséggel, hogy nem látogatóba járt volna haza, hanem együtt küzdik át Londonban az életet. Nem a családi körülmények vitték őt oda, hanem az a lelkét nyugtalanító ismeretlen valami, a melyről senki sem tud beszámolni magának, míg a tollat nem vette a kézbe; az, a mi eleinte úgyszólván lelki gyötrődésül jelentkezik, mígnem aztán akadályokra tekintet nélkül kitör és eget kér. Shaksperet ez az ismeretlen valami hajtotta az élet tengere felé; neki el kellett mennie Londonba akár a feleségével, akár nélküle, mert a génusza sarkalta őt.

Hogy nélküle távozott, semmi esetre se bizonyítéka a husz éves kor szenvedélyes ragaszkodásának, sőt nem bizonyítéka annak a gyengéd vonzalomnak se, a mely a fiatal apát a gyermekei édes anyjához fűzi. Minek ezeket azzal takargatni, hogy a családfentartás erősebb kötelessége vitte őt a fővárosba, hiszen olyan korban volt, a mikor e kötelességnek még a tudatát is háttérbe szorítja az érzelmek hullámmása a szívben. Husz évvel nem okoskodunk. A költészet és képzelet erejének olyan gazdagságával pedig, mint a minő az ő lelkében lakott: semmi esetre sem. Vissza kell utasítani a rideg számítást, mint cselekvése rugóját. Számítás nélkül házasodott és a nélkül vitte Londonba az útját. Arra az ő családi élete csak kínálkozó alkalom volt, a mely egy vagy más alakban megjött volna az esetre is, ha a boldogság zavartalan fészket nyújtotta volna is neki az otthona.

Ha a feleségének része volt abban, hogy a husz éves ifjút el-

ragadta a szabad mozgásnak ösztöne: közszempontból kimondhatatlanul üdvös dolgot művelt, hogy még abban a korban adott neki alkalmat arra, hogy erejének tudatára ébredjen és kifejthesse azt, a mikor a a külhatások fölvételére a lélek legfogékonyabb. Tizenhét éves korában vette el nyolcz évvel idősebb feleségét, és husz éves volt, mikor útjára megindult. Az atyai házat, a mely gyermekkorában a jólét képe volt, zavarok között hagyta, a saját fészkeben pedig első szülött gyermekével és ikreivel, az özvegye maradt. Özvegynek nevezem, mert ezt a minőségét a férjnek egy-egy látogatásra szorított hazavándorlása kétségen fölül megállapítja; az a körülmény pedig, hogy Londonban töltött husz éve alatt még akkor se telepíti magához a családját, mikor már virágzó vagyoni viszonyai azt bőségesen megengedik, azt bizonyítja, hogy nem olyan múló vihar révén hagyta el a háza táját, a melynek villámaiból mosolygó ég derül, és mindenképp az bizonyítja, hogy nem az anyagi ok irányította kétfelé az útjokat.

Ezek tények, a melyekből egyszerűen le kell vonni azt a következtetést, hogy nem voltak egymáshoz valók és hogy nem a stratfordi ház tartotta fogva a lelkét, mikor Londonban megszülettek költői alkotásai; de hogy fogva tartotta valami, abban nincs kétségem annak daczára, hogy angol életírói nemcsak hallgatással mellőzik, hanem még kutatásuk tárgyává se teszik azt a körülményt.

Husz-huszonöt évet töltött Londonban; husz éves kortól, míg nem férfi lett. Itt élte át a Romeo, Hamlet és Othello korát. Itt szeretett, küzdött s itt vette magát be lelkébe a becsvágy. Nem lehet ezen alkotásait az ő lelke életétől elszakítani. Azokban az érzés, küzdelem, szenvedés és vihar a belsőnek oly egyszerű közvetlenségével nyer szavakat, a melyek csupán a mások vívódásaiból meg nem tanulhatók; azok a költő lelkének saját élete mozzanataiból merített megszólalásai, a melyeket neki akkor kellett megírni, a mikor megírta, mert ezeknek a sorsával oly erővel egybe volt forrva akkor a lelke, hogy másnak megírására úgyszólván nem is állott volna szolgálatra készen a tolla.

Ezen alkotásaiban vannak letéve a kortársak egykedvűsége által följegyezni elmulasztott azon életrajzi adatok, a melyek az ő lelki világához megbízhatóbb fonalat adnak, semmint az a hagyományok alapján kihálászott néhány szórványos adat, a melyhez ki-ki a maga eszejárása szerint fűzi a következtetést.

A három darab közül Romeot írta először, pár évvel utána Hamletet; s csak késő férfikorában született meg művészi beosztásra is legtökéletesebb alakítása: Othello. A mit Romeo előtt írt, azok a fiatal kor pajzánkodásának, a kezdő író bátortalanságával vegyes művei. Első két darabját: *A két veronai ifjú-t* és a *Tévedések*

játéka-t értem, az ő nagy alkotásainak iskolai gyakorlatait. Az író ír, mert írnia kell; de nemcsak nem uralkodik anyagán, a melyre természetsszerűleg hiányzik még a gyakorlata, hanem szárnyalni sem mer annak daczára, hogy a költészet lángja lelkében ott lobog. Huszonegy, huszonkét éves korában írta ezt az első két művét, a korával járó gondolkodásnak teljesen megfelelően.

Hogy a *Két veronai ifjú* csakugyan első magzatja-e, nincs határozott adat, de életének ez a mozzanata az, a melyre legtöbb a valószínűség. Shakspere harmincznégy éves korában ugyanis egy könyv jelent meg* a kor íróiról, a mely az ő nevét is főlemlíti tizenkét szindarabban kapcsolatban — köztük legelsőnek a *Két veronai ifjú*-t. Ezen a nyomon, s a darab szerkezetéről ítélve, tartják azt első művének az életírói.

Az egykorú könyv kétségtelenül értékes kiindulási pont; de hogy az a könyv épp a *Két veronai ifjú*-t említi első helyen, az nem okvetlen bizonyítéka annak, hogy csakugyan az volt az első műve is; mert a könyv a Shakspere munkásságának tizenharmadik évében jelent meg, a mely időpontig név és évszám nélkül kerültek nyomtatás alá a művei. Írhatott ő addig a felsoroltakon felül többet is, de hogy a felsoroltak az ő munkássága első tizenhárom évére esnek, arra az egykorú könyv feltétlen bizonyíték, — sőt közel áll az időszerű sorrendnek valószínűsége is, de csak a valószínűség, mert a másodhelyen említett *Tévedések játéka* ép úgy jogot tarthat az elsőségre, mint a *Két veronai ifjú*. És pedig olyan lélektani mozzanatok alapján, a melyek a bírálói által jelzett szerkezeti hibák mellett szinte nyilvánvalóvá teszik, hogy ezzel a két darabjával kezdte meg pályafutását.

Mind a két darab hazulról való távozására célzó vonatkozások egész sorát mutatja föl, — husz éves kora gondolkozásának és lelke akkori hangulatának egészen természetsszerű folyamányait. Mikor elhagyta otthonát, nem volt még élettapasztalása. Azt ő még csak szerezni ment a világba. Gyermekkori emlékek, a szülői ház hatása, hirtelen házassága, atyja zavart viszonyai s azon körülmények foglalhatták el a lelkét, a melyek őt az otthonból kiszakítják. Húsz évvel nem vagyunk annyira bölcsek, hogy kizárólag az általános emberiért égjen a lelkünk, húsz évvel a lángész is a maga gyötrelmének hatása alatt áll. A *Tévedések játéka* kétségtelenül Stratfordra való visszaemlékezés hatásának szüleménye; és pedig egészen friss nyomon.

* Francis Meres: Palladis Tamia Wits Treasury; being the Second Part of Wits Common wealth. London printed by P. Short for Cuthbert Burbie 1598.

Abban ő egy férjénél idősebb asszonyt rajzol, a ki ekkép tépelődik: «Tudom, hogy ő magát a kedvesének szenteli, míg én sóvárgom egyetlen jó tekintetét. Vagy tán elhervasztotta már a bájta az arczomon a kor? Hisz az csak őtet terheli. A mi rom van bennem: általa lett rom. De csak egyetlen mosolyt s virág fakadna a hervadás helyén — csakhogy ő mint féktelenül kitörő vad, másfelé csapong».

A csapongó minden valószínűség szerint a fészkből kirepült húsz éves költő; a panaszló pedig a jóval korosabb, magára maradt feleség. A darab egyéb körülményei is erre vallanak. Egy ikertestvért szerepeltet Shakspeare abban a darabban, valószínűleg azon a nyomon, hogy házassága második évében — Londonba vándorlásának ideje körül — ikrei születtek. A szindarab ikreinek apjával a gondok terhe alapján hagyatja el a házat, a mi azon megállapított ténynyel egyezik, hogy egykor vagyonos és községe legelőkelőbb tisztsegeit viselő édes atyja akkoriban tönkre ment; s hogy végül a szindarabban az ikrek egyikét éppen tizennyolcz éves korában bocsáttatja világgá: annak ennyi körülmény egybevágása mellett lehetetlen megtagadni azt a vonatkozását, hogy házasságával ő maga is tizennyolcz éves korában kezdte az önállóság életét.

Ha már most a *Két veronai ifjú*-ból ehez adom azt, hogy abban Shakspeare mindjárt bekezdésül a mellett tör lándzsát, hogy: *ki a világba! hogy ismeretszerzés nélkül az otthon csak tespedés*; s ha még hozzá veszem azon szavakat is, a melyekkel az egyik veronai ifjút a másíknak baráti szemével ekkép jellemezteti, hogy: «korára ifjú, tapasztalatra ősz; érett itéletű egy szürke szál nélkül. Szóval külsőre, észre is tükéletes, s lelkében mindaz, mi gentlemant díszít»; ha mondom, hozzá veszem e szavakat, akkor a mellőzött feleség keserűségéből, s az ifjú korral járó baráti érzés rajongásából megelevenedik előttem a fiatal Shakspeare alakja és értem a feleség keserűséggel vegyes rajongását e férfiért, a ki húsz éves korában lélekre, szellemre, külsőre az erő mintaképe volt.

Hogy csakugyan lobbanékony ifjú lehetett a húsz éves Skakespeare, arra nemcsak a feleség csalhatatlan sejtése a bizonyíték, hanem a *Két veronai ifjú*-ban tett önbeismerése is. Nem az első szerelmet rajzolja ebben az ő első zsenégjében, hanem a másodikat. A hősnek eljegyzettje van. A viszonyok más városba vetik őt; ott megpillant valakit s nyomban feledve a menyasszonya. Mintha csak a Romeo történetét olvasná az ember. Annak is kedvese van; meglátja Juliát és nyomban olyan lánggra gyúl, mintha nem is tartotta volna fogva semmiféle láng. Íme megint az a húsz éves Shakspeare, a ki a felesége szívével olyan találóan jellemezte önmagát!

És itt — nem tehetek róla, — de a következtetés fonala önként arra a gyanításra visz, hogy mikor Juliáját megírta, ugyanaz az ideál adta neki a költői szárnyalást, a melyeknek megörökítésével a *Két veronai ifjú*-ban próbálkozott. A hősnő neve mindkét darabban összevág; a színhely mind a kettőben: Verona; a húsz éves ifjú második szerelme itt is, ott is a perczyi lobbanás nyomán fakad s a lányka itt is, ott is egy-egy fejlődő tavaszvirág. A Romeo és Julia tragédiája végleges és tökéletes megörökítése a húsz éves Shakspeare azon érzelmi kitörésének, a melyet legelső művében a kezdő bátortalansága miatt még nem tudott lelke lángoló erejének megfelelően kifejezésre juttatni.

És ezzel életének egy határkövén túl vagyunk. A csapongó könnyűvérűség az eszményi alkotás korának ad helyet. De ha eddig akadt is egy-egy útra vivő nyom, ha születése, házassága, Londonba vándorlása engednek beléletére egy-egy következtetést: azon húszhuszötöt évet, a mely idő alatt végrehajtotta azt, a miért tulajdonkép teremtvé volt e világra: homály borítja teljesen. — Mi hatott rá, mi lelkesítette, mi adott azon küzdelmei megvívására erőt, a melyek nyomán lelkében a lét és nem lét kérdésének tépelődése is fölmerült: hiányzik az útmutató. Mindössze is annyi a biztos, hogy nem volt épen rossz színész, hogy *Hamlet*ben a meggyilkolt király szerepét adta, szindarabokat írt; hogy londoni élete tizenötödik éve körül a falujában ingatlanokat vesz s hogy oda meghalni visszatér. Halála idejére nincs kétség, hogy mikor ment haza, csak találgatás.

A dolgok ily állásában lelki életének második határkövét abban az alkotásában keresem, a mely arra legtöbb támpontot ad. *Hamlet*et értem. A harmadikat *Othello* adja meg. Harminczas évei első felére esik a *Hamlet* megalkotása és erős negyvenes volt mikor megírta *Othellot*. E két nagy alkotás lényegéhez kitűnően talál ez a két kor. A férfikor delén alig írhatott volna Hamletet, mert nem tudta volna megtalálni a Hamlet mélységes borongása hangulatának közvetlenségét; harminczas éveiben alig írhatott volna Othellot, mert nem tudja vala visszaadni az érett férfikornak azt a lelki világát, a melyet Othelloban minden időkre szólón megörökített, s a melyet annyiszor kiforgatnak a maga valójából a színpadon.

Mindig megütődöm, mikor Othello tisztán érzéki szenvedélytől dühöngve készül az öldöklésre. Az ő lelki viharának nem az érzékiség a főoka, hanem a becsület; épp úgy mint a Hamlet lelki kétségeihez nem annyira az Opheliához való viszony adja a kulcsot, hanem ismét csak a becsület. Ő a szülői házon ülő nehéz bűn sejtésének a rabja. Othellot nem az a vadság viszi fojtogatásra, a mely a féltékenység rohama alatt a pillanat hevében öl, s a melynek legtöbbszörre nem is a ragaszkodás,

hanem a sértett hiúság a rúgója. Ő bizonyítékot bizonyítéokra kíván, bírói széket ül, ítéletet mond, és nem az áldozat ellen való düh érzetéből hajtja végre azt, hanem a saját lelke mérhetlen veszteségének gyötrelme közt. Ez nem a féltékeny embernek szenvedélyes fellobbanásából fakadó s a bosszú jellegével bíró eljárása, hanem a becsületében meggyalázott férfi vizsgálat alapján végrehajtott ítélete.

Othello nem a féltékenység typusa. A féltékeny emberben nem kell mesterséges fokozattal szítani a gyanút, mert annak úgy is a lelkében fészkel az. Annál a Jago munkája fölösleges, mert a mit Jago ördögi kiszámítással csöpögtet a szívbe: a féltékenység lelki alapjával született emberben nélküle is megvan. Othello lelki alapja felségesen nyugodt. Túl van a negyvenen s élete szakadatlan szembenezés volt a harcztéren a halállal. Az ő lelke jellegét egyfelől az a higgadt szívverésre valló beszéd adja meg, a melylyel bírái előtt elmondja, mikép nyerte meg a Desdemona szívét, másfelől pedig végső perczében önmagáról adott az a jellemzése, hogy «nem könnyen gyanús, de ingerelve féltésben dühöng». Othello főjellemvonása: a lelki nemesség.

Soha se fogom feledni Salvini Tamást, mint ennek a felfogásnak mintaképét. Elejétől végig az a férfi volt, a kit Shakespeare művészi tökéletességgel bemutat a bírái előtt s az, a ki «nem könnyen gyanús, de ingerelve féltésben dühöng». Ott áll az edzett katona, magatartásával előttünk és a tiszta lelkiismeret nyugodtságával ejti az egyszerű szót; megmarad alapjellemvonásúl ez a nemessége Jago kínpadra vívó munkája alatt is; s nem mint mézszárló végez az áldozatával, hanem gyötrődéssel a lelkén, hogy végeznie kell. Az az igazi Othello, a ki szívünket erősebben igénybe veszi a maga tragikumá, semmint az áldozatának a sorsa iránt. Salvini ilyen volt.

Othello egyéniségének ellentéte: a Hamleté. Az egyik a határozottság, a másik a habozás; a nélkül azonban, hogy ez a különbség kiterjedne erkölcsi céljaikra is. A lelki nemességet képviseli mind a kettő; a bűn megtorlására tör mind a kettő; de míg az egyik azt a mit egyszer eldöntött keresztül is viszi, a másik, bár elhatározása épp oly erős, a cselekvésben habozó lesz.

Az eltérést a vérmérsék és az életviszonyok különbözősége dönti el. Amott egy katonaviselt érett korú férfi, a kit a harezmező szükség-szerűleg a tettnek emberévé tesz; itt egy életbelépő királyfi, tanulmányai bevégzése után, nyomban rendkívüli helyzetbe sodorva. A tettekhez edzett férfi kezében egy egyszerű csomó, mert kettévágása csak két ember életsorsa fölött dönt; az eszmélkedésre hajló ifjú kezében egy olyan csomó, a mely négy életsorsot tart összekuszálva s a mely egy fiút az édes anyjával helyezi szembe. Oly súlyos eset, a mely próbára

tenné a tettek emberét is, hát még egy olyan ifjú akaraterejét, a kinek szívében a tett még csak lelkesítő ideálkép jelentkezik s a kinek lelkén születésével hozott nyűg gyanánt az eszmélkedés hajlama ül. Mert mindegyikünkre nyom valami olyan különlegest a születésünk, a melyet meg nem másít se a szülői ház légköre, se az egy rendszerrel oktató iskola. Hamlet alapjellemvonása az eszmélkedés, s ez adja meg azon tényekhez a kulcsot, a melybe őt az atyja meggyilkolásának esete sodorta.

Meghal az apja s alig két hónap mulva nagybátyjához kötve találja otthon az anyját. Leveri a gyász, szívébe nyílal a kegyeletlenség; eszmélkedik, balsejtelme kapja meg, rosszat gyanít és kutat. A sejtés a gyengéd érzésű emberek adománya. A tettek embere csak a szemének hisz; az eszmélkedő lélekben a felvillanó sejtelemmel együtt jár a hit is.

Hamlet tudja, hogy atyját a nagybátyja pusztította el, mert neki, víziókról gyötört lelkének, balsejtelme teljes bizonyíték; de még se cselekszik, hanem hajszolja a kézzelfoghatót, azzal az esküdözéssel, hogy annak súlya alatt aztán majd okvetlenül cselekszik is. Kiderül, hogy tette irányszott akarata csak az akarásban erős.

Egy szindarabbal csapdát állít a királynak, meg is fogja azzal a lelkiismeretét, alkalmat is nyílik a tette; de mégse cselekszik. A jelenet zürzavarát követőleg ugyanis — anyjához menet — imazsámolyára borulva egyedül találja Hamlet a királyt. Végezhet vele nyomban. Kardot is ránt és rá is emeli; de a tett perczében felvillan benne a tettnek nyűge — a gondolkodás. Nem az önmaga megnyugtatóására ürügyül hozott okból nem végez ezúttal, hanem mert a bűn felfödözése és a megtorlásra kínálkozó alkalom közt lefolyt idő már lelohasztotta belseje húrjainak azt a feszítettségét, a mely nélkül nem tud cselekedni. Ő ezen időköz alatt már eszmecserét folytatott Horatioval s bölcselkedett az anyja küldöttjével is. Hamlet csak akkor képes a tette, mikor a pillanat heve egyenesen kizárja az eszmélkedés lehetőségét.

Nem azon okból nem végez ő most, a mivel a halasztást elbölcselkededi; nem azért készíti vissza hüvelyébe a kardját, mert ha imája végzése közben döfi le a bűnöst: üdvözülni, s az ő boszúja jótett számba megy, hanem mert az adott helyzet inkább nyugtatja, semmint tette serkenti a lelkét. A király vezeklésbe merülve térdel az imazsámolyán, a nélkül, hogy észre venné a mögötte emelkedő boszuló kezét. Hamlet orvul le nem terít senkit. Imádkozót semmi esetre. Neki nyílt és olyan támadó ellenfél kell, a ki erkölcsi érzését hozza viharba s azon a nyomon ragadja őt a percz heve által eldöntött cselekvésbe. Vegye csak észre kivont kardjával Hamletet a király s próbáljon bűnös lelkével védekezni ellene: biz-

ton a Polonius sorsára kerül, a kinek elejtésével Hamlet teljesen Hamletnek bizonyul.

Poloniust az erkölcsi fölháborodás perczeni hevében ejti el Hamlet, és pedig bár látatlanul, mégis nyílt ellenfél gyanánt; mert azt a kémét szúrja le, a ki az anyjával való leszámolás meghiusítására tör. A helyzet ugyanis az, hogy Hamlet először áll szemben az anyjával a mióta világos előtte a bűne, s ridegen kezd az eszmecserébe; az anya szülői hatalmával utasítja rendre őt; Hamlet fellépése fenyegető jelleget ölt, az anya megriadva segítségért kiált, a melyre viszhangot ad egy függöny rejteke. Hamlet felháborodik és leszúrja a kémét. Nem Poloniust, hanem a hallgatódzás alacsony szerepére vállalkozót, a ki a vészkiáltás pillanatától — mint az anyjával való leszámolás meghiusítására törő — nyílt ellenfele is. Hamletnek lelkébe vág a kémkedésnek hitvány eszköze, az undor nyomán tüzet fog az erkölcsi érzés háborúja s leszámolásra szomjazó, agyongyötört lelke aggályának serkentő hatása alatt, a perc hevében leszúrja a kémét.

A perc hevében, — mert csakis így tud. Így végez véletlen rémesemények idegbontó hatása alatt a királylyal is, mérgezett vitortól halálra sebzett szívének végső fellobbanásánál. A véletlen irányítja a sorsát; az irányítja a tetteit. Elejti véletlenül Poloniust. A király száműzi őt. Nem védekezik a boszúja meghiusítását célzó parancs ellen, hanem megy a tengerre célja feledten, mint a ki sorsának megadja magát. Hajózik Anglia felé s véletlenül tudja meg utközben, hogy kisérő barátai tulajdonképpen bérencz ügyvivők; véletlenül menekül ki egy kalózhajó révén a körmeik közül s a véletlen esélye az is, hogy épp akkor jut haza, a mikor az imádotját temetik. Ott a király elvetemült uszítása nyomán Opheliának fivére kerül vele szembe, számon kérni az apja s a huga halálát. Abból vitörverseny lesz, s annak véletlen esélyéből emelkedik ki az igazságosztás pallosa, de elejtve a legnemesebb szívet is.

A jelenet ismeretes. Méreggel tette el láb alól a fivérét a király; mérget kever ismét. A Hamlet eselvető színjátékára játékkal felel ő is. A becsvágy révén belelovalja Hamletet, hogy mérje össze vitortét a Lærtesével, mert hát ő fogadott, hogy a rapier-kezelésben nincs ki fölmúlja a királyfit. A dolog az egész udvar jelenlétében folyik le, mint a lovagias viaskodás nemes versenyének ünnepe, — gaz eszközökkel az egyik oldalon. Méregbe van mártva a Lærtes vitóre s méreggyöngyöz abban a billikomban is, a melyet gyengéd gondoskodásból mint hűsítőt nyújt a harc heve könnyítésére Hamletnek a király. Csak-hogy ezúttal nem az üríti ki a poharat, a kinek szánva van. Hamletnek még nincs vágya ivásra, megköszöni s folytatja a vívást; de szomjas az anyja s mit se gyanítva ő hajtja föl a fiának szánt üdítő poharat. Nyom-

ban erre sebet kap Hamlet s a kifejlődő dulakodás hevében bajvívó társa kezéből kiragadja az aczelt s Lærtes is a mérges vitórtól sebzetten esik a földre. Egy bűnrészes és két ártatlan vívódik a halállal; érintetlen a méregkeverő; s ha a haldokló Lærtest az aljas cselvetés sorának fölfedezésében véletlenül elhagyja az ereje: érintetlen is marad. A félig holt Hamletnek eleven erkölcsi érzésébe nyilal a kiderített gázság és végső fellobbanásul, hirtelen mozdulattal a percz hatása alatt még egy döfést ad a mérges vassal annak is, a ki keverte a mérget.

Soha se tudtam megérteni azokat, a kik örültnek tartják Hamletet. Én az ő itt vázolt cselekvéseiben nem látok örültséget. Látok egy a tettől ösztönszerűleg húzódozó egyént, a milyeneket a mai kor idegesei ezrével tüntetnek elő. Meg van a szellemi erejük terveket kovácsolni, nagyot és nemeset akarni; de a kivitel legelső lépését lenyűgözi náluk az eszmélkedésnek kifejtettebb hajlama. Nyugodt és bölcs gondolkozók míg eszméiket szövik; a percz hatása alatt hirtelen cselekvők, ha egyáltalán cselekesznek. — Ilyen a Hamlet egyénisége is. A bűn kutatásában tervszerűleg halad, de viszont a megbizonyosodás után úgyszólván kerüli az alkalmat a tetre s nem megy tetszámba az a szurása sem a melyet haldoklása végső perczében szán a királynak. Hamlet nem örült. Hamlet egy erős képzelő tehetséggel bíró és lelki gyengédségekkel fölruházott finom idegzetű ember, a ki költői lelke emelkedett szempontjából nézi a világot s a ki kitűzött célja érdekében egy geniális lélek kiszámításával szándékosan adja a bolondot. Bizonyítékok erre a saját szavai. Az apja szellemének megjelenése után titoktartásra esketi azokat, a kik tanúi voltak a jelenetnek s azt így vezeti be: «Úgy legyen számotokra irgalom, hogy ha még oly rendkívüli módon, vagy akár bolondul is viselkedem — mert tán jónak látom ezután bolondos színezetet ölteni — sohase fogjátok kétértelmű czélzásokkal jelezni, hogy tudtok valamit felőlem.» S egy más helyen legbizalmasabb barátjával Horatioval beszélve, közvetlenül a szindarab előadása előtt így nyilatkozik. «Jönnek az előadásra. Nekem bolondnak kell lennem.» Ha még hozzá veszem, hogy Hamlet csak akkor szertelen, ha azokkal van szemben, a kiket utál, vagy a kik egy vagy más úton bántják a kedélyét s hogy magára maradván emelkedett tiszta fogalmak tolmácsolója életbölcesség és erkölcs felől, kétségtelen, hogy a kik őt örültnek tartják, nincs érzékük lelke finom rejtélyeihez.

• A forduló pont után, — mikor már tisztán látja a bűnt, — természetes, hogy megszűnik a bölcsekedő magatartás és hogy úgyszólván a lélek megbomlásának határait érintőn tör ki belőle az erkölcsi undor érzete. Az anyjával való azt a jelenetet értem, a hol maró színekkel festi meg bűnének a képét. A legrémesebb kitörések egyike, a mely

valaha papirra került; de annak is megvan az enyhítő mozzanata. Hamlet olyan bűn fölfedezésének hatása alatt áll, a melynek lázas kutatása is már végetekig feszítette húrjait; még se tagadhatja meg önmagát. Háborgásai közt gyöngéd lelke tanuságaul és tetterejének újólago lenyüggőzéseül ismét megjelenik az apja szelleme, figyelmeztetni őt, hogy az anyja az, a kivel szemben áll; a minthogy első ízben is, mikor boszura hívja Hamletet, óva inti: ne érintse az anyját.

Összegezem, hogy mit jelent helyzetében ez az intés.

Megölik az apját, az édes anyja nőül megy a gyilkoshoz. Hamlet szeret s eltiltják tőle az imádotjtját. Bálványozza az apja emlékét; sejtí a gyilkost s ég a boszúra; de nem törhet ki, mert fegyvere az anyja lelkét sebzí először. Ez az ő jelen helyzetéből folyó szomorú vergődésének — természetből nyert kedélye alapján kívül — egyik indító oka.

Tüllépném a keretet, ha Hamlet jellemének összes szálaít most érinteném. Azt egy másodík alkalomra tartom fönn. Én őt ezuttal csakis életrajzí adatul idéztem, mint olyan alkotást, a mely csakis a költő saját lelki élete azon összeütközéseinek hatása alatt jöhetett a világra, a melyek a szív, a munka és a becsvágy emberének pályafutását vagy elpusztítják vagy aczélozó erő forrásai; a mint hogy Othello öntudatos művészi kéz remeke, mert a kiszámítás nyilvánvaló jele mellett a természetesség egyszerű hatását teszi.

Ha Shakspere csak ezt a két darabot hagyja vala örökségül a világnak, helyet követelhetett volna nyomban a Westminsterben ott, a hol Anglia az ő kiváló szellemi harcsoainak ad kitüntető helyet. Születése után 177, halálát követőleg 125 év mulva került oda. Lelkébe egy művésztársa látott be először, a ki hozzá hasonlóan szintén két minőségben szolgálta a színpadot s a kivel testvériesen megosztozott a dicsőségben. Shaksperről azt mondják, hogy nem volt éppen rossz színész, Garrick geniális színész volt. Shaksperet drámaí alkotásai tették halhatatlanná, Garrick mint alakító művész foglal helyet, a szellem előkelőségei közt. Együtt tart ez az egymást kiegészítő két szellem életkor tekintetében is. Garrick a Shakspere halála után 100 évvel született s meghalt 52 éves korában, épen mint Shakspere; a ki meg azon évben kerül a Westminsterbe, a melyben Garrick az ő nevével kapcsolatban feltűnik; s végül egymás mellett folyik az az alvásuk is, a mely fölött annyiszor töprengtek, vajjon nem álom-e? Garrick a Westminsterben nyugszik a Shakspere szobra tövében.

A Shakspere pályája nem kevésbbé megható, mint tragédiáinak bármelyike. Életében értéke szerint föl nem ismerik; eltemetik élve, s halála után csak száz év mulva deríti ki egy krónikás, hogy tetszhalott; ötven évig élesztgetik, mígnem a művész keze felhozza a sírból; aztán

lelke rajongásával belelát a kincses bányába Coleridge, a költő, míg végre ezen a nyomon a páratlanság polczára helyezve, száz év óta rendkívüli elmék kimeríthetetlen kutatásának a tárgya. Ha ezek mellett az ő halhatatlan emlékét én is fölidézni merészlem, annak az az egyedüli mentsége, hogy a hála adta kezembe a tollat, húsz éves ismeretségünk azon kimondhatatlan tanulságáért, a melyet a világ legnagyobb szellemének köszönök.

A FORDÍTÁS ELVEI.

SZARVAS GÁBOR hátrahagyott irataiból.

(BEMUTATTATOTT 1896 DECEMBER 16.)

Különös jelenség, hogy az ókori remekfrókkal a művelt közönség legnagyobb része egyáltalában nem tud megbarátkozni; úgy van vele, mint a másvilággal, dicséri, magasztalja, beszél szem nem látta, fül nem hallotta gyönyörűségeiről, de a míg találhat útát-módot, húzódozik tőle, hogy mennél később részesüljön dicsőített örömeiben.

Az egész nem új dolog. Ez a különös hidegség már sokaknak föltűnt s keresték is magyarázatát. Az idegenkedés egészen természetes, mondják némelyek, s nincs rajta semmi csodálni való. A klasszikus művek megértése s igaz élvezete fölsőbb műveltség s tudományos képzettség föltételéhez van kötve, a mely pedig csak kevés számnak jutott osztályrészül. Mások más okból iparkodnak a hidegséget megmagyarázni. Egy rég lehanyaglott kor, egy egészen idegen világ az ő különös s a miénktől sokban eltérő politikai, vallási s társadalmi nézeteivel és szokásaival természetes, hogy nem keltheti föl a mai kor emberében a kellő érdekeltséget, azt a mozgó erőt, a mely serkent, buzdít s mindegyre fokozza a kedvet, hogy tárgyunknak minden apró részletével tüzetesen megismerkedjünk.

Hogy e mozzanatok is visszariasztólag hatnak a nagy közönségre, szintén számot tesznek a megbarátkozás akadályainak sorában, az nem szenved kétséget. De egymaguk nem szolgáltatják kezünkbe a jelenség megfejtésének kulcsát. Nem szükség a külföldre vándorolnunk, idehaza is van alkalmunk bizonyos megelégedéssel tapasztalhatni, hogy az újabbkori remekfrók viszonyainkhoz képest elég nagy kelendőségnek örvendenek, valamint hogy az oly művek is elég széles körben vannak elterjedve, a melyek egy egészen idegen világ képét, ismeretlen szokások és intézmények rajzát mutatják be olvasóinknak. Az idegenkedés kútforrása tehát bizonyára más körülményben rejlik. Én azt hiszem egészen helyes nyomon járunk, ha a részvétlenség igaz okát a *nyelvből* keres-

sük. Mikor pedig nyelvet említek, nem teszek különbséget nyelv és nyelv között. Az eredeti ép úgy kedvét veszi a különben művelt olvasónak, ép úgy visszatartja őt az ókori remekkel való foglalkozástól, mint az a nyelv, a melybe át vannak ültetve.

A görögre nézve nem hiszem, hogy bárkiben is ellenmondást keltene föl állításom. Régi tanultjaink annyira járatlanok e nyelvben, hogy a legtöbbje még annyira se vitte, hogy olvasni tudott volna, a mint ezt a «*Græca sunt, non leguntur*» hagyományos mondás is fényesen bizonyítja. Az újabb nemzedék foglalkozik ugyan e nyelvvel és irodalommal, de aránylag oly kevés időt engedtek elsajátítására, hogy a kellő eredményt ez se tudja fölmutatni benne.

A latin nyelvre nézve különbséget szoktunk tenni az újabb s régiebb iskolák növendékei közt. Az előbbiekről az az általános vélemény, s ezt régi uraink szeretik kiválóan s némi fölsőbbiséggel emlegetni, hogy messze innen maradnak azon a fokon, a melyet szükségkép el kell érnie annak, a ki a római írók remek alkotásait kellően megérteni s élvezni tudja. Nem tartozik föladatunkhoz, hogy sorra vegyük s egyenként taglaljuk az okokat, a melyekre az eredménytelenség visszavezethető, de a vádat általában véve igaznak, alaposnak kell elismernünk: az újabb nemzedék az oskolából nem lép át az életbe az ismereteknek azzal a mennyiségével, a mely nem mondom egy Horatius, Tacitus, hanem egy Cæsar vagy Nepos alapos megértésére okvetetlen megkívántatik.

Máskép áll a dolog, ha azokra viszzük át a szót, a kik az előbbi időkben végeztek tanulmányaikat. A deákos urak, a mint nevezni szokták őket, ezek már megkövetelik a maguk számára annak elismerését, hogy ők, midőn tanulmányaikkal készen voltak, nem csak értettek, hanem egész folyékonyan beszéltek is latinúl. Hát igaz, értettek, sőt beszéltek is. De hisz Hutten scholasticusa, az Ortuinus Gratiushoz intézett levelek szerzője is nemcsak hogy értett és beszélt, hanem írt, sőt tudományos vitatkozásokot is folytatott latin nyelven. Merészség volna azt állítani, hogy egyes tiszteletre méltó kivételek nem voltak, valamint vannak a latinosság dolgában lenézett újabb nemzedék soraiban is; de hogy deákos uraink nagy része korántse vallhatta sajátjának azokat az ismereteket, a melyek az igaz megértés, tehát a kedvvel foglalkozás s élvezet találásnak szükségképi föltételei, azt előzőleg is merem mondani, minthogy bebizonyítására utóbb fejtegetésem folyamában rá fogok, mert rá kell térnem.

De ha az eredeti nyelv akadályt alkot az ókori remekkel való megbarátkozásban, nem tartja vissza, mi gátolja művelt közönségünket abban, hogy ne olvassák fordításban e műveket, ne olvassák azon a

nyelven, a melyet értenek, a mely teljesen hatalmukban van: magyarul? Ismét a nyelv, a *fordítások nyelve*.

Bizonyára számosan vannak közönségünk körében olyanok, a kik a latin iskolákon kívül tettek ugyan szert műveltségükre, de azért erős vágyat éreztek magukban, hogy a melyeknek belső és külső tökéletességeiről annyi magasztaló nyilatkozatot hallottak és olvastak, az ókori remekírókkal közelebről, bővebben is megismerkedjenek; s bizonyára komoly szándékkal hozzá is fogtak, hogy e vágyuk kielégítését fogantatba vegyék. De ha némelyek mindjárt kezdetben egy-két rész átolvasása után, mások, a kikben több volt a kitartás, miután nagy fáradsággal keresztül erőltették magukat rajta, várákozásukban csalódva s végkép elkedvetlenedve félrevetették maguktól az elmagasztalt remeket, hogy soha többé kezükbe ne vegyék: azon senki sem csodálkozhatik, a ki ép nyelvérzéssel fogott hozzá az ókori klasszikusok magyar fordításainak olvasásához.

HOMEROS ILIÁSÁBÓL.

Fordította: SZARVAS GÁBOR.

(BEMUTATTATOTT 1896 DECEMBER 16-DIKÁN.)

Achillesről szól az ének, Peleusfi Achillesnek haláltermő, ember-irtó haragjáról.

Tengernyi szenvedés követte nyomon kitörését. Ezrei szálltak az alvilágba alá a bajnoki lelkeknek és ezrei hulltanak martalékul oda a kóbor ebeknek és a prédaleső repesőknek.

Zeus végezte így a napon, mikoron Agamemnon, a hadak fejedelme, és Achilles, az isteni rajzat, egymásra zendülve meghasonoltak.

Ki volt hát, melyike az isteneknek az, a ki üszköt vetve közéjük, egymásra fenekedni tüzelte fel őket? Zeus és Leto fia, Apollo. Az isten szörnyű haragra gyúlt a fejedelmi Agamemnon ellen, mivel hogy szent papját, Chrysest meggyalázta volt. Rettenetes nyavalyát bocsátott hát a görög táborra; és veszni, püsztulni kezdtek a népek.

Chryses, a tisztos agg ugyanis kezében tartva a messzelövő Apollonak pásztori botjára fűzött koszoruját, hogy kiváltsa szeretett leányát, eljött volt töméntelen kincsel megrakva az achajok sebtén sikló hajóihoz. És esedezve szóla mindnyájokhoz, de kivált Atreus két fiához, a hadak vezetőihez:

«Atreus dicső gyermeki, és ti tegzes-pánczélos achajok, engedjék nektek az Olympustlakó istenek, hogy földülhassátok Priamos városát és boldogul térhessetek meg hazátokba; és engedjék, hogy félve Zeus fiát, a messzelövő Apollot, fogadjátok el a váltságdíjat és megadjátok énnekem kedves gyermekemet.»

Szavait az achajok mint helyeselve javallják, hogy tisztelve az isten szolgáját, el kell fogadni a fényes váltságot. Nem így Atreusfi Agamemnon. Neki nincsen szive szerint a szó; nyersen utasítja el az aggot, parancsoló hangra nyitva meg ajkát:

«Nézd öreg, hogy itt ne találjalak öblös dereku hajóinknál, akár hogy tovább is itten ólálkodjál, akár hogy újra vissza merészkedj; mert

akkor aligha veszed hasznát istened pásztorbotjának és babérkoszorujának! Leányodat pedig nem adom ki! Inkább Argosban, távol hazájától a szövőszék körül sürgölődve és ágyamat gondozva, palotámban éri el őt az öregség. Azért pusztulj szemem elől s tovább ne ingerelj, hogy ép bőrrel menekülhess!»

Igy szóla. Az öreg pedig megrettene és engede a parancsszónak és szótalan eltávozék a morajverő tengerpart hosszában. Azután mind messzebb s messzebb bolyongva, hosszan könyöрге úr Apollohoz, a kit a széphaju Leto szült vala:

«Hallgass meg engem, ó ezüstíjjas isten, te, a ki Chryset védelmezed és szentséges Cillát s a ki úr vagy Tenedos fölött és hatalmas! Ha emeltem valaha kedvedre templomot, ha égettem valaha neked kövér bika- és kecskeczombokat, hallgassad meg könyörgésemet: állj boszút a danaokon könnyeimért nyilaiddal!»

Szóla könyörögve. Könyörgését meghallgatá Phoebus Apollo. Lelke haragtűzben lángol s menten fölhág a magasló Olympus ormára; számszer-ijja s jól záródó tegze vállára van vetve; a mint lépdél, megmegcsördülnek a nyilak vállán a haragvónak; sötétén, ijesztőn halad, miként az éj. Aztán messze a hajóktól leül és kibocsátja nyilát. Félelmetes süvöltéssel röppen le az ezüst lövedék. Elsőbben öszvéreket és futosó ebeket ejt vala el, arra aztán magukra a népekre kezdi szórni pusztulatos nyilait; és holtan a földre teríti. A halotthamvasztó máglyatűzek éjjel-nappal szüntelen égve lobognak.

Már kilencz napon át hullnak vala az isten nyilai a táborra. A tizediken egybehívá gyűlésre Achilles a népet; — istennő, a fehérkaru Hera sugallá lelkébe e gondolatot, mert fáj vala szívének, mikoron látá, hogy pusztul és vész a danaok népe. A hogy aztán egybesereglének és szép rendben megtelepednek, felállá s így szóla hozzájok a fürgelábu Achilles:

«Ugy arányzom én, Atrous fia, hogy mi kénytelenek leszünk immár megtérni hazánkba, ha ugyan kikerülhetjük a halált, mikoron harc és dögvész ígyen pusztítja az achaji népet. Ám kérdezzünk meg hát egy jóst avagy papot, avagy álomfejtőt, mert az álom is Zeustól jó, hogy megmondja nekünk, mi okon haragutt meg oly annyira Phoebus Apollo; tán valami fogadalm, vagy elfeledett száztulkos-áldozat miatt neheztel-e; s ha netán bárányok és szeplőtlen kecskék husának illatával áldozunk neki, hogy elfordítja-e rólunk a dögvészt?»

Ezeket mondván leüle. Arra fölemelkedik a seregből Thestor fia, Kalchas, a madárjósok legeslegjobbika, a ki jól ismeri a jelent, látja a jövődőt és tudja a multat, ő kalauzoló jóstudományával, a melyet Phoebus Apollo adott vala néki, az achajok hajóit Ilium ellen. Jóakaró szívvel szóla s így kezdi beszédét:

«Azt kívánod tőlem Achilles, Zeus kedveltje te, fejtsem meg nektek Apollo, a hatalmas Messzelövő haragjának okát. Jó, legyen hát, megmondom. Ám halljad! De esküdjél meg nekem, hogy készen állsz engemet szóval is karral is oltalmazni; mert, úgy hiszem, bizonynyal fölingerlem vele a férfíút, hatalmas uralkodóját az argivoknak, a kinek szavára hódolva hajolnak az achajok. Mert mennykő éri a szolgát ott, a hol hatalommal jár a harag; a fejedelem, ha túrtörteti is ama napra haragját, mindaddig éleszti, ápolja szívében, valámíg nem tölti boszúját. Hányd és vesd meg hát gondosan elmédben, ha meg akarsz-e védeni engem!»

Ő neki válaszkép ezeket mondja a fürgelábu Achilles:

«Ne félj! Csak mondd ki bátran, a mit tudsz, az isten akaratját! Mert úgy segéljen engem a Zeus kedvelte Apollo, a kihez te fohászkodva könyörögsz és a danaoknak megjelented az isteni szót, hogy senki ne merje, valámíg én élek és az isten szép napját szemlélem, nehéz karját reád eresztene itten az öblös dereku hajóknál, senki az összes danaok közül, még ha őt magát nevezed is Agamemnon, a ki legderekabbnak tartja magát Achaia minden férfia közt.»

Lelket veszen erre s imígyen szól a feddhetetlen jós:

«Nem, az isten nem valamely fogadalom, sem pedig száztulkos áldozat miatt haragutt meg, hanem felbőszült papja miatt, a kit meggyalázott Agamemnon, mikoron nem akarta elfogadni a váltságdíjat és szabadon bocsátani leányát. Ezért küldött nyavalyát reánk s fog még továbbra is küldeni a Messzelövő. Nem is fordítja el hamarább tőlünk a pusztító veszedelmet, valámíg vissza nem adjuk kedves atyjának ragyogószemű lányát váltságatlanul és minden ajándék nélkül s míg száz tulkot Chrysebe nem viszünk szent áldozatul. Ha így kérleljük őt, megengesztelhetjük az istent.»

Ezt mondván, ismét visszaüle helyére. Arra fölállt Atreus hős fia, a nagyhatalmu Agamemnon. Lelke elborul; megbúsult kebelét szilaj harag tölti el körösleg, szeme fellángol, miként a kilobbanó tűz. Gonosz szemmel nézve reá, először is Kalchast szólítja szavával:

«Balszerencse jőssa te! Még soha nem mondtál semmi kívánatot nékem. Az szerez lelkednek mindenkor örömet, ha gonoszt jósolhatsz. Eddiglen még soha egy biztató szót se adtál, egyetlen kedvező ígéretet se tettél. Most is azt kürtölgeted isten szavaként a danaoknak, mintha a Messzelövő azért mérte volna e csapást reájuk, mivel én vonakodtam Chryses lányáért elfogadni a fényes váltságot, minthogy azt szeretném inkább, hogy nálam legyen odahaza; no mert ő kedvesebb énnekem, mint Clytemnestra, törvényes hitvesem, hisz semmiben sem áll néki m ögöttese termetre, se szépségre, se eszességre, se bármi dologra nézve.

De még így is kész vagyok őt visszaadni, ha ez javunkra lesz. Az én óhajtásom, hogy boldoguljon a nép; nem pedig, hogy tönkremenjen. Hanem aztán kerítsetek számomra is megillető jutalmat, hogy ne egyes-egyedül én maradjak az argivok közt jutalmatlan, minthogy ez szegényletes dolog volna. Hisz láthatjátok a hányan vagytok mindannyian, hogy az én oszталékom oda legyen.»

Erre válaszoló néki a fűrgelábu, fenséges Achilles :

«Hírneves Atreusfi, te világ telhetetlene, ugyan honnan vegyenek kapzsi lelkednek oszталékokat a nagylelkű achajok? Nem tud róla senki közöttünk, hogy halomra gyűjtve heverne még zsákmány valahol, hisz a mit a városokból összeportyáztunk, az mind, mind el legyen osztva immár; az meg méltatlan volna, hogy a nyert zsákmányt a sereg új osztásra megin összehordja. Azért add ki isten nevében a leányzót; s mi achajok tiszszeresen megtérítjük veszteségedet, ha Zeus jóvoltából szétrombolhatjuk az erősfalu Tróját.»

Válaszul ő néki ily szót ad a fejedelmi Agamemnon :

«Hiába fáradsz, hiába töröd magad, ha még oly derék vagy is, istenrajzotta Achilles, hasztalan ravaszkodol; engem meg nem csalsz, rajtam nincs foganatja szavadnak! Csak nem kívánod, hogy te neked meg legyen a magad oszталéka, én pedig itt üljek hoppon maradván, és elbocsássam neked a szép hajadont? No de ha énnekem más oszталékok adandnak a nagylelkű achajok, kedvemre valót és cserének elfogadhatót, isten neki; de ha nem adnak, akkor majd magam megyek s magam veszek magamnak, vagy a tiedet, vagy Ajasét, vagy Odysseusét; bezzeg megharagszik aztán, a kikhez majd odamegyek. De hagyjuk, erről majd máskor beszélünk. Most pedig, nosza hamar bocsássunk egy barna hajót a fenséges tengerre és gyűjtsünk beléje kellő számú evezősöket és vigyünk bele száz tulkot áldozatul és vezessük bele őt magát is, a szépséges arczu Chryseist; valaki aztán legyen vezetőjük, okos, ildomos ember, vagy Ajas, vagy Idomeneus, vagy a dicsőséges Odysseus, vagy akár te Peleusfi, legrettenetesbiké a daliáknak, hogy áldozatot téve kiengeszteljed nekünk a Messzelövőt.»

Éjbeborult szemmel felel erre neki a fűrgelábu Achilles :

«Jaj te arczátlanság burokja, te telhetetlen tömlős zsák! Hogy hajtson késsz szívvel az achajok közül bárki szavadra, akár útra kelljen kelni, akár az ellenséggel csatázni? Én nem a kopjvető trójaiak miatt jöttem ide harcolni, hisz ők ellenem nem vétettek semmit; se ökreimet el nem hajtották soha, se lovaimat; a zsírosagyagu, embertápláló Phthia földjén se pusztították vetésimet, mert közben árnyéktartó hegyesportok és a nyögő tenger fekszenek — hanem jöttünk a te kedvedért, te ország szemtelenje, hogy örömet szerezzünk neked és boszut állva a

trójaikon, Menelausnak és neked, kutyafejű, elégtételt adjunk. De te erre nem adsz semmit, mit törődöl te ezzel? Sőt fenyegetőzöl, hogy megfosztasz osztalékomtól, a kiért nagy sokat fáradtam s a kit Achaja fiai adtanak énnékem. Nekem sohase jut egyenlő osztalékom te veled, ha az achajok a trójaiaknak egy-egy népes várost földülják; pedig a harcok nehéz munkáját jobbadán az én karom végezi; ha meg osztozásra kerül a sor, tied a zsírosabb falat; és én, noha a küzdelemben kifáradtam, kevéssem, de azért jó kedvvel szállok vissza a hajókhoz. Most pedig hazatérek; sokkal jobb lesz, ha öblös hajóimmal visszamegyek hazámba; nem vagyok eszeveszett, hogy így megalázva neked én itten vagyont és kincseket gyűjtssek.»

Erre viszonzásul ezeket felelé a népek ura Agamemnon:

«Ám fuss, menj, ha kedved tartja; én nem tartóztatlak, se nem kérek, hogy kedvemért itt maradj; vannak még itt, a kik engem tiszteletben tartanak, legkivált pedig a tanácsadó Zeus. Gyűlöllek, lelkemből gyűlöllek tégedet, mint senki mást a dicsőséges királyok közül, mert a te lelked csupádon pörpatvarnak, czivódásnak és harcnak örül. Hogy oly nagyerős és hatalmas vagy, azt neked isten kegyelme adta. Csak menj, bátran haza hajóiddal és czimborás feleiddel, parancsolgass otthon myrmidonaidnak; szikrát se törődöm veled és fittyet hányok haragodnak. Azonban kimondom és ezt védj jól elmédbe: ha Phœbus Apollo elveszi tőlem Chryseist, hát én hajóimmal és barátimmal elküldöm őtet; de elviszem helyette a te osztalékodat a széparcú Briseist, és magam megyek sátorodba, hogy megértsed, mennyivel hatalmasabb vagyok, mint te, hogy ovakodjék mindenki paczkázgatni s egy rangba helyezni magát velem.»

Igy szóla. Peleusfi lelkét pedig fájdalom fogja el; férfias keble hullámzik és habozás ül szívére, hogy kirántsa-e oldaláról éles fegyverét s a többieket szerteúzva Atreusfit összeaprítsa, vagy hogy haragját fékezze és háborgó lelkét lecsendesítse. Míg ezeket meghányá-veté fontolgatva szívében s hüvelyéből rettenetes kardját kivoná, eljőve a mennyből Athena; a fehérkaru Hera küldte volt őt, mert mindkettejüket egyként szereti s mindkettejükért egyként aggódik vala szívében. Hátmegőll állá meg és megfogá Peleusfit szóke hajánál, csupán néki mutatva magát, de a többiek közül egy lélek se látja őt. Achilles pedig megretten és hátrafordul és főismeri menten Pallas Athenát, mert szörnyűnek látszék neki az istenasszony tekintete. Megszólítá őt és eme gyorsogató szavakat intézi feléje:

«Mért jöttél, paizsforgató Zeus leánya, mért újonnan ide? Talán azért, hogy láthasd Atreusfi Agamemnon garázda dölyfösségét? De kijelentem neked, hogy vakmerőségéért életével fog tüstént lakolni.»

Erre imily választ ada néki az istennő, a ragyogó szemű Athena:

«A mennyből jöttem alá, hogy lecsendesítsem haragvó lelkedet; bár hallgatnál szavamra! Engem a fehérkaru Hera küldött, a ki mindkettőtököt egyként szeret és mindkettőtökért egyként aggódik szívében. Hagyd abba hát a czivódást s karod ne vonja ki kardod; de fenyegetni, hogy mi vár majd reá, szitokszóval, ám fenyegezzed. Mert mondatom neked s szavam teljesülni fog, ennél háromszorta fényesb jutalom leszen egykoron részed eme rutalmazásért. Azért fékezd magad és hajolj intésünkre!»

Néki viszonzásul ily szót ada a fürgelábú Achilles:

«Bizonyára illő is, tanácsos is, hogy hajtsak szavatokra, bár forrtan forr a harag kebelemben; jobb is így. A ki szívébe fogadja az istenek intését, azt ők is örömet meghallgatják.»

Mondá és izmos kezét az ezüst markolatra veté, és újra visszalöke a temérdek kardot hüvelyébe; kész szívvel meghajla Athena szavának. Az istennő már visszaszállt vala Olympusra a paizscsavarító Zeushoz és a többi istenekhez; Peleus fia pedig újra szitokszóval rá támada Atreusfia és nem hagyja szünni haragját:

«Kótyagos boriszák, szemtelen, mint aggeb, de pulyaszivú, miként nyúl, nem volt lelkedben bátorság soha, hogy a vitézekkel harcza vonulni fegyverre kelj, vagy hogy az achajok jobbjaival lesbe vonulj ki; haláloed volna ez neked. Persze hogy jóval kényelmesb az achajok messzeterült táborában elragadozni osztlékát annak, a ki vissza mer szólni te néked. Népfaldosó király, merő semmirekellőknek fejedelme! Különben Atreusfi, lelkemre, most utolszor garázdálkodtál volna. De kimondom neked és szavamat erős esküvéssel tetézem. Ime itt e fejedelmi pálczára, a mely soha többé se levelet se ágat nem hajt, a hogy egyszer elhagyta törzsökét s többé kizöldelni nem fog, mert az érc kérgét és leveleit lehántotta s a melyet most Achaja fiainak nagyjai, a fejedelmek, Zeus hagyomásának őrizői, hordanak kezökben — ime halld nagyeros esküvésem! Eljő bizonyára az idő, a mikor visszaóhajtják majd Achaja fiai mindnyájan Achillest, és akkor, bár hogy keseregsz is, nem nyújthatsz nekik segedelmet, ha majd az emberpusztító Hektor kezétől halva leterülnek; neked pedig maró gyötrelem fogja majd epesztetni kebledben szivedet, hogy az achajok legderekabbját nem becsülötted.»

Ezt mondá Peleus fia és arany szegekkel kivert fejedelmi pálczáját a földre veté és vissza üle helyére.

Atreus fia is szinte erősen tartja haragját. Ekkoron ültéből föl-emelkedik az édesbeszédű Nestor, a pylosiak csengőszavu nyelve, a kinek ajkáról valamint a méz, oly édesen folydogál a szó. Már két nemzedéke hűnyt vala el a szózatot emberi fajnak előtte, a kik vele együtt növe-

kedtek vala föl és éltenek az istenáldotta Pylosban; most a harmadik öltőnek ő a királya. Békítő szóval fordula feléjük s így kezdi beszédét:

«Hajh! szörnyűletes nyomoruság száll Achaja földére bizonynyal! Bezzeg újonghat Priamus és Priamus gyermekei és a többi trójaiaknak is ugrálhat örömben a lelkök, hogy ha megértik, ti ketten itt mint dulakodtok, ti, legjobbjai az achajoknak, legjobbjai tanácsban és viadalban. De hajtsatok szómra, mert mindketten ifjabbak vagytok nálamnál! Nékem már sokkalta nagyobb hősséggel volt dolgom, mint ti vagytok, de soha egyike sem kicsinyelte személyem; mert soha nem láttam és nem is fognak soha látni szemeim oly férfiakat, a minők Pirithous és Dryas, a népek pásztora, Caineus Exadius és a fölséges Polyphemus, és Aegeus fia, az istenekhez hasonló Theseus. A legeslegerősök voltak ők a földi halandók közt, igen, legerősök, és legerősökkel, a hegylakó szörnyetegekkel harcoltanak és irgalmatlanul kiirtották őket. Ime ezekkel szövetkeztem én, messzünnen, Pylosból érkezve, távol eső földről. Ők maguk hittanak engemet társokul és én emberül megálltam köztök helyemet! A mostan élő földi halandók közül azonban egy sem állaná ki ezekkel a harcot; és mégis követték tanácsomat és engedtek szavamnak. Engedjete hát tik is, mert engedni tanácsosb. Azért se te, bármi hatalmas vagy is, ne vedd el tőle a leányzót, hanem hagyd meg neki, a mint egyszer osztalékul adták neki őt az achajok; se te Peleus fia erőszakosan ne szállj szembe a királyllyal, mert mint neki, oly hatalom egy pálczahordó királynak se jutott osztályrészsül, a kit valaha Zeus tisztelete ért. És habár te erős vagy és istenasszony szült is téged, ez mégis hatalmasabb, mert ő többeknek parancsol. Ó Atreus fia, szüntesd meg haragodat, ime én esedezek hozzád, ne törj, ne fenekedj Achillesre, a ki erős védőfala a bős háboruban az achaji népnek.»

Erre imígy szól vissza neki a fejedelmi Agamemnon:

«Az égre öreg, mind helyes és okos, a miket mondtál. De ez az ember mindenk fölött első akar lenni, mindenkin uralkodni, mindenkít igazgatni, mindenkinek parancsolgatni; de, hiszem, senki sem hederít rá. De ha őt az örökkévaló istenek erős kopjajetővé alkották, megengedték-e azzal neki, hogy gyalázkodjék?»

Szavába vág és így szól vissza neki a dicsőséges Achilles:

«Valóban, méltán volna hitvány és semmirekellő a nevem, ha mindenben hajtanék arra, a mit locsogsz. Ebnek parancsolj így, ne nekem! Egyet mondok neked, de ezt ródd jól a füled mellé! Karom a leányka miatt nem emelem föl erőszakra se ellened, se más ellen, tik adtátok, el is vehetitek. De egyebet, a mi birtokom a sebténfutó barna hajómnál vagyon, akaratom ellen el nem viszel! De ha mégis akarnád,

ám próbáld meg, hadd lássák ezek is. Egy szempillanat, és csorogni fog sötét véred kelevézem vasáról.»

Miután egymást ekként ellenséges szavakkal rutalmazák, mindketten fölállának és a gyülekezetet visszabocsáták az achaji hajókhoz. Peleusfi Menctius fia- és társaitól kísérve megtére sátorokhoz és a rengő hajókhoz. Atreus fia meg egy gyorsan sikamó hajót bocsáttata le a tenger habjaira és húsz evezőst választá beléje és száztulkos-áldozatot vitete bé az isten számára; aztán bévezeté a széparczú Chryseist; vezetőnek a bölcs mester Odysseus szegődik hozzájuk. Hajóra szállának tehát és átszeldesék a tenger hullámos ösvényét; Atreusfi pedig meghagyá a népnek, hogy tisztálkodjanak meg. És megtisztálkodának és a tengerbe veték a szennyet; aztán a meddő tenger partjain szeplőtlen tulkokat és gödölyéket hozának Apollonak áldozatul. Kavargó füstgomolyokban szálla a mennyboltozat felé az áldozatillat.

Igy sürgének-forgának ezek a táborhelyen, Agamemnon azonban nem hagyja szünetelni boszúját, a mivel megfenyegette Achillest, hanem így szóla Talthybius és Eurybateshez, a kik neki hírvivői valának és fürge apródi:

«Nosza föl, menjetek el Peleusfi Achilles sátorába, és fogjátok kézen és hozzátok el nekem a széparczu Briseist! De ha ki nem adná, akkor majd én megyek el többed magammal; és ez neki végzetesebb lesz.»

Mondá és elbocsátá őket és kemény szót oszta fölül hozzá. Megindulának; és kedvetlenül lépdelve a meddő tenger partjának hosszában, megérkeznek a myrmidonok sátoraihoz és hajóihoz. Őt a barna hajónál sátra előtt ülve találák. Nem érze örömet Peleusfi rajta, a mikor megpillantá őket. Félelem fogja el szívökét és reszketve állnak meg a királynak előtte; se szó, se kérdés nem jó ajakukra. Észrevevé a hős és megsóltja a remegőket:

«Isten hozott jó hirdetők, ti Zeusnak küldöttei és az embereknek! Lépjetek közelebb! Hisz nem ti vagytok én nekem okai, hanem Agamemnon, a ki benneteket ide küldött a leányzó, Briseis végett. Eredj hát derék Patroklus, hozd elő a leánykát és add át nekik, hogy elvigyék. Legyenek majd egykor ők tanuim, tanuim a halhatatlan istenek előtt és a halandó emberek előtt és eme szörnyű király előtt akkoron, a mikor majd szükség leszen reám, hogy elhárítsam a rettentő csapást róluk; mert, lelkemre, ez az ember bódult őrjöngéssel vést hozva dühöng, nem tud soha, nem fontolva se előre nézni se hátra, hogy baj ne érje az achajokat esata közben a hajóknál.»

Igy szóla. Patroklus pedig engede lelke felének és kivezeté a sátorból a széparczu Briseist és átadá, hogy elvigyék. És ezek visszatérnek

újra az achaji hajókhoz. Csak vonakodva követé őket és nagy kedvetlen a szép hajadon. Achilles pedig elhagyva legottan barátit, zokogva leül a tenger partjára és bele bámul a mérhetlen özön sötétlő hullámiba; és karja kitérve hosszan esedezék szerető anyjához:

«Oh anyám, ha már egyszer oly rövid életre szültél engemet, úgy kellett volna, hogy Olympus ura, a fenndörgő Zeus illő tiszteletben részesítsen; de ma egy parányit se juttatott számomra belőle. Mert ime engemet a nagyhatalmas Agamemnon megbecstelenített; elorozva magának ragadta és birtokában tartja az én osztalékomat.»

Igy szóla könnyeket ontva, és isteni anyja a tenger mélyén agg atyjánál ültében meghallá őtet. És nagygyorsan fölszálla miként kőd a sötétlő hullámokból és a könnyező mellé leüle és kezével simogatni kezdé és ajakát ily szókra nyitá föl:

«Miért sirsz, szerelmes magzatom? Mondd, mi bánt, mi bú agasztja lelkedet? Ne zárd el, önts ki szived előttem, veled együtt hadd tudjam én is.»

Hosszat sóhajtvá néki imígy felel a fürgelábu Achilles:

«Tudod jól. Minek mondjam el hát tövirül-hegyire, mikor úgyis mindeneket tudsz? Theba ellen vonultunk volt, Étion szent városa ellen és a földig lerontva, mindent elhurczolánk belőle és a zsákmányt megoszták egymás közt igazságosképen Achaja szülőtti. Atreusfinak Chryses széparczú leányát választák ki. Chryses pedig, szent papja a messzelövő Apollonak, kezében tartva istenének pásztori botra fűzött koszorúját, töméntelen kincsesel megrakva, hogy kiváltsa szerette leányát, eljőve a tegzes-pánczélos achajok sebten sikló hajóihoz, és esedezve szóla mindnyájokhoz, de kivált Atreus két fiához, a hadak vezetőihez. Szavait az achajok mind helyeselve javallák, hogy tisztelve az isten szolgáját, el kell fogadni a fényes váltságot. Nem így Atreusfi Agamemnon. Neki nem vala szíve szerint a szó s nyersen utasítá el az aggot, parancsoló hangra nyitva meg ajkát. Az öreg haragra kelve távozik és könyörgését meghallá Apollo, mert kedvelt papja vala néki; és gyilkos nyilakat bocsáta az achajokra. És most hullani kezdének halomszámra a népek, mert az isten pusztító nyilai elhatottak vala a tábor legrejtekebb zugába. Egy avatott jós azonban megtudatá vélünk a Messzelövő akaratját. Nyomban tanácslom én, ki kell engesztelnünk az istent; de Atreusfit harag fogá el erre. Hirtelen felszökék, fenyegetve ereszte ki egy szót, a mely most ime beteljesült. Mert amazt a villogó szemű achajok gyorsan futó hajón Chrysebe küldik immár ajándékot adva mellé az istennek, emezt pedig, Briseus leányát, kit énnekem Achaja fiai adtanak, épen most viszik el és térnek vissza a hirdetők. Tedd meg hát, ha teheted, és vedd oltalmad alá hős gyermekedet! Menj föl Olympusra, és ha néha-

koron akár szóval, akár tettel néki szívét megvidámíttad, könyörögi, esedezz Zeusnak. Mert sokszor hallottam tőled atyám házában, mikoron dicsekedve beszélted, hogy te egymagad voltál a halhatatlan istenek között, a ki elhárítottad a föllegburkolta Cronion fejről a szégyenletes veszedelmet, mikor őt meg akarták a többi olympusiak Hera és Poseidon és Pallas Athena kötözni. Ám de te, istenanyám, odamenve föloldottad kötelékét, miután a Százkezűt, kinek az isteneknél Briareus, a halandóknál pedig Aegiaeon a neve, nagyhamar fölhivtad a magas Olympusra; mert ez még atyjánál is sokkalta erősebb. Ő hát, örvendve hősi hírének, oda ült le Kronion mellé. Még a halhatatlan istenek is rettegetek előtte és nem merték megkötözni Zeust. Oda ülve tehát oldalára, emlékeztessed őt erre, és karoljad át térdét könyörögve neki, hogy akarná-e netalán segítni a trójaiakat, őket pedig, az achaji népet a hajók és a tenger közé szorítani, hogy ott veszszenek, hadd leljék mindnyájan királyukban örömeiket s hadd lássa be ő is, Atreus fia, a nagyhatalmu Agamemnon, balgatag hibáját, hogy az achajok legderekabbját így lepiszkolta.»

Könnyben úszó szemmel felelé Thetis neki erre :

«Jaj nekem boldogtalan anyának! minek is neveltelek föl, lelkem magzatom! Könnyetlen szemmel és keserítetlen ülhetnél itt a hajóknál, ha már egyszer oly rövidre, oly csekélyded időre van kiszabva élted! Most mindenkinek szemeláttára hervadozol és bánat emészt! Erre szültelek hát én, ily mostoha sorsra téged! De megyek! hogy elpanaszoljam ezt a Mennydörgetőnek, fölmegyek a hólepte Olympusra, ha talán hajtana szómra. Te pedig maradj itt a sebtén futamó hajóknál s lángoltasd haragod továbbra is az achajok ellen és tartóztasd magadat végkép a harcztól. Zeus tegnapi nap az Ocean mellé az ahitatos Athiopokhoz ment lakomára s az istenek is mind követték őtet; de tizenkét nap mulva visszatér Olympusra. Akkor aztán elsietek Zeus érczpalotájába, körülölelem térdét, és hiszem, hajlani fog kérésemre.»

Ezt mondván eltávozék és magára hagyá a hőst haragvó lelke bánatával a sugár-karcsu leányka után, a kit ellenére s erőszakosan elrablottak vala tőle.

Odysseus ezen közben magával vive a szent áldozatot, megérkezék Chrysebe. A mint a mély fenekű kikötő beljébe jutának, nagyhamar összevonák a vitorlákat és letevék a barna hajóba; majd az alatsággal leeresztve az árboczfát, tartójába helyezik; aztán néki fekszenek az evezőknek és kieveznek a partra. Most lebocsátják a macskát és a hajót kötelekkel kiezövekelik; aztán a tengermosta partra kiszállnak és a messzelövő Apollonak kiviszik száztulkos áldozatát. Végül Chryseis is előkel a tengerjárta hajóból. Ekkor a bölcs mester Odysseus az oltár elébe vezeté őt és szerető atyja kezébe adá ekként nyitva beszédre meg ajkát :

«Isten szolgája, Chryses! Engemet a népek fejedelme küldött, Agamemnon, hogy elhozzam neked leányodat s hozzak Phoebusnak százatulkot szent áldozatul a danaokért, hogy véle kiengeszteljük az istent, a ki mostanság rettenetes csapással sújtja az argosi népet.»

Szóla s kezébe adá őt atyjának. Nagy örvendve fogadá kedves gyermekét a tisztas aggastyán. Erre sietve felállták szép rendben az istenség számára a díszesen emelt oltár körül a fényes engesztelő áldozatot; megmosák kezöket és elővevék a szentelt árpát. Chryses égneк emelve kezét hangos szóval imádkozni kezdte :

«Hallgas meg engem, ezüstíjjas isten, te, a ki úr vagy Tenedos fölött és hatalmas! Már egyszer előbb meghallgattál engemet, mikoron könyörögtem hozzád és megnyomorítva az achaji népet, megszerezted számomra a tiszteletet! Teljesítsd hát most is kérésemet! Távoztasd el immár a danaoktól a rettenetes vést!»

Végzi könyörgését és meghallgatá őt Phoebus Apollo. Erre imádkozni kezdének, és miután a szentelt árpát elhinték, hátraszegék az áldozatok nyakát és leölék és megnyúzák; aztán kimetszik tomporukat és kétrétűen bevonják hájjal és fölibe más darabokat rakogatnak. Most az aggastyán meggyújtja a máglyát és elégeti rajta és színlő bort öntve föléje; mellette gyermekek állának ötágú villát tartván kezökben. Miután a tomporokat elhamvaszták, nemesebb részeket pedig elkölték, a maradékot darabokra szelik, feltüzdelik nyársra és gondosan megpörkölik; aztán egyenként újra leszedegetik. A mikor így elvégzik a munkát s elkészülnek a lakomával, hozzá látnak az étkezéshez és vidáman, kedvökre lakoznak. Miután pedig éhöket és szomjukat lecsillapíták, serdülő ifjak jönnek elő és öblös kancsókat borral megtöltve színültig, sorra veszik és teletöltik serlegét mindegyikének. Egész álló nap zengnek vala énekeket és zengnek hadi dalt, tánczezal is dicsőítve az istent. Igy engesztelék az achajok fiai a Messzelövőt. Ő pedig ezt hallván, örvende szívében.

E közben a nap is leáldozék s mikor aztán az éj beköszönte, az alatság körül mindnyájan elnyugovának. Mikoron a reggelszülötte, a rozsaujjú Hajnal előtűnt, újra visszahajózáának az achajok messzenyuló táborához. Kedvező szeleket küldte nekik újtokra a Messzelövő. Felállítják az árboczfát és a fehér vitorlákat kifeszítik; a szél nekifű s földuzasztja a vásznat és a bíbor habfodrok hangosan nyögicsélnek a sikamó hajó dereka körül. Igy iramodva tova a hullámokon végre bevégezi útját. A mikor az achajok messzeterült táborához elérnek, a part fövenyére jó magasan kivonják a barna hajót és hosszú czölöpöket raknak alája; aztán szerte elszélednek a hajókba és sátoraikba.

Peleus dicső fia, a fűrgelábu Achilles, ezen közben ott ül a gyors-

jártu hajóknál és tartja haragját. Nem mégyen többé se a hírnevelő férfigyülésbe, se csatába többé, hanem egy helyen ott vesztegel árva lelkét bánatban emészte; pedig sovárog a harczi dicsőség után és szomjazza a harcot.

E közben, hogy a tizenkettedik nap hajnala felhasadott volt, az örökkévaló istenek, elül megyen vala Zeus, mindannyian visszatérének Olympusra. De Thetis se feledkezék meg, a mire jó fia kéré; kikel a hullámok öléből és jó kora reggel felszáll Olympus ormára a magas égbe. A sokormu Olympus legfelsőbb csúcsán távol a többi istenektől külön ülve találá a hatalmas Mennydörgetőt. Oda teleszik elébe; baljával átöleli térdét és jobbival a mennyek urának, Kronionnak állát megilletve, ily szóra fakasztja meg ajkát:

«Ha a halhatatlanok közül valaha akár szóval akár tettel örömet szereztem lelkednek, legyen, Zeus atyám, foganatja kérésemnek előtted! Adja vissza fiam becsületét, ha már kora veszte el van határozva! Mert rajta a népek ura, Agamemnon, csúfos gyalázatot ejtett; elvette, erőszakkal rablotta el tőle s magának foglalta le az ő kedves osztalékát. Tedd hát őt te, tanácsadó Zeus, Olympus ura, tiszteltté! Add, hogy a trójaiak mindaddig diadalmaskodva csatázzanak, valamíg az achajok újonnan meg nem becsülik fiamat s dicsőítve nem magasztalják.»

Mondá. A felleggyűjtő Zeus azonban néma marad, válaszul egyetlen szót se ereszte ki ajkán. Thetis, a hogy általölelte volt, most még jobban magához karolá térdét és újabban imígyen kezd könyörögni:

«Tégy nekem, atyám, tégy most erős, törhetetlen ígéretet, ints reá főddel, vagy tagadd meg, nincs mitől tartanod! hadd tudjam meg, hogy én vagyok minden isten közt a legmegvetettebb!»

Elkomorodva, sötét kedvvel felel ő neki a felleggyűjtő Zeus:

«Nem, bizony nem lesz jó vége ennek, ha te engem arra lovalsz fel, hogy összetűzzek s haragom éreztessen Herával, ha majd gyalázkodó szóval ingerel engem. Hisz anélkül is mind egyre czivódik velem, mind egyre boszant a halhatatlan istenek füle hallattára, s szememre veti, hogy gyámolítom küzdelmökben a trójaiakat. De most, menj távozzál, hogy észre ne vegyen valamikép Hera! Majd lesz gondom reá, hogy beteljesüljön, a mit kérsz. Ime, lásd, főmmel bölintok, hogy elhidd! Mert ez legnagyobb biztosíték a halhatatlanoknak; a mire én egyszer főmmel bölintottam, az örökre állandó, törhetetlen, változhatatlan.»

Mondá és sötét szemöldökével bölint vala és halhatatlan fejéről alágördülnek ambróziaillatos fürtjei az istenek urának. És megrendül bele a nagy Olympus.

Ekként vége szakadván tanácskozásuknak, a kettő elválík egymás-

tól. Thetis a fényes Olympusról sietve alászáll a tenger ölébe, Zeus pedig házába vonula vissza. Atyjok közeledtére az istenek ültökből mindnyájan fölemelkednek. Egy se merészli bevárni megérkeztét, hanem a hányan vannak, mind elejébe sietnek. Haza érve trónjára ül. A mint így látja őt Hera, rögtön kitalálja, hogy a tengeri agg leánya, a patyolatlábu Thetis, tanácsot szőtt véle. Mentest megszólítja őt s ily szeges és szúrós szavakat intéz Kronionhoz :

«Melyik isten szőtt-font ismétlen, te agg-ravaszh cselszövő, tanácsokat véled? Boldog a lelked, ha előlem zugba vonulva határozatsz valamit. És soha nem közlöd bizalmasan velem, nem, soha, szándokodat.»

Erre imily választ ada néki az istenek és az emberek atyja :

«Ne fürkészd, Hera, tanácslom, s ne kutatgasd, hogy mi a gondolatom ; pórul járhatnál könnyen, ha hitvesem vagy is. Ha mit neked is tudnod lehet és illő, hogy megtudj, nem is tudja meg senki előbb náladnál se az istenek se az emberek között ; a mit azonban az istenektől külön egymagam végezek, azt, mondom, te se kutasd, se ne fürkészd !»

Mond neki erre feelve a fénylő szemű isteni Hera :

«Rettenetes Kronion, mi szörnyű szót ejtett ki most ajkad ! Én máskor soha nem tudakozlak s bizony nem is fürkészek soha, hanem végzed békén egymagad, a mi tetszik ; de most szívemet aggodalom gyötri, hogy a tengeri agg patyolatlábu leánya, Thetis, lelkedhez férközött. Mert reggel, láttam jól, oda ült szembe veled és általkulesolta a térded, és te erős ígéretkép, úgy sejtem, igent bólintottál neki, hogy Achillesnek tiszteletet szerzel és sokakat megrontasz az achaji hajóknál.»

A fölleggyűjtő Zeus néki imígyen válaszol erre :

«Rettenetes ! hogy te örökké gyanakszol ! Hát már nem lehet nekem titkom előtted ? És még se csikarsz ki semmit, hanem azt nyered majd vele, hogy még jobban elhidegülök tőled. Ez aztán majd még rosszabbul esik neked. És ha úgy van a dolog, hát nekem úgy tetszik ! Azért fogd be a nyelved és ülj veszteg ! Fogadj szót nekem, különben, a hány istene van Olympusnak, ha mind ide gyűl is, nem segít rajtad, ha egyszer rád eresztem föltartóztatlan karomat !»

Mondá és a fénylő szemű isteni Hera szívét félelem tölti be és fékezve magát, szótalantul, hallgatag ül ott ; aggodalom szállja meg Zeus palotájában, valamennyen vannak, az égi lakókat. Első vala köztök Hepheastus, a nagyhírű műves, a ki megszólal, kedves enyelgéssel fordulva szerető anyja, a fehérkaru Hera felé :

«No ez már csakugyan rút egy állapot ! Ezt már tovább ki nem bírjuk, ha tik itten az emberek miatt nekünk örökkön veszekedtek és

az istenek körében oly lármát csaptok. Örökös pörpatvartok miatt veszve a jó kedv, nincs többé örömünk a fényes vendégségben. Azért arra intem jó anyámat, habár neki is van hozzáértő elméje, iparkodjék Zeus atyánk kedvét keresni, hogy az öreg ne zsörtölődjék és ne rongos el lakománkat. Mert ha eszébe jutna neki, ha Olympus villámszóró ura ki találna bennünket lökni trónusunkból — mert ereje rettenetes, — vele nem mérkőzhetik senki! Azért menj hozzá, szólítsd meg nyájasan, hizelegve, és Olympus ura bizonyára szelid és kegyes léssen hozzánk azonnal.»

Igy szólva fölugrik és szerető anyja kezébe oda nyújtva a kettős poharat, folytatja beszédét:

«Túrd el, kedves anyám, túrd el, s bár nehezedre esik, viseld békén, hogy ne kelljen saját szememmel látnom, édes, a kit úgy szeretlek, hogy ütlegel téged. Fájna a lelkem és sajnállak nagyon, de hiába, még se segíthetnék rajtad; mert veszett dolog Olympus urával szembe szállni. Hisz már egyszer előbb, mikor oltalmazra siettem, lábamnál hirtelen megkapott és a mennyei küszöbön ki, le a földre röpített. Egész álló napig egyre röpültem és csak alkonyat tájban értem alá Lemnosban a földre. Alig volt lélek bennem. Estemből sinthosi férfiak szedtek föl szaporán szeretettel.»

Végezi. És a fehérkaru istennő elmosolyogja magát és derülő kedvvel fogadja kezébe fiától a serleget. Ez sorra körüljárja az isteneket s a kancsó öbléből meregetve édes nektárt tölt mindegyiknek poharába. Hangos kaczagás, a mely nem éri végét, tör ki a boldog istenek ajkán, a mint Hepheastust a teremben lihegve fel-alá tipegni látják. És egész napon át végén lakomázának, mind késő alkonyatig. Nem vala semmi-ben sem fogyatéknak, a mi vendégség közben megvidámítja a szívet: felváltva majd Apollo bűvös-bájos lantja pendül meg, majd meg a múzsáknak édes szavu éneke zeng föl.

Mikor pedig a nap arany tüze kialvék, elszélednek mind kiki saját szállására méne nyugodni, a hol a sánta Hephaestus mesteri elmével mindegyikének palotáját fölépítette volt. Maga Olympus ura, a villámszóró Zeus is, fölkeresé ágyát, a melyben nyugodni szokott, ha szemére édes álm nehezedik. Fölszálla hát belé és elnyugovék. Mellette pihen az aranytrónusu Hera.

NANSEN.

ENDRÓDI SÁNDORTÓL.

FEOLVASTATOTT 1897. FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Zord észak vakmerő hajója,
Ki ott jártál, hol soha más nem —
Háromszoros hurrát kiáltok
Dicsőséges nevedre, Nansen !

Minden barázda, mit hajód a
Sarktenger jégtükrébe vágott :
Diadala volt álmaidnak
S termőbbé tette a világot.

Elszálltál fölvert gondolatként,
Kiröppent nyílnál sebesebben.
Mögötted : minden, a mi ismert,
Előtted : csak az ismeretlen.

Elszálltál — éjbe, ködbe tűntél —
S midőn úgy rémlett, íme, végkép :
A pólus orma visszaverte
Izzó lelkednek északfényét.

Mit a Cæsarok hősisége !
Kardok villáma népek ellen !
Norvég hajós, nagyobbznak látlak
Egy hitvány sextanssal kezdedben.

A *Fram* fehér, sivatag útja
Egy nagy szeretet lángösvénye,
Belevagdálva kristály rónák,
Irdatlan tömbök szűz jegébe.

Minden hajlása, rezzenése
Bátor harez : ezer iszonyattal,
Hogy a tudásnak lobogóját
Főlebb vihesse büszke daczczal.

Maga az Isten jár előtte
Viharban, zörgő éjtszakában,
És örök voltát villogtatja
Vívódó lelke munkájában

Fölséges, óriási látvány!
Égő körrajza fölverődik
A dermedt levegőben alvó
Mélységes, hamvas égtetőkig.

S ámulva látják minden népek
A diadal e zord pompáját :
A halhatatlan csillagok közt
Halandó ember vándorárnyát ;

A hőst, kit útján éj borít bár,
Egész világra fényt vet onnan ;
Az istenségnek egy parányát
Napként tündöklő földi porban . . .

ERDÉLYI JÁNOS MŰBÖLCSELETE.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

FELOLVASTATOTT 1897. FEBRUÁR 7-DIKÉN.

«Népünk költője!» E szavakkal szólította meg Székács József 1842 november 30-dikán az ifjú Erdélyi Jánost, midőn a Kisfaludy-Társaságba bevezette. Az ungvármegyei parasztfiúnak, ki már akkor a pataki kollégiumnak büszkesége s az ifjú irodalomnak egyik reménysége volt: néhány költeményében új gondolatok és hangok ütök meg a kényesebben figyelő füleket; gondolatok, a kor műveltségének színvonalán, de a magyar nép szívéből, s hangok az ő ajkáról. Sok jel mutatja, hogy nemcsak a politika, hanem az irodalom vezéreiből is érzik a közelgő változásokat; de alig van még sejtelmök az átalakulás mértékéről, melyen költészetünk a népszellem befolyása alatt néhány rövid év múlva át fog menni. Népünk költője nem Erdélyi lesz, hanem Petőfi és Arany, kiknek ő csak úttörőjök a közízlésben. De az időknek e már-már bekövetkezett teljességében ő az egyetlen, a ki bizonyosan tudja, hogy a jövő költészete a nép költészete lesz, a magyar néplélek megnyilatkozása művészelkeknek egyéni ereje által. Az üdvözlésre adott feleletét, székfoglalóját, ezekkel a szavakkal végzi: «A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik; ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz a ki őt hallgassa; seregestül találand megnyílt szívekre mindenkor, ha csak versét nem érzi a nemzet. Tehát tanulni a népet, az életet; beállni a tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a Jordánba: ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.» Látásának ez a világossága, melynél a jövő útja földerrült szemei előtt, nem csupán tanulmányaiból, hanem gyermek- emlékeiből, ifjúsága édes benyomásaiból, kedélyének korai meghatottságából, lelkének költői tartalmából és vonzalmából: költészetéből lobbant föl. Nemcsak vére kötötte népéhez, hanem költő- lelke is: ezt érezhette Székács. Ez a költői hajlama hatotta át és vezette egész eszmélkedését. Népünk költőjéből lehetett csak és lett népünk köl-

tészetének, érzés- és képzeletvilágának legkiválóbb buvárává: szellemi életünknek egyik legfontosabb mezején nemcsak ösztönzünk és támogatónk, hanem gyakran útmutatónk ma is.

Társaságunk gyűjteményét ez év folytán gazdagította fiainak kegyelete egykori barátjától, Kovács Mihálytól festett arcképével. Ebből az alkalomból kaptam a megbízást, hogy néhány szóval újítsam meg emlékezetét kitünő elődömnek e körben, melynek dicsőségünk legfényesebb napjaiban volt egyik első dísz.

De van-e szükség igazán erre a fölújításra? Hiszen Erdélyi János azok közé az íróink közé tartozik, kiknek emléke a legelevenebben él ma is; él nemcsak az irodalomtörténetben és irodalmi kegyeletben, hanem még mindig közvetlen és munkás hatásában; él, ha nem is a nagy közönség körében, de annál tevékenyebben irodalmi világunkban. Azok közé tartozik, kiket még nemcsak magunk fölött, hanem mellettünk, egészen közelünkben érzünk; a kikhez munkánk közben akárhányszor nem adatokért, hanem tanácsért, eligazításért fordulunk; a kiknek kezét a magunk dolgozó kezén érezzük: most megállítják, majd tovább vezetik. Ez a kéz még erős, még meleg, még él. Emlékét fölújítani közöttünk? Hisz jelen irodalmi életünknek nem egy iránya és föladata, még pedig a legnevezetesebbek közül, egyenesen az ő működéséből indul ki vagy legalább közvetlenül hozzá fűződik. A költészetben első hiraóájául annak a már-már tünedező napnak, melynek fényével még szívünk és szemünk tele van: úgyszólván az első, hajnali madárszó az övé. A nemzeti léleknek legfontosabb és legvilágosabb nyilatkozásait: népköltészetünk termékeit ő kezdi összeszerezni és első ilyenmű nagy gyűjteményünkben, most éppen félszázadja, közzétenni. De nemcsak gyűjteni, hanem a szerető szem élességével átbúvárolni s a kitünő dolgozatok egész sorában magyarázni, melyek mindenkor alapvető fontosságúak maradnak s körükben, Arany Jánosnak töredékben maradt tanulmánya, Gyulai kutatásai és Arany László értekezése mellett, irodalmunknak maig legbecsesebb termékei. A hova érzelt velök, a miről álmódott, hogy ez úton a magyar nép lélektudománya teremtessek meg: abban az őstörténeti kutatások némely eredményeit és föltevéseit kivéve, alig vagyunk csak egy lépéssel is tovább. Az a rokon föladat is, melyet bölcselkedőink elé tűzött s a melyre életének végső erejét szentelte, hogy nemzeti szellemünk megvilágítása czéljából kutassuk és mutassuk ki történeti részességünk tényeit és módjait az emberi gondolatvilág fejlődésében: még mind megoldásra, sőt az Erdélyit követő legelső munkásra vár. Ennek úgyszólván tulajdon azt a tollat kell majd fölvennie, mely az ő kezéből a XVII. század magyar scholasticusainak rajzával kiesett. Mindebben csak a tegnapi munkása ő, részben olyan tegnapé, melynek még mája nem derült föl.

De mindennek ellenére, egész gazdag működésének alig van oldala, melylyel oly határozottan, oly éleslátással, a fejlődés irányának oly finom érzésével és mély fölfogásával nyúlna be a má-ba, igyekeznék ennek biztos alapot vetni, mint: műbőlelete. Elmondhatjuk megszorítás nélkül: nincsen oly oldala, melyre nézve ma időszerűbb volna, s a melylyel való foglalkozás, épen ez okból, ránk nézve is több tanulságot ígérne, mint ez. Becses emlékbeszédek és tanulmányok többször ismertették műbőleleti és műbírálati dolgozatait; de mindig bizonyos elszigeteltségben. A mi álláspontjában, nézeteiben, fejlődésében kétségtelenül a legfontosabb és legérdekesebb; viszonyának természete a művészetről való eszmélkedés további fejleményeihez és mai irányaihoz; az, hogy mily alapot nyújtott nekünk s milyen részben él ma is bennünk: eddigelé alig volt érintve is. Ebben az irányban legyen szabad néhány futó vonással járulnom emlékezetéhez; dicsőségének teljességére legalább egy-két pontban megmutatom, hogy nemcsak képben és emlékbén, hanem a jövőbe ható szellemének erejével él és hat közöttünk.

A Kisfaludy-Társaság mint költőt választotta meg s mint ilyet köszöntötte. De ő már akkor nemcsak költő volt: a költészet berkében nemcsak andalogva és dúdolgatva, hanem gondolkodva és eszmélkedve járkált. Kisebb bíráló és ismertető dolgozatait mellőzve, különösen *A színi hatás ügyében* Vachott Sándorral folytatott polemiája olyan bölcséleti iskolázottságról, a fogalmi tisztába-hozatalnak olyan biztos képességéről tanúskodik, mely a mi irodalmi kritikánknak a határozatlan szólamoktól hangos mezején méltán föltűnt és könnyen győzött. Czikkének néhány lapja, mely a képzelődésnek a színi mutatványokhoz való viszonyáról szól, ma is becses, sőt ma, talán más irányban, kétszerte tanulságos. Midőn azt fejtegeti, hogy nem a színpad köti meg a képzeletet, hanem a képzelet vetett határokat magának, az összefoglalásra törekvésben, mikor a színpadot és a drámai formát kifejlesztette: egy értékes, mert egyenesen lelki életünk természetéből merített ellenvetést hallat a naturalizmus másoló elméletével szemben. Fejtegetése egyenest a tájékoztató igazsághoz vezet bennünket: a dráma, még pedig úgy egész cselekvényében, mint egyes képeiben és beszédeiben, nem másolt, hanem mindenkifölött koncentrált élet; az, nemcsak Shaksperenél és Schiller-nél, kikről Erdélyi vitája foly, hanem Ibsennél és Hauptmann Gerhard-nál is. Csak hamarkész elméletekben lehet valami egyéb, a gyakorlatban soha, bármint szélesedjék ki köre, változzék szerkezete, módosuljon hangja. Oka a drámai formának abban a valójában rejlik, melyre Erdélyi rámutatott: nem hagyományában, hanem természetében, nem hagyományainkban, hanem természetünkben.

Míg Erdélyinek e legelső irányzó szavai egyikére is méltó hallgat-

nunk, mintha csak nekünk mondta volna, művészi életünknek mai zavaros áramlataiban : talán még közelebb áll hozzánk a népköltészetet illető eszméivel és törekvéseivel, melyek munkássága első felében egész lelkét betöltötték s a melyekből voltaképen irodalmi nimbusa megszövedött. Wienbarg *Aesthetikai táborozásai* mellett, melyeket le is fordított magának, Herder tanulmányába mélyedt. Nem annyira a szépség valójára vonatkozó Kant-polémiáiba, mint inkább a néplélektant és népköltészetet illető dolgozataiba. Az eszmék, melyek szerint a népnél kell keresnünk minden költészetnek nemcsak forrását, hanem eredeti mintáit, czifrázkodásból egyszerűsége, sorvadásból egészségre, tettetésből őszinteségre, álságból igazságra való megváltását : három réven is megragadták Erdélyi lelkét.

Herdernek úgyszólván egész gondolatvilága a költészet iránti mély fogékonyságától volt áthatva, sőt ebből fakadt s épen ez által jutott eredményeihez ; már ennél fogva is meg kellett hatnia Erdélyi szellemét, mely ugyanezzel a fogékonysággal volt telidesteli. Hogy újong örömeiben, úti jegyzetei között, a Mátra alján : sehol annyi magyar nóta, sehol annyi magyar mese, sehol ilyen szép világ! Azután hova vezette Herder Erdélyit, emlékeinknek azon a visszavívó útján, melyen előre haladtunkban lelkünk tartalma gyűlik? Nem oda, a hova Kazinczyt és a többieket az ő széptani mestereik : az iskolának sokszor kelletlen padjaira és lezékéire, a nyelvökben is alig értett klasszikusokhoz, oly benyomásokhoz, melyek legfőlebb sokkal később kaphatták meg melegségöket. Erdélyit szülőfalujába vezette az ő mestere : dúdolgató apja térdére, a faluvégi pajtások dalos játékaikhoz, a nótás arató lányok közé s a mesékkel teli kukoriczafosztók körébe : gyermeklelkének oly benyomásaihoz, melyek azóta is melegen tartják szívét. Most mindez, új tanulmányai világánál, nemcsak kedvesnek, hanem fontosnak, a legfensőbb szellemi életnek abban a körében is, hova kedve és hivatása vonja, a legfontosabbnak tűnik föl előtte. Eszméledését kedély-élete táplálja s lelkesítő hevével hatja át. A költészet életének fő problémáit a maga életének legrégibb és legkedvesebb emlékeiből érti meg s fejlődésének törvényeit belőlök magyarázhatja. Világunknál látja az utat, melyre költészetünknek térnie kell. Költői irodalmunknak, mely klasszikai körét megfutotta, sokszor ismertetett s általában ismert viszonyai is a népköltészetre utalják, mint a tartalmi és formai megújulás forrásához. Ide nemcsak a művészi, hanem a nemzeti élet követelményei, melyek minél bensőbb, minél szorosabb kapcsolódásának ösztönszerű szükségérzete vezette és vezet mindenha költészetünket és föladatairól való gondolkodásunkat. A mondott időre vonatkozólag alig van az új föladat korábban és világosabban kifejezve, mint Fáy

András *Különös testamentumában*. A készülöben levő nagy átalakulás szelleme, melynek vezérgondolatát Széchenyi fejezte ki, a nép nemzetiesítésének, azaz a nemzetbe fogadásának jelszavával: az irodalomban is szükségkép reávezetett, még pedig a politikai változásnál korábban, a nemzeti költészetnek oly fejlődésére, mely a népit magába fogadja s általa ujjaszülessék. Erdélyi tanulmányait a korszellem is támogatta, hogy a fejlődés ez irányának, ez irány szükségességének hirdetője, megvalósulásának előkészítője és tájékoztatója legyen. Nemzeti érzése táplálta azt a meggyőződését, hogy ez úton költészetünk erősödik és erősít; æsthetikai iskolája pedig azt, hogy emelkedik is. Egyik irányban sem volt rossz próféta.

A problémát egész mélységében, tisztaságában és jelentőségében, a negyvenes évek elején, alig ismerte még föl valaki rajta kívül. Maga írja a *Pályák és pálmákban*, hogy: «jó nevű irodalmi férfiak sem voltak tisztában az iránt, mi nagy cél volna elérhető oly köznapi dolgok összehordásával, melyekről tudjuk, hogy mindenki tudja.» 1842 januárjában, néhány nappal Erdélyinek taggá választása után, döntötte el a Kisfaludy-Társaság egy pályázat sorsát, melynek földadata volt kimutatni: mit értünk nemzetiség és népiesség alatt a költészetben s különösen a magyar költészetre mennyi és mily befolyást gyakorolt a népi elem? A bírálók: Szemere Pál, Schedel Ferencz és Szontagh Gusztáv voltak; nyertes lett Müller Godofréd dolgozata, mely arról emlékezetes, hogy Hegel hatása benne jelentkezik először a magyar æsthetikában. Jellemző, hogy úgy a jelentésben, mint a koszorúzott pályaműben mily csekély érzék nyilatkozik a kérdésnek igazi jelentősége és korszerűsége iránt: Müller a nemzeti és népi elemet már egybeforrva díszleni látja költészetünkben. Ily kezdemények után Erdélyi föllépése ugyanazon év végén a *Népköltészet*ről írt kis tanulmányával, majd a magunk népköltészete körében mozgó töredékeivel, azután, már a társaság titkári székéből, az országos gyűjtést megindító és sikerre vezető buzgólkodásával, a *Népdalok és mondák* nagy köteteinek 1845 szeptemberében magára vállalt szerkesztésével, majdan kiadásával s a második kötetben közzétett nagy értekezésével *A magyar népdalokról*: mindez a legmélyebb és általánosabb hatással van az egész irodalmi közfölfogásra, mely új állaspontra helyezkedik. Erdélyi a költészet lényegében az emberi léleknek eredeti, naiv meghatottságát keresi, fejlődésében, jellemző tartalmi és alaki elemeiben a nemzeti és egyéni léleknek természet- és élet-fejlesztette sajátosságát. Ha eleinte alig igazolható megkülönböztetésekbe téved is a természeti, népi és nemzeti költészet között, hamar kikristályosodik lelkében a népiség igazi jelentésének és jelentőségének gondolata a költészetnek úgy művészetére, mint tudományára nézve. Fölfogásának for-

rásait gazdagon nyitja meg s lelkesen magyarázza. Költészetünk új korszakának és nagyjainak nemcsak theoretikusává lesz, hanem szabad és hirtelen fejlődésök, gyors és egyetemes hatásuk előkészítőjévé. Hogy a nemzet Petőfit és Aranyt megszerette: az a lángelmének természetes hódítása volt, melyben nincs semmi csodálatos; de hogy költészeteket, ennek valójában azonnal át is értette: ebben Erdélyi munkájának volt legnagyobb része. Talán mivel költő is volt, nemcsak gondolkodó, lehetett azoknak a ritka theoretikusoknak egyikévé, kik látták, mikor a gondviselés új lángelmék szárnyát kötözte, s látták szálló útjoknak jövő irányát is.

Ő mondja, hogy a magyar költészet Petőfivel ifjúságát nyerte vissza, benne erejének teljességét, lelkének egyenességét, képzeeteinek egyszerű világosságát, hangjának őszinte tisztaságát. Ennek a fejlődésnek érdekes és sajátos vonása, hogy népi alapjának és jellemének ellenére, tárgyköre nemcsak nem szűkül, hanem inkább rendkívül meggazdagszik. Minderre nézve irányzólag és gerjesztve hatni: nem egyedüli célja volt Erdélyinek, népköltésünkre vonatkozó munkálataival. Ébredő bölcselkedő szelleme nem elégedett meg vele, hogy átbúvárolta ezt a költészetet; már följe is emelkedett s nemcsak költészetnek nézte, hanem a benne megnyilatkozó valóság kötötte le érdeklődését. «A népköltészetben minden betű adat, hol a történet, hol az erkölcs, hol az ízléshez, vagyis a nép egész belsejének fölvilágosításához. Így az irodalmin kívül más tekintet is van, mely a népi költészetet a kor egyik és fő szükségévé teszi, s ez a magyar nép lélektudománya.» E tekintetben is az ő működéséhez kapcsolódnak földadataink, történelmünknek, jogfejlődésünknek, szokásainknak, mindene fölött pedig népköltésünknek így irányú és célú földolgozásával; hozzá kapcsolódnak, még pedig az ő alapvető munkássága óta eltelt félszázad ellenére is, majdnem teljesen közvetlenül. Halljuk ezt a szavát, mely a magyar tudományt egy, még betöltetlen kötelességére inti; de halljuk a félszázad előtti költőinkhez intézettet is, és méltán úgy tetszik nekünk, mintha az sem vesztette volna el korszerűségét, vagy a fejlődésnek egy új hulláma új és időszerű erővel hozná vissza füleinkbe.

Erdélyi föllépésének idejében arról volt szó, hogy a népszellem befolyása alapján olyan költészet fejlődjék, mely az egész nemzeté és egészen nemzeti legyen. A szakadás jelei, melynek ez a költészet dicsőséges egyesítést hozta meg, mai életünkben újlag mutatkoznak. Öröndetes gyarapodásunkkal, politikai súlyban, vagyoni jóllétben s talán a magyarul beszélők számában való emelkedésünkkel nem tart lépést egy nemzeti műveltségben való tömörülésünk, mely egyes-egyedül lehet mind amazoknak szilárd alapja és biztosítóka. A műveltségnek nem csupán értelmi,

hanem érzelmi elemei is vannak s a költészet nemcsak legerősebb kifejezője ez utóbbiaknak, hanem hivatott támogatója, fejlesztője, irányzója az előbbieknél is. Ha a mi mai művelődésünknek ezt a virágát nézzük, melynek színében és illatában érzés- és képzeletvilága a legközvetlenebbül és legjellemzőbben nyilatkozik: egyes jelenségei, sőt egész irányai méltán ejthetnek gondolkodóba bennünket. Vagy nem magyarságunk fölületességét jelenti-e, hogy idegen, valósággal eszünkjárásától és erkölcsi fölfogásunktól merőben idegen eszme- és ízlés-áramlatok oly könnyen hatnak be s foglalnak tért költészetünkben, magyar nyelven is idegeneknek maradván, czigányhegedűn játszott keringőknek. Valóban egy lépéssel legalább messzebb jutottunk már annál a helyzetnél is, melyre Arany aggodalmaktól nehéz ősz fejét a *Kosmopolita költészetben* megcsóválta. Nem kicsinyelhetjük ezeket a jelenségeket: egyetlen akadályát, hátráltatóját sem annak, hogy magyar művelődésünk erővel teljesebben alakuljon ki s ennek a földnek kulturái képe valóban magyar legyen. Erdélyi, ki kora gondolatvilágának legmagasában járt s bizonyára igen távol állott minden nemzeti elfogultságtól: szívének és elméjének minden erejével képviselte a nemzeti művelődés érdekét. Nem elzárkózást jelent ez a fogalom a külföldtől, mely kulturái haladásunknak vágná útját. Jelenti csak azt a föladatunkat, hogy ismerjük meg végre, ápoljuk és erősítsük a magunk szellemét. Erősítsük az idegen hatásoknak igazi magába fogadására, az általok való megtermékenyülésre, hogy szellemi életünk ne csupa fogadott gyermekekben, hanem a magunk véreiben éljen és fejlődjék. Szellemünk e szükséges erősödésének forrását és útját ma sem mutatja oly magas állásponttól és oly világosan senki, mint Erdélyi János. Az ízlés igazságait «mindig vér szerint való igazságoknak» tartja s mély sülyedésnek mond oly irodalmat, «melynek csak teste magyar, a lelke idegen». Bizonyára ma ő lenne közöttünk az utolsó, a ki azt mondaná, hogy: utánozzuk népköltészetünket; de föntartana írásaiból mindent, a mivel megérteti, hogy a népköltészettől elszakadásunk, vele való foglalkozásunknak a költészet életköréből a nyelvészeti és néprajzi tudomány körébe utalása: mindez nemzeti szellemünk jövőjét fenyegeti a költés körében s e körül aztán a művelődési életnek mind szélesebb hullámgyűrűiben.

A mi æsthetikai álláspontját illeti működésének első korszakában, ezt ismételve kifejtette az általa szerkesztett *Szépírodalmi Szemle* hasábjain. Úgy látszik, e részben legnagyobb hatással volt rá a berlini képtár egyik első rendezőjének, Hirtnek művészettörténeti munkáiban kifejtett rendszere, mely már a természetinek bizonyos mellőzésével, a művészi lényegét a jellemzetesben, ennek legteljesebb kifejezését pedig az egyéniben keresi. Erdélyinek legtanulságosabb dolgozata, mely e

hatásra mutat, az *Egyéni és eszményi* című értekezés. Tagadhatatlan kapcsolatot éreztet benne legbuzgóbb dolgozótársával, Henszlmannal, a művészi realismusnak e tanulmányban és eredetiségben egyaránt gazdag s mindvégig kitartó képviselőjével. Henszlmann szinte megvetette a szép fogalmáról való elmélkedést s Erdélyi még ez irányban is elmegy vele egészen addig a nyilatkozatig, hogy «a szép nem elvnek való fogalom». Megtámadja az idealisált természet elméletét, a mint Kazinczynál, Berzsenyinél, Kölcheynél s különösen Bajzánál megjelenik, mint «a természetben levő kép, cselekedet és érzeménynek a lehető tökéletig emelt megnemesítése; a tökélet elszórt sugarainak harmóniai vegyülettel egybegyűjtése». Velök szemben Erdélyi azt tanítja, hogy: «aesthetikai igazságul az élet valósága, vagy az élet a mint van, éppen úgy megáll, mint erkölestanban az üdvözítő tanítása a felebaráti szeretetről, philosophiában a cartesi cogito, matematikában a kétszerkettő;» «a ki túlmegy a valóságon, sohasem találja meg az igazságot». De az egyénit, a mely mellett e fejtegetéseivel pártot fog, nem érthetjük helyesen, ha a fogalmak mai értékével közeledünk feléje. Erdélyit népköltészeti tanulmányai, a népköltészetbe szerető elmélyedése tették realistává. A mai realismus túlzó és lehangosabb szózólóit pedig a szellemi életnek oly jelleményei, melyek merőben kívül esnek a művészet körén, s oly népnek, a városok és gyárak tömegeinek tanulmánya, melynek már alig van költői élete. Erdélyit realis elméletének ez az alapja mindvégig visszatartja attól, hogy az eszménnyel, akár az erkölesivel, akár az aesthetikaival, szakítson, vagy vele szemben, a mi egyértelmű a szakítással, közönyös maradjon. Szerinte a néplelek eszményei minden művészetnek örök sugalló elvei. A modern naturalismus a lelki élet összefoglaló körén kívül, a kivételességek között szeret bolyongani. Az elvet, mely e hajlammak és gyakorlatnak aesthetikai igazolása: a való joga a művészetben mert való: Erdélyi realismusa nem ismeri. A hit, szerelem, hősiség, a nép örök és kedves eszméi, a művészet mezején az egyéni képzet- és érzésvilág valóságában, de egyszersmind a néplelek kultusában, lebegnek szemei előtt.

Régi művelének ez árnyéklatában van meg az átmenet Hegel tanítványához, az idealista Erdélyihez, melynek pályája második felében ismerik őt, mint kritikust és böleselkedőt. Új álláspontjának, melyet a most említettek alapján inkább újjáfejtettnak mondhatnánk, irodalmi viszonyaink torz-alakulataiban keresték egyedüli magyarázatát életírói. Petőfiben mindenestre megjött, a kit várt; de mögötte és utána megjöttek azok is, a kiket nem várt. Bármily nyugodtan elmélkedik egész élete folytán, bármennyire kész méltányolni mindent, egy dolgot valósággal gyűlöl: az utánzást. Az egyéniség elvének ereje mintegy érzü-

letében is érvényesül: «nem tart azzal az ítészettel, mely örökösen példányt rak elénk és mindegyre tekintélyekhez utasít». És íme egyszerre belejutott az utánzás kellő közepébe, a torz Petőfi-korba, melyben az egyéniség hóbertta, a népiesség csengő-bongó eszmétlenséggé lett. A kelmeiség és sallang e költészete Petőfi példájára és az ő elveire mutatott. E fejlődés megdöbbentő benyomása vezette volna az idalismushoz: ebben az állításban helyes a lélektani következtetés, van is kétségtelen igazság; de nincs meg az egész igazság. Erdélyi a forradalom után, 1851-ben a philosophia tanára lett Sáros-Patakon. Hivatásánál fogva belemélyedt a protestáns fő iskoláinkon még uralkodó Hegelbe, egész lelkével meghódolt az absolut eszme erejének s innen kezdve mind inkább és inkább ennek szempontjából tekintette és ennek módszerével vizsgálta a költészetet, úgy az egyetemet, mint a magunkét, nagyokat és kicsinyeket, pályákat és pálmákat.

Két bölseleti áramlat folytatta és fejezte be ez években nálunk hosszú és keserű harcát: az úgynevezett magyar vagy egyezményes philosophia és a berlini mester magyar iskolája. Amaz századunk tizes éveinek végeig, Imre János *Amicum foedus rationis cum experientia* című munkájáig viszi vissza történetét; de igazában csak a harminczas évek vége felé áll elő Hetényi János akadémiai pályamunkájával és Szontagh Gusztáv *Propylaumaival*, s azután az öreg Hetényi *Parthenon*-töredékeivel az ötvenes évek közepén véget ér. Az egész inkább széplelkek ömlengése, mint philosophiai rendszer, melynek képzeletét magát: valami modern socratismusnak. Az elvont szemlélődéssel elvi ellentétet kereső gyakorlati élethöleselkedés, kalobiotika, mely épen ennél, józanságánál fogva nézi és nevezi magát 1841-től «ujdon és teljes joggal» külön magyar bölcseségnek. A világ-egyetem kulcsa, kalauza, éltetője a harmonismus; az élet törvénye: a tiszta ízlés, természetes ész és erkölcsi egyszerű érzelmek harmóniája. Minden tudomány becsének föltétele nemcsak igazsága, hanem életrealitása: így a bölseletét is. Kezdetben Kantra támaszkodva, majd vele is szakítva, szenvedélyesen támad a hegeli eszmélkedésre, melyet Hetényi, a tiszta Parthene védelmében, undok Circének és Phrynének nevez. Vitatja, hogy megsemmisíti a hitet, s hogy a philosophia célja: az élet szépítése, a közvetlen Van mellett képtelenség. De a Van hívei is helyt állanak. A kőrösi Warga János az első, ki az épen megindult *Figyelmezőben* magyarul ismerteti azt a csoda-szövedéket, melyben egy geniális elme élessége és leleményessége a lét és tudás, a tárgyi és alanyi világ minden kérdését egyetlen szálból fejt ki és szövi át, s ellentéteiket a mindenben magát valósító eszmével, az annyira izgató és annyit csúfolt Vannal oldja föl. A német egyetemeken iskolázott ifjú gondolkodóknak egész csapata

követi Wafgát, élükön a pápai Tarczy Lajossal és a pataki Szeremleí Gáborral és szívökben egy új igazságnak egész lelkesedésével. Ez az egész harc, melynek fő kérdése nem is egy rendszer, hanem a speculatio igaza, szinte érdekfeszítő folyamával és becses tanulságaival, még történetírójára vár. Ma alig képzelhetjük el hevét és a felek évtizedes kitarását; küzdőterei: nemcsak a kathedrák és könyvek, hanem a nagy közönségnek szánt folyóiratok és hetilapok, szinte ámulatba ejtenek.

Ránk nézve különösen érdekessé teszi e mozgalmakat fejlődésöknek egy sajátos vonása. Az ugyanis, hogy mindegyik irány az æsthetikában emelkedik legmagasabbra s ebben és csak ebben hagy maradandó értékű műveket; a hegelizmus végső életszakában, az egyezményes philosophia pedig nagy későn, tulajdonképeni pályájának befejezése után. Az utóbbinak egészben æsthetikai jellemét a közöltém néhány vonás is eléggé kitüntetheti, de egyik hősének, Szontagh Gusztávnak egész működése is érezteti. Azonban nem az ő *Szép és rútja*, mely az érzéki, érzelmi és erkölcsi szépség köreit a gyakorlati szépség magasabb életkörébe foglalja össze, nem ez az, a mire utalni kívánok. Ki sem érintette eddig, de azt hiszem, nem csalódom, midőn benső kapcsolatot látok a magyar kalobotika letűnt iskolája és Greguss Ágost hátrahagyott *Rendszeres széptana* közt. Ő ifjúkorában volt hegelista; de már Szontagh æsthetikai értekezésének hirlapi védelme elárulja fordulatát. Bizonyára nem igen volt mit tanulnia harmonistáinktól; de lelkülete rokonságánál fogva feléjük hajlott. Még Shaksperében is a harmóniát becsülte leg-többre s a szépben az igaz és jó összhangját kereste. Eszméik az ő világos fejében megtisztulva, bő lélektani és irodalmi tanulmányain megérve és meggazdagodva, s egy művészi rendszerbe kerekedve találhatók *Szép-tanában*. E kapcsolat a boldog emlékezetű magyar philosophiának mindenetre legnagyobb dicsősége ép úgy, mint a magyar hegelizmusnak az ő æsthetikusa: Erdélyi.

A pataki kollégium bölcseleti tanszékén elmélyedt Hegelbe. Philosophiai iskolázottságánál fogva nemcsak áthatja, hanem valósággal vérébe veszi: a természeti és emberi élet minden körére vonatkozó fölfogását az absolut eszme fényénél fejt ki. A szép világában az ő közvetlen, érzéki szemléleteink alá eső megvalósulását látja. Vallja és tanítja, hogy ez az eszme csak az emberben nyert öntudatot s így a szellemtől alkotott szépség, a művészet magasabb rendű a természetnél. A művészet fejlődési fokozatait mesterével oly módosulásoknak fogja föl, melyek az eszme és alak viszonyában amannak világosságra és erőre emelkedésével szükségszerűleg következnek be. Mintegy magán, a saját lelki világában érzi ezt a fejlődést, melylyel korábbi kritikai fölfogása után, ennek megéréseül, eljutott a költői eszme cultusához és mindenekfölött való

követeléséhez. A hegeli æsthetika rendszerének alapvető gondolatait két dolgozatában fejtegette. Az egyik előadásainak töredékben maradt vezérfonala, mely *Tanulmányainak* függeléke gyanánt jelent meg; a másik *Æsthetikai előtanulmányai*, melyeknek első cikkeit még 1854-ben és 55-ben közölte Toldy folyóiratában, míg az utolsóval hat év múlva a Kisfaludy-Társaságtól vett búcsút. Egyik sem lép föl az eredetiség igényével. Különösen az utóbbi Hegel gondolatainak egy finom szellemben, erős gondolkodásban s talán a mesterénél behatóbb és gazdagabb irodalmi tanulmányban tükröződése. Jelentéktlenebb eltérések, módosulások mindenesetre mutatkoznak benne: így a szépség megfogalmazásában Hegelnél az eszmére eső fősúly Erdélyi szövegében a kifejezés, előállítás javára valamit engedni látszik; a módszerre nézve pedig a művészet tapasztalati vizsgálatának szüksége az eszmélkedés körében jobban kiemelkedik. De elmélete a maga egészében, alapgondolatában és rendszerében, csak Hegelt magyarázza.

Ez elméleti dolgozatoknál æsthetikai fölfogásunk fejlődésére sokkal fontosabbak s valóban alapvető jelentőségűek irodalomtörténeti és kritikai dolgozatai az ötvenes évek közepétől haláláig. Első sorban a *Századnegyed a magyar szépirodalomból*, azután a *Pályák és pálmák*, a forradalom utáni költészetünkről szóló két nagy tanulmánya s egyes bírálatai. Mindez a mester szellemében szól, sőt hangjának, előadása módjának is érezteti bizonyos természetes befolyását. Alkalmazza kategoriáit is a magyar költészet fejlődésének újabb korára, midőn Kisfaludy Sándort a nyelvi, Kazinczyt a classikai, Petőfit a regényes műalak képviselőiül jellemzi s az ötvenes évek sallangos költőinek népies formalismusában újra az örök pályakörnek kezdetleges stádiumába való visszatesztet lát. Gondolkodó elméje természetesnek látja, de érzése föltámad ellene. Azonban e munkásságában mindig és mindenütt mestere magáévá tett szellemének azokat a vonásait érvényesíti, azokat a gondolatait formulázza uralkodó erővel, itéleteiben azokat a szempontjait alkalmazza, melyek az eszmék világában nem halálra, hanem életre és új élet ébresztésére voltak szánva. Azokat, melyek nem tűntek el mindörökre a német idealismus metaphysikai büszke rendszereivel, hanem kibontakozva belőlök, előkészítették a jövőt, s szolgálták és szolgálják mai művészetünk módszereit, fölfogását és czélját. Erdélyi, tisztán rólunk és nekünk szóltaiban, mindvégig hű marad német mesteréhez; de mégis kiemelkedni látszik belőle. Az ő alapján akként fejt ki és érvényesíti műbölcselői és műbíráló álláspontját, hogy ebben mind jobban és jobban érezteti velünk: mi maradt meg a hegeli æsthetikából és mi hat termékenyítőleg ma is.

Mai æsthetikánk, a történelmi, néprajzi és természeti tudomá-

nyokra támaszkodva, alapvető tételeit a lélektan körében keresi. Nemcsak a kiváltképen psychologusok, élükön az evolutionismus atyjával, Spencer Herberttel s a psychophysika megalapítójával, Fechnerrel, hanem még azok is, kik a többé-kevésbé transcendentális idealismus eszmélkedésével keresik a megoldást, mint az angol Todhunter és a francia Guyau: legalább a lelki élet beható vizsgálatából indulnak ki. A szépség valójának kérdése: szépezésünk eredetének és mibenlétének kérdése. Már a kutatásnak ez a köre és módja természete szerint arra utal, hogy az emberi izlés sokféleségét, idő- és térbeli változásait, előbb és inkább megérteni törekedjünk, mint egyiknek-másiknak több vagy kevesebb joga fölött vitatkozzunk. Ebben a céljában segíti a szorosabb értelmű æsthetikai kutatást az a történet-kritikai iskola, melynek legismertebb programját Taine fejtette ki. Segítségül híván mindent, a természeti és életviszonyok összes adatait, hogy értessék meg velünk az emberi gyönyörűségekre alkotott szépműveket. Keressük, mi hozta létre, mi sugallta és alakította őket olyanokká, a milyenek; hatoljunk be általában az emberi lélek titkos műhelyébe s ezen át a cél felé, az élet örök erejének, a szépségnek megismerésére.

Maga Hegel e törekvéseknek, bármily ellenkező vezérelvek alatt haladnak, æsthetikájában kétségtelen útját egyengette. A műszellem fejlődésének elmélete, e fejlődés föltarthatatlanságának, belső szükségességének hirdetése magában foglalta egyik vagy másik kritikai fölfogás, iskola, tan által való megköthetlenségét. Zárt rendszerének ez a legnépszerűbbé lett mozzanata hatalmasan törte az útját a művészeti megértés elfogulatlanságának, s a fölfogás, méltánylás, nézetek szabadságának. Ezen a ponton emelkedik és hat a jövőbe tanítványa, Erdélyi János. A lélektani iránytól távol áll, sőt előtanulmányaiban kifejezetten mellőzi; de a történelmi fölfogásnak határozott hangoztatásával és mélyen látó, sokszor szinte elragadó érvényesítésével tisztítja előtte a teret. Mintegy előörse gyanánt, minden erejével igyekszik jó eleve leverni legfélelmesebb ellenségét, a kritikai dogmatismust. «Nem annyira bírálónak kell lenni, mondja, mint műbölcsésznek.» Csak erről az álláspontról, melyen kétségtelen legmagasabban áll a mieink között, csak ennek tisztázása után lehet szó a művészet lényegi valójában fekvő, állandó törvényeinek megismeréséről, pontos elkülönzésével azon mozzanatainak, alakulatainak, melyekben már kapcsolatos erők változó hatása jelentkeznek. A művészi életet, rhythmusos folyását, szerinte más, a hagyomány-nál és doctrinánál, egyesek akaratánál és izlésénél fensőbb erők vezetik. Egyetlen nemzedék sem rekeszhető ki a történet haladványából, még a lenézett utánzóké sem, s az irodalom nem fogható föl másképp, mint történetileg. Távol van tőle, hogy «az egymásután következők rendét sza-

bogassa ; a költészet egy fajtát egyik, másikat más idő számára kikösse, lefoglalja ; a köröket egymásból kizárja vagy egymással szembe állítsa, holott minden irodalmi, bevégzettnek látszó korszak, melyet meg tudunk különböztetni, csak az előbbieket gyümölcse és az utóbbiak magva». Nem akar egyik nemzet fejlődéséből a másikra himet varni s nem lát abban «észileg kielégítőt», hogy bármely nép és kor költészetét, akár a görögét is, egyedüli költészetnek tekintse. Klasszikus bizonyossága van, mennyire vérébe mentek a gondolatok. Petőfiben és Aranyban az ő ifjú korának szinte messiásai, «megigértjei» érkeztek el ; de ő korántsem látja bennök az idők teljességét, még a jövő mintáit sem, csak az élő fa nemes rügyeit, melyekből új hajtások fognak sarjadni. Miután a klasszicizmus dogmatikusával, Toldyval, megvitta harcát, eszébe sem jut, hogy a népies dogmájának követeljen szentesítést. A költészet fajait sem szívesen méltatja különválasztva ; «Íme Dante, ki se lírát, se eposzt nem írt tulajdonképen, hanem költészetet mégis». Nem a különbség az első, hanem a fogalom, a mint nem a megbirálás, hanem a megértetés. Az irodalmi jelenségek magyarázatában sokkal kizáróbb súlyt fektetett az irodalmi hagyomány befolyására, mint mai iskoláink ; de a fő gondolatban : a fejlődés szükségszerűségének s a tények egymást határozó kapcsolódásának gondolata egész erejével uralkodik nála. A közszellem megvilágításában, már módszerénél fogva is, mélyebb és eredetibb, mint az egyéniségekében. A közös, az egyetemes érdeklő első sorban s ezt magyarázza legékezebben szólóan.

Ezek a fordulatok, vissza és mindig vissza vezérelvéhez : a műszellemhez, ez a rendíthetetlen hit benne és örök uralmában : mintha nekünk szólna. Nevezze bármint modern psychológiánk ezt a szellemet, szárnyának első rebbenését keresse bárhol és bármiben : külön erejének fölvétele nélkül a művészet életfolyamát és lényegbeli törvényszerűségét megismerni és megértetni aligha fogja. Erdélyi gondolatmenetének ez a vezető szála nem időszerűtlen figyelmeztetés kritikai irányunknak bizonyos egyoldalú hajlamára, mely célhoz érésünkben akadályunkra lehet. A nagy egyéniségek és remekművek sohasem lesznek egészen megérthetők viszonyaikból, csak mint ennek a műszellemnek kiváló képviselői ; hatásuk beláthatatlan területét és idejét is alig magyarázhatjuk meg máskép. Rajtuk s a bennök megnyilatkozó műszellem fölvételén sarkallik az æsthetikai műveltség æsthetikai ítéletmondásának lehetősége és joga, melyet Erdélyi sohasem vont kétségbe, sőt állandóan gyakorolt. Csak mindenekfölött a lehető teljes megértés és megértetés szándékával lásson a kritikus föladatához ; ne képzeljen minden vonásukban örök érvényű mintákat ; ne higgyen törvénykönyvének ezernyi paragraphusában, — de ha fölismerte, ragaszkodjék hiven tizparancsolatához. Íme Erdélyi János

közöttünk. Gondolatai, az ő kedves vallásos és természeti képeinek költői ruhájában, úgy tetszik, mintha az évtizedek előtt nyomtatott és írt lapokról az élő szó erejével hatnának el hozzánk, mintha a csak tegnap mondottakra vonatkoznának s a holnapnak szólanának. Időszerű nemzeti föladatainkra figyelmeztetnek s megoldásuk útjára is van intésök. Irányt mutatnak irodalmi és művészeti tanulmányainknak, hogy a fejlődő igazság helyes szolgálatára folytassuk őket, alkalmas módon arra, hogy segítségökkel e földi élet legszebb országát, mélyében és magasában, virágzó tavaszának örök fényforrásában valamikor megismerhessük.

De immár ideje végeznem. Nem ismertettem egyszerű életének folyását, személyiségének vonzó képét, korának mozgalmas viszonyait; csak gondolatok vázlatos történetét kívántam nyújtani: egy igazságkeresés életrajzát. Azt hiszem, a kinek az igazság oly mindenekfölött drága, keresése pedig oly mindenekfölött kedves volt: nem tekinti magához méltatlannak a megemlékezés e módját s nem utolsó dicsőségének, a mit felőle bizonyítani törekedtem. Azt, hogy nemcsak képben, nemcsak emlékekben él közöttünk, hanem ma is velünk érez és gondolkodik nemzetünknek és az igazságnak érdekében.

A KÉT ÖREG.

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

FELOLVASTATOTT 1897. FEBRUÁR 7.

Hanyatlik a nap ; a vidékre
Bucszólag még visszanéz,
A távol hegyormokhoz érve
Véglobbot vet és elenyész.
Elhallgat a megtérő nyáj kolompja,
Meg-meglendül a vén ákácza lombja,
Az égbolt szürke színre fest,
Teríti fátyolát az est.

A két öreg, az ősz galambpár,
Ott künn ül az ákác alatt ;
Beszédes ajkok szóttalan bár,
Lelkőkben egy a gondolat ;
A lenyugvó nap ösvényén merengnek,
Előttök hosszú múlt emléki lengnek
S a nyári esti fátylon át
Szemlélik éltök alkonyát.

Eszökbe jut a boldog óra,
A mint rájok tavasz derült
S a legelső «szeretlek» szóra
Szívök gyönyörben elmerült.
Szép álm volt ! . . . árnyéka visszatünt még
Midőn a gyémánt menyegzőt megülték,
De mely szívökben áldva gyúlt,
Az a láng rég hamvába hullt.

Vándor-utjok, míg eddig értek,
 Göröngyös volt s hosszú igen,
 Kit útitársul ismerének,
 Mind, mind a föld alatt pihen ;
 Ketten maradtak itt élő szobornak,
 Emlékeül egy eltűnt régi kornak :
 Előttök a sürgő jelen,
 Ember, világ oly idegen !

Az életet karöltve járták,
 Munkában égve szüntelen,
 Az ég kegyében bízva várták,
 Hogy nem lesz az sikertelen.
 Nem terjedt messze vágyaik határa,
 Nem áhítoztak a föld dús javára ;
 Ha boldogság, ha szenvedés :
 Elég volt nékik a kevés.

S a keveset könnyen elérte
 Jámborság és hű szorgalom ;
 Erejük fogytát nem kísérte
 Nélkülözés, vagy irgalom.
 Mint ferge hangya a mogorva télen,
 Nyugodtan él a nyári gyűjteléken :
 Vidám öregségök felett
 Nem láttak súlyos föllegeket.

Ha szenvedtek, a bús keresztet
 Önmegadással viselék ;
 Sajgó szívök hitet nem veszített,
 Bár gyűlt szemökbe köny elég.
 Hitték hogy őket egy hatalmas, égi
 Jóságos kéz mindig bölcsen vezérli
 S halandók mély fájdalomira
 Mennyei gyógyszer az ima.

Egész világok csak parányi :
 Egy kis hajlék, egy szűk telek ;
 A nagy világ sötét hullámi
 Nem zúdultak ott ellenek :

De ám a hon borúja, vagy derűje,
 Azt a rejtett kis fészket sem kerülte,
 Hő érzelem abban is élt
 A küzdő nemzet üdveért.

Szegénynek is lehet szeretni
 Örök-hű szívvel a hazát,
 Néki verejtékkal fizetni
 S vérrel védeni igazát ;
 Tűzhelye bár homályos, bár csekély is,
 Ott ég azon a hon szerelme mégis,
 Nem sziporkázó lángolás,
 De hamv alatt rejlő parázs.

Ám megviselt sajkájok immár
 A legutolsó révhez ér :
 Előttök a nyílt öblű sírnál,
 Nincs több, csak egy arasznyi tér.
 Reájok már ha kívánják, ha félik,
 Mindenütt az enyészet képe rémlik ;
 Nagy-néha, mint egy röpke fény,
 Pillant be nálok a remény.

Sovár szemmel, merengve nézik
 Éjjel a holdat s csillagot ;
 Magokban eltűnődve kérdik :
 Van-é ott élet ? laknak ott ?
 Vajon a föld porát s terhét lerázva,
 Nem ott lesz-é mindkettejük hazája ?
 — Sötétben bízató vigasz —
 A csillagok közt melyik az ?

«Add, hű társ, a kezed kezembe.
 — Ily szó kel egyik ajakon, —
 Így indultunk egykor mi messze,
 Most kis fészünk nyugalma von,
 Hús már az est, az éj is már közelget,
 Tücsök czirpel házunk sövénye mellett
 Bennünket ég s föld hangja mind
 Álomra int, álmra int !»

Szivöknek egy utolsó vágya,
Melyért könnyölgve esdenek,
Hogy ama titkos túlvilágba
Karöltve együtt lépjenek . . .
Két egybeforrnt szív egymástól elesve
A föld határin már mit is keresne ?
Imájokért nekik az ég
Talán ezt is megadja még.

Megadja, oh ! meg . . . már megadta :
Láttam repülni lelköket,
Fehér galambpárt, mely suhanva
Fel a mennybolt felé siet.
A kék magasból még reám leheltek
S szót fogadtam, hogy rólok énekeljek :
Dalom fénye ragyogta át
Éltök emlékét s alkonyát.

A MINISZTERJELÖLT.

BERCZIK ÁRPÁDTÓL.

FELOLVASTATOTT 1897. FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Vilma nagysád azt réges-régóta elvégezte magában, hogy a férjéből minisztert teremt, jobban mondvá magából miniszter feleségét. Annyi excellentiás és méltóságos úr és úrnő hemzseg körülte a társadalomban, annyi volt államtitkár vagy miniszter feleségével, testvérével, nagybátyjával vagy más egyéb rokonságával találkozik s ő még mindig semmi . . . Nagyságos asszony! Olyan mint a többi. Az, a minek feljött — képviselő felesége és még legkisebb kilátás sincs rá, hogy a helyzet javuljon. Ezt lehetetlen sokáig kiállni, az asszonynak van becsvágya és — férje. Mire való az utóbbi? Arra, hogy az előbbit kielégítse.

Megtette — megtétette képviselőnek, a mi nem csekélység. Vége azoknak a boldog időknek, a mikor a mandatumok még olcsók voltak és igen jutányosan — egy kis hazafisággal, egy kis tehetséggel, pár szép szónoklattal lehetett a közbizalmat kiérdemelni. Hagyján! ha az ember országos név vagy épenséggel nagy tehetség; de nem tesz mindenki szert országos névre és nem születhetik mindenki nagy tehetséggel. Mit csináljanak a kisebb nevek, mit a kisebb tehetségek? Segítenek magokon úgy, a hogy tudnak.

Hámori választása belekerült 28,000 frtjába.

Szép összegecske, de nem kárbaveszett pénz, ha az ember okosan viselkedik és carrière-t tud kivívni.

Hámori Pista, ha nem nagy tehetség is, de nem — «szamár». Csinos ember, jó a kiállása, a megjelenése szalonkabátban nagyon elegáns, okosan is beszél úgy négy szem közt. Van neve, vannak összeköttetései. Az ilyenből minden válhatik.

Ő maga nem szívesen vállalkozott rá, de az ő kedves Vilmája akarta, hát Isten neki! feljön Buda-Pestre, akármily nehezen hagyja ott a gazdaságát, istállóit. Mindez símán folyt le, de mióta fölkerültek — megkezdődött a házaspár közt az egyenetlenség.

Az asszony csakhamar belátta, hogy a férje nem úgy viseli magát, mint kellene. Semmi stréberség benne. Egyszerű, természetes, s a mi legnagyobb baj — szerény — szerény! . . . Nagy hangon nem beszél, csak igénytelen észrevételeket kockáztat, melyek mindegyikeért mintha bocsánatot kérne. — Aztán semmiről sincs nézete, önálló nézete; pedig az embernek legyen nézete, okos vagy ostoba, csak nézet legyen; ha nem is az övé, ha másé is, kölcsönkért. Mindegy! nézet nézet! Az embernek legyen nézete.

Vilmának voltak és ellátta ebéd közben férjét megállapított nézettekkel az egész délutánra. Ez az ember «ostoba», az a darab «szamárság» és így tovább, mert fő, hogy az ember erős kifejezéseket használjon. Ez nálunk divat. Minél erősebb kifejezések és minél apodictikusabb ítéletmondás, melytől nincs apelláta. Ezek minősítik az embert szereplő egyénné, mert mások nem azt nézik mit mondasz, hanem hogyan mondod.

Elkerülhetetlen kellék továbbá a követelő föllépés, mások fitymálása. No persze nem mindenkinek; ki kell válogatni, hogy kiket szabad vagy lehet kicsinyelni. Ha egy hatalmasabb tényezőnek a neheztelését vonná magára, az a carrièrenek árthatna, pedig a stréberségnél az óvatosság nem nélkülözhető.

Első boldog napot akkor szerzett a feleségének, a mikor egy sikerült közbeszólást kockáztatott meg. Nem szándékosan tette, teljesen véletlenül csúszott ki a szájából, de bele került a naplóba is. Nagyon «snájdig» közbeszólás volt, majdnem párbaj lett belőle.

Két napig erről volt szó Vilma nagysád köreiben és gratuláltak neki. Az ura igen jól viselte magát.

Csak már beszédet mondana! Az az átkozott szerénység! Ha ő lett volna férfi és képviselő, ő — Vilma nagysád — hány «nagy» beszédet mondott volna el már eddig is!

— Kedves Vilmám! ne akarj belőlem nagy embert faragni, én arra nem születtem!

Vilma fellobbant.

— Már hogy mondatsz ilyet! Miféle kishitűség és önbizalom hiánya ez? Én érzem benned a hivatást, hogy ne éreznéd magad is!

— Azt hiszed? — kérdezte Pista kétkedőleg.

— Tudom — bizonyos vagyok benne! — felelt Vilma nagysád mély meggyőződéssel.

Férj és feleség egymásra néztek.

— Ha azt gondolod, ám próbáljuk meg, nem bánom — szólt Hámori elhatározással.

— Megtészsz mindent, a mit tanácsolni fogok?

— Meg, Vilma — a kedvéért mindenre képes vagyok.

Vilma férje nyakába ugrott.

— Édes kis miniszterem, te!

— Aranyos kis kegyelmes asszonyom!

S elcuppant egy édes, egy boldog csók — a szép jövő reményében.

Fölosztották magok közt a munkát, Hámori átvette a politikai részt a házban, a clubban — Vilma a társadalmi részt, mely szintén igen fontos. A politikai szereplésnek társadalmi alapja is van.

A minél nagyobb ismeretségi kör. Ezt az asszonynak kell megszerezni.

Vilma okosan járt el.

Mert kétféle ismeretség van, hasznos és haszontalan — azaz hasznavehetetlen.

Azokat szaporítani kell — ezeket elejteni.

Ő szerzett hasznos ismeretéseket, melyek az emelkedéshez szükségesek, melyek fényt és tekintélyt kölcsönöznek.

Fölhagyott pedig régiekkel, melyek fölöslegesek és az embert emelkedésében csak akadályozzák.

Jobb ezekkel előbb — még a miniszterség előtt szakítani; később azt mondhatnák, hogy az ember főnhordja az orrát.

Hámori beváltotta ígéretét, fölszólalt, beszédet mondott és elég jót. Gazdasági kérdésről volt szó, boszantotta egyik-másik ellenzéki szónoklat, kezdett jegyezgetni, a jegyzetek fölhalmozódtak, az anyag meggyűlt benne és — fölszólalt.

Vilma nagyon meg volt az eredménynyel elégedve.

— Látod, Pista, hogy van tehetséged?

— Bizony van — felelt Hámori — magam sem hittem volna!

S az egykor szerény, igénytelen nézetű honatya észrevétlenül nagy átalakuláson ment keresztül. Kezdte magát nagyra tartani, másokat meg semmibe sem venni.

— A legjobb úton vagy! — biztosította őt Vilma nagysád, a ki az üdvös változást férjében örömmel tapasztalta.

— Minél ostobábbaknak tartasz másokat, annál több respectussal lesznek azok irántad.

A beszédek egymást követték.

Annyit beszélt minden alkalommal, hogy már kezdték sokalni.

De ő magát debatternek tartotta, a kit szívesen hallgatnak.

Vilma meg mindig a sarkában volt, hogy: «ne hagyd magad»!

Azt szerette volna, hogy ne beszéljen a házban senki a férjén kívül.

A másik ülészak után Vilma nagysád — még mindig csak «nagysád» és «nagyságos asszony» — meg volt elégedve férjével és mikor a nyári szünetekre haza utazott, azzal a tudattal szedette le függönyeit és naphtalinoztatta be butorait, hogy ha őszre egy kis szerencsés bonyodalom közbe jön, a férje már résen lehet.

Az ősz meghozta a bonyodalmat. A kabinet némely tagja iránt elégedetlenség és bizalmatlanság mutatkozott a pártban. Az ellenzéki lapok kaptak a szállongó híreken, szították a tüzet és magyarázták a «jelenségeket». Legalább két minisztert el kell ejteni, különben válságtól lehet tartani.

Válság! csak ez kellett Vilma nagysádnak. Akár milyen párthíve volt ő a többségnek, a palota-forradalmat nagyon kedvelte.

— Csak egy-két lapot nyerj meg! Egy könyomatost, legalább egyet, édes Pista! hogy mint miniszterjelöltet lanceirozzon. Meglehet, sőt bizonyos, hogy nem lépsz mindjárt miniszter, de miniszterjelölt lettél s már ez is positio. Jelöltséggel kezdte mindenki. Aztán, hátha valamely tárczára nem találnak senkit és rád fanyalódnak? A politika igen szeszélyes!

Hámorinak sikerült egy könyomatos úr ismeretségét megkötni. Nem volt nagyon szép könyomatos és könyomatoságának fontosságát rendkívül érezte, de a miniszterjelölt nem lehet válogatós az eszközökben s a ki a közélet piacán szerepelni akar, a könyomatost nem nélkülözheti. Sőt brúdert iszik vele és kedveskedik neki.

El is érte a célját, mert a legközelebbi válsághírek alkalmával belekerült ennek révén két ellenzéki ujságba a neve miniszterjelölti minőségben.

«A kormánypártban általános az elégületlenség s a miniszterelnök kénytelen lesz kabinetjét egy pár új erővel fölfrissíteni. A jelöltek közt emlegetik többek közt Hátori Istvánt is.»

Vilma nagysád alig hitt szemeknek, mikor férje ezt a lapot a «ház» — tudniillik az ő házának asztalára letette.

Férje tehát lanceirozva volt.

Most már csak a legfelsőbb kézirat volna hátra.

Vilma nagysádot már régóta boszantotta, hogy a miniszterek között a szakkó divatja annyira elharapózott. Ez az öltöny, az ő fölfogása szerint, nem elég díszes és ünnepélyes. Inkább vidéki casinókba való.

Keresztül vitte férjénél, hogy miniszteri programjába vegye be a szakkó kiküszöbölését.

— Ki nem állhatom a szakkós minisztereket, te rendelj magadnak egy úri szalon-kabátot. Abban fogsz kihallgatásokat adni.

A szalon-kabát elkészült két hét alatt.

De mire elkészült, vége lett a válságnak s kiderült, hogy a kabátot teljesen hiába rendelték meg, mert Hámorinak nem adatott alkalom miniszteri programjának, se a szakkókabát viselésére, se egyebekre vonatkozó pontjait megvalósítani.

Mondjuk ki a tényt egyszerűen, szárazon, meztelenül.

Csak egy tárczának birtokosa változott és arra nem őt nevezték ki, hanem egy iskolatársát, a kit ő akár hányszor hólapdával megdobált és a földre tepert. — Mikor a legfelsőbb kézirat megjelent, mely az iskolatárs kinevezését tartalmazta, úgy érezte, hogy az iskolatárs őt teperte le a földre és a hólapdával őt vágta jól hátba. Van még Nemesis a világon!

Az bizony mindig kellemetlen, ha iskolatársainkból miniszterek vagy nagy urak lesznek! Mert méltán kérdezhetjük magunktól, miért nem lett belőlünk miniszter, hisz a mint ők a mi iskolatársaink, úgy mi meg az ő iskolatársaik vagyunk?

Az iskolatárs felesége Vilma nagysád jó barátnője volt. Kétszeres ok a bosszúságra. Az asszony kegyelmes asszony lett, a férje miniszter. Hámori Pistát pedig meg se kérdezték, hajlandó volna-e tárczát váltalni . . . Persze Vilma nagysádot sem kérdezték meg!

Nem lehet csodálkozni, hogy Hámori a válság illetén megoldását kielégítőnek nem tekinthette.

Semmiel sem jutott közelebb ahhoz a kilencz bársonyszékhez, mely ott áll félkörben a parlament közepén s melyek bármelyikébe kész volna bele ülni válogatás nélkül.

Hiszen egyformán ruganyosak és mind jól ki van béelve.

A körben nem is csinált titkot elégedetlenségéből s bármilyen diplomatikus finomsággal adott kifejezést véleményének, szavainak tenorjából ki lehetett érezni, hogy sokkal inkább meg lett volna a válság olyképi megoldásával elégedve, mely bizonyos Hámori István urat vitt volna a miniszteri székbe.

Beszélgései nagyobbrészt e théma és bizonyos nagy tervek és eszmék körül forogtak, melyekre rejtélyesen célzott, a nélkül, hogy azokat világosan körülírta vagy kifejtette volna.

— Az én terveim . . . az én szándékaim . . . az én eszméim . . .

Ezeket lehetett tőle leggyakrabban hallani.

Bizonyos nagyképűséggel ismételte, hogy neki vannak eszméi. Megtanulta már, hogy sokszor a nagyképűség által lehet leghamarább nagyfejűségre vergődni.

A clubban kiválasztott magának egy kanapét.

Ez lett az ő kanapéja, az ő rendes helye, hová egy-egy arra

vetődő barátját maga mellé ültetve, elkezdett neki beszélni az ő «terveiről».

És philosophus nyugalommal, gúnyos kicsinyléssel szemlélgette e pamlag magaslatáról a nyüzsgő club-életet, mely ott előtte lefolyik.

Belép egy miniszter és végig megy a termeken. A merre néz, üdvözlik bizonyos vegyülékével a tiszteletnek és collegialitásnak, melyben benne van az, hogy ma te vagy a hatalmon, mandátumom, választóim petitióinak elintézése tőled függ, tehát meggörbedek egy kicsit előtted! De holnap belőlem válhatik miniszter, én osztogathatok kegyeket és te fogsz görbedni előttem!

— Szervus, Ferdi!

— Jó estét kegyelmes uram:

Megállítják . . . tudniillik nem Ferdit, hanem a minisztert.

Körülveszik . . . Egy lépést sem tehet tovább. Helyt kell állnia. Körülveszi öt—tíz—tizenöt honatya. Mindegyiknek zsebében van egykét-három-négy petítő a kerületből, kérvények, folyamodások, melyeket a miniszter kezébe, zsebébe kell juttatni. Ott állnak sorban. Ki kaparinthatja el hamarább a minisztert, ki csempészheti előbb a kérvényét a zsebébe. Az egyik nagyon sokáig foglalja le! Az ördögbe is — ez a Miska, hát azt gondolja, a miniszter csak az ő kedvéért van a világon? Végezzen már! végezzen már!

Izzadnak ők, de izzad a miniszter is!

Ők azt gondolják: jaj! csak már hozzá juthatnék és leülhetnék a tarokkhoz!

A miniszter azt gondolja: vesztetre jöttem ma el a clubba; majd eldülök már, de el kell viselni! Katonadolog!

Végre megszabadul a miniszter. Leül egy pamlagra és maga mellé ültet valakit! Milyen kitüntetés! Őszintéskedik vele! Vajon mit mondhat neki? Már egy fertály órája beszélget vele!

Jön a miniszterelnök. Épen most érkezett Bécsből. Milyen az arckifejezése? Nagyon derült, ő maga meg jókedvű. Nincs baj, a kabinnet szilárdan áll.

Egy nagyfejű! . . .

Körülnéz . . .

Megkötja ő excellentiáját!

A nagyfejű és ő excellentiája tekintete találkozik.

Ő excellentiája int a nagyfejűnek és bemennek a külön — a miniszteri szobába.

A harmadik miniszter se a külön szobába nem vonul vissza, se pamlagra nem ül. Fel-alá jár . . . hol ide . . . hol oda . . . csoportról-csoportra . . . és élcel. Rossz élezeket mond néha, rettentő rossz élcele-

ket, de ugyan hol az a római jellem, a ki ne tartaná kötelességének rajtok jóízűen nevetni?

Hámori ott ül pamlagának magaslatán és elgondolkozik, elábrándozik a jövőbe. Ha majd ő is miniszter lesz, őt is körülveszik kérvényezők, ő is osztogat kegyeket, ő is kitüntet egy szóval . . . egy tekintettel . . . És ő is mondhat rossz élczekeket, melyek hatást keltenek . . . Az ő arczkifejezését is lesik, az ő szava is oraculum lesz . . . Milyen rossz élczekeket fog mondani! . . . És jaj annak, a ki merészkedik rajtok nem nevetni. Nem kap mandatumot.

Addig-addig ült Hámori az ő rendes kanapéján, míg ő a kanapéhoz, a kanapé hozzá szokott és mások is megszokták azt, hogy körülötte letelepedjenek.

Adomázgatott — à la Deák Ferencz.

Voltak úgy öten-hatan törzsvendégei, a kik rendszeren körülte gyülekeztek össze s a kikkal aztán 9—10 óra közt néha el-eljárt vacsorálgatni.

Egy tréfás ember elnevezte ezeket Hámori-fractionak.

Ő meg az elnevezést komolyan vette és jóhangzásúnak találta.

Volt hát fractionja.

A fractionak vezér kell, a vezérséget magának tulajdonította el. Első lépés ad astra! Fractio-vezérségen kezdi, a ki pártvezérségen akarja végezni.

Voltak tehát politikai barátai, kiket néha megpezsgőztetett s a kik számára egy piquenique-t is rendezett. Vilma nagysád nagyon szeret tánczolni, hadd legyen neki is mulatsága és élvezete a fractionból . . .

Vilma nagysád megbotránczóással jött haza a parlamenti ülésből.

Ott volt a karzaton.

Elment külön arra az ülésre, melyen az ő barátjok, az iskolatárs, az új miniszter bevonult. Elment, hogy megnézzé miképen «fest». Nos tehát — nagyon rosszul «festett».

— Édes Pistám! láttad azt a félszepséget, azt az ügyetlenséget? Hóna alól majd kiejtette a tárczát, mikor végig ment a termen. Miféle ügyetlenség, a tárczát magával vinni, ha nem tud vele bánni? Jöhetett volna az első ülésre tárcza nélkül is.

— Hagyd, fiam! Mutogatni akarta, hogy ide nézzetek, nekem is van tárczám!

— Körülbelül! . . . Annyi bizonyos, te sokkal bátrabban, önértetesebben foglalnád el a széket. Szinte lesütötte a szemét, jóformán át se mert nézni az ellenzékre. Hogy fog nekik imponálni, hogy fog velök farkasszemét nézni? És ezt az embert tették meg . . . téged meg szóba se hoztak, pedig lanceirozva voltál.

— Lesz még szöllő, lágy kenyér — szól a meggyőződés bariton hangján Hámori.

Aztán elhatározták, hogy délután elmennek az új miniszterné jour-jára és gratulálni fognak neki a szerencsés első fellépésért. Hiába, az ilyféle ismeretségeket cultiválni kell, még ha az ember duzzog is.

Mert Hámori duzzogott.

A duzzogás a frondeurség kezdete.

Hámori nem volt frondeur, csak elégedetlen.

Ezt észrevette egy kedves kis ellenzéki menyecske és ugyancsak szította benne a tüzet.

Hamis egy asszonyka Endrefyné, a bájos Camilla. Szenvedélyes ellenzéki, a ki mikor a kormánypárt ellen pattog, csókolni való. Komolyan hiszi, hogy a hazát csak ők tudnák megmenteni. Valóságos programbeszédeket rögtönöz és mikor tűzbe jön, ragyogó szemei szikrák hánynak — Isten ucsse! nehéz el nem hinni, hogy az ellenzéki politika jobb a kormánypártinál.

Ha rajta áll, átcsábította volna az egész kormánypártot az ellenzékre. Kiszímatolta a legkisebb elégedetlenséget s akkor aztán nem volt nyugta, csalogatta, hívogatta az illetőt.

— Kedves Vilma! a te férjed sohasem megy semmire! . . . Pedig kár érette! Tehetség, igazi tehetség! Ha mi volnánk kormányon, már rég válogathatott volna a tárczában.

Vilmának ez a nyilatkozat nagyon jól esett.

— Bizony nem méltányolják. Legalább államtitkárnak csak benyomhatták volna. De hát ki tehet róla?

— Néma gyerek szavát az anyja sem érti! — érvelt Camilla. — Hiszen csak én volnék a férjed helyében, majd megmutatnám, hogy velem számolni kell. Félnének tőlem, veszedelmes ember volnék, intrigálnék . . . a míg . . . a míg a számat be nem dugják.

— Az nem fér össze a természetemmel! — szól közbe Hámori, a megsértett büszkeség hangján.

Camilla nagyot nevetett.

— Vagy úgy . . . édes Hámori? maga a nagylelkű akarja játszani . . . Akkor ugyan fölkapja az álla! Politikában nincs nemeslelkűség! A ki bírja, marja! Opportunistának kell lenni, minden alkalmat és esz-közt a boldogulásra fölhasználni, különben mások ülnek a húsos fazekakhoz. Magát nem méltatják, csapjon át hozzánk, mi meg fogjuk becsülni.

Hámori nagyot nevetett. Ugyan hogy lehet róla olyat föltenni, hogy ő a pártját elhagyja!

De a kis kortes azért mégis elérte célját; a mit ő prédikált, az ott motoszkált Hámoriban és fölzavarta nyugalalmát.

Vilma nagysád is biztatgatta. Elég régen várákznak.

Meg kell vallani, hogy a kormány részéről egy idő óta csakugyan a baklövések vagy jobban mondva a sértések egymást követték. Mindent megtett, hogy Hámorit magától elidegenítse. Hetek, hónapok múltak és nem tett érette semmit. Bezzeg tett másokért! Csak úgy szórta a miniszteri tanácsosságokat, államtitkárságokat; holmi igazgató-tanácsosságok is pottyantak egyik másik ölébe; két iskolatársa valóságos belső titkos tanácsos lett stb. . . .

Eh! ki volna képes mindazokat a botrányos hibákat felsorolni, melyeket a kormány napról-napra elkövet? Lehet-e Hámorit kárhozatni, hogy ő nemcsak a mellőzésben, de még inkább mások kitüntetésében személye ellen intézett egyenes sértő szándékot vett észre.

Csoda-e, ha ilyen bánásmód mellett a mamelukból frondeur lesz?

Az ember nem rögtönösen lesz frondeurré, csak fokozatosan.

Eleinte megpróbálja az ember «velők» — tetszik érteni! — «velők» megértetni, hogy . . . hát . . . én is vagyok a világon!

Tessék engem is észre venni!

Nekem is vannak érdemeim, én is tettem szolgálatoakat!

Ha azonban belátják, hogy a hatalom nem vesz tudomást rólunk és sérelmeinkről . . . akkor a hatalom ne csodálkozzék, hogy kielégítetlen vágyainknak hangos kifejezést adunk, mely külső magunktartásában is nyilvánul.

Hámori sem lett egyszerre frondeurré. Egy darabig bár — a leggavallérabb, legfinomabb módon — de nem titkolta el lelkiállapotát és keresztül láttatott bizonyos aspiratiókat, várva, hogy megértik-e?

Nem értették meg.

Egyetlen egy miniszternek sem jutott eszébe leköszönni, hogy ő a helyébe ülhessen. Ah! azok a miniszterek, mindnyájan görcsösen ragaszkodnak a tárczájukhoz. Csak ő legyen valamikor miniszterré, majd megmutatja, milyen könnyen kell egy igazi államférfinak megválni a tárczájától . . .

A legelső alkalommal, a mikor ellenkezésbe jut a közérzülettel, odadobja a tárczáját. Hadd tanuljon tőle igazi correct magatartást és politikai becsületet az egész világ minden államférfia!

De hát nem volt tárczája. E szerint nem is mutathatta meg, hogy milyen könnyen tud tőle megválni.

Már negyedik éve képviselőködik a nélkül, hogy bárminemű jutalomban . . . bocsánat! a szó félreértésekre adhatna okot . . . a nélkül, hogy bármi elismerésben részesült volna.

Nem csoda, ha a viszony Hámori és a kabinet közt teljesen meghűlt.

A fagyponthoz jutott.

A felesége ugyan még járogatott a kegyelmes barátnőhöz, de inkább azért, hogy au fait legyen mindenről és híreket hallhasson, de Hámori mindenkép érezte a kabinettel neheztelését. A lehető leghidegebben köszöngetett a minisztereknek, egyikkel sem állt szóba se folyosón, se a clubban. Nem vett részt a miniszter körüli csoportosulásokban, ha pedig valamelyik miniszter adomát beszélt el vagy élezet mondott, tüntetőleg — nem mosolygott rajta.

Szeretett volna elmaradni a clubból egy időre vagy legalább ritkábban járogatni el oda, de féltette a fractióját. Ha ő elhagyja, politikai barátai még más fractióval mennek el vacsorálni.

Össze kell őket tartani; Hámorinak céljai, nagy céljai vannak velök.

Nemcsak a clubban, a clubbon kívül is élesen jelezte elégedetlenségét, frondeurségét.

Mutatkozni kezdett a ház ellenzéki folyosóján, hol nagy riadalommal fogadták. Isten hozott! Már most csak itt maradj. Pista! Közénkbe való vagy! . . .

A szíves fogadásnak volt is annyi eredménye, hogy Hámori gyakrabban látott alakja lett az ellenzéki folyosónak, hol minden megbotránkozás nélkül, sőt bizonyos gúnyos meglepéssel hallgatta azokat a legkevésbé sem hízelgő megjegyzéseket, melyeket ott ellenzéki honatyák és journalisták a kormányférfiakra meg szoktak ereszteni.

Erre az oldalra ellátogatni kormánypárti embernek már csak azért is hasznos, mert felséges értesülésekhez jut. Míg a kormánypárti folyosón a legnagyobb béke és a legcsöndesebb hangulat uralkodik: az időmérő itt viharra mutat, állandó viharra.

A kormánypárti oldalon a képviselők, újságírók, kis- és nagyfejük vegyest, aztán ügyfelek a nádfonatú padokon és székeken üldögélnek, beszélgetnek, szivarozgatnak és ügyeiket tárgyalják, őszintéskednek vagy adomáznak — az ellenzéki folyosón politikát csinálnak, a jövő politikáját. Ezek a jobboldaliak milyen nyugodtak, pedig ha tudnák, hogy a vihar nemsokára elsöpri őket — így beszélnek oda át.

Oh! az ellenzéki folyosón mindig jól vannak értesülve s a legfrissebb sütetű kabinetválsági hírekhez ott olcsón lehet jutni.

Hámori értesüléseit az utóbbi időben onnan merítette s ezek a hírek frondeuri lelki állapotának nagyon megfeleltek. A válság, az egészséges vihar sokáig nem késchetik! Ugyanazokat a minisztereket ugyan-

azokban a miniszteri bársonyszékekben látni évekig — unalmas állapot és türehetetlen!

A változásnak előbb-utóbb meg kell történnie. Új, friss erők kellenek a gátra. «Ezek» már lejárták magokat.

Ez volt Hámori hangulata, ez az ellenzéke is. Azon az oldalon nagyon szeretik colportálni a Bécsből eredő híreket s a legutóbbiak a válságot közelinek mondják. Legfőlebb két-három hónap alatt be kell állnia. Több miniszter már végkép el van «ejtve», a kabinetet azonban még «tartják» egy ideig.

Hámori ezekhez a hírekhez szabta magatartását, mely egyébként csak folytatása volt eddigi frondeur viseletének.

Kezdett a szavazásokról elmaradozni; eleinte leutazott gazdaságába és mikor a mezei hadakat besürgönyözték, nem jött fel. Ő bizony nem mezei had, neki ne sürgönyözzenek! Ha az ő szavazata kell — álljanak vele szóba.

Később már el sem utazgatott, kiment a szavazás elől a múzeumkertbe sétálni vagy a folyosón maradt és azzal tüntetett, hogy a csöngetésre se ment a terembe.

Már ez föltűnt és Vilmának egy excellenciás úr megjegyezte, hogy Hámori elrontja a carrière-jét megbízhatatlanságával. Pedig egy kis türelemmel eljöhethet az ő ideje is!

Vilma eljúságotla az excellenciás véleményt Hámorinak is, kérve kérte: hagyjon föl frondeurságával. Nemsokára változás lesz a kabinetben és hátha rá is kerül a sor?

De egy igaz frondeurön nem oly könnyű kifogni. Észrevették elégtelenségét, annál jobb, most csak rajta!

Válság lesz! . . . Persze, hogy lesz! . . . De mint az ellenzéki folyosón rebesgetik, ez már nem kormány-, hanem pártválság lesz. Minden fölbomlik. A régi pártkeretek elavultak, újakat kell teremteni fusióval és akkor azok nyomulnak előtérbe, a kik «okosan» viselik magokat.

Tehát csak okosan, opportunusan!

Hámori teljesen meg volt elégedve helyzetével. Az nem rosszabodott, sőt javult — legalább az ő szemében. Úgy érezte, hogy nem az, a ki régebben volt. Mintha nőtt volna! Az ellenzéki folyosón tréfából már: «te kegyelmesnek» hívták és biztosították, hogy ő emberük, a jövő jelöltje.

Vilma nagysádnak azonban ez az állapot kezdett nem tetszeni. Tartott tőle, hogy beteljesedik az excellenciás úr jövődölése és Pista, a ki az ellenzékkel túlságosan fraternizál és kaczerkodik — csakugyan mint megbízhatatlan pártember, kimarad minden combinatióból.

A válság — a nagy válság bekövetkezett.

A régi Lloyd-épület előtt több fogat és bérkocsi áll, mint rendszeren.

Több újságíró futkos föl-alá a szabadelvű párti kör lépcsőjén, mint máskor.

A telephonos kisasszonyok idegesebbek, mert a telephon örökösen csönget.

A szabadelvű párt körében senki sem kártyázik, senki sem billiárdozik, mindenki politizál és lesi a minisztereket, mikor a körbe jönnek, hogy megrohanja.

Némely lap külön esti kiadást rendez és az újságok teli vannak kövérbetűs táviratokkal.

Nyomott hangulat a régi Lloydban, csak az ellenzéki körökben lelkes és víg a hangulat.

Hámori az ő könyvomatós barátjával újra megkötötte a barátságot és sokat lebzsel a házban az újságírói karzat előtt. Keresi a kedvöket, azok meg az ő kedvét, hogy híreket csaljanak ki tőle.

Megérkezett tehát az idő, melyet Hámoriék lesve lestek, várva vártak. Itt az aratás ideje! Csak a követendő taktikára nézve tértek el véleményeik.

Hámori ellenzéki híresztelések behatása alatt, bizonyosra vette, hogy a kitört válság nem lesz csupán a kormány válsága, hanem a megindult lavina el fogja az egész pártot söpörni s a romokból egy új pártalakulás fog föltámadni.

Mit tanácsol ilyenkor az okosság, az előrelátás, az államférfíúi számítás? Azt, hogy az ember magatartását ne a jelen viszonyokhoz, hanem a jövő alakuláshoz szabja, mert akkor megvan a kész posztíója az új viszonyok közt. Ellenzéki barátai, élükön Endrefy, nógatták, hogy lépjen ki mielőbb — nagy tüntetéssel a pártból; ez a kilépés lökést ad a meginduló fölbomlási folyamannak, követni fogják mások s az ő érdemét mint kezdeményezőét, az új viszonyok közt meg fogják jutalmazni.

Az ostromnak, melyet a kedves kis Camilla is támogatott, az lett az eredménye, hogy Hámori elszánta magát a kilépésre.

Vilma nagysád haza jött a legnagyobb fölhevülésben — a legfrissebb újságokkal.

Épen most volt kegyelmes barátnőjénél.

— Győztünk, Pista! győztünk! Combinatióba vagy véve.

Szavai azonban semmi hatást sem tettek Hámorira, a ki gúnyos mosolyal füstölgetett maga elé egy vastag, hosszú havannából. (A mióta magát miniszterjelöltnek tartotta, azóta csak havannát szítt, vastagot és hosszút — a miniszteri fizetés rovására.)

— Mi? . . . te még csak nem is felelsz?

— Nem én, angyalom.

— És miért nem, ha szabad kérdeznem?

— Mert nem hiszek abból egy kukkot sem, a mit te mondasz!

— De drágám! láttam a listát . . . te benne vagy!

— Ámítás! Számítás! Meg vannak ijedve, félnek a kilépésemtől, vissza akarnának tartani. Tudják, ha kilépek, követ a fractióm . . . és a többi . . . Már negyvenen kötelezték magokat!

Vilma kétségbe volt esve.

— Szerencsétlen! Te egy rögeszmében szenvedsz. Hallgass rám! . . . Egy tárczára nem tudnak minisztert kapni. Arra te vagy kijelölve!

Hámori flegmatikusan felelt:

— Hiszi a piczi!

— Nem hiszed, a mit szemeimmel láttam?

— Nem én? Ez már nem kormányválság, ez pártválság. Már nem ezek csinálják az új listát, hanem az ellenzék! És miniszternek azt teszük meg, a ki az új viszonyokhoz alkalmazkodott.

— Hogy érted ezt?

— Hogy én kilépek!

Vilma nagysád végig nézett férjén — véges végig — és tragikus hangon csak ennyit nyöghetett ki:

— Vigyázz! hoppon maradsz.

Hámori diadalmasan kacagott föl.

— Mit ért ehhez egy asszony? Hosszú haj, rövid ész! Én jól számítok! Olyan jól, hogy kilépésemet a pártból és a pártkörből már be is jelentettem.

— Elküldted?

— El én. Odaadtam az inasnak, hogy küldje el egy hordárral!

Milyen sensatio lesz az holnap!

Hámori valóságos mámorban volt.

Ebben a pillanatban levelet hoztak. Egyik politikai barátja írta — a fractióból.

Hirtelen fölszakította.

Rémítő hír!

Barátja értesíti, hogy nincs párt-, csak kormányválság. Senki sem lép ki. Miniszter lesz — benne van a listában.

Fölugrott helyéből és a csöngetyűhöz rohant!

— Miska! Miska! (Az inasát hívták Miskának.)

Miska bejön.

— Hol a levél, a mit neked adtam?

— A 150. számú hordár elvitte!

— Utána . . . utána! . . . Kerítsd meg azt a hordárt! Megöllek, ha nem kerited meg!

Miska elszaladt.

Hámori megsemmisülten karszékébe hanyatlik és elkékült ajkai csak ezt hörgik:

— Hordár! . . . hordár! . . . 150. számú hordár! . . .

Miska a hordárt nem érte utól.

. . . Késő volt! . . .

Másnap Hámori kilépése és lemondó levele megjelent a lapokban s az ellenzéki sajtó nagy diadallal magyarázgatta.

Ő meg ott lógott a pártok közt, mint Mohamed koporsója!

Így esett kútba Hámori István minisztersége s ő nagy eszméit, titokzatos terveit soha sem valósíthatta meg — imádott hazánk nagy kárára.

A BOSSZULÓ KARD.

Regényes dalmű öt felvonásban.

(LUKÁCS KRISZTINA JUTALOMMAL KITÜNTETETT PÁLYAMŰ).

Irta: VARGHA GYULA.

Személyek: *Revistyei*, magyar várúr. — A körmöczi *Bányagróf*. — *Haszszán*, lévai basa. — *Zelmira*, húga. — *Ibrahim*, renegát, — *János*, *Revistyei* öreg huszárja. — *Judit*, ennek felesége, *Zelmira* rabnője. — *Omár*, a szultán csausza. — *Török fiú*. — *Szolga*, Hasszánnál.

Magyar munkások, török katonák, a körmöczi gróf lándzsásai, török asszonyok, bajadérek, szerecsen szolgák, a csausz kísérete, várnép, várkatonaság.

Történiik részint Léva, részint *Revistye* várában, a XVII. században.

ELSŐ FELVONÁS.

(Színhely: Udvar Léva várában. Balra a várkapu, a háttérben épülőfélben levő bástyák, jobbra Hasszán palotájának bejárata, erkélylyel; előtte fák. Alkonyat.)

Első jelenet.

Magyar munkások, köztük *Revistyei*, munkásruhában, a bástyákon dolgoznak. *Török katonák* az előtérben.

MAGYAR MUNKÁSOK. Lelkünk szomorú, testünk fáradt,
De azért rakjuk a lévai várat.
Rakjuk, rakjuk, föl, föl az égig,
Garamunk völgyén úgy néz végig;
De a pogány, durva pogány
Zászlaja leng Léva fokán.

TÖRÖK KATONÁK. Csak szaporán, csak szaporán,
A ki hanyag, henye, meglakol ám.

MAGYAR MUNKÁSOK. Vad darázs módjára
 Vad népe kirajzik,
 Pusztít jégesőként,
 A hol átviharzik.
 Kalász ott nem marad,
 Szegény pór nem arat,
 S szűk kalyibájába'
 Gyermeke szájába
 Nincs betevő falat.

TÖRÖK KATONÁK. Itt a gyaúr
 Többé nem úr,
 Miénk ez a föld,
 A rét, a zöld,
 Miénk a búza, miénk a bor,
 Ajkunk tüzes csókot rabol,
 Miénk az arany, miénk az ezüst,
 Az ebhítű, ha moczezan : üsd !

MAGYAR MUNKÁSOK. Szpahi, prédarántó,*
 Kifogja a szántó
 Ökrét eke elől,
 Házába is betör.
 Minden eleségét,
 Lányát, feleségét,
 Zsákmányúl ragadja,
 Magát vérbe-fagyba
 Sok sírás közt hagyja.
 Krisztus urunk könyörülj,
 Könyvedből ki ne törülj !

(Ezalatt a török katonák, a várat megkerülendő, elvonultak.)

Második jelenet.

Magyar munkások a háttérben, *Zelmira*, *Judit* jönnek a palotából.

ZELMIRA. A fejem jaj de zúg,
 Reszket a térdem,
 Vészes az út,
 A mire tértem.

* Arany János kifejezése : *Toldi szerelme*, XVI. ének, 19. strófa.

Allah, ne hagyj el,
 Irgalmazz gyöngé szívemnek . . .
 Hű szerelemnek
 Napja viradj fel.

JUDIT. Mit se rettegj, szép kisasszony,
 Aranyos madárka,
 Kirepülsz a kalitkából
 Leveles zöld ágra.
 Boldogságod hajnal-pirja
 Ez a naplemente,
 Pórruhában itt van érted
 Hős magyar levente.
 Nincs párja kardjának,
 Jó vitéz karjának,
 Ékes természetnek,
 Tüzes két szemének,
 Hát még érted égő
 Szerelmes szívének.

Harmadik jelenet.

Előbbiek. Revistyei, megpillantva Zelmirát, kalapácsát leejti, s az előtérbe jő.

REVISTYEL. Földre szállott égi angyal,
 Csillag-szemmel, rózsá-ajkkal,
 Álmaimnak tüneménye,
 Szinte elvész szemem fénye,
 A mint rád tekintek.

ZELMIRA. Én vitézem, hős vitézem,
 Arczodat döbbenve nézem,
 Ismerős az, érzem, érzem,
 Itt hordozom régen,
 Szívem közepében.

REVISTYEL. Neved a hír szárnyra vette,
 Szép vagy, jó vagy, emlegette.
 Nem töröknek, nem pogánynak,
 Elneveztek tündér-lánynak.
 Áldja szíved a szegény rab,
 Hogyha jószágos szemed
 Szánakozva ráveted:

Börtönablak tőle fényt kap.
 És a hír, a mennyi nyelve,
 Mind szépséged hirdeté,
 Csalogatva, ingerelve,
 Szívem vágygyal illeté ;
 S megjelentél álmaimban,
 Mint egy bűvös, szép alak,
 Forrtam, égtem kéjes kínban
 Csak hogy egyszer lássalak.
 A szerencse kedvezett,
 Hű kezek

ZELMIRA. Titkomat kezedbe tették,
 S léptemet hozzád vezették.
 Elandalít, leköt, megigéz
 Szívig ható tekinteted,
 Olyan a hangod, mint a színmé
 Mely hófehér sejtről csepeg.
 Oh, hányszor hallgatám
 A csöndes éjszakán,
 A mint Judit rólad beszélt,
 Lefestve száz harczt, veszélyt,
 S lefestve téged,
 Nagy lelked, hősiséged,
 Hogy mily nemes, szép, büszke, nagy,
 A hős erények tükre vagy.
 Megittasult szomjas fülem,
 S magános nyoszolyámon,
 Ha elnyomott az álom,
 Képed játszott velem.

REVISTYEL. Jó paripám fölnyergelve,
 Hű csatlósím ott lenn várnak,
 Ölbe veszlek, haza viszlek
 Szívem édes asszonyának.
 Alkonyúl,
 Nyugaton a nap letűnt,
 A munkásnép elvonúl,
 És mi köztük a sötétben,
 Észrevétlen,

ZELMIRA. A kapun kiszökhetünk,
 Jaj, nem merek,
 Szívem remeg,

- Bátyám üldöz, bátyám elér,
 Ragadja őt gyilkos harag,
 Villan a kard, buggyan a vér,
 S a bős csapás alatt
 Te eldőlsz a porondon.
 Én remegő galambom,
 Mitől se félj,
 Nekem csak játék a veszély ;
 Vagyok bátor, jó vitéz,
 Érted száz csatára kész,
 Bátyád dühe, mint a nádszál,
 Megtörik e mellen,
 Van jó kardom, megvéd az,
 Egész világ ellen.
- REVISTYEL.
- ZELMIRA. Szememben könny ragyog,
 Lásd oly bohó vagyok,
 Oh, ne ítélj meg érte !
 Esküdjél, hogy sekélyre
 Szerelmed sohse válik,
 Hogy hű maradsz halálig.
- REVISTYEL. Esküszöm a szerelem csillagára,
 Mely ránk arany fénynyel rezeg,
 Hogy életben, halálban
 Hived leszek !
- EGYÜTT. Esküszöm a szerelem csillagára,
 Mely ránk arany fénynyel rezeg,
 Hogy életben, halálban
 Tied leszek !
- JUDIT. Nem késhetünk,
 A percz halad,
 Szép kisasszony vedd e szűrt,
 S itt e kalap,
 Karimáját jól letírd.
- MAGYAR MUNKÁSOK. Este van már, bevégeződött a munka,
 Akaszszuk hát a tarisznyát nyakunkba.
 Kopott biz ez, üres biz ez, elég baj !
 Nincs benne csak egy-két darab kenyérhaj.

Odahaza, hogyha kifut elébünk,
 Vásárfiát nem kap apró eselédünk.

Gyermekeim, örüljétek, hogy láttok
S kopasz éltét visszahozta apátok.

Nagy Úristen, könyörülj a szegényen,
Ostoroddal ne sujtsd többé keményen,
Szent fiadért bűnösöknek kegyelmezz,
Segítsd meg a szegény magyart, vagy elvesz!

(*Elmennek, köztük Revistyei, Zelmira, Judit áruhában.*)

Negyedik jelenet.

Szerecsen szolgák, török asszonyok jönnek, szőnyegetek terítnek az udvarra, sátorernyőt feszítenek, sípok és dobok zengése mellett jön *Hasszán* fényes kísérettel.

TÖRÖK ASSZONYOK. Új vár, fényes vár,
Magas Léva vára,
Csak a felhő s a madár
Száll föl a fokára.

HASSZÁN. Többé már gyaúr haranjá
Éji álmom nem zavarja,
Elfáradva hősi harczon,
Ha lefekszem, nyugton alszom.

Revistyei, bős toportyán,
Odafönn a Garam partján,
Bár merész vagy, cselre kész vagy,
Csak nevetlek, föl se veszlek.

Allah az úr,
Mohamed a prófétája,
Én meg az ő hű szolgája,
Pengjen a húr,
Zengjen a dal
Bülbül báj-hangjaival. (*Leül a mennyezet alá.*)

TÖRÖK FIÚ.
Léva-vár,
Léva-vár,
Magas Léva vára,
Égi nap
Merre jár,
Nincs uradnak párja.

Csillag fut
Fényesen
Fönn az égi pályán,
Úgy repül
Kényesen
Szellő paripáján.

Szép selyem
Turbánján
Gyémánt tüze játszik,
Jobbjában
Kemény kard
Villáma czikázik.

Gyaúr vitéz
Nincs vele
Szembenézni bátor,
Bomlik a
Sokaság
Ragyogó kardjától.

Császárunk
Öröme,
Büszkesége Hasszán,
Legnagyobb,
Legelső
A próféta harczán.

Várában
Tömérdek
Aranya és kincse,
Akár az
Útat is
Drága gyönggyel hintse.

De bár a
Tengerek
Minden gyöngyét bírja,
Mind nem ér
Teveled,
Gyönyörű Zelmira !

Hajnal vagy,
 Hajnal, mely
 Kipirúl keltében,
 Nincs olyan
 Szép virág
 Padisah kertjében.

Padisah
 Kertjébe
 Illelél virágnak,
 Te volnál
 Úrnője
 Széles e világnak.

HASSZÁN.

Ne, itt e gyűrü dalodér'
 S ez aranyból vert drága láncz ;
 Most perdüljön a táncz,
 Lebegjen karsú bajadér !

(*Bajadérok táncza, melyet török asszonyok éneke kísér.*)

TÖRÖK ASSZONYOK.

Hajló szárú
 Szép tulipánom,
 Harmat-csókod
 Jaj de kívánom !
 Ingó,
 Bingó,
 Rózsabimbó,
 Patyolat lepled,
 Bársony kebled
 Illata terjed,
 Illata száll,
 Hej, rózsza, rózsza, rózsaszál !
 Bülbül, Bülbül,
 Édes zengő,
 Milljó fülbül
 Áll az erdő,
 Dalod égi hangját
 Hogyha zengni hallják,
 Zúgásuk a nagy fák
 Mindjárt félbe hagyják,
 Úgy hallgatják.
 Mámor ringat,
 Dal meg az illat

Hí szerelemre,
 Jöjj kebelemre!
 Hajló szárú
 Szép tulipánom,
 Harmat-csókokod
 Jaj de kívánom!

Ötödik jelenet.

Előbbieik. Ibrahim berohan.

- IBRAHIM. Hasszán, Hasszán, Hasszán!
- HASSZÁN. Hejh, Ibrahim, van-é eszed,
 Veszett farkasként mért üvöltesz?
 A palotát majd fölveszed,
 Vigyázz, mert még haragra keltesz,
 S harmadnapig heversz a gúzsba':
 A vaskutya hamis, bemar a húsba!
- IBRAHIM. Oh, Hasszán, hogy lehetsz nyugodt!?
 Hol van Zelmira, szép hugod?
- HASSZÁN. Hol volna máshol! ékes termiben
 Ambrás kereveten pihen.
- IBRAHIM. Zelmira nem lány szőnyegen,
 Revistyei keblén pihen.
- HASSZÁN (*talpra szökik*). Őrült beszéd! De jaj neked, te részeg,
 Aprítsátok darabra őt vitézek!
- IBRAHIM. Hatalmas Hasszán,
 Dicső basa,
 Ne sujtson még kardod vasa,
 Majd sujthat aztán,
 Előbb hallgasd ki szolgád.
- HASSZÁN. Hamar, hamar, no mondd hát!
- IBRAHIM. Zsákmányt szimatolni
 Kóboroltam szerte,
 S hazafele térve,
 A fűzeshez érve,
 Lódobogás riaszt föl egyszerre.
 Az árnyba huzódom,
 Hát a poros úton,
 Csapat élén,
 Habos ménjén

- Revistyei vágat,
 Karja közt tartva Zelmirádat.
 Ép kibukott a hold,
 Tisztán láttam, Zelmira volt;
 Szemem fölér a hiúzzal,
 De egy kard hogy kössön ki hússzal?
 HOZZÁTOK ZELMIRÁT ELŐ!
 Ha tréfálsz, meghalsz, vakmerő!
- MORAJ.
 Szörnyű eset — hogy is esett?
 Erőszak-é — vagy tán szökés?
 Az ór vak-é — uram, ne késs,
 Fogd fegyverid — méned nyerit.
- HASSZÁN.
 Nem, nem lehet,
 Ilyent Zelmira nem tehet!
 Ibrahim hitvány, hazug eb!
- TÖRÖK ASSZONYOK.
 Allah irlalmazzon,
 Sehol, sehol, sehol,
 Sehol sincsen a kisasszony.
- HASSZÁN.
 Oh, hát való! Fegyverre hát!
 Kardot hamar és paripát!
 Velem a legjobb száz legény,
 Vért, vért, vért, vért kívánok én!
 Te Ibrahim,
 Veled jőjjön a többi had,
 Vezesd őket szél szárnyain,
 De itt ne hadd
 Vártörető ágyúimat.
 Revistyei, gyülöllek,
 Szétmarczangollak, nem megöllek,
 Szived az ebeknek vetem,
 Száz holló hízik testeden.
 Hej, lóra, lóra, lóra,
 Csatára, bosszulóra,
 Föl lóra, lóra, lóra,
 Csatára, bosszulóra!
- MIND.

MÁSODIK FELVONÁS.

(Színhely: Lovagterem Revistye várában.)

Első jelenet.

Judit. János huszár.

- JUDIT. Biz úgy volt az,
 Öreg párom,
 Olyan, mint egy
 Nehéz álom.
 De én meg most
 Kendtől kérdem :
 Búsult-e kend
 Sokat értem ?
- JÁNOS. Édes, kedves
 Feleségem,
 Szomorú volt
 Özvegységem :
 Bánatomban
 Mit tehettem :
 A kulacsot
 Elővettem,
 Karesú nyakát
 Tapogattam,
 Kotyogó száját
 Szopogattam.
- JUDIT. Hogy eltréfál
 Ingerkedve,
 De megjött a régi kedve.
- JÁNOS. Hogy ne jönne galambom,
 Se bánatom, se gondom.
 Nem vagy többé török rabja !
 Hát az ostrom meleg napja —
 Annak is már vége,
 Béke van már, béke.
 Bömbölt a sok török ágyú,
 Öreg ágyú,
 S egymás hátán,
 Mint a sátán

Úgy rohant a gaz pogánya,
 De fogadom, most is bánja!
 Helybehagytuk hevenyébe,
 Elesett Hasszán fele népe.

JUDIT. Hála urunk bajnok
 Kezének,
 Vége van a bajnak,
 Veszélynek!
 Asszonyunk, a kedves angyal,
 Mosolyog mint a piros hajnal,
 S férjét hogy tudja imádni,
 Öröm őket látni.

JÁNOS. Csitt, jönnek, távozzunk legott,
 Minek zavarni két ily boldogot. (*Elmennék.*)

Második jelenet.

Revistyei. Zelmira jönnek.

REVISTYEI. E vén falak közt
 Rég nem hangzott már
 Jókedv s vidor dal;
 Te dalt, virágot,
 Tavaszi napfényt
 Hoztál magaddal.

Minden tárgy érzi
 Titkos varázsát
 A tündér-kéznek,
 A vén falakról
 Reád az ősök
 Mosolygva néznek.

ZELMIRA. Oh, szívem telve,
 Csordultig telve,
 A forró könnyek
 Szivem túláradt
 Üdvének buzgó
 Árából jönnek.

Minden olyan fényes,
 Minden oly tiszta,

- Oh, hála, hála !
 Ki oly kegyes vagy,
 Krisztus szűz anyja,
 Légy áldva, áldva !
- REVISTYEL. Én édes, drága hitvesem,
 Hangod zenéjét szomjasan lesem ;
 Ha karjaimba zárva tartalak,
 Úgy érzem, hogy reám szakad
 A mennynek minden üdvössége . . .
 Hogy sohse legyen vége
 S örökké tartson ez a boldog álom,
 Bár jönne most halálom !
- ZELMIRA. Halál ! Ne említsd ! Rettegek,
 Ébredni kezd félelmem újra,
 Üdvünk irigylik az egek,
 S téged lesujt bátyám boszúja !
 Én drága férjem,
 Oh jaj nekem, ha azt megérem !
- REVISTYEL. Ne félts, szerelmem,
 Nincs oly félelmes ellen
 Török császár hadában,
 Kitől a bős csatában
 Remegnem kelljen.
 Még gyermek-ifju voltam,
 Már megtanultam,
 Hogy kell csatába szállni,
 Bátran kiállni
 Karddal, kelevézzel,
 Daczolni vésszszel —
 De félni nem.
 Te se rettegj, szívem !
 Van énnekem egy titkom,
 Nem tudja senki,
 Oh, drágám, hadd öntsem ki,
 Füledbe titkon :
 Kardom bűvös mór szablya,
 Pengéjén varázs-jelek,
 Ki olyanért forgatja,
 Mit legjobban szeret,
 A harcza, mint a nászba,
 Örömtől hangos házba,

Olyan vigan mehet.
 Bár eget vívó óriás
 Legyen az ellen,
 Neki nem állhat ellen,
 A porba sujtja a varázs.
 E kard, e kard mindig talál,
 S csókja nem seb, hanem halál!
 De halld tovább
 Ezt a csodát:
 Ha a varázsról mit sem tud az ellen,
 E kard ura,
 Ki a halállal lépett alkura,
 Mint a híg levegő, oly sérthetetlen.
 Kettő a legdrágább szívemnek,
 Te és honom,
 Kardomat hüvelyéből
 Csak értetek vonom,
 Csak értetek vonom ki,
 Engem nem győz le senki
 Szent harczomon.

Harmadik jelenet.

Előbbieik. János, majd a Bányagróf.

JÁNOS. A körmöczi bányagróf
 Érkezett a várba,
 REVISTYEI. Isten hozta. Jó barátom, (*János el.*)
 Igaz szívvel látom,
 Te is, édes feleségem,
 Magyar vendégszeretettel
 Lásd vendégem.
 Jó is épen.
 Nemes barát, Isten hozott!
 BÁNYAGRÓF. Hallván, hogy mint vad áradat
 Szilaj török had átkozott
 Ostrommal víjja váradat,
 Lándzsásim összeszedtem,
 S háromszáz jó legénynyel
 Hozzád siettem.
 De a hír sántán kullogott,

Mulasztását nem tudtuk helyrehozni,
 S ostrom helyett két boldogot
 Látunk gyönyörben olvadozni.

REVISTYEI. Bajtárs, im hitvesem,
 Nem tudja senki sem
 Megmérni boldogságomat.
 Keblem dagad,
 Miként a tengeráradat,
 Az érzéseknek óceánja
 Hullámait az égig hányja.
 Nem csak az édes szerelem
 Dagasztja kebelem,
 De fájó honszerelmem is nagyobb,
 Érzem, hogy jobb, nemesb vagyok.
 Én szép, mosolygó hitvesem,
 Én bánatos hazám,
 Szeretlek híven, igazán,
 Tiértetek föláldozom
 Az életet is szívesen.

Negyedik jelenet.

Előbbiek. János, majd Ibrahim.

JÁNOS. Léváról Ibrahim renegát
 Hasszán basa üzenetét
 Akarja adni át.

REVISTYEI. Jőjjön tehát. (*János el.*)

ZELMIRA. Oh, baljós sejtelem,
 Megöl a félelem,
 Mária, légy velem !

IBRAHIM. Léva hatalmas,
 Dicső basája,
 Hasszán küld engem.
 Te asszonyrabló,
 Gyaúr, hitetlen,
 Bár érdemetlen
 Vagy is reája :
 Kardjával kéri
 Gaztetted számon,
 Nem bízza másra,

Hogy bosszút álljon.
Ha férfi vagy, ha férfi,
Állj ki a bajvivásra !

REVISTYEI. Mond uradnak :
Bárhol, bármikor
Kész vagyok kiállni véle,
Megmutatja kardom éle
Erejét a hős haragnak,
Mely szívembe' forr.

IBRAHIM. Mához egy hétre,
A vár alatti sík teren
Uram, hős Hasszán, megjelen,
Nem messze kell fáradnod érte.

REVISTYEI. Mondd néki : Revistyei várja,
Életre, halálra !
A bányagróf lesz bajbiránk,
Égből az Isten néz le ránk. *(A bányagrófhoz.)*
S te, úgy-e, eljössz ?

BÁNYAGRÓF. Eljövök,
És résen állok,
Hogy cselt ne hányjon a török.
De most, a bányavárosok ügyében
Egy kis beszédem
Volna tevéled,
Vezess szobádba, kérlek.

REVISTYEI. Menjünk. S te, Ibrahim, mielőtt
Távoznál, tarts egy kis pihenőt.
Követ vagy és az én vendégem,
El nem eresztlek szomjan, étlen ;
E vár nemes ősi magyar vár,
Vendégre hol étel-ital vár.

(Revistyei és a bányagróf el az egyik oldalon, Ibrahim a másikon.)

Ötödik jelenet.

Zelmira egyedül.

ZELMIRA. A nap kitűzve,
Bajt ví a bátyám
Férjemmel én miattam.
Szív, mért szorongsz úgy,

Nem éri férjem'
 Veszély a viadalban ;
 Megtér ölembe,
 S egymást ölelve
 Élünk még boldogabban.

De hát a bátyám !
 Oh, mintha látnám
 Eldölni szörnyü sebben.
 Kiomló vére
 Fejemre átok,
 Üldözni fog szünetlen.
 Oh, hogy ez átkos
 Véres viszálynak
 Vétkes szerzője lettem !

Bátyám kevély, zord,
 De hozzám jó volt,
 Mindig kedvem kereste ;
 Mire csak vágytam,
 Minden kis vágyam
 Szememből szinte leste ;
 Mégis miattam,
 Csak én miattam
 Lesz szomorú eleste.

Oh, hogyha néki
 A bűvös kardról
 Egy jó szellem beszélne,
 Azt mondva : térj ki !
 Nem futna akkor
 Vakon a végveszélybe ;
 Kerülve férjem,
 Nem vína értem,
 S én nem remegnék érte.

Hatodik jelenet.

Zelmira. Ibrahim jó.

IBRAHIM. Revistyei jól megvendégelt,
 Adatott bőven italt, ételt,

Kenyerét, borát elköltöttem,
S becsülettel köszönni jöttem.

ZELMIRA. Jó Ibrahim, könyörgök,
Allah áldjon meg érte,
A bajvivásról
Bátyám beszéld le.

IBRAHIM. Csak ily csekély
Mit úrnóm bájos ajka kér?
Szerény kívánat!
Kérd ezt a hegyet.
Hogy tarfejéről a várat,
Mint egy süveget,
Vegye le,
S a Garamon túl tegye le,
Szép szemedért a bolond
Tán megteszi,
De Hasszán, mit egyszer kimond,
Azt vissza nem veszi.

ZELMIRA. Oh, Ibrahim ne légy kegyetlen,
Búmat ne tetézd,
Te vagy az egyetlen,
Ki elfordítja tán a véaszt.
Gátold meg a szörnyű vivást,
Hasszán vegye vissza a bajrahivást,
Vagy mondd, hogy nem adtad át!

IBRAHIM. Habár a nevem renegát,
Szavammal nem játszom hitetlenül.

ZELMIRA. Oh, könyörülj!

IBRAHIM. Azt hittük, úgy-e, minapán,
Hogy gyors paripán
Revistye felé az estveli séta
Csak tulipán-ünnepi tréfa?
Most remegünk,
S úgy-e hát,
Ibrahim, a renegát
Tanácsa is jó volna nekünk?...
Vagy tán Revistyei, a bátor,
Megijedt Hasszán haragjától,
S felesége mögé bújva,
Vértje a szoknya,

- S hogy ne sujsza basa boszúja,
A dolgot könyörgésre fogja.
- ZELMIRA. Oh, hallgass, hallgass !
Ily káromló beszéd
Nem illet olyan hős vezért.
Nem érte kell
Ma esdeni,
Bár Hasszán, mint a farkas
Öl, dúl, ha kardra kel,
Nem, nem Revistyei,
Hasszán esik el.
- IBRAHIM. Ha-ha-ha !
Ne hidd, hogy ezt megéred valaha !
Hasszán oroszlán-ereje
Játszva veri
Revistyeit a földre le.
- ZELMIRA. Ibrahim, hallgasd meg szavam,
Hasszán ereje hasztalan.
A férjem kardja
Bűvös mór-szablya,
Az ellen
Akármi hős,
Bármily erős,
Nem állhat annak ellen.
E kard mindig talál,
S csókja nem seb, hanem halál !
Bátyám, bátyám, beh szánlak !
Oh, Ibrahim,
Mondd meg Hasszánnak,
Ha kedves élte,
A bajra ki ne álljon,
Ha meg nem mondod, vére
Fejedre szálljon !

Hetedik jelenet.

Előbbiek. Revistyei.

- REVISTYEI. Ibrahim itt ?
- IBRAHIM. A jó ebédet elköltöttem,
A mint illik, köszönni jöttem.
Allah veled !

REVISTYEI. Téged kísérjen!
Üzenetem el ne feledd! (*Ibrahim el.*)

ZELMIRA. Oh, férjem, férjem!
(*Revistyeit szenvedélyesen átöleli.*)

HARMADIK FELVONÁS.

(Színhely: Terem Léva várában.)

Első jelenet.

Hasszán egyedül.

HASSZÁN. Arczom tüzel,
Süti a szégyen lángja,
Szilaj dühvel
Szivem a bosszu rágja,
Belé törött a kín fullánkja.
Az a kevély gyaúr hogy megesufolt,
Soha le nem megy ez a folt.
Oh, hűtlen hírnevem,
Oh, hálátlan hugom,
Nem is tudom,
Hogy bírja elviselni ezt a gyászt szivem.

De nem!
Silány búval magam nem aljasítom,
Revistyei bajt ví velem,
Kardom kardjába vág,
S ha koponyáját ketté nem hasítom,
Köpjön szemembe a világ!
De olyan lassan múlik az idő,
Oh, hogy Ibrahim még se jó!

Második jelenet.

Előbbi. Szolga, majd *Omár* csausz, kísérettel.

SZOLGA. Uram, egy csausz érkezett a padisától.
HASSZÁN. Vezesd be őt! (*Szolga el.*) Szivem, te büszke, bátor,
Miért remegsz úgy, mint csinyt tett gyerek?

A végzet árnya közeleg !
 Hát gyorsabb a balhír, mint a madár,
 Kudarczom' a szultán tudja már,
 És küldi a selyemzsinórt?
 Parancsol végzetem,
 Kincsem, hatalmam, életem
 Szemétre szórt
 Cserép gyanánt magamtól elvetem.

CSAUSZ (*belép, kísérettel*).

A nagyhatalmu szultán,
 A fényes kalifa,
 A szent városok : Mekka, Medina,
 Jeruzsálem s az egész föld ura,
 Kinek kegyelme, mint a nap,
 Úgy süt szolgálaira,
 Hallván csatáidat,
 S vitézi hírneved,
 Három lófarkas zászlót küld neked !

KISÉRET. Hallván csatáidat,
 S vitézi hírneved,
 Három lófarkas zászlót küld neked !

HASSZÁN. A nagy szultán kegyelmét,
 Én, legkisebb, méltatlan szolgál,
 Porig hajolva,
 Hódolva fogadom,
 Bár érdemetlent ért, tudom.

CSAUSZ. Allah világosítsa elméd !
 A padisah kegyének kútja
 Ezzel még ki nem apadt.
 Szerencséd utja
 Az ég felé ragad.
 Hallván, hogy húgod
 Mily szép virág,
 Saját kertjébe vágyik
 Ültetni át.
 Zelmira lesz maga
 A szerály legszebb csillaga,
 S te, a ki nagy vagy, léssz nagyobb,
 Szerencséd fényesen ragyog !

KISÉRET. Zelmira lesz maga
 A szerály legszebb csillaga,

S te, a ki nagy vagy, léssz nagyobb,
 Szerencséd fényesen ragyog!
 HASSZÁN. Hajh, csillagomra gyász-felhő borúl,
 Oda Zelmira, váram büszkesége,
 Őt álnokúl,
 Várába elragadta egy gyaúr,
 A szép reménynek vége, vége;
 Padisah kertjébe nem adhatom,
 De bosszút állok érte, fogadom!
 Revistyei szívébe'
 Kardom megforgatom . . .
 Most, jó csász, menj, menj pihenni.
 (*Csász és kíséret el.*)

Harmadik jelenet.

Hasszán egyedül.

HASSZÁN. Allah hogy büntet engem!
 E lángot itt szívemben
 Nem oltja semmi,
 Kevély reményem már-már czélhoz ért,
 Hugom szultána, a szerály gyöngye,
 Magam — tán nagyvezér,
 A birodalom oszlopa!
 Hasszán, Hasszán, te gyöngye,
 Hasszán, te ostoba!
 Nincs senki nyomorúttabb nálad,
 Becsületeden csorba,
 Arczod temesd a porba,
 És hintsd meg hamuval szakállad!

Negyedik jelenet.

Hasszán. Ibrahim belép.

HASSZÁN. Átadtad a kihívást, Ibrahim?
 IBRAHIM. Át, uram.
 HASSZÁN. És elfogadta?
 IBRAHIM. El, uram.
 HASSZÁN. Mit az időre s helyre nézve kértem,
 Meg nem tagadta?

- IBRAHIM. Nem, uram.
- HASSZÁN. Mi ördög bújt beléd, nem értem,
Hát harapófogóval húzzam-é ki
A szót belőled?
Mondd el apróra: mit mondtál néki,
S ő mit üzent te tőled?
- IBRAHIM. Azt mondtam, a mit számba adtál,
Mit felelt rája? Hallottad már.
- HASSZÁN. Még ingerelsz? A prófétára,
Türelmemnek is van határa,
Haragomat jobb, ha kerülöd,
Mert megkeserülöd!
- IBRAHIM. Nem is tudom én, hogy kezdjem,
Hiába a szót mért vesztem?
Szómra füled
Úgy is süket:
Ha arra kérlek, arra,
Vond vissza a bajrahívást . . .
No lásd,
Hogy megütődöl rajta.
- HASSZÁN. Az ilyen beszéd ép rád vall,
Hagyj föl már ostoba tréfáddal!
- IBRAHIM. Uram, nem tréfa ez,
A sors ha célba vesz,
El is talál.
Téged már célba vett,
E harcban éltedet
Kioltotta a halál.
Tudd: Revistyei kardja
Bűvös mór-szablya,
Az ellen,
Akármi hős,
Bármily erős,
Nem állhat annak ellen.
E kard mindig talál,
S csókja nem seb, hanem halál!
- HASSZÁN. Elment az eszed?
Őrült beszéd,
Ezt a mesét
Honnan veszed?
- IBRAHIM. Zokogva, sírva

Vallotta meg Zelmira,
Mert reszket érted,
S félti a kardtól élted.

HASSZÁN. Pokol!

A rabló hát meg nem lakol,
Így hull boszúm
Saját fejemre vissza,
A por
Vérem föliszszá.
Bátorságom rendülni érzem,
És gyáva félelem fagyasztja vérem!
De visszalépni, visszalépni . . .
Kész volnék inkább szívemet kitépni.
El, gyáva félelem,
Oly életnél, mely becstelen,
Jobb a halál! . . .
Mindennek vége már,
A sírgödörnek férgé vár.

IBRAHIM. Mit állsz olyan leverten,
Mint gyöngé asszony?
Bízd rám, segíték a kudarczon.
Titkon több szívbe vertem
Tört, mint a harczon,
Mérget hányszor kevertem,
Ne állj olyan leverten.
Revistyeinek éltét
Mérget kioltja,
Nem forgat bűvös kardot
A sírok holtja.

HASSZÁN. Ha megteszed,
Hálás leszek.
Hűségedért jutalmad elveszed.
Adósod vagyok,
Kérj bármi nagyot,
Alláhra fogadom,
Megadom.

IBRAHIM. Munkámnak díja
Legyen Zelmira,
S vele egy kis nászajándék.
E munka nem gyermekjáték,
Más nem tenné meg, fogadom;

S ha Revistyei a gyászpádon,
 Könnyű rajta-ütni várán,
 És bevenni
 Egy kis csete-paté árán.
 Uram, hát áll az alku?

HASSZÁN. Áll,
 Látod, hamar megalkuvál,
 Ne mondd: Hasszán fősvény kufár.
 Segíts, pokol,
 Boszúmat állnom!

IBRAHIM. Szép Zelmirá
 Karomba zárom.

EGYÜTT. Pokol, segíts meg!
 Mi kék a szívnek
 A teljesült vágy.
 Ha Allah elhagy,
 Segítsen a pokol!

HASSZÁN. Munkára fel hát,
 Revistyei meglakol!

NEGYEDIK FELVONÁS.

(Szinhely: Terem Revistye várában.)

Első jelenet.

Zelmira. Judit, majd Ibrahim.

JUDIT (*belépve*). Úrnóm, aranyom,
 Ott kinn vár egy ötvös-ember,
 A vén Salamon,
 Bejöhet-e?

ZELMIRA. Jőjjön.

IBRAHIM (*álruhában, vén zsidónak öltözve, bedugja fejét az ajtón*).
 Itt vagyok.

(*Az asztalhoz megy, leoldja derekáról a börtüszőt, melyből gyűrűk, boglárók,
 s más drágaságok gurulnak ki.*)

JUDIT. Szent atyám, be sok kincs! Hogy ragyog!

IBRAHIM. Indiákról most jövök,
 Annyi a gyöngy ott, mint a rög.
 Hoztam is onnan egy kis zsákkal,

Tűszóm tele drágasággal.

Bárki lássa :

Gyűrű, boglár, függő, násfa,

S drága-gyöngyű

Dús nyak-ék,

Csatt, kősöntyű . . .

Rajta a gyémánt, nézd, hogy ég !

ZELMIRA *(nyakára csatol egy gyöngysort)*.

Mondd csak, Judit, jól áll ?

JUDIT.

Gyönyörűn !

Urunk, tudom, majd elmondja :

Gyöngyöm, gyönyörűm !

ZELMIRA *(a gyöngysort leteszi)*. Nem szép dolog,

Hogy csak magamra gondolok.

Nincs uramnak való ékszer ?

Sisakforgó, vagy egyéb szer ?

IBRAHIM. Akad tán, úgy gondolom —

De a nagyobb tarsolyom

Nincsen kéznél,

Lenn hagytam az őrvitéznél. *(Judithoz.)*

Megköszönném, húgomasszony,

Ha fölhoznád.

ZELMIRA. Judit, hozd hát. *(Judit el.)*

IBRAHIM. Revistyei ismer engem,

Bűvös kardját én szereztem ;

Most kincsének itt a párja,

(Az oldalán függő tarsolyból egy arany serleget vesz elő.)

Csakhogy ennek van gazdája.

Lengyel királykisasszony

Ép menyasszony,

Övé lesz, s ő férjének adja majd.

E serleget nem érintette ajk,

Drágább ez, mint oltári kegyszer,

Csodás ereje van, de csak egyetlen-egyszer

Sírig hű lesz a férj,

A kinek ajka ehhez

Először ér.

ZELMIRA. Oh, Salamon,

Add nekem, árát én is megadom.

IBRAHIM. Nem lehet ! Hogy szegjem szavamat ?

ZELMIRA. Adok érte száz aranyat.

- IBRAHIM. Kettőért sem adom.
 ZELMIRA. De ha kérlek, jó Sálamon!
 IBRAHIM. Ilyen a bohó vén ember,
 Megint nem bírok a szivemmel.
 Volt egy lányom, szakasztott, mint te,
 Reám mintha csak ő tekintne,
 Meg nem tagadhatom kérésedet,
 Itt van a serleg, íme vedd,
 Száz aranyért a tied. (*Künn kürtszó hangzik.*)
 ZELMIRA (*örömben tapsol*). Férjem jön, férjem.
 IBRAHIM. Megyek, hogy itt ne érjen,
 Most még titok a serleg,
 Ott kinn várom a bérem. (*Elmegy.*)

Második jelenet.

Zelmira. Revistyei vadásztársaival belép.

ZELMIRA (*férje karjai közé fut*). Oh édes, édes,
 Én üdvösséges,
 Szerelmes férjem!

REVISTYEI. Aggódtál reggel, s ugy-e, lám,
 Itt vagyok, én szép violám,
 Hozzuk a zsákmányt szekeren,
 Mennyi leölt vad odalenn.

Férfinak edző munka kell,
 Majd vadat űz, majd hadra kel,
 Pezsdül a kedv és az erő,
 Szomju vadásznak bort elő!

KAR. Pezsdül a kedv és az erő,
 Szomju vadásznak bort elő!

(*János egy nagy kancsó bort hoz, sorban tele tölti a serlegeket, Zelmira tartja az Ibrahimtól vett billikomot, s férjének nyújtja. Revistyei s a vadászok isznak.*)

REVISTYEI. Rég volt ily széles kedvem,
 Dalunk, barátim, zengjen,
 Nem holmi gyászdal,
 De víg vadászdal!

KAR. Hegyen-völgyön járunk szabadon,
 Száz hahótól hangzik a vadon,

Csahol az eb, kürt bűg, hahotáz,
Vígán éli éltét a vadász.

Őzet, szarvast, medvét felverünk,
De holnap, ha ismét nyergelünk,
Nagyobb vadra visszsűk fegyverünk,
Vad törököt űzünk, kergetünk.

REVISTYEI. Elég, elég,
Szünjék a dal,
Bennem egy pokol ég,
Vérem mégis jeged,
Az ital, az ital,
Ki adta ezt a serleget?

ZELMIRA. Salamon ötvös, a vén,
Tőle vevém,
Hisz ismered.

REVISTYEI. Salamon ötvöst én nem ismerek!

ZELMIRA. Hozzátok elő,
Ott kinn van ő.

JÁNOS. Már nincs, a kapun kisuhant az öreg.

ZELMIRA (*férje elé térdel*). Segíts mennybéli szűz!

REVISTYEI. Megemészt ez a tűz,
Izzó fogók tépik belem,
De lenn,
Érzem, lábomba áll
És csúszik föllebb a hideg halál,
Mindjárt szívemhez ér . . .
Boldogtalan, mit tevé!

Az égre,
Ez Hasszán mérge!

ZELMIRA. Férjem, nem gondolod talán? . . .

REVISTYEI. Zelmira, oh . . . (*Meghal.*)

KAR (*rémült kiáltásban törve ki*). Jaj, vége!
Szörnyü látomány!

JÁNOS. Ez hát a vég!

ZELMIRA. Irgalmas ég!
Férjem, szerelmem!

JÁNOS. A halál ül már sárga homlokán.

ZELMIRA. Oh, kárhozat!
Szakadj reám
Te boltozat,

Temess el engem!
De itt a serleg,
Férjem követlek!

(*A serleget megragadja, s ki akarja hajtani. János s Judit, ki időközben visszatért, elveszik tőle.*)

JUDIT. Csendesülj, úrnóm, csendesülj!

ZELMIRA. A pokol főzte
E szörnyű tervet,
Átok a észre,
A melyben termett,
Átok a kézre,
A mely intézte,
S átok reám is,
Bűnös fejemre!
Mért szült anyám
Ily gyötoremre!?
Oh, mily nyomorúlt vagyok én,
A pokol mély fenekén
Így ég az elkárhozott.
Hasszán, Hasszán, légy átkozott!
Hasszán, Hasszán, légy átkozott!

KAR.

ZELMIRA. Szivemben
A bosszú lángja nő,
Mért vagyok gyöngé nő,
Hadd sujtna karom.
Oh, ég villáma,
Te sujts Hasszánra!
De ni, ott a falon
Férjem hí kardja,
A bűvös szablya! . . .
Az ég mutatja,
Hogy kell bosszúdat állnod . . .
Férjem, szerelmem,
Megbosszulom halálod!

(*A falról a kardot lekapja s szilajon megforgatja.*)

ÖTÖDIK FELVONÁS.

(Színhely: Szabad tér Revistye vára alatt.)

Első jelenet.

Hasszán. Ibrahim. Török katonák.

- IBRAHIM. Hajnal előtt idejöttünk, aztán
Mért vagy olyan nyughatatlan, Hasszán?
Hallod, a vár milyen néma?
A tied lesz, tied még ma.
Kezed közül nem menekszik!
Revistyei kiterítve,
Ravatalon fekszik.
- HASSZÁN. Hagyd el! Unom szád sok fecsegését,
Fojt a harag, tép a gyanú, kétség.
Gyaúr voltál és hitetlen,
Szavaidnak hogy hihettem.
Fájt a fogad — oh én balga, dőre —
Léva-várra, basaságra,
Azért csaltál törbe.
- IBRAHIM. Allah tanúm, nem csaltalak én meg,
Revistyei mérget ivott, mérget,
Láttam ennen két szememmel,
Kész vagyok ezt életemmel
Bizonyítani néked.
- HASSZÁN. Nem hihetem, csak ha magam látnám;
Ott vigyorog arczodon a sátán!
De ha megcsalsz, jaj tenéked,
Lesujtalak, le a porba,
Magam előtt a pokolba
Téged küldlek, téged!
- IBRAHIM. Áldjad Alláht, bajtól, hogy megóvott! (*Szünet.*)
Amoda, nézd, a dombháton
A körmöczi bányagrófot
Porfellegben közelegni látom.
- HASSZÁN. Lám, hazug, gaz fattyu voltál,
Törbe csaltál, megcsufoltál,
Jőnek már a viadalra.

IBRAHIM. Uram, csöndesülj, a dalja
Körmöczbányáról jön épen,
Hogy tudná, hogy Revistyében
A vár ura meg van halva.

Második jelenet.

Előbbiek. A Bányagróf, lándzsáisaival.

BÁNYAGRÓF. Üdvöz légy, Hasszán,
Revistyei arra kért,
Bajbíró legyek harcán.
Most hát jelöljük ki a tért
A viadalhoz ;
Ki ért hadadban ahhoz ?

IBRAHIM. Érték én.

HASSZÁN. Menj Ibrahim, hát kijelölni.

(Ibrahim és a Bányagróf hátrább vonulnak.)

Oh, mint tudom gyűlölni
E renegátot,
Magamat, s az egész világot !
Lesujt az átok,
És megaláz !
Ereimben futkos a láz,
Fejemben örvénylik a vér,
Köd száll szememre,
Oh, Allah, taníts türelemre !

LÁNDZSÁSOK. Hejh, te kontyos, gallyas, lompos,
Bugyogós pogánya,
Vájja ki a két szemed,
Vájja ki a kánya !

Török fattyú, jó a faggyú,
S az olajos kása ?
Régi mondás: bolondnak
Bolond a szokása.

Egyet falnál, meg is hálnál
A jó szalonnátul,
Kiszaladna a lelked,
Kiszaladna hátul.

Kávé mellett szundikálva,
Szívod nagy pipádat,
Fürge tánczra sohasem
Billented a lábad.

Hejh, a tánczra, medve-tánczra,
Lánczhordta pogánya!
Majd megtanít a magyar
Nehéz buzogánya.

TÖRÖK KATONÁK. Hejh, te kényes, jaj de fényes
Zsirtól a dolmányod,
Mégis a nagy szavakat
Milyen hetykén hányod!

Boros kulacs, tánczolj, mulass,
Járjad a bolondját!
Hisz a gyaúr, ha busul,
Borba fojtja gondját.

Tokos német, okos német
A segítő társad,
Hanem beléd az is már
Hányszor ütött nyársat!

Ne félj, török, a magyartól,
Ha nagy is a szája,
Szpahi, jancsár rohamát
Soha ki nem állja.

Megy a jancsár, czifra handzsár,
S kard van a kezében,
Fúró-lyukba a magyar
Bújna ijedtében.

LÁNDZSÁSOK.

Rajta, rajta, szaporán,
Hadd szaladjon a pogány,
Vigye az irháját!
Úzd, pajtás, a törököt,
Aprítsd mint a nyers tököt,
Kopasz koponyáját!

BÁNYAGRÓF.

A pálya ím kimérve;
Az egyik innen élve

Nem távozik !
 De hol késik Revistyei ?
 Miért nem jó, a földet
 Török vérrel megfesteni.
 Föl, trombiták, harsogjatok,
 Revistyei, ha hallja, jönni fog.

(A harsonák megszólalnak, erre a várkapu megnyílik, leeresztett sisakrostély-
 lyal pánczélos levente lép ki rajta, vértjén, pajzsán a Revistyei-czímer ragyog.)

Utána várkatonák.)

HASSZÁN. Ördög, ne, itt a díjad ! (Ibrahimot leszurja.)
 Most föl, csatára !
 A bűvös kard daczára,
 Revistyei, hadd víjjak
 Veled, életre-halálra !

(Összecsapnak, a pánczélos levente elesik.)

PÁNCZÉLOS LEVENTE (Zelmira). Jaj, végem !

HASSZÁN. Krisztus, kegyelmezz nékem !
 Mi ez ? Zelmira hangja ?
 Gonosz manó furfangja
 Játszik fülemmel ?
 Gyorsan, hadd lássam két szememmel !

(A pánczélos levente sisakrostélyát megnyitja.)

Nagy ég !
 Hugom, Zelmira ! Allah, mit tevék !
 ZELMIRA. Még többet is tevé !
 Hasszán, te kevély,
 Te büszke hadverő,
 A híred bármi nagy,
 Tudod, mi vagy ?
 Silány orgyilkos, méregkeverő !
 Mérged megölte férjemet,
 Szemén az örök-álom,
 De a te szemed'
 Kerülje örökre az álom !
 Ajkaidhoz ne érjen
 A nélkül egyetlen falat,
 S egy csöpp ne nedvesítse ajkadat,
 Hogy ott ne égjen
 A vére és a vérem ! . . .
 Mint szörnyü méreg
 Tüzelje véred,

Szaggassa szíved,
Örülj, hisz sikerült a míved!

HASSZÁN. Zelmira, elég,

A vérem már is ég!

ZELMIRA. Férjem, bocsásd meg

A mit vétettem,

Te lásd meg,

Hogy dőre tettem

Csak balgaságomból fakadt,

S rád érdemetlen

Tán még se lettem.

Férjem, a mennyben, nyisd meg ajakad,

Mondd, hogy remélhetek,

S bűnöm feledve . . .

Sietek, sietek

Hú kebeledre . . . (*Meghal.*)

JUDIT (*előrohan s Zelmirára borul*).

Urnóm, urnóm, oh, nyisd fel szép szemed!

Neked meghalnod nem lehet!

HASSZÁN (*merőn néz maga elé, azután a bűvös kardot, melylyel Zelmira küzdött, a földről felragadja*).

Te kard, bűvös kard,

Itt vagy kezembe!

Hadd lássalak

Most szemtől-szembe

Ez átkozott jelek,

Ni, hogy vigyorganak reám,

Bennök talán

Egy gonosz démon incseleg!

Fejem valami mákony

Bódítja meg;

Ez ákom-bákom,

Úgy tetszik, él,

Itt e keskeny szalag

Hét bogba, hurokba

Kötődve, forogva

Szalad, szalad,

Itt e karély

Tüzel, mint egy véres taréj,

Emitt tüzes kígyó sziszeg!

Fülemnek alig hiszek,

Úgy van, sziszeg, sziszeg.
 Már kezdi magát,
 Gyűrűkben nyugvó derekát
 Kigombolyítani,
 S rám ölti nyelvét!
 Oh, ez képes az elmét
 Megtébolyítani!
 Ni, most kipattan,
 Itt van nyakamban,
 Itt van kebelemben,
 Oh, mentsetek meg engem!
 Jaj, a kigyó-marás,
 A varázs, oh, a varázs!

(A kardot saját keblébe döfi.)

BÁNYAGRÓF. Szemünk döbbenve nézte
 A viadalt,
 Nem földi kéz intézte
 Itt ezt a bajt!
 A kard, a kard,
 Revistyei kardja állt boszút.
 A porban heverőnek,
 A méregkeverőnek
 Megnyílt a pokolba az út.
 A bosszuló kard, a bosszuló,
 A vétkes Hasszán vérébe gázolt.

*(A várkapu ismét megnyílik, Revistyeit koporsóban hozzák, utána gyászki-
 ret. Zelmirát azalatt ravatalra helyezik.)*

Hajtsátok meg a zászlót,
 És búgjon a gyászinduló!
 FÉRFIAK KARA. Sírhatunk, sírhatunk,
 Jó napunk, szép napunk
 Leáldozott örökre,
 Leáldozott örökre.
 A hősök, daliák
 Törzséről e nagy ág,
 Hajh, de korán törött le,
 Hajh, de korán törött le!

Hasztalan búsulunk,
 Jó urunk, hős urunk
 Koporsóból föl nem kel,

Koporsóból föl nem kel.
Őt fel nem támasztjuk,
Hasztalan áztatjuk
Sok keserű könnyekkel,
Sok keserű könnyekkel!

Nagy a mi félelmünk,
Oda van védelmünk,
Oda van már hős urunk,
Oda van már hős urunk.
Fogadd őt mennyedbe,
Örök kegyelmedbe,
Oh, szerelmes Jézusunk,
Oh, szerelmes Jézusunk!

ASSZONYOK KARA. Hitvese véle

Szálljon az égbe.
Mária, védjed őt,
A hű, a tiszta nőt,
Ha áll az Úr előtt
Hőszín lelke!
Hűségét éltevel,
Kiomló vérével
Megpecsételte!

A MŰVÉSZET.

Győzz meg, hogy a mi látszik, az való
Arany.

(SOMOGYI-JUTALOMMAL KOSZORÚZOTT DIALOG.)

ALEXANDER BERNÁTTÓL.

A Louvreból kilépve szótlánul haladtunk egymás mellett. Kissé el voltunk fáradva és jól esett a napsugár, a járás, a hallgatás. Csak a képtár néhány termét néztük volt meg, de lelkünk tele volt erős benyomásokkal. Utazás közben sokat vitatkoztunk és most mintegy fegyverszünetet tartottunk, új erősségeket kerestünk. Szerettünk egymással vitatkozni, noha nem igen volt eset rá, hogy egymást meggyőztük volna. Mégis sokat köszönök e vitáknak. Gondolataim vita közben tisztultak és bővültek. Egyikünk se volt olyan, hogy a vitában minden áron győzni akart volna. A személyes hiúságnak ez apró kedvteléseim túl voltunk és igazán az igazságot kerestük. Hogy megegyezésre nem jutottunk, inkább egész gondolkodásunk eltéréséből eredt. Barátom törvényszéki bíró volt, szabad óráiban festő dilettáns. Festő szemével nézte a világot és noha tudta, hogy kísérletei gyöngék, nagy gyönyörűsége telt bennük, nem mintha azt hitte volna, hogy valamikor nagy festő lesz belőle, hanem mert kísérletei a természet és művészet szépségeit jobban megértették vele. Igazán csak magának festett. Nem volt tudós és nem volt művész, de izlése igen finom, ítélete nagyon biztos volt; még inkább bámultam megfigyeléseinek pontosságát. Sok bajon ment keresztül az életben s miután több ízben hajótörést szenvedett, a művészetben talált vigasztalást és menedéket. Ez volt szeretete, vallása, mindene. Ebbe a diplomába azonban nem szívesen bocsátotta be az elméleteket. Szerette a művészeteket, de nem bizott æsthetikai elméletekben. Még sohasem tapasztaltam, szokta volt mondani, hogy valamely theoretikus fejtegetés növelte volna művészi élvezetemet, ellenkezőleg sokszor meg-

zavarta és csökkentette; mire való tehát? Ha ellene vetettem, hogy, akár mint van, gondolatainkat nem hallgattathatjuk el, eszünk kényszerít, hogy számon kérjük magunktól élvezeteink okait, szóval, akár akarjuk, akár nem, összehasonlíthatjuk æsthetikai benyomásainkat és elmélkedünk rajtuk, tehát jobb, ha széles alapon, megfontolva, rendszeresen elmélkedünk: kedvetlenül rázta a fejét és kérdezte, hogy mire mentünk hires rendszereinkkel, egyetértésre jutottunk-e? Mégis észre vettem, hogy ujabban többit elmélkedett, ugyancsak dilettáns módjára, de egyszersmind azzal a friss közvetlenséggel, mely a dolgok eredeti, elfogulatlan felfogásáról tanuskodik. Ő tanított meg engem látni, de talpraesett megjegyzéseivel is hatott reám, óvatosságra tanított elmélkedéseimben. Azon a napon, melyről szólok, felejtethetlen órákat töltöttünk. Ebéd után kimentünk a Bois de Boulogne-ba, estig beszélgetve művészeti kérdésekről, régi viták fonalait oldván és kötözgetvén. Oly fontosnak találtam e beszélgetést, hogy a főbb dolgokat még aznap este följegyeztem; azt hiszem, a mi a gondolatok fontos fordulóit illeti, elég hiven. Meglehet, hogy a beszélgetés heve jelentősebbeknek tűntette föl előttem a belőle kidomborodó gondolatokat, mint a milyenek; a sötétségből kijövet, a halvány fény is erősnek tetszik. Mégis úgy adom e jegyzeteket a mint akkor leirtam; talán kiviláglik belőlük, hogy a két beszélő legalább őszintén szereti a művészetet és az igazságot.

*

Szokása szerint, bevezetés nélkül mintegy egyszerre fölszállva néma gondolkodása mélységéből, kezdette meg beszédjét:

— Nem bizom æsthetikátokban. A régiek kereken kimondották, hogy a művészet lényege: utánzás, a természet utánzása. Ti himeztok, hámoztok, és szót szóra halmozván, elhomályosítjátok ezt az egyszerű igazságot. Tudom, hogy sokat irtak erről, de én könyvek közvetítése nélkül keresem az utat szemléleteimtől az elmélethez. Minden művészi alkotás azt mondja nekem: Lényegem, érdemem, értékem abban van, hogy a ki engem alkotott, elleste a természet titkát.

Én. Ki tagadja, hogy a művészet utánzás is, de nem csak az Bizonyítsam-e ezt? Nem volnának-e akkor a mechanikai uton sokszorozó művészetek, a fotografia, a gipszöntés stb. a legtökéletesebb művészetek?

Ő. Ennek az argumentumnak még mindig kelete van az æsthetikában? Már igazán a lomtárba dobhatnátok. Mert profeszor vagy, úgy látszik, mindig azt képzeled, hogy gyermekeknek adsz elő. Tagadom, hogy a fotografia tökéletes vagy hű utánzása a természetnek. Az

érzéki jelenségeknek egyik fősajátságát, a szint, nem adja vissza. Azonfölül annyira függ ezer véletlentől, a világítástól, a tárgy elhelyezésétől, ha emberről van szó, az illetőnek pillanatnyi arczkifejezésétől, stb. hogy többször elferdíti, mint eltalálja a tárgy igaz képét. De azért az æsthetikusok, úgy látszik, szépen tovább szórják villámaikat a fotografia ellen, abban a hitben, hogy a realismust ütik, holott a realista művész igen jól tudja, hogy a fénykép legfőbb baja, hogy nem elég hű és neki sokkal hivebben kell fényképezni a természetet, mint a fényképnek.

Én. Ennek a kifakadásnak nagyon örülök, mert a többi közt azt mondtad, hogy a fotografia ritkán találja el a tárgy *igaz* képét. De nem tagadhatod, hogy kivéve a színhatást és a nagyságot a fotografia hiven másolja a tárgy pillanatnyi képét; ebből következik, hogy az utánzás mint ilyen nem lehet a művészet legfőbb elve. A művésznek meg kell válogatnia a természetnek azt a képét, mely utánzásra méltó. Mi vezérli e válogatásban? Nyilván valamely eszme, melyet magának alkotott. Tehát az eszme a fő, nem az utánzás. Ezt már csak elismerhetnéd!

Ő. És ha elismerném? Azt minden további megfontolás nélkül elismerhetem, hogy a művész különbséget tesz igazság és igazság közt, és csak azt utánozza, a mit a tárgy igaz igazságának tart, de mit nyertél vele? Az az eszme, melyet alkotott magának, nem szintén a természetten alapul? Az arczképfestő megfigyeli modelljét; iparkodik igaz mivoltát megismerni, mellőzi a véletlen vagy csinált arczkifejezést; és midőn így jár el, nem utánoz? Szabad-e csak hajszálnyira is eltérnie attól, a mit így meglátott, megismert? Hát te utánzáson csak a fölszin utánzását érted?

Én. Felelet helyett kérdést teszek. Tegyük föl, hogy a tudomány-nak sikerült, a színes fotografiák kérdését megoldani, a mi nem lehetetlen; tegyük föl, hogy a fotografus művész ember, ki meg tudja figyelni az egyéniséget s meglesi azt a pillanatot, melyben az illető igaz arczát mutatja, a mire a jobb fotografusok most is törekednek; azt gondolod-e, hogy az így létrejött kép művészi alkotás lesz?

Barátom egy darabig nem felelt. Eleinte haragosan nézett, azután mosolygott és így szólt:

Ő. Elismerem, hogy kissé sarokba szorítottál furfangosan kieszelt kérdéssel, mert ámbár akartam, nem mertem felelni, hogy igenis az lesz. Meglehet, hogy csak ostoba előítélet tartott vissza tőle. Valószínűbb, hogy a te föltevésid lehetetlenek. A mechanikus reproductio soha sem fogja az *élet* benyomását a maga finom és gyöngéd árnyalataival visszaadni. Te magad hivatkoztál a minap Lessing gyönyörű

fejtegetésére, hogy a festő voltaképen nem egy pillanatot örökít meg, hanem kettőt, sőt hármát, a főpillanatba bele tudja szőni az előző és a következő pillanat képét, nemcsak azt látjuk, a mi az illető pillanatban történik, hanem azt is, a mi megelőzte és a mi következik. Az ember igaz jelleme nem nyilvánul *egy* pillanatban, a művész több pillanat képét kapcsolja egybe művészi egységben. De ezt az ő alkotását se nevezhetem egyébként, mint utánzásnak. Megmaradok tételemmel mellett: A művészet a természet utánzása és semmi egyéb.

Én. Tagadom.

Ő. Tagadni könnyű! De állíts tételt tétel ellenébe. Ha a művészet egyéb, mondd meg, hogy micsoda.

Én. Majd később. A te nézeted a művész nézete, a közel fekvő, a kézzel fogható. Azt hiszem, hogy megtalálom majd az ellentételt, de előbb alaposabban kell lerontanom a tiedet.

Ő. Rajta hát.

Én. Mondd, kérlek, nem tűnt-e föl neked, hogy micsoda értéke volna tulajdonképen ily pusztán másoló tevékenységnek? Minek másolni, a mi már megvan? Haszna lehet, de miért *gyönyörködünk* annak másolatában, a mi mint eredeti bizonyára tökéletesebb a másolatánál? S miért *gyönyörködünk* tényleg olyannak a másolatában, a minek az eredetije néha undorító, sokszor pedig legalább közömbös előttünk? Rongyos ember nem valami szép látvány, a festő meg szívesebben festi, mint a kinyalt gavallért, vagy a kifogástalanul öltözött gentlemant.

Ő. Azt hiszem, ez a kérdés a lélektanba tartozik és itt nem fontos. Tény az, hogy *gyönyörködünk* az utánzásban, ez elég. Miért *gyönyörködünk* benne, a psychologusokra tartozik.

Én. Ránk is tartozik. Ha a művészet legfőbb feladata az utánzás, csak tudnunk kell, miért kedves az utánzás.

Ő. Ez a ti bajotok! A helyett, hogy előbb magát a dolgot jól megnéznétek, mindjárt a végső okokat kutatjátok. Mit érünk vele, ha az utánzás lélektanát ismerjük? Egyébiránt a dolog nem oly rejtelmes. Az utánzás valóságos ösztön, mely némely állatnál is jelentkezik, a gyermeknél pedig egyik fő kútforrása első cselekedeteinek. A gyermek utánozza a felnőtteket, így tanul beszélni, járni, stb. Feszült figyelemmel lesi a felnőttek minden mozdulatát, mintha be akarná vésni emlékezetébe, hogy utánozhassa. Minden siker az utánzásban örömmel tölti el, a kudarc meg lehangolja, esetleg új erőfeszítésre bírja. Az iskolában az a legnagyobb mulatság, ha valakinek sikerül a tanár úr hangját, járását utánozni. Utánzásra az ösztön visz bennünket; a sikerült utánzás pedig mint minden sikerrel járó tevékenység: öröm. Külön-

ben köszönöm neked ezt a figyelmeztetést; új okadatokat ad kezemhez.

Ebből értem meg a művészetek fejlődésének egyik fontos törvényét. Kezdetben a gyermek gyarlón utánozza mintáját, de ha csak némi hasonlatosságot ér el, végtelenül örül, mert a dolog annyira új előtte, hogy a hasonlóság mellett nem is látja a nagyobb hasonlatlanságot. Ilyen a művészet kezdete is. Milyen merevek, kényszeredettek a görög szobrászat első termékei, nem szólva a primitív népek művészetéről vagy a katakombák gyermekes ábrázolásairól. Nézd a bizanci festés műveit, a mozaikképeket természetellenesen stilizált alakjaikkal. Gondolj arra, mily képekben, szobrokban gyönyörködik ma is a köznép. Az avatatlan szem mindig és mindenütt beéri a durva hasonlatossággal és gyönyörködik benne. Lassan-lassan nevelődik a néző szeme, és követelőbbé válik, a művész szeme és újja is finomodik, és tökéletesedik a természet utánzása. Nem eszmék viszik előre a művészetet, hanem a természet megfigyelése és utánzása. Minden technikai haladás, mely a művészet tökéletesebb utánzásához nyit utat, korszakos a művészet fejlődésében. Gondolj az olajfestésre, mely új módokat szolgáltatott a dolgok külszínének jobb utánzására, vagy a perspektiva törvényeinek fölfedezésére, mely a dolgok térbeli rendjének megfelelő föltüntetését tette lehetségessé. Ezek vitték előre a művészetet. Előre mondom neked, hogy a fotografia is fontos haladást indít meg, segíti a művészt megfigyeléseiben, nem végzi el helyette a munkát, de jobb anyagot szolgáltat munkájához. A technikai eszközöknél még fontosabb azonban a kiváló művész föllépte. Legfőbb jelentősége abban van, hogy jobban látja a természetet és jobban tudja a látottat visszaadni. Miért gyönyörködünk ma annyira a korai firenzei mesterek műveiben? Mert látjuk ébredezni egészséges természetérzéküket, melyet a középkor askezise oly soká elnyomott volt, gyönyörűséggel nézzük, mikép próbálják még tapogatózva ellesni a valóság titkait, érezzük, hogy szenvedélyesen szeretik a természetet, átéljük műveikben az új élet friss, egészséges, edző tavaszát. Fájdalom, a nagy művészek ritkák; utánuk következnek a tanítványok, kik nem a természetet, hanem a mestereket utánozzák. A mi a mesterekben szabad, termékeny ösztön volt, náluk mechanikus ügyességgé fajul. Őket nem a természet igazítja, ellenőrzi, korlátozza; csakhamar kicsapnak a természet utánzásának biztos mértékből és a helyett, hogy utánoznák a természetet, stilizálják. Mindent tulságig visznek, a hatást kergetik, nem járnak az igazság útján. Hazudnak, mesterkednek, ügyeskednek. Sokszor maga a mester, friss teremtő erejének kiapadtával, megadja rá a szomorú példát és maga-magát ismétli, utánozza, túlozza. Ezért van, hogy minden művészi virágzás

után, mely nagy mestereken fordul meg, beáll a hervadás, a sülyedés korszaka. Minden művészi stíl elfajúl, modorra válik. Így fajult el a görög művészet is, így a cinquecento ragyogó világa. Hütlenné lettek a természethez s a természet boszút állt rajtuk. S ez a sülyedés mindaddig tart, míg ismét megszületik a szem, mely a természetet önállóan látja, meg a kéz, mely a látottat önállóan utánozza. Mindenki, ki hű a természethez, bő áldásában részesül. Oly csekélynek látszó dolog, minő az árnyék hű megfigyelése, új korszakot nyit a festés történetében. A modorosság betegségéből csak a természet hű megfigyelése és utánzása gyógyít ki bennünket. Gondolj a mi századunk művészi fejlődésére! Kétségtelenül kicsiny lett a művészet, mint maga a század, beteges, züllött, vásári zajtól visszahangzó. De a mi egészséges benne, csak annak a nagy erőlködésnek köszönhető, melylyel romlott szemünket ismét a természetre szegezzük. Plein air, impressionismus, naturalismus nem egyéb, mint gyakran félreértett, néha túlságig vitt törekvés ismét közel férközni a természethez, melytől annyira eltávoztunk. Modorosságba fültünk, most kezdünk szabadon lélekezni. A természet utánzásának módja biztos fokmérője a művészeti fejlődésnek. A stilisatio, a modorosság: a művészet halála. A ki bennünket a természethez vezet, a ki megnyitja szemünket, hogy igazában lássuk, a ki bármely eddig észre nem vett sajátosságát megfigyelte és vissza tudja adni, az előre vitte a művészetet. Minden egyéb mellékes; a fődolog a művészetben a természet utánzása.

Barátom tűzbe jött, becsületes barna szemei, melyek rendesen kissé fáradtan néztek, kigyúltak, mindketten megálltunk s én rám is ragadt az ő lelkesedése.

Én. Nem ellenkezem veled. Igazad van. A mit a művészet fejlődéséről mondtál, engem is meggyőzött. A mit mondtál, az kétségtelenül igaz. De talán nemcsak ez igaz, talán van más igazság is.

Kitünő positiót foglaltál el. Véded a természet jogát, melyet azonban én meg nem támadtam. Igazat adok neked mindenben, de végső következtetésedet még sem fogadom el. Nézzük csak.

Te azt állítod, hogy a művészet feladata a természetet utánozni. De nyomban kénytelen vagy hozzá tenni, hogy válogatnia kell, mit utánozzon. Ezzel már megszorítottuk az utánzás körét. Mivel szorítottuk meg? Megkülönböztettünk külső és belső igazságot, véletlent és lényegyet s a belső igazságnak, a lényegnek adtunk elsőséget. Miért? Mert az igazi igazságot keressük a művészetben. De te ennek az ábrázolását is utánzásnak nevezed. Ezért kívántam, hogy vizsgáljuk tehát

meg az utánzás mivoltát. E helyett te az utánzás fejlődésében és hanyatlásában felmutatod a művészet fejlődésének és hanyatlásának egyik fontos tényezőjét. Megfigyeléseid kitünőek, de elméleted megállja-e a sarat? Adtál-e egyáltalán elméletet? Te csak mindig ismétled, hogy a művészet utánoz. De mit akarunk ezzel az utánzással? Az utánzás tény. Ebből kiindulhatunk, de meg nem maradhatunk mellette.

Ő. Hiszen egy fél óra óta várom, hogy meginduljunk. Indúlj tehát.

Én. Hogy megindulhassunk, újabb tényeket kell néznünk. Szolgállok kettővel. Az első az, hogy vannak művészetek, melyekben utánzásról, a szó közönséges értelmében, nem beszélhetünk. Ilyen a zene, az építő művészet, s ha alsóbb rendű művészeteket is szabad említeni, a táncz, a kerti művészet és a diszitó művészet a maga széles körével, sőt kedvem volna a műipart is ide vonni. De magában a költészetben is mit utánoz a rhythmus, a rím? A zenének is hiába keresnéd mintáját a természetben. Az építő művészet talán a természetből merített egyes motívumokat, de mennyire átalakította, nemesítette és felsőbb czél szolgálatába szegődtette őket!

Ő. Ha ezekben a tartalék-okokba nagyon biztál, sajnálom, hogy oly későn küldted őket rám. Ugy tudom, hogy mindenki különbséget tesz utánzó és nem utánzó művészetek közt. Te magad magyaráztad nekem a minap, hogy Schopenhauer ép ezért egészen külön helyet ad a zenének; az építészet hasznossági czélok szolgálatában áll s azért nem sorolható a tiszta művészetek közé. Ugyan ez áll a többi példáidról. Mindezekben a művészetekben a művészet mivolta nem nyilvánul tisztán. És mit nyernél vele, ha elismerném, hogy ezeknek a művészeteknek a mivoltát nem ismerem, vagy, hogy ezeknek esetleg más természetük van, mint a tisztán utánzóknak?

Én. Sokat. Nem tartom valószínűnek, hogy a művészetek különböző mivoltúak. Miért neveznök őket mind művészeteknek? Ha az utánzás elve nem magyarázza meg a művészi tevékenység minden ágazatát, akkor nem valószínű, hogy az igazi legfőbb elv. Ez minden esetre óvatosságra int. Hát ha oly gondolatot találunk, mely igazán egyetemes?

Ő. Tessék keresni. Indulsz, indulsz, de csakhamar megállsz. «Hátha», «talán», «óvatosság», egyebet nem tudsz? De előbb két tényről szóltál, hol a másik?

Én. Szolgállok veled. Eddig teljesen megelégedtünk a fantáziáról, mintha semmi köze sem volna a művészethez. De képzelhetsz-e igazi művészt fantázia nélkül? A fantázia pedig nem utánoz, hanem alkot. Az anyagot meríti a valóságból, de sajátos törvények szerint rakja össze, alakítja át, dolgozza föl. A görög istenek szép világát, a melynek még

romjai is a mi életünket is ékesítik, a fantázia szülte. A keresztény művészet alakjait és jeleneteit a vallás szolgáltatta, de a fantázia alkotta meg érzéki valósággá. Te azt mondtad, hogy az utánzás fejlődése fejleszt a művészetet. Én ugyan oly joggal mondhatom, hogy a fantázia élete élteti a művészetet. Minden átalakulása a fantáziának átalakítja a művészetet. A görög és római művészek még mély hanyatlásuk korában is messze meghaladják a keresztény művészet első munkásait. Hogyan süllyed ezeknek ügyetlen kezében a kő megelevenítésének, a rajz biztonságának, finomságának a művészete. Mintha gyermekek kezébe került volna a véső és ecset. De Krisztus alakja megtermékenyíti e kezdetleges fantáziáját. Csakhamar föltünik valami az ő művészetükben, a mi megdöbbeneti szívünket. Tudod, hogy mi: Krisztus szeme, az a mélységes tekintet, mely valamit lát, a mit görög szem, még kevésbé római, soha sem pillantott meg: a végtelent. És megszületik a keresztény világ a művészetben, a végtelen fájdalom, a végtelen lemondás, a magába mélyedés benső érzéseinek világa, melyet a görög fantázia nem ismert, csak néha megsejtett, a glória, a megdicsőülés, a világ legyőzése, melyet az ókor materializmusa nem is sejtett. Ime e világtörténeti fordulatot a művészetben a fantázia szülte. A természet mindig ugyanaz, az emberek mivolta sem igen változik, nyitott könyv az előttünk mindig, de hogy melyik lapjára nyitunk, mit keresünk benne, mit látunk meg, mit gyűjtünk, mit dolgozunk föl belőle, mily szellem vezérel bennünket a földolgozásban, miféle érzelemnek adunk alkotásunkban testet: az mind a fantázián fordul meg, mely érzelmekből, gondolatokból, meggyőződésekből, hitből, igazságból, mindenből táplálkozik, a mi lelki világunkban él. Szándékosan nem említettem a költészetet, mely a fantáziának igazi világa. Mely költői művet magyarázhatasz pusztán utánzásból és nem első sorban a költő fantáziájából? A drámát, az eposzt, a dalt? Mily sivár minden költői mű, mely a fantázia jogait csak korlátozza is? A ki a természetbe szétárasztja izzó érzelmeit, hogy minden megelevenedik körülötte, mint Petőfi, vagy halhatatlan alakokat teremt, mint Arany, honnét meritenek, ha nem belsejükből? Te mindenben utánzást látsz; van valami benne; esakhogy nekem úgy tetszik, hogy az utánzás mintegy a szolga, melynek a fantázia parancsol. Persze, hogy mindenben ott van az utánzás, de az utánzás irányát, mértékét, tárgyát, módját más szabja meg: a teremtő képzelet. Ez a korszakalkotó erő a művészetben. Miért nem sikerül a classikus dráma fölelevenítése? Miért hideg a nagy olasz mesterek minden utánzása? Mert nem a mi fantáziánk teremti ezeket a műveket. Ezek az atelier-mesterség tréfái vagy erőtlen termékei, csak a tudós élvezheti őket, az elfogulatlanok milliói nem érzik őket.

Ő. Kevesebb retorikát kérek és több argumentumot. Te előbb az

utánzás mivoltát kérte számon tőlem, pedig ez elég egyszerű jelenség az emberi életben. Most meg himnusokat zengesz a fantáziának, ennek az isteni erőnek, mely alkot, mindentudó, mindenható, valóságos isten a lelkünkben. *Est Deus in nobis*. Mi az a fantázia? Minden vagy semmi? A művészet mivolta a nagy ismeretlen, melyet meg akarunk érteni. Te megmagyarázod egy még nagyobb ismeretlennel, a fantáziával. Én biztos talajon állok, tényeket hozok föl és mondom: a művészet utánoz. Te a fantáziára hivatkozol. Nem tudom, mi az. Talán nem egyéb, mint nagy tárháza az utánzandó tényeknek. Talán gyarló pótlása a közvetetlen szemléletnek. Mondd hát, mi a képzelet és mi köze neki a mi vitánkhoz?

Én. Oh, a kis hamis, saját fegyvereimet akarja ellenem fordítani. A fantázia mivoltát nem tudom így mellékesen megmagyarázni, de hatásaiból eléggé ismerem. A fantázia lelkünk alkotó ereje. Nem pusztá tárháza a tényeknek, nem pótlása a szemléletnek, mert összerakja, módosítja, átalakítja a tapasztalat képeit, alakjait. Mi vezérli e munkájában? Érzés, szenvedély, vágy, gondolat, eszme. Nem rejtélyes ez a működés, csak bonyolódott. Michel Angelo világ birájának gondolja Krisztust s íme e gondolat alkotja a hatalmas alakot, melynek teste mérhetetlen erő, lelke fenséges harag. Fiesole a világ bűneiért meghalónak képzei, és az eset megfesti a szenvedő, sovány alakot, melynek arczán végtelen fájdalom és végtelen megadás tükröződik. Az utánzásnak van szerepe, de az eszme vezérli. S ha nem ismerem is a fantázia mechanizmusát, de látom, mit végez ez a mechanismus és ez elég.

Ő. De elfelejtetted, hogy a fantázia nem alkot semmi igazán újat, mindent a természetből, a valóságból merit.

Én. Annyira nem felejttem el, hogy magam említettem előbb. Az összetétel részei megvannak a természetben, de az összetétel a fantázia műve. Adjuk meg a királynak, a mi a királyé.

Ő. Fantáziáddal megzavartál, de meg nem győztél. Mercur szárnyas lába nincs meg a természetben, azt tudom; azt is látom, hogy kedves gondolat a láb mindent maghaladó gyorsaságát így jelképezni. De hogy ez az összetevés fontosabb volna, mint az ifjú erőtől duzzadó test és a szárny gondos megfigyelése és ábrázolása: nem fér a fejembe. A fantáziát csak ez a gondos megfigyelés zabolázhajta és teheti művészié. A természet a fantázia mestere. A mit önkényesen kigondolunk, összerakunk, «alkotunk», az semmi. Michel Angelóban, a hol eltávozik a természettől, meg van a modorosság, a stilisáció vészes csirája, mely utódaiban buján kihajtott. Nem tagadhatom, hogy gondolatunk irányozza művészi tevékenységünket, de maga ez a tevékenység a természet utánzása. A mit te fantáziának nevezesz, az talán semmi egyéb, mint egész belső világunk, lelkünk, melynek a művészi alkotás persze csak

egyik nyilvánulása. Igaz, hogy érzelmeink, gondolataink változnak s ezzel művészi tevékenységünk anyaga is változik. De a művészet nem az anyagban van, hanem az anyag formálásában. Ebben egyetlen természet a természet. A művészetnek egy porcikája sem — hogy is mondjam csak? — extramundan. Egészen e világban belül van. Ennek a világnak szépségét, báját, erejét, sajátosságát akarja elérni. És sohasem éri el. Mindig csak közeledik hozzá végtelen törekvésben. Tudományunk keresi a dolgok igazságát és csak megközelíti. Művészetünk a világ képét alkotja, és a kép csak hasonló, de az eredetit soha el nem éri. A ki oly vakmerő, hogy a természetet meg akarja haladni, balga, lehetetlen után fut. A fantázia «alkot»! Micsoda nagy szó! Dehogyan alkotunk, csak transponálunk. Modellek nélkül a művész tehetetlen. Módosít a modellen, az igaz; de a módosítást is a természetből meríti. A földolog az utánzás s te ezt a földolgot mellékessé akarod tenni, szolgának nevezed, mely valamely kényúrnak, a fantáziának engedelmessékedik! Szavaidat hallom, de értelmüket nem értem.

*

Megállott és gondolatokba merült, majd ismét megindult. Én is hallgattam és kerestem az utat, melyen közelebb férhessek hozzá. Nemcsak az utat, de az igazságnak, melyet éreztem, más világosabb, meggyőzőbb formuláját is. Magam sem voltam egészen megelégedve okoskodásommal. Ujra átgondoltam vitánk utjait.

Láttam, hogy a kérdés összefügg száz más kérdéssel. Kutatni kell a művészi alkotás lélektani forrásait. Az egyik bizonyára az utánzás. De nem utánzunk mindent. Majd az érzés, majd a vágy, majd a gondolat vezérel bennünket az utánzásban. Majd a szépet keressük, majd a jellemzőt. Vénust másképp alkotja a korai szűz görög művészet, másképp a buja képzeletű hanyatlás kora. Az utánzásnak vannak tehát megszabott irányai, módjai, utjai. De az is bizonyos, hogy eltéréseket engedünk meg magunknak a természettől. Hol van ezeknek a princípiuma? Némelykor idealizáljuk a modellt, máskor esetleg másképp változtatunk rajta. Belekomponáljuk a csoportot a térbe, összesűrítjük az eseményeket, elhagyjuk a lényegtelen, kivonatát adjuk a valóságnak. Ezeknek a tényeknek súlyát barátom is fölismerte, azért ment oly hallgatagul mellettem és gondolkodott. Annyit vitatkoztunk együtt, hogy ismertem esze járását, és szinte leolvastam gondolatait arczáról. Néha egy-egy szót hallatott, mely egészen utba igazított. Midőn néhány perczig így sétáltunk, hallottam, mint mormogja: «A technika kérdései nem tartoznak ide.» Értettem. A természettől való eltérések részben a technikára tartoznak. A festőnek sikon kell testeket ábrázolni, innét a perspektiva törvényei; azután kis térre kell a nagyot szorítani, részben innét a com-

positió követelményei. Ismét mormog. «Ez nem változtat a földolgon. A művészetben vannak nem művészi dolgok, jelképek, s több effélék.» Azután felém fordult.

Ő. Nem tehetek róla, megmaradok nézetem mellett: Művészet: természet utánzása. De a természet: élet. Minden él. A mi nem lát-szik élőnek, mi megelevenítjük. A művészet a természet életének utánzása, a természetnek mint élőnek feltüntetése. Ennyit engedek eredeti tételemből, illetőleg jobban formulázom. A művész élőnek látja a természetet, ezt az élő természetet utánozza. A művész az életet keresi. Nem tudom, ráillik-e ez a definitió mindenre? Kissé belefáradtam ezekbe az elvont gondolatokba. Mindegy. Ebben a definitióban több az igazság, mint az előbbiben. Nem tudom, hogy az egész igazság megvan-e benne? De hogy igazság van benne, erősen érzem.

Én. Megállj, most nagy világosság támadt lelkemben. Meglehet, hogy lidérczfény, de oly váratlanul és egyszerre támadt s oly erősen világít, hogy hiszek benne. A te utolsó szavaid gyujtották. Igazad van, *élet a művészet veleje*, csak másképp mondom, mint te.

A művészet legfőbb célja, hogy életet leheljen alkotásaiba, hogy a mit teremt, annak belső élete legyen, hogy abból a végtelen és hatalmas életáradatból, mely a teremtésen végig foly, valami, legalább egy utolsó hullámfodor kerüljön alkotásába. Ez a különbség mesterség és művészet között. A mesterség pusztá utánzás, a művészet az élet utánzása, jobban mondva: élőnek élő utánzása, vagyis emberalkotta élet. Látod, ezért nem művészet a fotográfia, ha még oly tökéletes is.

Nem az a baja, hogy nem színes, hanem, hogy a mit csinál, nem él. A gép sohasem is fog életet produkálni. Élet csak az élőtől ered. Nem baj, ha a művön rajta van a művész bélyege, keze vonása, lelke rezgése. Nemcsak nem baj, hanem ez hozzátartozik a művészethez. Ez szememnek is bizonyítja, hogy élő lélekből fakad, hogy élő lehelte beléje az élet lehetétét. A mű nem személytelen. A költő, a festő hozzá tartozik művéhez, az ő lelke talaján nő a mű, mint a fa a földben. A művész lelkesedése, élete kiárad a műbe és élteti.

Úgy érzem, hogy most minden megvilágosodik előttem. Mindazokat a kérdéseket, melyeket oly hosszan bolygattunk, most megoldhatom. Oly forrongást érzek, hogy alig bírom rendbeszedni gondolataimat.

Sokat kinlódtunk az utánzás fogalmával. Mi szab az utánzásnak irányt, korlátokat, czélt? Most tudom: Az élet. A ki csak a külső szint utánozza, nem fogja meg az életet. Eszembe jut Michel Angelo. A szobron ő adott először az újak közt életet a ruhának. Nála a ruha nem dísz, élettelen takaró, hanem az eleven test része, mely az ő életéből részesül. De minek idézek egyes tényeket, mikor a művészet egész biro-

dalma mellettem szól? Odáig kell vinni az utánzást, míg az élet forrásáig nem jutottunk. S addig kell folytatni a munkát, míg a műbe be nem leheltük az élet szelét.

Igazunk van, a mikor azt mondjuk, a művész *teremt*. Mert teremtés az, életet lehelni az élettelenbe. «Formálta vala pedig az Ur Isten az embert a földnek porából és lehellett vala az ő orrába életnek lehelletét és úgy lett az ember élő lélekke.» És ennek az élő léleknek is megadta az Ur Isten, hogy ő is alkothasson, a maga módja szerint; és ha sikerül, fölmagasztosul, nem földi hiuságból, hanem mert akkor leg-hasonlóbb istenéhez, az életalkotóhoz; és a mi élőnek van megalkotva, nem enyészhetik soha.

Most kibékülök az utánzás fogalmával. Valami úgy ellenkezett bennem azzal a tétellel, hogy a művészet: utánzás. E kifejezés a halált jelenti, nem az életet. A kit utánzónak mondunk, azt eleven életadó erő nélkül valónak gondoljuk. Valami ebből ráragadt az utánzás fogalmára is. Az utánzás valami mechanikai másolásnak tetszik. Most másképp értem. Az életet megfigyelni, keresni és az alkotásba belevarázsolni, ez a művész feladata.

Ő. Hadd egészítsem ki gondolatodat, mely én előttem is tág kört nyit. A művész művészi utánzása tényleg alkotás. Mert hiszen *más anyagokkal dolgozik, mint maga a természet*, de ugyanazon cél felé törekszik. Más betűi vannak, más nyelven szól, de az értelem ugyanaz. Nézd — s itt elővette vázlatkönyvét — ezt a virágáros leányt; nyomorult czeruza vonásokkal utána jártam annak a kedves mozdulatnak, melylyel a virágot élem nyujtotta. A mozdulat itt van, a leány él, legalább az élet érzését kelti bennem s ennek az érzésnek a melege kél szivemben. Csak az élő másolhatja az életet, és csak az élet a másolatban hevíti lelkünket. Tudod, mire gondolok? Az az élet, melyet a művész művébe lehelt, onnét szivünkbe árad és növeli a mi életünket s azért szomjazzuk a művészetet, innét van a művész hatása. Életből fakad, életet lehel és életérzésünket növeli. A művészetet élvezve intenzívebben élünk.

Én. Még nagyobb megnyugvást kelt bennem, hogy most a fantázia szerepét is értem. A fantázia láttatja meg velünk az élet leggyöngébb nyomát is. A fantázia eleveníti meg a szemléletet, mint a művész keze a követ, vagy a vásznat. S látod, hiába csufoltad a fantáziát istennek. Van valami isteni benne. A nagy, erős fantázia új életet tud teremteni, *a természettől eltérőt* is. A másodrendű ne merjen messze eltávolozni a természettől, minden lépés halálos veszedelmet rejt. De Michel Angelonak szabad külön világot teremteni magának, mert a természet analogiájára ugyan, de más, hatalmas méreteken, olyat tud alkotni, a minek *sajátos külön élete van*. Ilyen külön világa van Shakesperenek

is. Hol van Hamlet mintája? Óriási méretű ember, de él, lélezkik, van lelke, megáll az idők végéig. Te nagyon szereted Böcklint, holott fantasztá. Igaz, hogy színei ragyogóbbak, mint bármely újabb festőéi, de nem ez a fődolog. Hanem az ő csodálatos világa él, rejtelmes, megfoghatatlan, taglalhatatlan életet él, és ez nagy hatásának a titka. Corot is szereted, miért? Mert tájképein oly benső hangulat van? Igaz, de mi a hangulat a tájképen? A kép élete, lelke, eleven lehelete. Ime a fantázia joga és jogának korlátja. *Eltávozzatok a természettől, de nem az élettől.* Ha van annyi erő benne, hogy képzelményeibe életet tud önteni, akkor nemcsak megbocsátjuk neki irrealitását, hanem gyönyörködünk is benne. Faust az első részben bármily fantasztikus alak is, él; a második részben pedig, noha ez csak úgy hemzseg a finom vonatkozásoktól és a versek gyönyörűek, Faust alakja élettelen. Ott nem vezérelte Goethét a népkönyv, a nép fantáziája. Mefiszto elejétől végig friss, a nép képzelete alkotta oly elevenné képét. Arany *Toldija*, a hatalmas gyerek, a csodás hős, elejétől végig él. A művészet célja élőnek alkotása.

Ő. Kedves filozófus barátom, talán nagyon is gyorsan vágattunk előre. Nem szeretek oly messzire eltávozni a tényektől. Kissé nagyon határozatlannak, majdnem misztikusnak tetszik nekem ez a fogalma az életnek, melylyel a művészet titkát meg akarod fejteni.

Én. De ez az aggodalmad is «kissé nagyon» határozatlan, szinte misztikus. De ismerlek. Tudom, hogy ilyennemű nyugtalanságod mélyebben ered. Nem tudnád pontosabban kifejezni kételkedésedet?

Ő. Keresem a pontosabb kifejezést. Nem gondolod-e, hogy a művészet ezerféle formáit nem bírjuk pusztán azzal magyarázni, hogy mind az életet ábrázolja? Mi különbség van akkor rút és szép közt? Ott vagyunk, a hol voltunk az utánzással. Nem minden a mi van, utánzásra méltó; de minden élet sem az. A rút is él; miért rút, ha minden élet a művészetben szép? S ha a rút a művészetben széppé válik, miért rút a valóságban? Ez csak egy eset, mely épen eszembe jut. De úgy érzem, hogy a művészet nagyon határozott valami, az élet fogalma pedig oly határozatlannak és üresnek látszik. Hogyan lehessen amazt emeből magyarázni?

Én. Általánosságban igazad van; az élet fogalma csak a magyarázatnak kezdete, nem befejezése, még hosszú utat kell tennünk és ennek nem ma fogunk végire járni. De azért még néhány lépésnyire mehetünk előre.

Ő. Csak az irányt, az utat szeretném látni.

Én. Azt hiszem, megmutathatom. Elismered-e, hogy az életnek *fokozatai* vannak, melyek tartalomra és értékre nézve egymástól különböznek?

Ő. Értem, hová célzasz. Az élet fokozatainak gondolatával talán tényleg előbbre jutunk.

Én. Látod! Nem rendszert csinálok én itt, hanem első forrongásukban adom gondolataimat. Sokféle az élet, egyszerű, összetett, alantas, szárnyaló.

A természet élete fölött áll az emberi léleké, egyszerű nyilvánulásaiban, ennek föléje kerül a lélek eszményeinek, legfelsőbb aspirációinak élete. Mindez a művészet birodalmáé. Az egyiket úgy hódítja meg, hogy meglesi a valóságot, a másikat, hogy ennek alapján, a fantázia vezérlete alatt, szabadon alkot. De mindig élőt kell alkotnia, a mi élete éltető forrását magában hordja. Aeschylus *Prometheusa*, Dante *Pokla*, Michel-Angelo *freskói*, Shakespere *Hamletje* vagy *Learje*, Goethe *Faustja*, Arany *Toldija*, *Petőfi lyrája* a szabadon alkotó fantázia nagy termékei. Miért ragadnak magukkal? Miért nem zsémbelődünk a művészekkel, a miért túllépték a természet határait? Mert alkotásaik élnek. Mit tesz az idealizálni? Tán hazudni? Nem! Idealizálni annyit tesz, mint *a természeti méreteket meghaladó* alakokat oly valószerűen ábrázolni, hogy megelevenednek előttünk. Más életet élnek, de élnek s az élet fogalma a többi művészetekre is kiterjed. Nemcsak a mi életünk van, sokféle élet van, a fantáziában, magában összehangzó, formás, eleven, belsőleg igaz. Ezekből a különböző életprincipiумokból keletkeznek a művészetek egyes formái, korszakai, keletkeznek a különböző művészetek. Úgy-e mondtam, hogy a művészetek legfőbb elve csak *egy* lehet. Ime sejtelmem nem csalt. Az építészet is sajátágos életviszonyok megtestesítése, az is életérzéseket kelt. Igaz, hogy gyakorlati célokat is szolgál, de beszövi őket életérzések gazdag díszével. A görög templom gyönyörű arányai, nyugalmas vízszintes vonalai, karesú oszlopai életérzéseket lehelnek, a nyugalom, harmónia, symmetria, a teher könnyü viselésének ezerféle érzéseit. A kő megelevenedik. A boltozat nemcsak technikai problema, hanem szabadnak látszó emelkedése, harmonikus görbülése kimondhatatlan bár, de kedves életérzéseket testesít meg és ilyeneket fakaszt lelkünkben. A gothikának majd fantasztikus játéka a kővel, majd hatalmas lendületes életérzésekből ered és hasonló érzéseket kelt. Nem hiába mondták, hogy az építészet megmerevedett zene. Ha a zenéhez jobban értenék, a zenében is kimutathatnám törvényem érvényét. De nyilván oly kombinációja válogatott hangoknak, mely nemcsak általában jól esik a fülnek, hanem hullámszásában, emelkedésében, ezerféle figuráiban sajátos, másképp ki nem fejezhető életérzéseket ébreszt. Mindezek a nem utánzó művészetek más eszközökkel, hogy úgy mondjam más nyelven, életet ábrázolnak. A test mozgásainak ritmusa a táncban művészien alakított élet; minden körülöttünk él és mindent magunk körül meg-

elevenítünk. Az élet a tudomány legfőbb fogalma és a művészet legfőbb célja.

Előbb kérdeztem tőled, hogy voltaképp mi értelme van annak, hogy másoljuk a természetet, holott az eredeti rendszerint tökéletesebb másolatánál. Most látom, hogy helyes sejtés vezetett. Nem utánozni akarjuk, a mi már egyszer megvan, hanem életet akarunk teremteni s művünkben mint a *magunk* művében gyönyörködni. Az élet nemcsak tudásunk koronája, hanem egész vágyakozó mivoltunknak is legfőbb célja. Élni akarunk, erősen, bensőleg, minden pórussal beszívni üdítő erejét. Minden érzékünkbe akarjuk terelni az élet áráját. Szemünk, fülünk, testünk, lelkünk szomjazza az életet. Nézd, hogy tódulnak az emberek a színházba. Miért? Mert ott megkettőzött életet élnek. A színészek gyönyörűen ejtik a szót, a gondolat finomabb, az érzés erősebb, mint a közönséges életben, minden sűrítve, koncentrálva van: lelkünk ezt a hatalmas életáramot kéjjel szijja.

A legföbbről se feledkezzünk meg. Te kérdezted, mi a különbség rút és szép között. Megfelelek: *A szép és jó a legtökéletesebb élet.* Nem vizsgálom a sokat yitatott fogalmakat, de vizsgálat nélkül is tudom, hogy e szépségnek szépsége abban van, hogy minden életfunkció, beleértve a lélekét, legmagasabb fokán van. És a jó a lélek szépsége. Platonnak igaza van, a jó a világ napfénye, minden szín, minden meleg a naptól jó, minden szépség a világon a jónak, habár távoli, fénynyoma. A porban fetrengünk, keressük élmünket, marakodunk a falatért. De ime egy csillogó kavicsra akad meg szemünk; a fény játszik rajta, szemünk üdül és ez az üde érzés a lélekbe hatol. Egyszerre megfeledkezzünk a létért folytatott kegyetlen háborúról, szeretettel simogatjuk a szép kavicsot és érezzük: mily jól esik a szépség! S ezért keressük a szépséget. S mert nem találjuk, csak elszórva, a természetben, és mert csak azt nézzük mienknek, mit magunk alkotunk: magunk próbálunk, reszkető, ügyetlen kézzel szépet teremteni, mert meg akarjuk sokszorozni az élet érzését. Finomítani, javítani, fölmagasztosítani akarjuk életünket. Szébb életet akarunk élni. És a szébb élet egyszersmind jobb élet, mert csak az élet szép, csak az élet becses, csak az életért érdemes fáradni.

Ő. Ne folytasd. Váltuk föl tényekre elméletedet. Menjünk a Comédie française-ba, a Misanthrope-ot adják. Szegény Alceste, leszólta az életet! De nemes módon szólotta le, és — igazad van — Alceste-nak életgyűlöletében is, mert művészi alkotás, benne rejlik az élet szeretete.

